ЛОВЕЧЪ

И ЛОВЧАНСКО

ГЕОГРАФСКО, ИСТОРИЧЕСКО
И КУЛТУРНО ОПИСАНИЕ

КНИГА V.

СОФИЯ — ПЕЧАТНИЦА П. ГЛУШКОВЪ — 1933

ЛОВЕЧЪ
И ЛОВЧАНСКО

ГЕОГРАФСКО, ИСТОРИЧЕСКО
И КУЛТУРНО ОПИСАНИЕ

КНИГА V.

СОФИЯ — ПЕЧАТНИЦА П. ГЛУШКОВЪ — 1934

КНИГА V. НА СЪЧИНЕНИЕТО „ЛОВЕЧЪ И ЛОВЧАНСКО“ Е РЕДАКТИРАНА ОТЪ ИВ. К. УРУМОВЪ, ПРОФ. Д-РЪ СТ. ВАТЕВЪ И ИНЖ. ТР. ХР. ТРИФОНОВЪ И ИЗДАДЕНА ОТЪ ЛОВЧАНСКОТО КУЛТУРНО-БЛАГОТВОРИТЕЛНО ДРУЖЕСТВО ВЪ СОФИЯ. ТЯ СЕ ПОСВЕЩАВА НА БЛАЖЕННАТА ПАМЕТЬ НА ЛОВЧАНСКИТѢ ВЪЗСТАНИЦИ, ОПЪЛЧЕНЦИ, НА РУСКИТѢ ВОЙСКИ И НА ГРАЖДАНИТѢ И ГРАЖДАНКИТѢ, УБИТИ ПРИ ОСВОБОЖДЕНИЕТО НА ГР. ЛОВЕЧЪ.

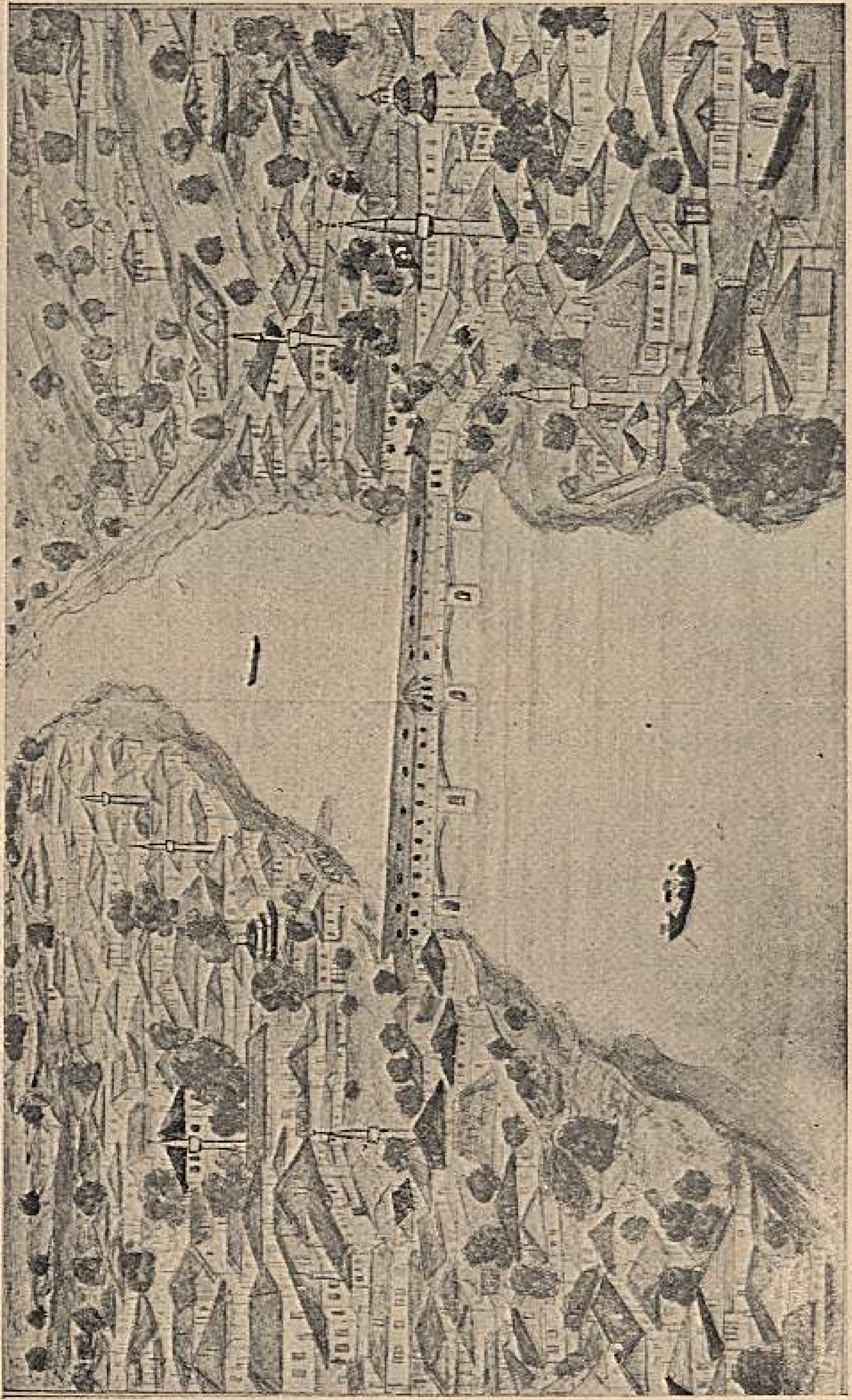

Обр. 1. Изгледъ на гр. Ловечъ отъ 1874 год. споредъ една рисунка (снимка) отъ Никола М. Радославовъ, която се пази въ Ловчанския музей. Виждатъ се старинятъ мостъ, банята, кулата-часовникъ, джамиитѣ, конацитѣ и пр., които сега не съществуватъ.

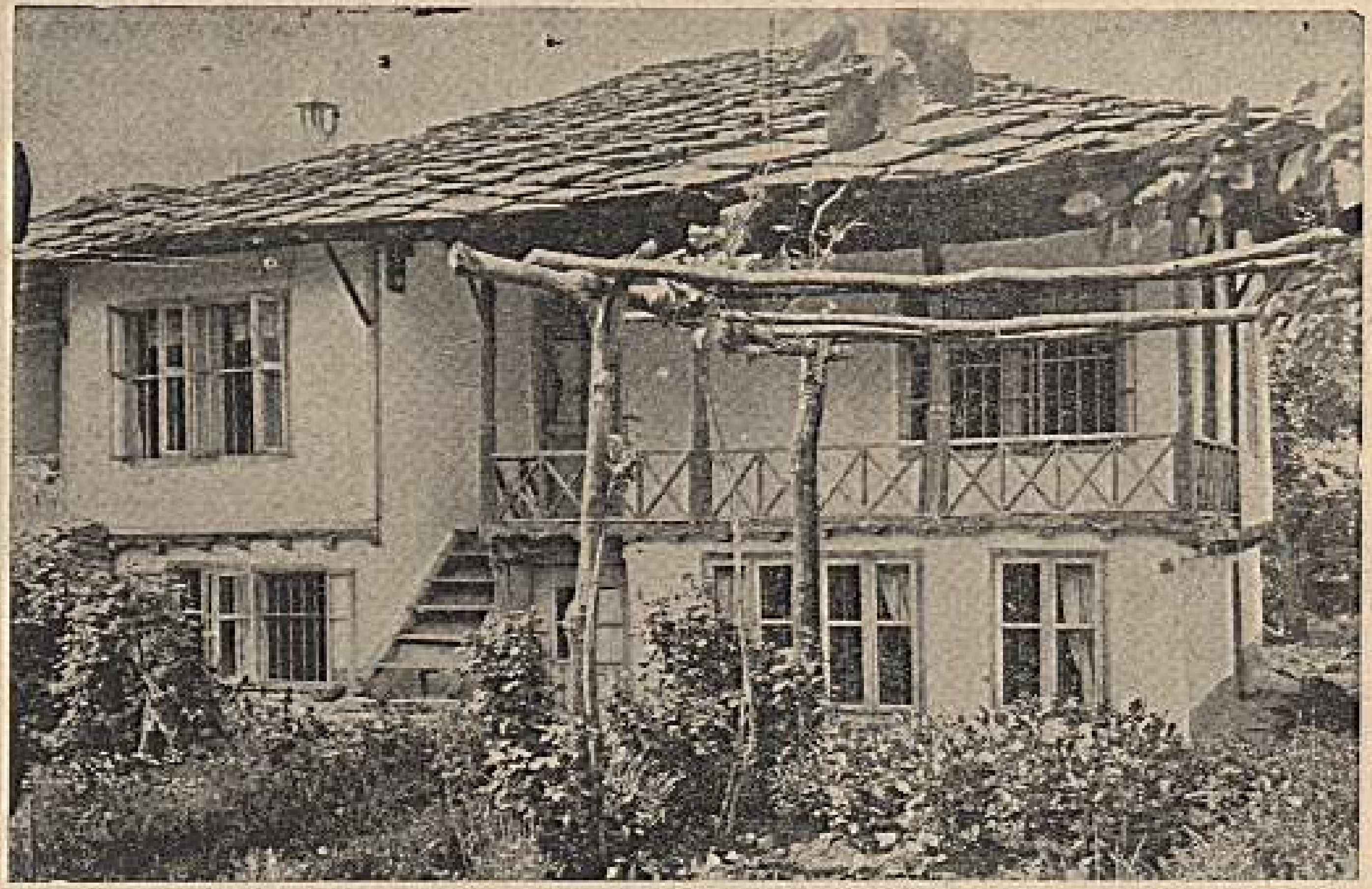

Обр. 2. Стара ловчанска кжща съ чардакъ и асма всрѣдъ градината.

Инженеръ Тр. Хр. Трифоновъ

БИТЪ И БЛАГОУСТРОЙСТВО НА ГРАДЪ ЛОВЕЧЪ ПРЕДИ ОСВОБОЖДЕНИЕТО НИ[1]

(Съ две приложения: стариятъ и новиятъ планъ на гр. Ловечъ — дадени ни отъ ловчанскиятъ градски инженеръ г-нъ Ф. Пандурски и изработени съ съдействието на бивш. н-къ на благоустр. инж. Гено Джамбазовъ).

Турската държава не е полагала особени и системни грижи за планирането, регулирането и изобщо благоустройството на населенитѣ мѣста (градове и села) въ своето царство. Донѣкжде въ това отношение се е грижила само за столицата си — Цариградъ. И както всички градове, така и нашиятъ Ловечъ въ турско време се е развивалъ и застроявалъ — може да се каже — съвсемъ произволно.

Парцелитѣ сж били дѣлени по наследство или по продажба на още по-малки части и сж били застроявани съ паянтови или глинобитни здания.

Особено въ Вароша (българската часть на града) строежа е билъ много сгжстенъ.

Старитѣ ловчански кжщи сж имали: зимникъ (мъзанъ), стълба, чардакъ, фудая (вестибюлъ), соби (стаи), прустъ (гостна стая) и таванъ; нѣкои сж имали и малка баня (наричана баница). Кѫщитѣ сѫ се строили съ много прозорци. Кухнята (наричана фудаичка) е бивала отдѣлно построена — въ нѣкои кѫщи и на открито. До кухнята, въ повечето случаи дъсчена постройка върху камени зидове, наричана „отлукана“, за складиране: сѣно, слама и пр. (храна за коня, магарето или кравата — нуждна за млѣкото); а подъ отлуканата: яхърътъ на добитъка, склада на дървата, нуждникътъ, курникътъ (за домашни птици) и др. Въ зимника сѫ стоели винарскитѣ сѫдове (каци, възелници (бъчви), футии и др.) и зимнината (приготвенитѣ за зимата продукти: сирене, разни саламури, маджуни, лукъ, бобъ, вино, ракия, оцетъ и пр.); сѫщо и нощовитѣ за месене на хлѣба. Стълбата и чардака — дървени; често пѫти стълбата и на открито.

---

[1] Ползувахъ се и отъ книгитѣ: Фел. Каницъ, Дунавска България. Градътъ Ловечъ — превелъ отъ нѣмски Д-ръ П. Стояновъ.

Благоустройственъ наржчникъ отъ инженеръ-архитектъ Георги П. Неновъ, гдето е обнародванъ изцѣло и турскиятъ законъ по благоустройството.

Юбилейната книжка бр. 30—34, XVII годишнина на Списание на българското инженерно-архит. д-во, 1912 г.

Юбилеенъ сборникъ на Списание на българ. инженерно-архитектно дружество. 1929 г.

25 годишниятъ юбилеенъ докладъ отъ 1912 г. на Министерскиятъ съветъ до Царя.

А сведенията въ частность за Ловечъ (числото и названията на джамиитѣ, хановетѣ, конацитѣ и пр.) сж споредъ указанията, дадени ми отъ старитѣ ловчанци: Митю Стойковъ, Рачо Венковъ, Ив. П. Димитровъ, Марко Атанасовъ, Симеонъ Хитровъ и Димитъръ Иовковъ Пушкаровъ.

Прустътъ (гостната стая) е имала околовръстъ на стенитѣ миндери, постлани съ тъкани „янове“ и наредени до стенитѣ възглавници. На подътъ постлана шарена черга; на прозорцитѣ бѣли пердета. Въ богатитѣ кѫщи: е имало и маса, столове, огледало и др. украшения. Другитѣ стаи сѫ имали: одъри (издигнатъ по цѣлата стая подъ), долапи, полици (по тѣхъ наредени бакърени сѫдове и др.). Вечерь отъ долапитѣ се изваждатъ дюшецитѣ и юрганитѣ и се постилатъ върху одъритѣ за спане; а денемъ одърътъ е постланъ съ хасъръ и върху него черга и наоколо наредени възглавници; на стената икона съ кандило; лѣтно време сѫ спѣли на открито по чардацитѣ. Чорбаджийскитѣ кѫщи, конацитѣ и харемитѣ сѫ имали и дървени резбарски украшения по таванитѣ и пр.; градини, чешми, гирани и пр. Освенъ това Ловечъ, като лозарски градъ, въ много кѫщи въ двороветѣ и градинитѣ имъ е имало и асми. Въ градинитѣ е имало овощни дървета, разни цвѣтя и чемшири; а по дуваритѣ — бръшлянъ.

Стенитѣ на кѫщитѣ отвѫтре и отвънъ сѫ варосани бѣло. Таванитѣ на стаитѣ — дъсчени. Подоветѣ дъсчени или въ нѣкои стаи измазани съ глина; а между бѣлата стена и жълтия глиненъ подъ сѫ мажели червени первази. Горе изъ кѫщи се ходѣше по чорапи, понеже обущата се изуваха и оставяха долу предъ стълбата.

Цѣлото това дворище съ своитѣ постройки е било оградено съ високи дувари. Къмъ улицата по една или две порти (голѣма и малка) съ ковани желѣзни халки които сѫ служели, както сега служатъ електрическитѣ звънци, като сигналъ за отваряне. А къмъ съседнитѣ дворища и кѫщи е имало малки портички (наричани комшулуци); така че съседитѣ (комшиитѣ) сѫ се сношавали, безъ да излизатъ на улицата.

Турскитѣ кѫщи сѫ се строели съ лицето имъ къмъ градинитѣ и двороветѣ, а не къмъ улицата. Много кѫщи сѫ се строели и въ срѣдата на градината и двора.

Масивни строежи сѫ били само общественитѣ здания (джамии, църкви, казарми, конаци, хамами, затвори и пр.), както и нѣкои магазини изъ чаршията. Всички други постройки сѫ били паянтови и глинобитни.

По благоустройството на града сѫ работили повечето разни майстори (калфи) и сѫ образували криви, тѣсни и задънени улици съ разни разклонения. А и нададенитѣ стрѣхи на сградитѣ сѫ придавали още по-прихлупенъ изгледъ на тѣснитѣ и криви улици. Обикновено само следъ пожари улицитѣ сѫ се пооправяли и разширявали и то за смѣтка на съответнитѣ домопритежатели. Инженеръ (миндизинъ) въ турско време е било въ повечето случаи лицето, което е работѣло по шосетата — по къра, а не по благоустройството на града. Въ надвечерието на нашето освобождение въ Ловечъ, като инженеръ (миндизинъ) е билъ Тански (полякъ). Кои сѫ били преди него, въ архивата на общината нѣма нищо запазено.

Улицитѣ на града сѫ били безъ наименование и сградитѣ безъ номера.

Улицитѣ сѫ се постилали по частенъ редъ съ овални рѣчни камъни, съ срѣдулични водотеци и безъ тротоари.

Предъ нѣкои кѫщи е имало нѣщо като дуварчета, върху които женитѣ сѫ сѣдали, когато сѫ излизали денемъ на улицата махленски да работятъ и да се забавляватъ.

По частенъ редъ сѫ се подържали и чистили улицитѣ. Всѣки домопритежатель е дълженъ билъ да прави това предъ своето дворище (кѫща или дюкянъ) до срѣдата на улицата. А събранитѣ боклуци отъ кѫщата и улицата всѣки е отнасялъ и изсипвалъ на опредѣленитѣ край р. Осъмъ купища и при наводнение рѣката е отнасяла боклуцитѣ.

Сѫщото е ставало и съ почистването на нужницитѣ, което е ставало нощно време, като сѫ се изсипвали мръсотиитѣ въ рѣката.

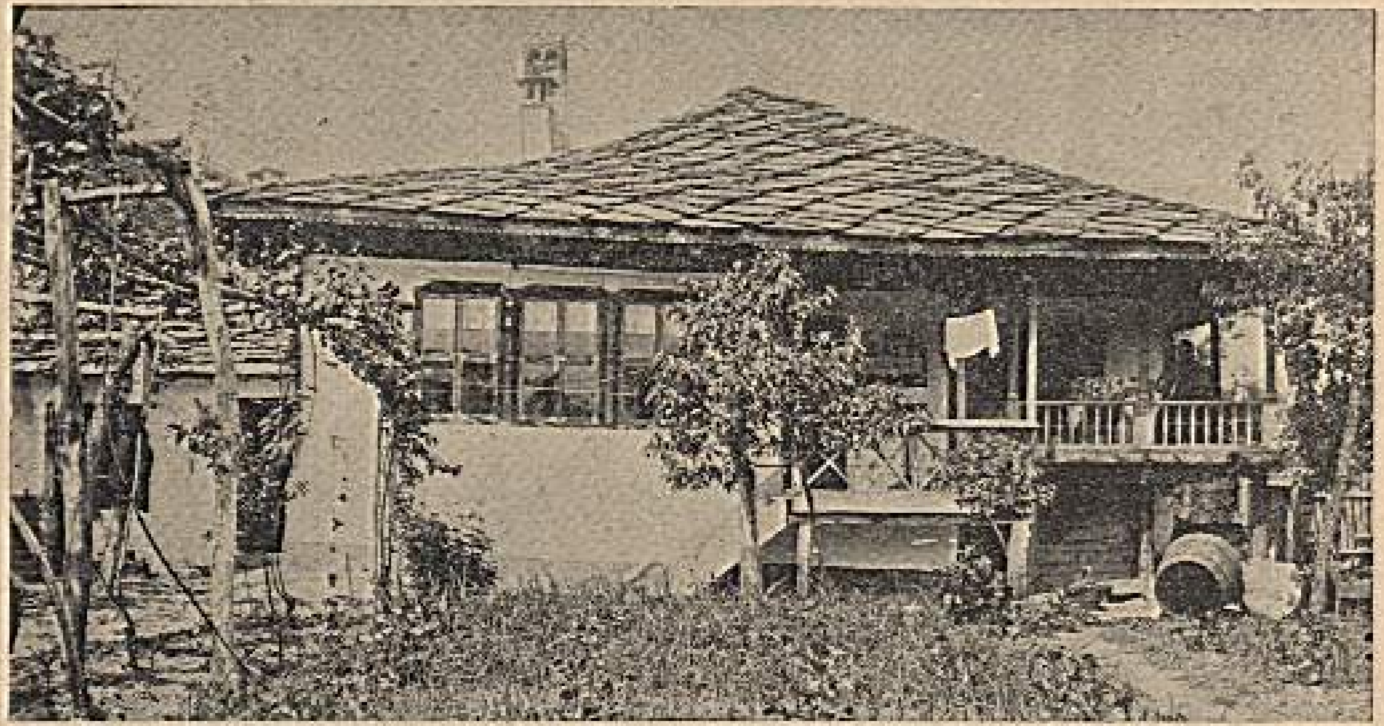

Обр. 3. Стара ловчанска кѫща, гледана откъмъ двора.

За обща канализация и дума не е ставало, а сѫ се правили тукъ-таме примитивни канали (гиризи) съ оттоци до р. Осъмъ и които гиризи сѫ били винаги замърсени.

За нужници и проливни води сѫ се копаели изъ двороветѣ ями. Обаче въ много квартали помиитѣ сѫ се свободно разливали и сѫ течели изъ самитѣ улици.

Сѫщо и водоснабдяването на града не е било изцѣло общинска грижа. Водоснабдяването е ставало: 1) чрезъ чешми (съ слаби черепни и дървени кюнци и тукъ-таме маслаци); 2) чрезъ кладенци (гирани); 3) чрезъ вземане вода направо отъ р. Осъмъ — съ бакърени и калаисани котли (менци), носени съ дървена кобилица на рамо.[1]

Чешмитѣ и гиранитѣ въ повечето случаи сѫ били правени махленски (отъ самитѣ жители); или отъ частни лица за споменъ; или отъ разни еснафи и религиозни общини. Въ Ловечъ, особено въ Вароша, е имало нѣколко гираня (въ частни кѫщи), прочути съ своята хубава и студена вода за пиене. Портитѣ на тия кѫщи сѫ били винаги отворени и дворовети имъ пълни съ посетители отъ околнитѣ махали, дошли съ стомни (бардаци) и котли (менци), за да си вематъ вода.

---

[1] Вижъ кн. IV „Ловечъ и Ловчанско“ стр. 154 (Водоснабдяването на гр. Ловечъ до освободителната война — отъ инж. П. Петровъ).

Освѣтлението на града е било мизерно и просто — съ лампи и петролъ. И то тукъ-таме по кръстопѫтищата, по главната улица и на моста е имало фенери.

Нощно време хората сѫ ходѣли изъ града съ рѫчни фенери — въ рѫка. А освѣтлението по домоветѣ е ставало съ лоени свѣщи.

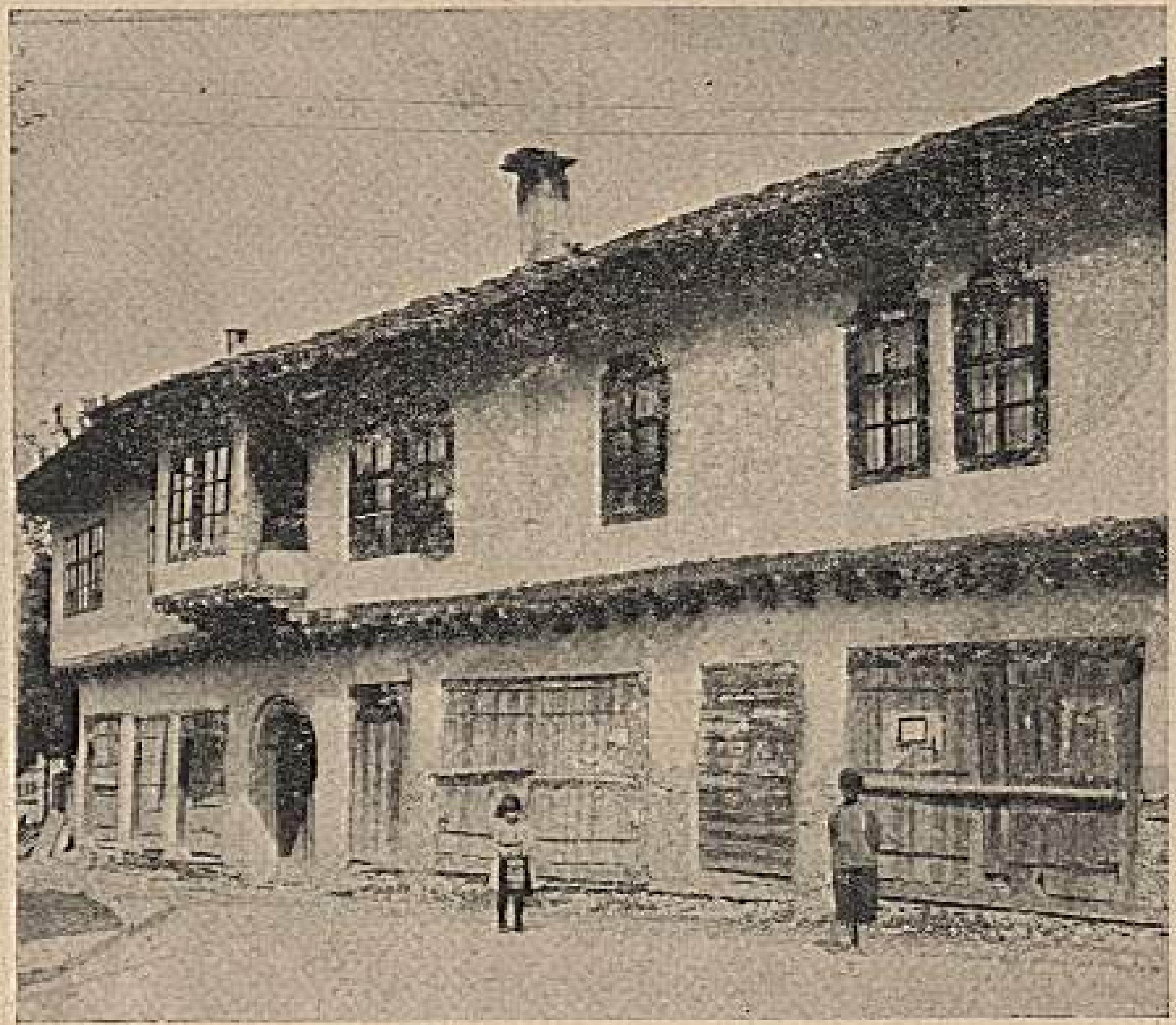

Обр. 4. Двуетажна стара ловчанска кѫща: долу дюкяни, горе жилище. Съборена.

Една лоена свѣщь закрепена на свѣтилникъ, е служила за свѣтлина на цѣлата стая. И всички живущи въ тая стая сѫ работили, чели и писали при тая свѣтлина. Сѫщо и по ханищата еснафитѣ сѫ работѣли при лоени свѣщи. Едва следъ освобождението ни почнаха да се употребяватъ по домоветѣ малки петролни ламби, закачени на стената.

Отоплението на стаитѣ зимно време е ставало чрезъ зиданитѣ печки и мангали съ огънь. Печкитѣ сѫ се палѣли отвънъ и въ тия пещи сѫ пекли: хлѣбъ и др. Храненето е ставало върху ниски дървени крѫгли софри — наричани „синии“, като се е сѣдало на пода или на възглавници. Домакинята сама е приготовлявала и хлѣбътъ. Тя е предѣла и тъчела и приготвяла и облѣклото и чорапитѣ.

На главната улица (предъ сегашнитѣ кѫщи на Тодоракъ Кунчевъ и Петъръ Златевъ) е имало градска кула съ часовникъ.

Българскитѣ църкви, на брой три, и нѣколкото църковища, както и училищата (на брой четири) съ своитѣ метоси сѫ се строели где да е и често пѫти скришомъ и съ подкупи. Въ църковнитѣ дворове сѫ били християнскитѣ гробища.[1]

По течението на р. Осъмъ въ самиятъ градъ е имало четири воденици съ бентове; но сега сѫ останали само две.[2] Отъ бентоветѣ, а и р. Осъмъ тогава е била по-пълноводна, затова е имало и каици за минаване на рѣката.

Табахнитѣ — извънъ града, гдето сѫ и сега. Касапницитѣ сѫ били подъ самиятъ мостъ. Въ Ловечъ е имало две бани (хамами): сегашната, и оная (съборена вече) срещу затвора подъ кафене „Преславъ.“ Имало е 15 джамии съ минарета; повече отъ 15 хана (хотели), нѣкои отъ които сѫ били еснафски ханове, въ които align разнитѣ еснафи сѫ изработвали стокитѣ си (абаджии, кафтанджии, кюркчии и пр.). Болница и казарми не е имало. Войската е квартирувала по ханищата, а лѣтно време на лагеръ. Имало е затворъ (хапсана). Имало е и много фурни, кафенета и единъ дюкянъ — нѣщо като аптека или дрогерия (наричано спицария).

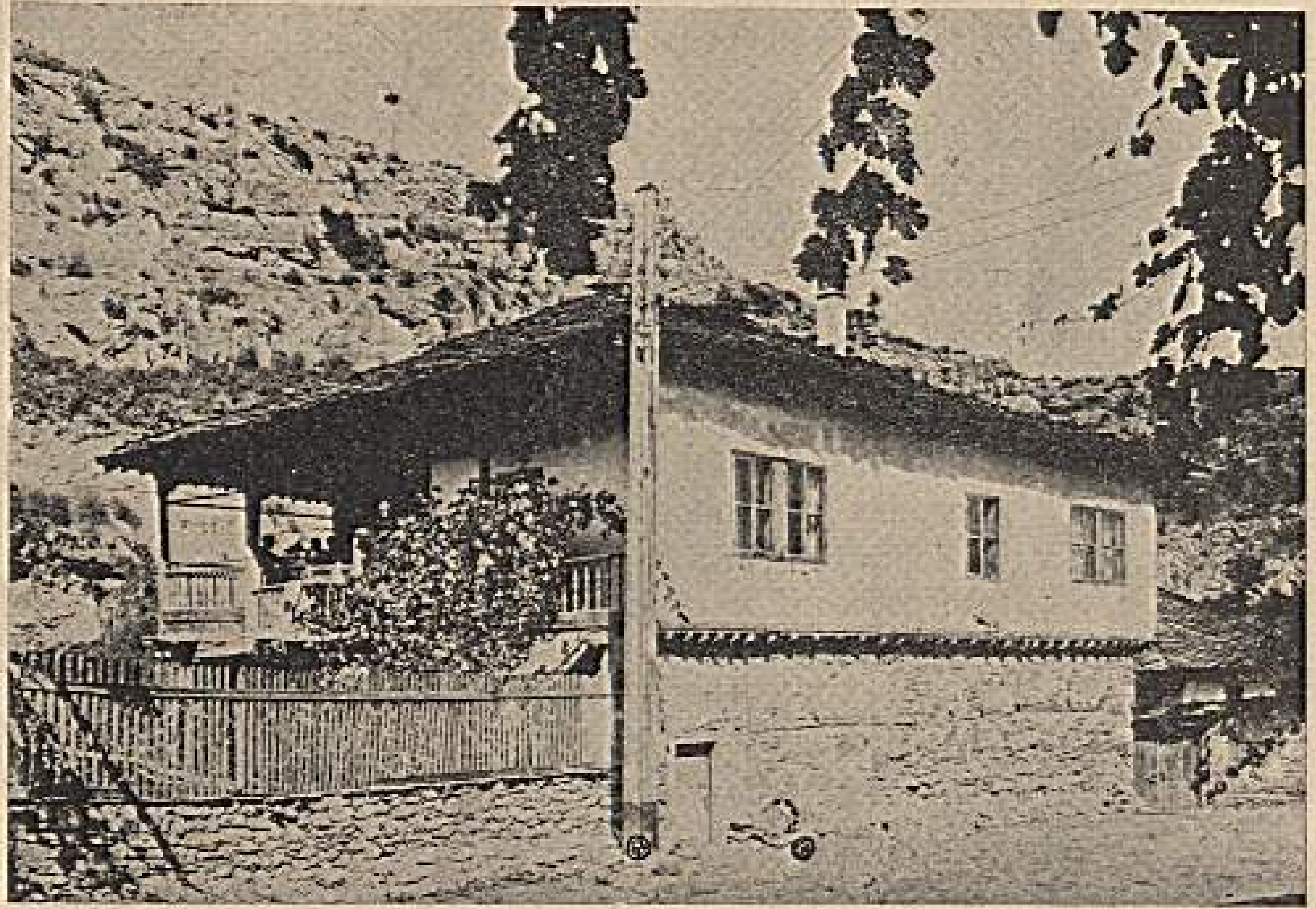

Обр. 5. Стара ловчанска кѫща съ чардакъ и асма.

Държавнитѣ учреждения сѫ се помѣщавали въ конацитѣ, които по-долу се изброяватъ.

Въ градътъ на нѣколко мѣста е имало и специално построени ледници. Турцитѣ сѫ правѣли благодеяния не само съ построяване на чешми, гирани и др., но зимно време се е сѣкълъ отъ замръзналата р. Осъмъ ледъ и се е складиралъ въ ледницитѣ. А презъ лѣтнитѣ горещини ежедневно привечерь се е раздавало безплатно на населението по парче ледъ за изстудяване на водата и виното за пиене. Привечерь ледницитѣ сж бивали отрупвани отъ народъ (турци и българи). Всѣкой чака редъ да получи ледъ. И сега още въ Ловечъ се употребява изречението: „натрупали се (събрали се) като при ледница“. Три ледници е имало близо до сегашното училище Йосифъ I. Ледницитѣ сж се пълнѣли и съ помощьта на еснафски пари. Турчинътъ, който раздавалъ ледъ, се казвалъ Бусчу Солюманъ.

---

[1] За църквитѣ и училищата вижъ „Ловечъ и Ловчанско“, книга II и кн. III.

[2] Съборенитѣ воденици сѫ били: при банята и на „Сѫръ Пазаръ“ — при училището „Хр. П. Никифоровъ.“

Освенъ това лѣтно време на много мѣста изъ пазаря и града, особено на кръстопжтища се поставяли дървени качета съ капакъ и канела и гюмче; качето пълно съ вода и въ нея парчета ледъ, та минувачитѣ да пиятъ студена вода.

Обществени площади, градини или булеварди съ алеи не е имало, освенъ нѣколко пазарища. Въ праздничнии дни населението е правѣло своитѣ разходки и веселби по лозята и бахчитѣ съ пѣсни и люлки. А въ „Дръстени“ е ставало хорото и по Великдень тамъ е имало и детски люлки.[1] Лѣтно време се кжпѣли въ р. Осъмъ, а зимно време се пързаляли по ледътъ.

Освенъ главниятъ (чаршийскиятъ покритъ) и съ дюкяни мостъ въ Ловечъ въ турско време е имало и два дървени моста за пешеходци. Единиятъ въ Дръстени, а другиятъ подъ сегашната воденица на Ил. Дочевъ[2].

Мостоветѣ и рѣката Осъмъ сж възпѣти въ следующата народна пѣсень:

Заваляха дъждоветѣ
Дъждоветѣ презъ май месецъ,
Че валяха два дни три дни
Два дни три дни и три нощи,
Леле варе и бре варе (2).
Че придоде голѣмъ Осъмъ
Голѣмъ Осъмъ Балканъ Сую
Та си заля Чейлицитѣ
И си гътна мостоветѣ.
Леле варе и бре варе (2).
Тъ си загради на Чейляка
Назлъмъ Тота Манювката
И Марийка Михалчева
И Стоянка Попвачева

Записалъ Дан. Василевъ отъ майка си Керачка Василева.

Всички сгради (кжщи, дюкяни и др.) сж били едноетажни и покрити съ плочи. На бѣлитѣ имъ външни стени не е имало никакви архитектурни украшения.

Дюкянитѣ сж се затваряли съ дъсчени кепенци и то или като две половини (едната се издига нагоре, а другата се спуща надолу); или кепенкътъ изцѣло се събира като хармоника.

---

[1] Името „Дръстени“ едни казвать, че произхожда отъ обстоятелството, че това дефиле винаги се е задръствало отъ войски, въ време на разнитѣ войни и походи; а други казвать, че произлизало отъ това, че тамъ на р. Осъмъ женитѣ си издръстювали и избѣлвали платната и прането.

[2] За мостоветѣ вижъ „Ловечъ и Ловчанско“, книга III, стр. 90.

Изъ чаршията е имало тукъ-таме салкъми и върби за сѣнка.

Споредъ описанието на Ф. Каницъ, който е посетилъ Ловечъ презъ лѣтото на 1871 год. и е слѣзълъ да квартирува въ „Джамбазъ Хаджи Ханъ“ — населението на Ловечъ тогава е било 12.000 жители. Градътъ е ималъ 4 християнски и 6 мюсюлмански махали[1], 1200 турски кжщи и 600 християнски. Нѣмало е: лѣкари, адвокати, печатари, художници и други представители на културата. Презъ 1870 г. имало: 36 топтанджийски дюкяни (ангросисти), 603 мази (обущари, терзии, сарачи и др.), 14 хана, 33 кафенета, 2 бани, часовникъ (кула), 20 джамии (отъ които 15 съ минарета), 4 текета и 3 мендресета. Едно мюсюлманско руджидие (императорско класно училище), 10 мектеба (първоначални турски училища), 3 черкови, единъ владишки конакъ, едно християнско класно училище, 2 първоначални мжжки и 2 девически училища, едно окржжно здание (конакъ за държавнитѣ учреждения), една телеграфна станция, една заптийска (стражарска) казарма, една барутчийница, единъ складъ (дебоя), 2 моста, 11 чешми, 5 ледници, единъ хамбаръ за държавни храни, 16 воденици (въ цѣлата околность), 23 фурни, една салхана, 5 кошари за овце, 46 табахни, 12 сапунджийници, 2 менгемета (восъколѣярници), 8 грънчарници и т. н.

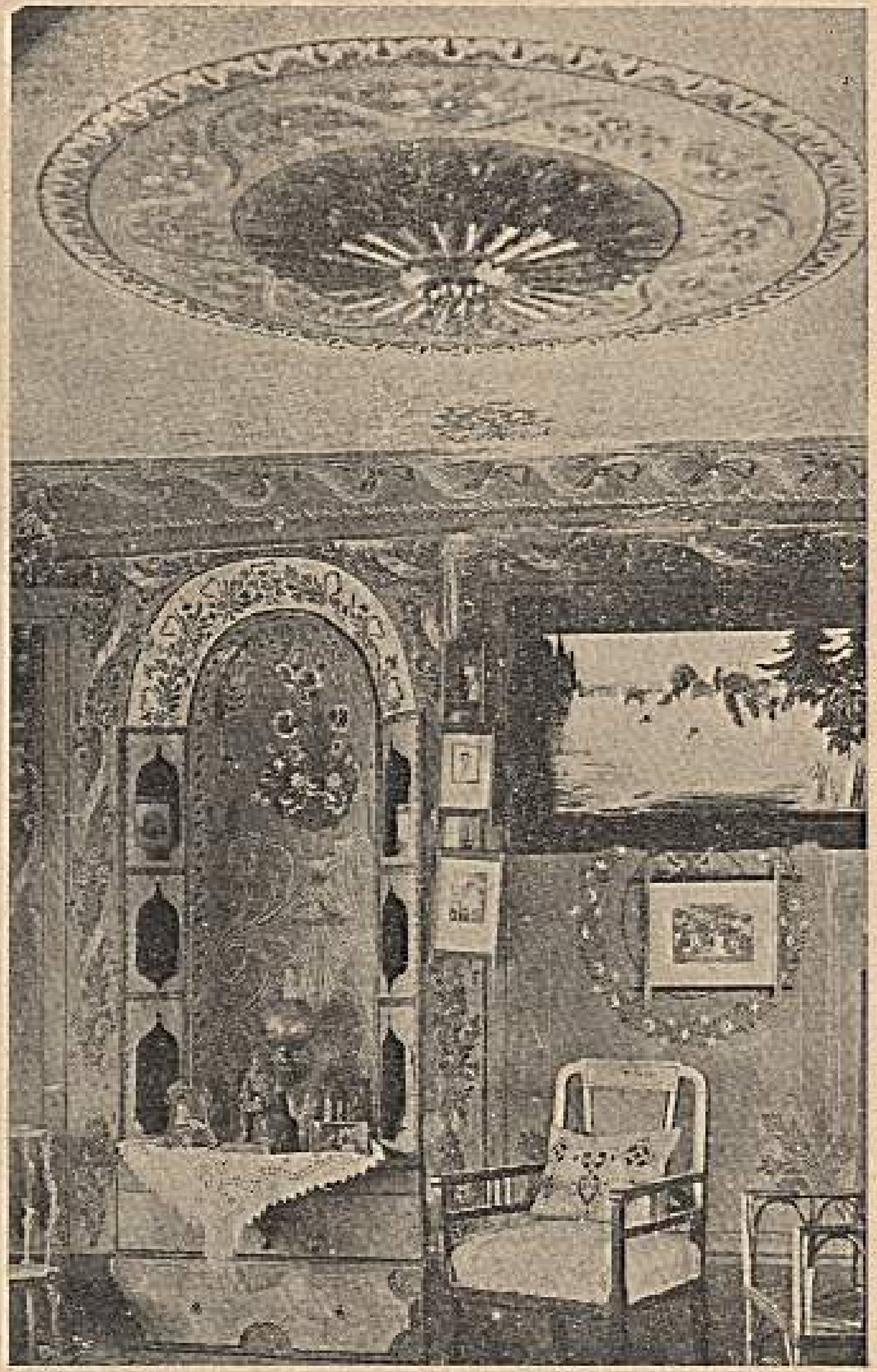

Обр. 6. Вжтрешенъ изгледъ на гостната стая (прустътъ) въ кжщата на Чорбаджи Иванчо Касабовъ (Ахмака) съ резбарски златни слънца на тавана. Въ тази кжща е живѣлъ пашата при обсадата на Ловечъ. Съборена е, но слънцата се пазятъ въ Ловчанския музей.

Всичко това, наедно съ кжщитѣ за живѣене, дава повече отъ 3000 здания.

Обаче, голѣми сгради сж били конацитѣ, харемитѣ и джамиитѣ, които съ своитѣ минарета сж красѣли нашиятъ Ловечъ, който и по своето мѣстоположение е ималъ хубавъ изгледъ.

Като тръгнемъ отъ „Сжръ-пазаръ“ и вървимъ къмъ града все по главната (търговска) улица — въ турско време е имало въ Ловечъ джамии съ минарета на следующитѣ мѣста (гледай стариятъ планъ на гр. Ловечъ):

---

[1] За махалитѣ вижъ кн. II „Ловечъ и Ловчанско“, стр. 120.

1) При кѫщата на Серафимъ Веновъ, наричана „Афузъ Мехмедъ джамеси“.

2) Сега сѫществующата (и единствена останала джамия) — „Мюфти-джамеси“, а отсреща е било медресето и стария мюфтия.

3) Гдето е сега Народната банка, тамъ е била „Бозлу-джамеси“. На близо е имало ледница.

4) При воденицата на Илийчо Дочевъ е била — „Яалу-джамеси“, която сега безъ минарето служи за складъ на общината.

5) Край р. Осъмъ при кѫщата на Иванка-Кунчовкина (Христова) — „Конакъ-джамеси“; защото между последнитѣ две джамии се намиралъ главниятъ конакъ (окрѫжното турско здание, гдето се помѣщавали учрежденията).

6) По-нататъкъ изъ главната улица — срещу кѫщата на покойниятъ Гечо П. Стояновъ и халитѣ е била „Байракли (байрамли)- джамеси“. Тамъ е имало чешма и топола. На тая джамия се издигало турското знаме. Най-хубавитѣ турски паметници сѫ били въ двора на тая джамия, мраморни плочи съ златни надписи и пр.

7) На мѣстото, гдето сега е построено общинското управление (кметството) до моста е била „Кюпрю-джамеси“. Тя е била най-главната (катедралната); тамъ е имало чешма и голѣми върби. Тази джамия следъ освобождението (1878 г.) е била приспособена за театрално здание, но въ последствие се събори и се построи общинското здание.

Изъ вѫтрешностьта на кварталитѣ „Хармането“ и „Дикисанъ“ е имало джамии:

8) Задъ казармитѣ е имало дъсчена джамия, която се наричала „Афузъ-Мустафа джамеси“.

9) При образцовото училище сѫщо е имало джамия — „Хаджи Ибо-джамеси“.

10) На Дикисанъ[1] е имало сѫщо джамия — „Емироулу-джамеси“.

11) И друга една дъсчена джамия.

Като преминемъ мостътъ и дойдемъ въ пазарището и Вароша — тамъ е имало джамии:

12) Въ началото на табашката улица (край площадъ Кирковъ) „Ада (орта)-джамеси“, въ време на наводнение бивала заграждана като островъ отъ водитѣ на р. Осъмъ. На тоя площадъ е имало сѫщо и конакъ[2].

13) При ханътъ на Тодоръ Ил. Радкоулу е била „Дюлюмъ-джамеси“. Тази джамия дълго време следъ освобождението е служила за помѣщение на пожарната команда и въ последствие е съборена.

14) Край р. Осъмъ по редътъ на сегашната баня и близо до кѫщата на учителя Ив. Караконовъ е била „Хюнкяръ-джамеси“ (Царската джамия). Тя е била преобърната на менгеме. Близо до нея е имало и три ледници.

15) При училището „Екзархъ Иосифъ I“ на ул. Вас. Левски е била „Абаджи-джамеси“. Казватъ, че това е било стара църква „Св. Тройца“, която турцитѣ преобърнали на джамия[3].

Още въ първитѣ години следъ освободителната война се е почнало постепено да се събарятъ джамиитѣ; първоначално само минаретата имъ. Главниятъ майсторъ

---

[1] Името Дикисанъ произлизало отъ това, че тамъ най-напредъ се билъ заселилъ единъ куцъ турчинъ на име Асанъ. Куция-Асанъ (на турски дик-Асанъ) и станало Дикисанъ (квартала на куция-Асанъ). Сега тамъ е построенъ американския девически пансионъ.

[2] Вижъ „Ловечъ и Ловчанско“, кн. IV, стр. 224.

[3] Вижъ „Ловечъ и Ловчанско“, кн. II, стр. 121.

за събарянето на минаретата е билъ Ичу — родомъ отъ с. Угърчинъ, заслужилъ народенъ поборникъ, който е подкопавалъ минарето въ основата му и сетне съ теглене съ вѫжа е падало цѣло минаре като свѣщь на земята и много народъ се е събиралъ да гледа събарянето. Покойниятъ Никола М. Радославовъ (доведенъ синъ отъ Ана Предичъ и на Михалъ Радославовъ), който дълги години е служилъ при Ловчанския окрѫженъ сѫдъ е обичалъ да фотографира и рисува. И има запазени негови снимки и рисунки съ изгледи отъ Ловечъ, въ които се виждатъ и джамиитѣ[1]. Тукъ даваме една негова рисунка — изгледъ на гр. Ловечъ отъ 1874 г. която се пази въ Ловчанския музей.

Обр. 7. Стара улица въ Вароша въ гр. Ловечъ, сега наречена улица „Тодоръ Кирковъ“.

Ханове (хотели) въ Ловечъ преди освобождението:

1) На мѣстото на сегашния хотелъ „България“ е билъ ханътъ Хаджи-Кулоулу.

2) Турскиятъ ханъ на Катранджиолу, сега празно мѣсто срещу окр. сѫдъ.

3) До окрѫжниятъ сѫдъ е билъ ханътъ на Джамбасъ Хаджи Афусъ.

4) На мѣстото, гдето сега е кѫщата на Петъръ Златевъ (ул. Търговска) е билъ ханътъ на Халилаа Тусчията. Тоя турчинъ е билъ продавачъ на соль.

5) Ханътъ на Синкоолу-Мехмедаа; после ханъ на Петъръ Димитровъ (задъ киното Ив. П. Димитровъ), а кафенето отдолу го е държалъ турчина Даутъ. Този ханъ е билъ и абаджийскиятъ ханъ. Нарича лъ се е още ханъ Ики-капалия, понеже билъ на две улици съ по една порта на всѣка улица.

6) Ханътъ на Петельолу после на Ганкоулу (Ганко Семерджиевъ отъ Троянъ) — срещу „Кюпрю-джамия“. Той е билъ и ханъ на еснафа кожухари.

---

[1] За Ана Предичъ — Радославова вижъ „Ловечъ и Ловчанско“, кн. III. стр. 133, а за Мих. Радославовъ стр. 127.

7) Срещу Ганковия ханъ е билъ ханътъ на кафтанджийския еснафъ (сега имота на Асенъ и Миронъ Кунчеви.)

8) Като преминемъ моста — на площада Тод. Кирковъ (до Драката) е билъ ханътъ на Турана (после на Кърлежа).

9) Ханътъ на Тодоръ Радкоулу и сега сѫществува (Хаджи Асѫмъ бейскиятъ ханъ).

10) Ханътъ на дѣдо Станчо — срещу „Дюлюмъ джамия", сега имотъ на К. Каракановски.

А въ квартала между „Дюлюмъ джамия", банята и р. Осъмъ сѫ били следующитѣ ханове:

11) Ханътъ на Кьоръ-Петкоолу (на баба Хаджийка), после на Нено Топала отъ Троянъ.

12) Ханътъ на дѣдо Стайко.

13) Ханътъ на Моца Меджидийката.

14) Ханътъ на турчина Чѫлкѫпусатъ (наричанъ — Какриненския ханъ; ханъ на баба Тодора) още наричанъ Астарджийския ханъ, гдето сѫ се събирали революционеритѣ. После е станалъ ханъ на Хаджи Дойчиноулу[1].

Обр. 8. Стари кафенета съ чардаци надъ р. Осъмъ въ гр. Ловечъ.

15) Деветашкиятъ (Илковиятъ) ханъ срещу банята на ул. „Тодоръ Стратевъ".

Въ сѫщиятъ този кварталъ е имало и нѣколко гостилници (ахчийници). А въ квартала Харманета кѫщитѣ на: Босъ Цоко, Христо Гложанлията, Гено Джамбазовъ и Якимъ Шишковъ сѫ били нѣщо и като ханове.

Конаци и хареми въ Ловечъ е имало на следующитѣ мѣста:

На главната (търговска) улица на мѣстата, гдето сѫ сега кѫщитѣ: 1) На Стефанъ Радионовъ, 2) на Стефанъ Дончевъ, 3) на даскалъ Цвѣтко, 4) на Петракъ Тошковъ (срещу читалището), 5) на Симеонъ Хитровъ и Никола Найденовъ (тукъ е билъ конака на Нури-бей), 6) Конакътъ крй р. Осъмъ (до воденицата на Илийчо Дочевъ), гдето следъ освобождението се помѣщаваше митрополията, 7) конакътъ

---

[1] Вижъ книга II, стр. 141.

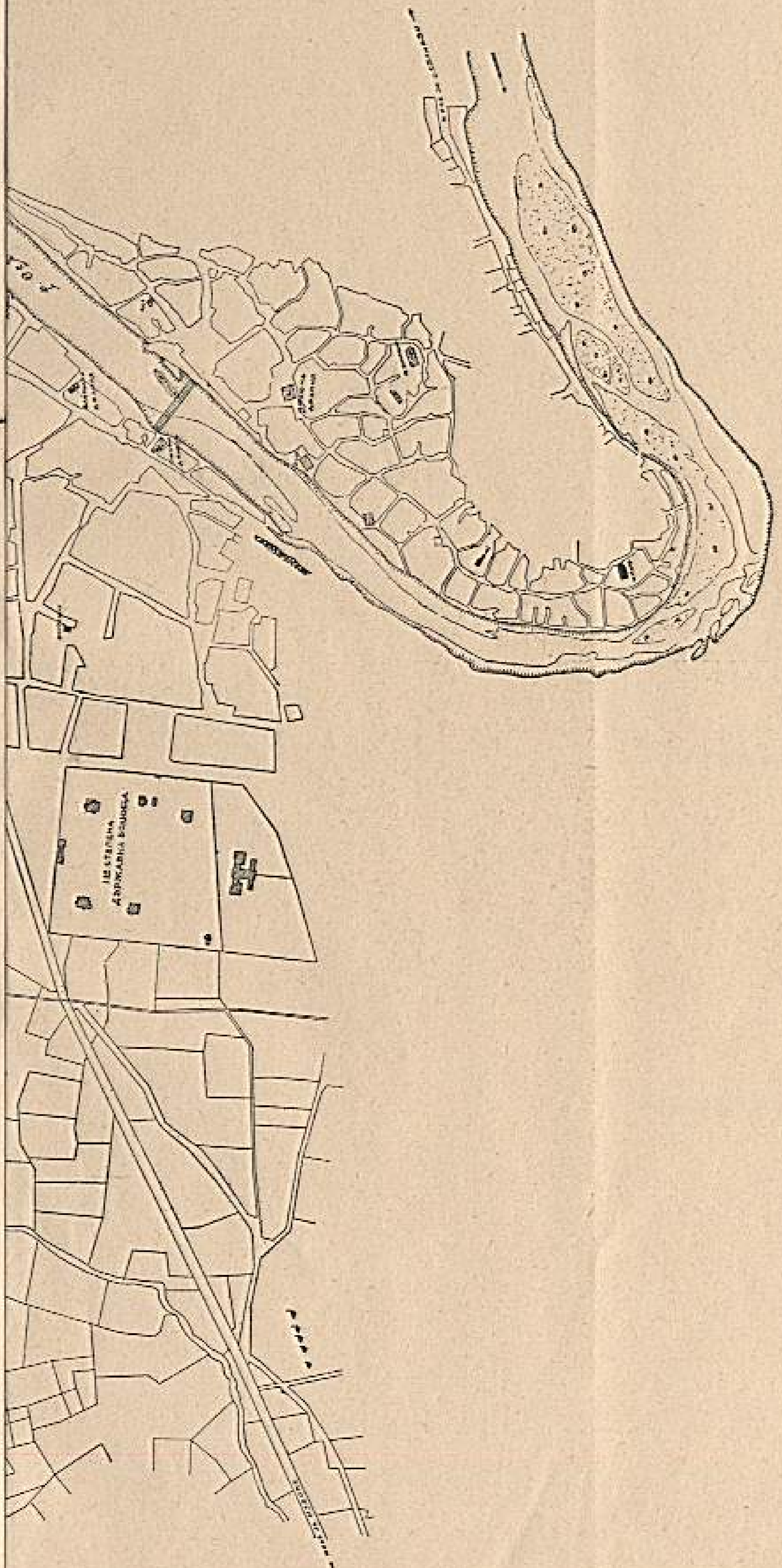

ПЛАНЪ
на
ЛОВЕЧЪ
преди 1887 г.
СТАРО ПОЛОЖЕНИЕ
Мѣрка 1:3000

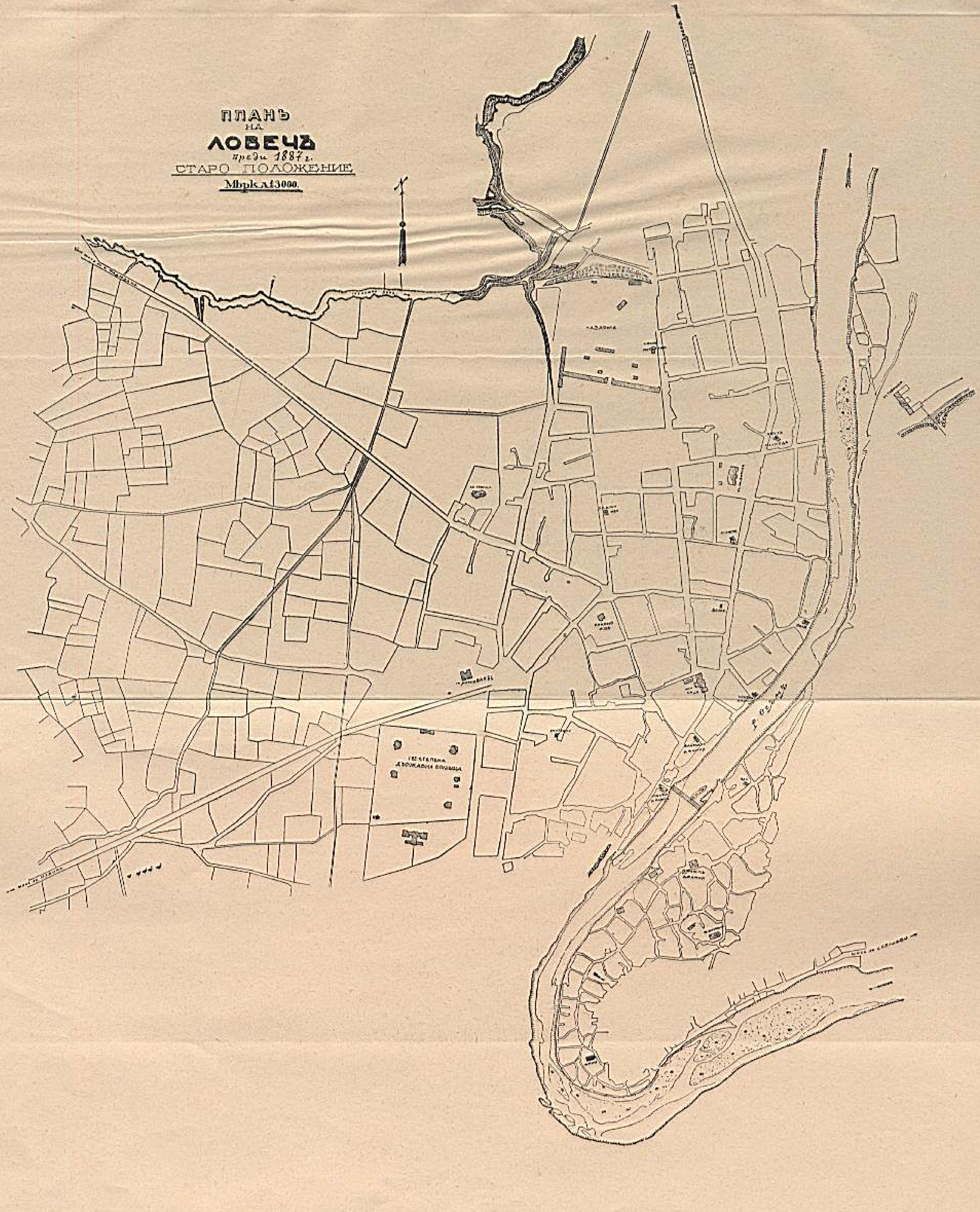
Казарма
1ва степена
държавна болница
р. Осъмъ

ПЛАНЪ
НА
гр ЛОВЕЧЪ

Мърка 15000.

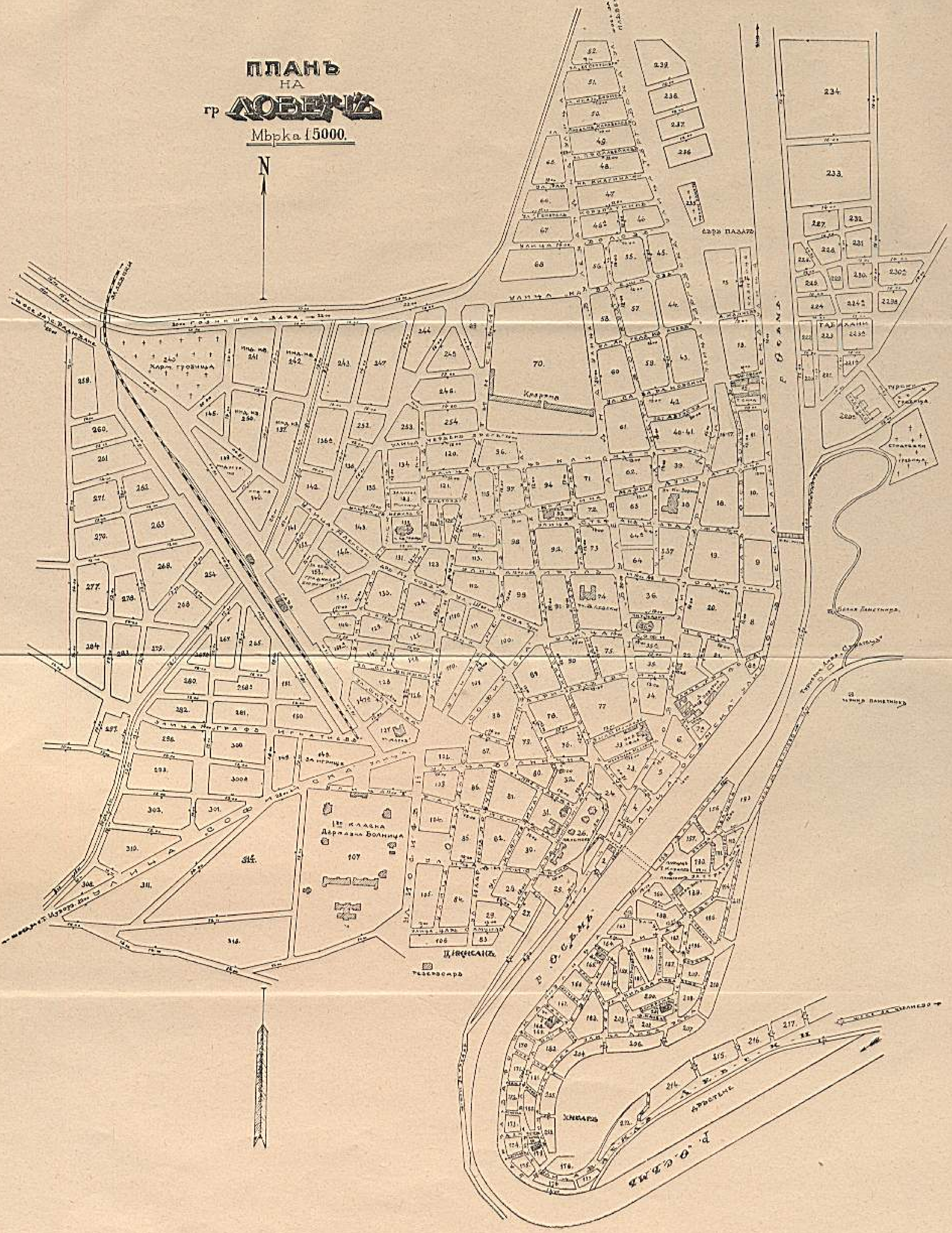
N
Хрм. гробница
Кварта
Табахани
Турски гробища
Стрмски гробища
1ва класна Държавна Болница
Цинцаръ
р. Осъмъ
Хисаръ

на редътъ съ съборената баня (срещу сегашниятъ затворъ) и въ който конакъ сж се помѣщавали държавнитѣ учреждения — е билъ на Келъ-Топалъ Афусъ (сърбинъ потурченъ).

8) Кжщата на Иванка Кунчовкина: тамъ е билъ конака-харемъ на Джемалъ-бей.

9) На мѣстото на кжщата на Георги Арнаудовъ е билъ харема на Келъ Топалъ Афузъ.

10) На мѣстото, гдето е сегашната митрополия — конака на Агушъ-бей и Дервишъ-бей (на последния е била притежание и съборената баня).

11) Кжщата на наследницитѣ на Тотю Дунковъ и Хр. П. Никифоровъ и сега запазенъ; този конакъ съ своитѣ дъсчени и резбарски тавани въ стаитѣ е билъ конакъ на Фехимъ паша. Намира се въ срѣдата на една голѣма градина на Главната улица и макаръ и престроенъ е единствениятъ запазенъ въ Ловечъ конакъ.

12) На площадъ Кирковъ е билъ конака на братята Генджовци[1]. Сжщо изъ Вароша, въ турската махала (около банята) е имало макаръ и малки хареми, като тоя на Стамболоулу (сега кжща на учителя Ив. Караконовъ) и др.

Тритѣ православни църкви сж били, които и сега сжществуватъ („Св. Недѣля", „Св. Богородица" и „Св. Тройца").

Училищата сж били: Горно-крайско, Сжйчевото, Долно-крайско и Харманско. Всичкитѣ сж съборени, но мѣстата имъ сж отбелязани на стариятъ планъ. Имало е още въ турско време въ Ловечъ образувано читалище и женско благотворително дружество.

---

[1] Вижъ „Ловечъ и Ловчанско", кн. IV, стр. 224.

Тома Васильовъ

ЛОВЧАНСКО-ТЕТЕВЕНСКА ВЗАИМНОСТЬ

(Спомени)

Кѫде началото на 60-тѣ години отъ миналото столѣтие, когато станахъ петгодишенъ, та дойде време да обуя гащи, баща ми, който, бидейки свещеникъ, често ходѣше въ Ловечъ при владиката по църковни работи, донесе ми отъ тамъ „опнати“ или „френски“ дрехи, ушити отъ сивъ шаякъ. Азъ бѣхъ единъ отъ първитѣ ученици, които около това време, подъ влияние на новия учитель, почнаха да се обличатъ въ опнати дрехи (другитѣ носѣха дънести потурки и кѫсавейки отъ черъ или сивъ шаякъ), и много се радвахъ на новото си облѣкло, особено на лъскавитѣ метолически петелки (копчета) по сетрето, които мислѣхъ за златни. Другаритѣ ми захванаха да ме наричатъ разсоха[1], но това не ме смущаваше: Ловечъ въ моитѣ очи бѣше голѣмъ, хубавъ градъ; азъ се привързахъ къмъ него и бѣхъ петименъ да го видя. По-сетне редъ случки и впечатления въ дългия ми животъ увеличиха привързаностьта ми. Въ следващитѣ редове ще предамъ откѫслечно и безъ връзка нѣкои отъ тия случки и впечатления, по-интереснитѣ, които, колкото и да иматъ личенъ характеръ, надѣвамъ се, ще хвърлятъ свѣтлина върху сѫществуващата въ миналото между Ловечъ и Тетевене взаимность.

Дали сегашниятъ градецъ Тетевене, или село Тетьовене, както го наричаха въ старина, е сѫществувалъ преди завладяването на България отъ турцитѣ и какви сѫ били тогава връзкитѣ му съ Ловечъ, добре не се знае. Нѣщо повече: много малко данни има за Тетевене и презъ първитѣ четири вѣка на робството, защото съ изгарянето му отъ кърджалиитѣ презъ 1800 година, унищожено е всичкото негово книжно богатство. А че такова е сѫществувало — затова има много свидетелства. Знае се, че до кърджалийския погромъ Тетевене е било голѣмо (отъ 2—3000 кѫщи) и цвѣтущо село, ползувало се е съ нѣкои права, като напр. да не може да се заселва въ него турчинъ, да плаща само единъ опредѣленъ данъкъ, да се привързва административно къмъ който иска градъ и пр., а неговиятъ манастиръ Св. Илия е билъ разсадникъ на християнско благочестие и книжевность далеко по околнитѣ села. Само единъ турчинъ се е навърталъ въ селото — полицейскиятъ управитель, наричанъ отъ самитѣ турци войвода.

До кърджалиитѣ Тетевене е било привързано ту къмъ Златица, ту къмъ Видинъ направо. Отъ 1801 насамъ, следъ като часть отъ избѣгалото и пръснато до Дунава и Влашко население се върнало и започнало да строи върху пепелището жилища, Тетевенъ и административно се привързало къмъ Ловечъ, гдето църковно спадало отъ вѣкове. Ловчанската каза тогава бѣ простряна до Араба-конакъ и граничеше на западъ съ Златишката и Врачанската. Къмъ 1866 год. Митхатъ паша отцепи една голѣма часть отъ Ловчанската каза, та заедно съ нѣколко села, взети отъ Вратчанската, образува нова каза съ седалище село Сапунджиево, преименовано на Орхание. Въ новата каза бѣ включено и Тетевенъ, въпрѣки нежеланието на тетевенци да се отдѣлятъ отъ Ловечъ. Презъ тия именно 70—80 години Тетевенъ е било въ най-тѣсна културна връзка съ цъвтящия тогава Ловечъ. Тетевенъ даде на Ловечъ: попъ Лукана, първиятъ общественъ учитель тамъ, чиито синове и дъщеря иматъ толкова много заслуги по подготовка на освобождението; брата му Марина, чийто синъ, Димитъръ панталонджията, насаждаше култура и вдъхваше свобода между гражданитѣ; майката на възторжения родолюбецъ и деецъ за освобождението Ив. Драсовъ, и много момчета въ занаяти и търговия. Ловечъ пъкъ прати въ Тетевенъ двама добри за времето си учители, Михалъ Радославовъ и Пано Рогозаровъ, привличаше тетевенската младежь на учение при прочутия даскалъ Никола Ковачовъ и вършеше въ Тетевенъ търговия съ мѣстни произведения. Въ мое време, презъ 60-тѣ години на миналото столѣтие, когато бубарството бѣше цъвтящо, тетевенци продаваха пашкули на ловчанцитѣ братя Димчеви, единъ отъ които — мисля най-голѣмиятъ Михалъ — дори бѣше сватосванъ за дъщерята на Хаджи Станя, голѣмъ аристократъ, по-сетне заточенъ въ Диарбекиръ, който въ Тетевенъ не намираше подходящъ за нея момъкъ. Отъ Ловечъ тетевенски кафтанджии купуваха стока, кога се свършеше доставената отъ панаиритѣ Узунджовски и Джумайски, а кръчмари — фабрична ракия, която се ценѣше по-високо отъ мѣстната сливовица, и вино къмъ пролѣтьта, кога се свършеше набавеното още презъ есеньта отъ панежкитѣ и витски села Блъсничово, Торосъ, Дърманци и други, гдето помацитѣ отглеждаха отлични лозя.

Когато ловчанци гонѣха владиката Илариона, той намираше прибѣжище въ Тетевенъ. Презъ последното си идване (1868 или 1869 год.) дѣдо Илaverionъ отседна у дома. На другия день въ училището учительтъ Михалъ Радославовъ ме посрещна съ въпросъ: „Е, цѣлува ли рѫка на владиката?“ На моя утвърдителенъ отговоръ, той каза: „иди на чешмата да си измиешъ устата“, па следъ това държа предъ по-възрастнитѣ ученици филипика срещу високия гостенинъ за неговото подчинение на гръцката патриаршия. Начна се агитация срещу Илариона, и той, като видѣ, че и въ Тетевенъ „нѣма где да си подслони главата“, взе окончателно решение да се откаже отъ патриаршията и отиде въ Цариградъ при народнитѣ владици. Обратътъ въ настроението на тетевенци се дължи главно на Радославова. Все около това време въ Тетевенъ се направи опитъ за насаждане протестантство. Протестантскитѣ мисионери се помѫчиха да използуватъ въ своя полза борбата срещу владиката, та свиха гнѣздо въ Ловечъ и отъ тамъ плъзнаха къмъ Тетевенъ. Но тая борба бѣше срещу гърцитѣ, не срещу православието, та опитътъ имъ не сполучи. Въ Тетевене само единъ гражданинъ, Петъръ Саулски, малко се поддаде на пропагандата, но това бѣше за кѫсо време: той си остана привързанъ къмъ родната църква и следъ 2—3 години сподѣли съ други свои съграждане диарбекирскитѣ теглила. Доколкото зная, и въ Ловечъ не остана следа отъ протестантство.

---

[1] Разсоха въ Тетевене казватъ на дръвце въ видъ на трижгълникъ (турски чаталъ), служаще за подпиране на котлето, въ което се бърка качамакъ

Най-голѣма проява на взаимность и солидарность между ловчанци и тетевенци бѣ задружното имъ работене презъ началото на 70-тѣ години въ тайното революционно движение, за подготовка на възстание срещу турци, и съвмѣстнитѣ имъ страдания при разкриване на заговора. Ако отъ Тетевенъ отидоха на заточение около 30 души, а отъ Ловечъ само двама, причината е, че предательтъ Димитъръ Общи малко ловчанци познаваше лично, докато пъкъ почти всички тетевенски заговорници бѣха му известни, и върху тѣхъ той упражняваше голѣмо влияние.

Въ връзка съ горното нека предамъ единъ епизодъ, известенъ на малцина. Презъ 1876—7 год. въ Ловечъ, Тетевенъ и Орхание се вѣрваше, че Левски е предаденъ отъ попъ Кръстя. Ето защо недоумението бѣше голѣмо, когато презъ това време той бѣ назначенъ отъ току що дошлия владика Йосифъ, по-сетне български екзархъ, за архиерейски намѣстникъ въ Орхание. Изразитель на това недоумение предъ владиката стана учительтъ Василъ Радославовъ. Ето какво отговорилъ дѣдо Йосифъ: „Азъ зная всичко за попъ Кръстя. Пратихъ го, обаче, въ Орхание не толкова за неговата способность, колкото за това, че, като е гледанъ добре отъ турцитѣ, ще може да покровителствува населението“. Следъ освобождението тоя доводъ изгуби значение, и попъ Кръстьо бѣ накаранъ да напусне Орхание. Като съобщавамъ това, азъ не искамъ да обвинявамъ попъ Кръстя; азъ ще бѫда първи да се радвамъ, ако се докаже, че тоя даровитъ свещеникъ нѣма пръстъ въ предателството.

Презъ августъ 1872 отидохъ да се уча въ Габрово. Длъжа това най-много на моя учитель Ро́гозаровъ, който повлия върху общината да ми помогне съ нѣщо, понеже баща ми не бѣше богатъ. Пѫтувахъ съ конь презъ Ловечъ и Севлиево. Въ Ловечъ отседнахъ у дѣдова Станчевъ Ханъ, гдето обикновено слизаха тетевенци. Посетихъ Вас. Радославовъ, за да ми даде нѣколко упѫтвания за Габрово, гдето той е билъ преди година учитель. Съ него другарувахме въ Тетевенъ презъ 1868—9 година, кога тамъ бѣше учитель братъ му Михалъ. Радославовъ ми услужи и ми съобщи, че и той отива да се учи въ Чешко. Ловечъ бѣше пръвъ градъ, който посещавахъ — Тетевенъ азъ считахъ за село. Съ своитѣ минарета, покрития мостъ, оживеното движение около него и по чаршията и главно множеството турци той ми направи силно впечатление. А когато чухъ муезинина да вика отъ върха на високото минаре „ля аллахъ, иль аллахъ ве Мухамедъ ресулъ аллахъ“, азъ се захласнахъ и се спрѣхъ да го наблюдавамъ.

Въ Габрово се сближихъ тѣсно съ дошлитѣ съ мене ловчанчета Д. К. Вачовъ, Ив. К. Урумовъ, Дим. Н. Масърлиевъ, Кирчо Колевъ, Пет. Горовъ. Ние се считахме съграждани и на другата година презъ ваканцията заедно отпѫтувахме за роднитѣ си мѣста. Вачовъ не ме остави да отседна при дѣда Станча, а ме заведе у дома си, гдето стояхъ докато се намѣри сгода да замина за Тетевенъ. Когато следъ 4 години окончателно напуснахъ Габрово — това бѣше презъ юлий 1876 — азъ трѣбваше да остана въ Ловечъ десетина дена, защото въ това размирно време пѫтуването до Тетевенъ, особено минаването презъ турскитѣ махали Шанкитѣ до Микре бѣше много опасно. Въ Ловечъ се събирахъ почти ежедневно съ учителитѣ В. Радославовъ Ил. Лукановъ, Фиковъ и Начовъ. Наше свърталище бѣше кѫщата на даскалъ Пана въ Хармането — тамъ бѣше по-безопасно, защото нѣмаше турци. Единъ день, като минувахме съ моя другарь Д. Мишевъ презъ турската махала, за да идемъ въ Хармането, нѣколко турчета забелязаха Мишева, че носи очила, па ни подгониха съ камъне и крѣсъкъ: „гьозлуклу гяуръ“. Едва се отървахме съ бѣгъ читави. Други пѫть една дружина, състояща се отъ учителитѣ и нѣколко други граждани, отидохме на лозята, седнахме върху една морава да похапнемъ нѣщо и въ това време нѣкой запѣ:

Хубави моми ловчанки, досъ,
Олеле, како Марийо,
Дълбока вода газяха, досъ,
Бѣли си крака мияха,
Една си друга думаха:
Чии сѫ крака най-бѣли?
— На най-малката най-бѣли.

Патриотическа пѣсень не можеше да се пѣе тогава.

Още пѣсеньта не завършена, около десетина турци съ ятагани въ рѫка връхлетѣха на насъ съ псувни, загдето се осмѣляваме да пѣемъ, и само съ нашето бързо напущане мѣстото се избѣгна проливане кръвь. Турцитѣ бѣха много наежени срещу българитѣ, особено срещу по-събуденитѣ, следъ обесване възстаника Тод. Кирковъ и завръщане отведенитѣ и затворени въ Търново и Русе ловчанци и троянци.

Едва презъ августъ азъ и нѣколко учители (Д. Мишевъ за Орхание, Кирчо Колевъ за Гложене, Ив. Кифаловъ за Тетевенъ и други), подъ покровителството на владиката Йосифа, който тръгна да обиколи епархията си, можахме да напуснемъ Ловечъ. Като гледаше, че турскитѣ свирепства не преставаха, дѣдо Йосифъ ни порѫча да му съобщаваме, чрезъ учителя Радославова въ Ловечъ, за всички золуми на турцитѣ. Това ние вършехме редовно, и той не само правѣше постѫпки предъ властитѣ, но и съобщаваше на Екзархията и на нѣкои френски и английски вестници въ Цариградъ. А за да имаме редовни съобщения направо съ Ловечъ, понеже въ Тетевенъ нѣмаше държавна поща, нагласихме довѣрено лице за специаленъ куриеръ — такъвъ стана бързоходецътъ Фико Панковъ, който ежеседѣлно отиваше въ Ловечъ пешъ, та занасяше писма, а отъ тамъ донасяше вестници и всѣкакъвъ видъ кореспонденция. Това трая до обявяване на войната (априлъ 1877), когато пѫтуването стана опасно, и никой не рискуваше да излага живота си.

Има още много нѣщо да се пише за ловчанско-тетевенската взаимность въ миналото, но азъ не мисля да изчерпвамъ тукъ въпроса. Освободителната война направи превратъ въ стопанскитѣ и културни отношения на села и градове въ България. Ловечъ въ просвѣтно отношение запази старата си слава, но въ търговско-промишлено отношение позападна, и близкиятъ Плѣвенъ го надмина. Тетевенъ западна още повече: младото поколение бѣга въ София, Орѣхово, Плѣвенъ, Червенъ-брѣгъ и другаде за поминъкъ. Закриването на ловчанския окрѫгъ и новитѣ пѫтища и центрове за съобщение и търговия отдалечиха донѣгде Тетевенъ отъ Ловечъ; ала нѣкогашнитѣ взаимни симпатии между тѣхъ не сѫ изчезнали. Тѣ се поддържатъ и отъ сѫществуващитѣ още връзки въ църковно и сѫдебно отношение. Дано поне тия връзки не се скѫсатъ.

Проф. д-ръ Т. Петровъ

ХИГИЕНАТА НА ГР. ЛОВЕЧЪ ВЪ ПРЕДИШНИ ВРЕМЕНА

При заселването на известни мѣста у насъ ржководни начала сж били главно економическото и стопанско преимущество, както и географията и политическо и административно положение. На хигиената обикновено не се е обръщало внимание.

Въ миналото, особено въ срѣднитѣ вѣкове, при отсжтствие на добре организирана държавна сила и добри пжтни съобщения, за защита противъ честитѣ нападения отъ постоянни врагове, по-главнитѣ селища сж се застроявали въ такива мѣста, гдето при примитивнитѣ срѣдства за борба, да могатъ естествено да се запазватъ отъ нападенията на неприятеля. Тъй сж били създадени известни цитадели, разположени на височини, оградени съ отвесни скали или съ рѣки и дълбоки рове, пълнени при нужда съ вода. Тѣ сж се ограждали съ стени, върху които е имало бойници и затваряни съ врати. Въ такива, съ ограничено пространство селища, хората сж живѣли претрупано, тъй като ограничеността на заселеното мѣсто е заставлявало хората да оставятъ за улици и др. обществени мѣста много малко пространство. Жилищата сж строени близко едно до друго, често многоетажни и почти безъ дворове и градини. Тъй като такива селища сж били въ повечето случаи върху скалиста почва, нечиститѣ води отъ жилищата сж текли по улицитѣ, и за отходни мѣста сж служили плитки трапища или повърхнината на почвата. Вследствие на това почвата и въздухътъ сж били грозно замърсявани. Въ такива цитета въ срѣднитѣ вѣкове сж се разразявали ужасни опустошителни епидемии отъ чума, петнистъ тифъ, вариола и др. заразни болести.

Останки отъ такива цитета се срѣщатъ още въ З. Европа въ Каркасонъ (Франция), въ Салцбургъ (Австрия) и др., а у насъ — Търново и Ловечъ. Кога и какъ е заселенъ гр. Ловечъ е предметъ на историческо изучване, което не влиза въ рамкитѣ на настоящата ми стастия. Знае се само за сега, че той е сжществувалъ още отъ времето на римското владичество на Балканския полуостровъ, когато е носилъ името „Мелта“, а по-късно, че е служилъ за убежище на българския царь Иванъ Асенъ II. Следъ завоюването на България отъ турцитѣ, поради това, че гр. Ловечъ е представлявалъ известни преимущества (географски и климатични), той е билъ заселенъ отъ много и доста знатни турци. Последнитѣ сж намѣрили за възможно съжителството съ завареннитѣ тамъ българи, и ги оставили да живѣятъ тамъ, около крепостьта на тѣхния злополученъ царь, а тѣ заселили равнитѣ мѣста по течението на р. Осъмъ.

Старата часть на града, известна подъ името „Вароша“, е разположена на едно възвишение отъ последнитѣ разклонения на Стара-планина, заобиколено отъ р. Осъмъ отъ югъ и западъ. На върха на това възвишение се намира изградено съ стари стени отъ югъ и западъ калето — „Хисаря“. а по склоноветѣ му сж наредени амфитеатрално кжщитѣ на стария градъ; особено гжсто населенъ е северния склонъ, махалата Долния край и надъ него „Баиря“. На южната страна има рѣдко построени и отъ единъ два реда кжщи въ махалата „Дрѫстени“. На западъ се намира махалата „Горни край“, срещу която непосрѣдствено отвѫдъ рѣката Осъмъ се издигатъ отвесни високи канари. При това разположение на стария гр. Ловечъ, тъй заселенитѣ му махали „Горни и Долни край“ и „Баиря“ оставатъ почти неогрѣвани отъ слънцето, тъй като и отъ изтокъ имъ се изпречва Челинска скала и отъ западъ Диксанскитѣ отвесни скали. Кжщитѣ въ тѣзи скали сж построени на много гжсто — повечето съ незначителни дворове и градинки. Теренътъ, върху който сж построени повечето отъ кжщитѣ е каменистъ и стръменъ. При невъзможностьта да се копаятъ нуждничи ями, за естественитѣ си нужди населението отъ тѣзи махали, особено отъ Баиря, си е служило въ стари негодни сждини (тенекии, копани, кофи), съдържанието на които всѣкидневно сутринь рано сж изхвърляли въ празнитѣ мѣста на и около Хисаря; а жителитѣ отъ близкитѣ до р. Осъмъ кжщи сж ги изхвърляли въ и покрай рѣката. Тѣзи пъкъ които сж имали въ кжщитѣ си плитки нуждничи ями, тѣ сж били снабдявани съ гиризи, които сж се отваряли къмъ улицата, и при поройни дъждове сж били оттикани, за да се отнесатъ нечистотиитѣ отъ пороитѣ. Вследствие на това по улицитѣ сж текли често отвратителни нечистотии.

Благоустройството и общинската хигиена на града сж били никакви. Липсвало е водоснабдяване и канализация. Улицитѣ били тѣсни, криви, стръмни. Само нѣкои отъ по-главнитѣ сж били покрити съ старъ турски калдаръмъ. Отъ Горния до Долния край, брѣгътъ на рѣката Осъмъ и изходитѣ на улицитѣ къмъ нея сж били задръстени съ сметь, торъ и есенно време съ пращини. На много мѣста край Осъмъ е имало такива грамади отъ торове и боклуци, които сж правили невъзможно минаването на кола въ примитивнитѣ кейове на рѣката. Нечистотиитѣ отъ много кжщи сж били изхвърляни ноще покрай и въ рѣката. Вследствие на това водата край брѣга е била силно замърсена, и кжпящитѣ се лѣтно време въ рѣката сж често газели въ изпражнения до брѣга преди да навлѣзатъ въ по-чиста вода навжтре въ рѣката. Тѣзи депа отъ гниещи органически нечистотии освенъ неприятната воня, съ която и разваляли околния въздухъ и замърсявали улицитѣ и водата въ рѣката, сж служили и за леговище на безбройни мухи, на плъхове и мишки и за спане на многобройни безстопански кучета. Когато къмъ 1868 г. Митхадъ паша споходилъ гр. Ловечъ, обърнало му внимание това нехигиеническо състояние на кейоветѣ на рѣката и изходящитѣ къмъ нея улици, и заповѣдалъ съ работници отъ затвора да се почистятъ насъбранитѣ нечистотии. При разравянето на тѣзи бунища, плеада плъхове и мишки сж се разбѣгали и нахлули въ кжщитѣ, и нанесли голѣми щети на гражданитѣ. По-късно обаче по старъ навикъ и по липса на санитарна власть такива бунища наново сж се натрупали и останаха дори и нѣколко години следъ освобождението. Отъ построенитѣ на брѣга здания, главно на пазаря сж стърчали нуждницитѣ имъ, отъ които нечистотиитѣ сж падали направо въ рѣката. На пазаря по стълби се слизаше въ единъ видъ тунелъ на малъкъ кей на рѣката. Това мѣсто служеше за изходно и за изхвъргане на сметьта отъ дукянитѣ.

По течението на р. Осъмъ въ района на града имаше три воденици, въ Горния край х. Мичовата, въ Долния край Габровската (по-късно на Радкоолу) близо до банята, а срещу циганската махала тази на Мехмедъ ефенди и по-късно на Ил.

Дочовъ. Бентоветѣ на тѣзи воденици, особено на двѣтѣ последни, преприщваха водата и образуваха язовирове съ полузастояла вода, въ която плуваха разни нечистотии и често умрѣли животни.

Погребението на умрѣлитѣ е ставало въ дворовете на църквитѣ и джамиитѣ, дори въ Горнокрайнската църква е погребанъ въ самата църква владиката Дионисий. Следъ освобождението гробищата се измѣстиха отвънъ града, първо на Стратишъ, следъ това въ Харминето до сегашната ж. п. гара и въ Табашко поле.

Водоснабдяването е било съвършено примитивно и крайно нехигиенично. Гражданитѣ сѫ черпили вода отъ изкопани частни кладенци. Такива кладенци е имало въ нискитѣ части на брѣга близко до рѣката, тъй като въ тѣзи мѣста е имало наносни земни пластове съ подпочвени води. Ала такива сѫ често били въ съседство съ нужнични ями и съ съвършено примитивно устройство — незапазени отъ външно замърсяване. Тѣзи отъ частнитѣ кладенци, водата на които е била вкусна, сѫ били използувани не само отъ всички съседи, но и жителитѣ на далечни кѫщи сѫ идвали за вода.

За пране и за разливане е служила водата отъ р. Осъмъ. А живущитѣ близо до рѣката сѫ употрѣбявали водата ѝ и за пиене, като за тази цель рано преди съмнуване сѫ си наливали вода ужъ за по-чиста! А зимно време, когато замръзнѣла рѣката сѫ правѣли отвори на леда („копки“), отъ които сѫ черпили вода за домашна употрѣба. На тѣзи копки, обаче обикновено се е перѣло, тъй че около тѣхъ не е било изключено да се виждатъ замръзнали най-гнусни нечистотии. Само живущитѣ срещу езерото въ горния край и срещу Башъ-бунаръ, презъ зимата когато замръзне рѣката и лѣте, когато намалѣе водата ѝ, сѫ имали възможность да пиятъ сравнително по-чиста вода.

Земнитѣ образувания на гр. Ловечъ и околностьта му сѫ карстови варовици, съ много пещери и подземни непостоянни рѣки, които даватъ водни изблици. Въ близката околность на града има множество карстови извори, повечето отъ които сѫ съ непостояненъ дебитъ, а има дори и интерминтентни извори. Такива сѫ напр. тѣзи на Бабаковецъ, въ бахчата на Никифоровци, на Липака и др. Отъ постояннитѣ извори, освенъ Башъ-бунаръ, езеро, има още такива въ Барутчийското дере, въ Гуровото, на Кара-бурунъ, на Сливекъ, на Липака, на Пазимъ мостъ и на Диванъ Кузу. Вода отъ последнитѣ три е прокарана съ глинени кюнци за градската баня въ Долния край, като по пѫтя на водопровода сѫ били оставени нѣколко маслака, отъ които гражданитѣ въ лозята сѫ черпили вода и често замърсявали. Отъ извора на Кара-бурунъ по сѫщия начинъ е прокарана вода за банята въ турската махала, която се намираше срещу сегашното общ. управление, но въ последнитѣ години преди освобождението не е служила вече, тъй че водопровода ѝ послужи за чешмата при Харманското училище.

Всичкитѣ води отъ воднитѣ източници, които сѫ служили, и нѣкои и сега служатъ на гражданитѣ, сѫ нечисти и често опасни за употрѣба. Тѣ сѫ били често причина на епидемии отъ коремenъ тифъ, отъ които много народъ е боледувалъ и ставалъ жертва. Нечистата вода въ града изобщо е указвала лошо влияние върху здравето на гражданитѣ.

Жилища. Съ малки изключения, основенъ типъ на жилищата въ стария Ловечъ сѫ двуетажни паянтови. Въ долния етажъ е имало маза, често съ келеръ и подчърдакъ. Въ последния лѣтно време на хладно женитѣ сѫ работѣли кѫщната

си работа. По дървена стълба почти направо отъ входнитѣ врата се отива на чардака и отъ тамъ се влиза въ пруста (предверие съ огнище), а отъ тамъ въ една или две стаи (соби), отоплявани зиме съ зидани печки (джамали), палени отъ къмъ пруста, или съ мангали. Покривитѣ на кѫщитѣ сѫ били съ плочи и сѫ имали много широки стрѣхи, които сѫ препречвали на и тъй оскѫдното слънце да огрѣва стаитѣ. Чардацитѣ сѫ били доста обширни. Тѣ сѫ били едно щастливо съчетание на жилищнитѣ постройки, понеже сѫ служили като отдушници, гдето сѫ дишали отворенъ въздухъ обитателитѣ, главно децата. Тамъ сѫ спали лѣтно време всички домашни, а зиме при хубаво време сѫ играли децата, при липса на дворове и градина и на обществени игрища.

Облѣкло. Облѣклото на старитѣ ловчанци е било нехигиенично. То се е състояло за мѫжетѣ отъ елеци, аби, ентерии, кожуси, потури или шалвари и фесъ, а за женитѣ памуклии антерии, салтамарки, често украсявани съ сърмени нашивки, широки гащи, шамии, и за по-старитѣ жени — такета подъ шамиитѣ.

Битъ. Гражданитѣ на гр. Ловечъ до освобождението сѫ водили единъ полу-патриархаленъ животъ. Тѣ сѫ живѣли претрупано, често по нѣколко семейства подъ единъ покривъ Спалнитѣ имъ стаи сѫ били недостатъчно обемисти. Спането е ставало на одри или върху пода обикновено измазанъ съ глина. Спали сѫ съ общи постилки и завивки, които деня сѫ прибирани въ специални долапи или върху нѣкои сандъци въ спалнята стая. Яденето е ставало на синии (крѫгли ниски маси), около които челедьта е насѣдала съ кръстосани крака или на колѣне. Служили сѫ си съ дървени лъжици, рѣдко съ вилици, и съ пръсти е топено и гребано отъ общия сѫдъ за ястията и съ общъ месалъ (кърпа). Кухнята е била проста. По-главни ястиета сѫ били: чорба съ мръвки или кюфтенца отъ месо съ оризъ или ювка; яхния съ лукъ, гювечъ съ зеленчукъ или съ оризъ, пълнени чушки съ месо или съ оризъ, фасулъ, бакла, бурния, празъ съ оризъ или съ маслини, кисело зеле съ месо, съ бобъ; а като сладки: пилафъ, оризъ съ млѣко баница съ сирене, баклава, кадаифъ. Отъ зарзаватитѣ сѫ употрѣбявани главно лукъ, празъ, зеле, чушки, сини патлажани и зелени домати и много малко картофи, а целина, моркови, карнабитъ, аспержи и др. не сѫ били известни. Благодарение на благодатната почва и благоприятенъ климатъ въ гр. Ловечъ вирѣятъ много видове овощия и разни сортове грозда. Съ тѣхъ гражданитѣ сѫ си допълвали отчасти недостатъчното употрѣбление на зеленчуци при храненето. Лозарството е било развито отдавна, и рѣдко е имало семейство да нѣма поне 1—2 декара лозе, въ което е имало и овощни дървета.

Лозя е имало навредъ въ околностьта на гр. Ловечъ, но тѣзи, които сѫ служили за разходка и отпочивка на чистъ въздухъ на гражданитѣ християни отъ Вароша сѫ се намирали въ красивитѣ околни долини на Гарваница, Липакътъ, Диванъ-Кузу, Дрѣшанъ, Пиклинъ-Долъ, Сливекъ, Тиворътъ, Печковица и Пазимостъ, гдето българскитѣ семейства сѫ прекарвали по цѣли дни, особено празницитѣ, и често сѫ прекарвали и лѣтувания по нѣколко дни на „теферичъ“, събрани по нѣколко семейства заедно. На Пролоза и на Стратешъ сѫ били лозята за разходка на турскитѣ семейства. На Стратешъ по-заможнитѣ турци сѫ имали и вили, гдето семействата имъ сѫ прекарвали по нѣколко дена презъ лѣтото, особено въ време на гроздоберъ.

Като мѣсто за разходка на българскитѣ граждани преди и непосрѣдствено следъ освобождението е служила махалата „Дрътени“, гдето по Великденъ е ставало единъ видъ съборъ, съ хора̀ и др. народни увеселения на островитѣ на рѣката Осъмъ. Тази мѣстность е обилно огрѣвана отъ слънцето; кѫщитѣ въ тази махала иматъ южно изложение и това преимущество, че отпредъ тѣхъ и наоколо имъ е открито, та жителитѣ имъ сѫ използували напълно природнитѣ здравословни фактори: слънце и чистъ въздухъ, противно на живущитѣ въ другитѣ махали.

Добро изложение сѫщо тъй е имала и махалата „Дикисанъ“ населена въ турско време само съ турци. Махалата „Харминето“ се намира на равно и открито. Битътъ и начинътъ на живѣние на населението въ тази махала сѫ били повече селски, по-груби, но по-здравословни, отколкото на българското население въ „Вароша“.

Турцитѣ сѫ населявали главно равната часть на града покрай р. Осъмъ отъ Дикисанъ до края на града, до общинския Хамбаръ. Тукъ сѫ били голѣмитѣ конаци на видни и заможни турци, нѣкои отъ които сѫ заемали важни държавни постове въ Османската империя, а имало е дори и министри (Феимъ-паша, Дервишъ-паша, Дажавдетъ-паша и др.).

Обществени заведения. Отъ общественитѣ заведения заслужаватъ да се упоменатъ училищата на българското население, отъ уредбата и начина на обучение въ които е останалъ зачуденъ видния турски администраторъ, валия на дунавския вилаетъ Митхатъ паша, при обиколката му въ гр. Ловечъ. Имало е две паянтови, но доста солидни училища — долно-крайско и горно-крайско, построени по единъ и сѫщъ планъ. На долния етажъ имаше по единъ кулоаръ, отъ който се влизаше въ мазитѣ и въ по една стая. По една дървена широка стълба се излизаше на горния етажъ върху единъ дългъ и широкъ отворенъ чардакъ, обърнатъ на северъ. Отъ чардака се влизаше въ две учебни зали на югъ и западъ въ една по-малка стая, служаща за учителска. (Вижъ Ловечъ и ловчанско, кн.). Съ този си планъ старитѣ ловчански училища би отговаряли достатъчно на хигиенични изисквания, ако не бѣше затъмнението на изложенитѣ на югъ стаи отъ близкостоящитѣ височини на Хисаря. Откритиятъ чардакъ и долния кулоаръ сѫ били една щастлива концепция при постройката на тѣзи училища. Тѣ сѫ служили за отпочивка и за игри на децата.

Заключение. Отъ направеното по-горе описание се вижда, че общинската и личната хигиена въ гр. Ловечъ въ миналото преди освобождението на България е била повече отъ незадоволителна — по-скоро плачевна. Вследствие на това остри инфекциозни болести сѫ върлували постоянно: чумата, която е върлувала въ България въ 1837—39 г. е посетила и гр. Ловечъ презъ лѣтото на 1837 г., и е вземала голѣми жертви. Населението е дирѣло спасение отъ нея чрезъ евакуиране на града и живѣене на открито въ околностьта. Холерата тъй сѫщо не е прескочила Ловечъ въ 1873, и е вземала сѫщо тъй голѣми размѣри. Вариолата често е върлувала като епидемия въ града; отъ нея много души сѫ умирали, а и много сѫ останали осакатени: нѣми, глухи и обезобразени. Ала най-голѣмо социално зло за града е била туберкулозата, наричана отъ населението „красникъ“. Рѣдко е имало кѫща, особено въ Долния и Горния край, която да не е дала жертва на тази болесть. Болни съ хронически форми на болестьта сѫ виждани да лежатъ покрай Осъмъ на чистъ въздухъ; нѣкой сѫ лежали по лозята — ловешката пѣсень за „низлъмъ Денка“, ни дава показания за това. Туберкулозата се е проявявала и въ затворенитѣ и хронични форми: костна, ставна и кожна. Не малко лица гърбави, куци, съ съража, скрофули и съ вилкоедена по лицето сѫ се срѣщали между гражданитѣ и следъ освобождението.

Наложениятъ отъ обстоятелства нехигиениченъ начинъ на живѣене, затворено, претрупано и въ нечиста атмосфера, е главната причина на развитието въ такъвъ голѣмъ размѣръ на това социално зло — туберкулозата въ гр. Ловечъ. Свикнали съ този нехигиениченъ начинъ на животъ гражданитѣ сѫ проявявали подобна тенденция и въ уредбата на общественитѣ мѣста. Доказателство е построяването въ града закрития мостъ, съ дюкяни по него, гдето дюкянджиитѣ сѫ били принудени да прекаратъ голѣма часть отъ деня въ неогрѣвани отъ слънцето, студени зиме, а горещи лѣтно време помѣщения. Тѣ сѫ били изложени на студени въздушни течения, на дишане постояно отвратителната воня на сарачници, на кожи и човѣшки изпражнения (Подъ моста е било отходното мѣсто за дюкянджиитѣ и за много минаващи).

Следъ освобождението всички гореописани хигиенични неджзи, кое по-вече, кое по-малко постепенно се отсраняваха. Гражданитѣ започнаха да съзиратъ гибелнитѣ нехигиенични навици на своитѣ бащи и постепенно се възпитаватъ хигиенно. Битътъ постепенно се промѣня въ подобрение. Общинската санитарна власть премахна много отъ нехигиеничнитѣ състояния. Създадоха се и известни хигиенични начинения за подобрение здравето на гражданитѣ.

По своето географско и топографско положение гр. Ловечъ е единъ отъ най-красивитѣ български градове, гражданитѣ на който сѫ будни, интелегентни, и които отъ освобождението насамъ постоянно работятъ за разхубавяването на града. Липсва имъ обаче хигиененъ усетъ, както по отношение личната, тъй и за обществената хигиена. Такъвъ трѣбва да се създаде и да се прояви съ по-голѣма енергия за водоснабдяването и канализацията на града, за корегиране на р. Осъмъ и направа на красиви кейове покрай нея. По такъвъ начинъ гр. Ловечъ ще може да стане единъ отъ най-привлѣкателнитѣ курортни градове у насъ, който съ вкуснитѣ си плодове и грозде, съ минералния си воденъ източникъ при с. Сливекъ ще привлича маса народъ за отпочивка и климато- и природолѣчение. Въ това направление, ако се заработи, ще се допринесе много, както за хигиената, тъй и за икономическото повдигане на града.

Гено Ивановъ

ЗА МИНАЛОТО НА ЛОВЧАНСКИТѢ ПОМАЦИ

Помацитѣ се дѣлятъ на две групи: македоно-родопска и северо-българска. Последнята група проф. Милетичъ нарича ловчански помаци[1], поради наречието имъ, което носи изцѣло свойствата на ловешкото наречие. За улеснение ще запазимъ и ние това име.

За потурчването на родопскитѣ помаци има нѣколко лѣтописни бележки, които не се схождатъ относно времето на потурчването.

Прьвъ публикува единъ разказъ за потурчването на чепинци, Ст. Захариевъ.[2] Иречекъ предава този разказъ въ своята „История на българитѣ"[3], като посочва кога е управлявалъ Мехмедъ Кюпрюли (1656—1661), великиятъ везиръ, който извършилъ потурчването. Г. Димитровъ[4] предава покрай сжщия разказъ и една лѣтописна бележка (отъ монастиря св. Петъръ въ Татаръ-Пазарджикъ), въ която се казва, че потурчването на чепинци е станало въ 1670 год. Н. Начовъ намѣри единъ листъ отъ хроника въ с. Голѣмо-Бѣлово, въ който се казва, че потурчването на родопци станало 1620 год.[5] П. Мутафчиевъ публикува въ 1915 год. единъ другъ преписъ на този разказъ[6]. Интересна е лѣтописната бележка, която на времето проф. Ламански намѣрилъ къмъ единъ преписъ на Паисиевата история. Дриновъ[7] проучи както преписа, тъй и приписката[8], която отдаде на Неофита Бозвели.

---

[1] Л. Милетичъ, Ловчанскитѣ помаци. Бълг. прегледъ, г V, кн. 5, 67-78. Въ 1898 год Милетичъ ги намира по двата брѣга на Витъ и Панега, дори до Д. Джбникъ и Митрополия сжщо и западно отъ Искъра (Бѣлослатинско). Къмъ 1 януарий 1893 год. тѣ наброявали около шесть хиляди души.

[2] Въ неговото описание на Татаръ-Пазарджишката кааза. Ст. Захариевъ, както отбеляза, още Иречекъ (Пжтувания, 407), безъ да посочва своя източникъ отнася това потурчване въ времето на Баязида II, къмъ 1495 год.

[3] Славчево издание, 343-344.

[4] Княжество България, I, 101—102.

[5] Бълг. прегледъ, г. V, кн. 2, 149—151.

[6] Стари градища и друмове изъ долината на Стрѣма и Тополница, 73.

Бърканицата относно времето на потурчването произлиза отъ това, че ни една отъ тия лѣтописни бележки не е съвремена на събитието, т. е. всички сж отъ по-късно време.

[7] Съчинения, I, 127-137.

[8] Тамъ, стр. 529—533. Въ приписката се казва, че цариградскиятъ патриархъ подбутналъ султанъ Селима срещу българитѣ въ 1522 год.

. . . Селимъ самъ разори Ѳракію отъ Андріанъ-градъ до Срѣдецъ-града, а единъ Каймаканъ Мȣрза татарскій съ 46 тысѧщими войска татарска покрай Дȣнаѧ и Стара Планина всѧ рассипаша отъ Черного морѧ до Видинъ, а въ Македонію посла своего визира сосъ 33 тысѧщею войска, начъ отъ Драма даже до Босна, все потурчилъ: Доспатъ планина тогда истȣрчилъ,

Дриновъ намира, че въ приписката се говори за исторически събития, само че сж объркани и преувеличени. Той ги обяснява по следния начинъ:

Въ 1552 г. не е царувалъ нито Селимъ I (умрѣлъ въ 1519 г.), нито Селимъ II (1566—1574). Селимъ I малко преди смъртьта си заповѣдалъ да се отнематъ отъ християнитѣ всички каменни църкви, а християнитѣ, ако за напредъ искатъ, да си правятъ дървени. Нѣщо подобно сторилъ и Селимъ II съ християнскитѣ църкви и манастири. Най-важното е, обаче, че въ негово време (1570 г.) Синода, подъ председателството на Цариградския патриархъ Митрофанъ III, решилъ да се унищожатъ охридското, печското и търновското архиепископство. Първитѣ две запазили своята самостойность благодарение съдействието на султана, а търновското я загубило[1].

Отъ лѣтописната бележка се вижда, че докато става „разсипването" на Тракия и Македония, татаритѣ пъкъ разсипватъ между Дунава и Стара-планина.

Кримскитѣ татари ставатъ подвластни на турцитѣ още въ времето на Мохамеда II. Турцитѣ ги използуватъ често въ голѣмитѣ войни що водятъ съ своитѣ съседи презъ XVI и XVII вѣкове.[2]

Дриновъ мисли, че, ако и да е преувеличилъ факта относно разсипването на Дунавска България отъ татаритѣ, съставительтъ на бележката трѣбва да е ималъ подъ ржка нѣкоя стара лѣтописна бележка. Тази стара лѣтописна бележка за разсипването на всичко между „Стара-планина и Дунава и отъ Черно море до Видинъ", новиятъ лѣтописецъ използувалъ, разбира се, по своему.

За да ни стане ясна епохата трѣбва да видимъ какво е положението на българитѣ следъ като се започва разложението въ Турция. Разложението започва следъ смъртьта на Сюйлемана Славни. Причината за това е, че се изражда спахийството и еничерството. Победатата при Лепанто окуражава съседитѣ на Турция, сжщо и раята. Презъ 1594 год. Сигизмундъ Батори съставя коалиция противъ турцитѣ. Въ нея влизатъ: влашкиятъ управитель Михаилъ Витязъ, молдовскиятъ господарь Аронъ, папата и др. Власи и маджари презъ зимата минали Дунава по леда, превзели много отъ дунавскитѣ градове, като на нѣкои отъ тѣхъ взели контрибуции, други опожарили и съ голѣма плячка се върнали назадъ. На другата година (1595) българитѣ подигатъ възстание въ Търново. Великиятъ везиръ, Синанъ паша, обаче, го потушава съ голѣма жестокость. Той минава въ Влашко, при Гюргево, среща се съ Михаила при Калугерени и стигналъ до Търговище. Тамъ той чакалъ кримскитѣ татари, но тѣ не дошли, били задържани поради война съ Русия[3]. Сигизмундъ

Єспинȣ, Крȣпникъ, Кочени вси тогда истȣрчилъ . . . Тогда и Терновскіѧ патріаршіѧ огнемъ сожигоша и патриарха мечемъ заклаха.

[1] Съчинения, 531. Относно потурчването, за което говори лѣтописеца, че е станало при Селима, ще кажемъ, че той е смѣсилъ войната между Мохамеда IV и венециянцитѣ (1644—1669) съ боя при Лепанто (1571 год), станалъ въ времето на Селима II между турската флота и флотата на испанци и венециянци. Годината (1522) въ приписката е сбъркана, защото авторътъ не познава добре турската история Сигурно е, обаче, че едновременно се турчатъ въ „Доспатъ планини, Єспинȣ, Крȣпникъ, Кочени" въ Македония. Подъ думата Єспинȣ се подразбира Чепинȣ: преписвачътъ е прочелъ буквата Ч за Є, а є (втората) за с. Подъ името Кочени може да се подразбира с. Кочени (въ долината на Места), а не гр. Кочени. За помашкитѣ гнѣзда въ Македония вж. В. Кънчевъ, Положението въ Македония. Бълг. пр., V, кн. 3, 47—48. Иречекъ. Пжтувания, 406. П. Р. Славейковъ. Единъ погледъ къмъ миналото. Псп., XXIII—XXIV, 889.

[2] Дриновъ, тамъ, 532.

[3] Иречекъ, История на българитѣ, 353.

дошълъ на помощь, прогонилъ Синанъ-паша и му нанесълъ голѣми загуби при обратното минаване на Дунава. На другата година хората на Михаила отново минавать Дунава и взели неочаквано Плѣвенъ. Войната, обаче, не се продължила, защото Сигизмундъ билъ заетъ другаде и се оттеглилъ отъ дунавския фронтъ.

За илюстрация на епохата нека да си послужимъ съ народнитѣ пѣсни. За тази късна епоха тѣ могатъ да ни бждатъ единъ добъръ изворъ.[1]

Макаръ че Сигизмундъ и Михаилъ прекратили борбата, кипежътъ отсамъ Дунава не престаналъ. Охридскиятъ архиепископъ Атанаси (1597—1615), гръкъ или албанецъ, отъ името на своето паство обикаля Неаполъ, Римъ, Прага и Москва да иска съдействието на християнския свѣтъ за освобождението на балканскитѣ християни[2].

Отваря се турско-венецианската война. Въ България мислятъ, че момента е удобенъ за освобождение. Влашкиятъ господарь Матей Бесараба билъ готовъ за действие, стига да се споразумѣятъ Венеция, Полша и Австрия. Заговорницитѣ въ България били толкова нетърпеливи, че искали да обявятъ възстание (1649) независимо отъ вънишнитѣ сили. Въ 1655 г. духоветѣ въ България отново се раздвижватъ. Българи, сърби, албанци и гърци съставятъ съглашение за общи действия. Парчевичъ заминава наново при императора (Фердинанда III), ходи и при казашкия хетманъ Богданъ Хмелницки. Отъ 1668 г. той прекарва шесть години въ Молдава, следъ което пакъ заминава за Полша, Виена, Венеция и Римъ, гдето се и поминалъ (26 юли 1674 г.).

Отъ 1632 год. турцитѣ престанали да събиратъ християнски деца за тѣхния еничерски корпусъ. Турция, обаче, имала нужда отъ силна войска, за да се справи съ своитѣ съседи, нѣкои отъ които възмечтали да турятъ ржка на самия Цариградъ.[3] Вжтрешно Турция не била добре. Отдѣлни паши, подобно на тия отъ края на XVIII в., не се подчинявали на централната власть.[4]

Голѣми усилия употрѣбилъ Мохамедъ IV, за да тури редъ въ държавата, която воювала съ венецианци, маджари, австрийци, поляци[5] и руси презъ неговото царуване.

---

[1] Ползуваме се отъ пѣсни записани въ Ловечъ, защото градътъ е билъ близъкъ свидетель на събитията отъ XVI и XVII вѣкове. Пѣснитѣ за тази епоха сж взети отъ интересната ржкописна сбирка на г. Ненчо Рашевъ.

Войната между власитѣ и турцитѣ е родила пѣсеньта „Размирила се влашката земя“.

Размирила се й Влашката земя, Влашката земя и Богданската: старо сѣчеха, младо робѣха, мжжкитѣ деца подъ конь тъпчеха; че я размирилъ Иванъ Базиргянъ, Иванъ Базиргянъ с' Михалъ войвода. Кой по робъ води, кой по два води, тѣ двамата три роба водятъ: първи робъ бѣше булката Димка, булката Димка с' мжжко детенце, втори робъ бѣше сестра й Марийка трети робъ бѣше Станка робинка, Станка робинка — клето сираче.

Мотивътъ е като въ познатата пѣсень „Влахинка робиня“, гдето турчинъ кара робинявлахинка. Въ горнята пѣсень, обаче, ясно се говори, че Михаилъ кара робини-българки.

[2] Н Милевъ, Охридскиятъ патриархъ Атанаси и скитането му по чужбина. Изв на Истор. д-во, V, стр. 113—126.

[3] Войцехъ Мясковски пише въ 1640 год. до своя (полския) краль, че той (кральтъ) трѣбва да владѣе Дунава, а отъ тамъ бързо victorem et triumphatorem на източната столица (Кесяковъ, тамъ, 347).

[4] Освйецимъ, дворянинъ на Владислава IV Полски пише (1636 г.), че силистренския паша не се подчинявалъ на султана, като се уповавалъ на своята сила. За да го не изненадатъ царскитѣ хора нѣкжде, пашата не стоялъ на едно мѣсто, а се движелъ отъ село на село съ четири хиляди свои войници (Кесяковъ, тамъ, 65).

[5] Янъ Собески нанесълъ поражение на турцитѣ при Хотинъ (1674), което нѣщо възрац-

Въ 1683 год. турцитѣ тръгватъ за Виена, отдето ги отблъсва Янъ Собески. Австрийцитѣ взематъ Маджарско, Венеция — Морея, Русия се готви да нападне Кримъ. Въ 1688 г. австрийцитѣ вземать Бѣлградъ. Чипровчани помислили, че е дошълъ момента да дигнатъ възстание. То било смазано съ голѣма жестокость. Пострадалъ главно Чипровецъ[1]. По всичко личи, че XVII в. е най-тежко време за българитѣ. Не напразно В. Мясковски пише, въ 1640 г., че молдавци, рагузанци и българи очакватъ поляцитѣ на Дунава, защото турцитѣ не могатъ да въведатъ редъ въ държавата[2]. Ясно е, защо тъкмо презъ тази епоха ставатъ масовитѣ потурчвания у насъ. Мохамедъ IV заповѣдалъ да се изтурчатъ планинскитѣ и по-воинственитѣ жители на България, Тракия и Македония[3]. Това е било не само една предпазителна мѣрка за империята: потурченитѣ сж могли да засилятъ доста кадритѣ на турската войска[4].

Кога е станало потурчването на ловешкитѣ помаци?

Ако то е станало презъ XVI в., то П. Джорджичъ би отбелязалъ този фактъ въ писмото си до императоръ Рудолфъ II. Въ това писмо има толкова подробности за живота на българитѣ презъ царуването на Сюйлемана, Селима II и Мурада III, т. е. за епохата отъ 1520 до 1595 г.[5]. Масово потурчване не е могло да стане и презъ първата половина на XVII в., защото, по една или друга причина, раята е била мирна. Потурчването не е станало и презъ време на Чипровското възстание (1688), защото, както бележи Антони Стефановъ, православнитѣ не се намѣсили въ борбата. Частичното потурчване на павликянитѣ по долината на Осъмъ, което почва отъ 1625—1630 г., за което свидетелствува Ф. Станиславовъ не е отъ значение за насъ, защото Соимировичъ, управляющъ никополската архиепископия, се оплаква, че павликянитѣ не били твърди въ вѣрата, т. е. останатъ ли десеть дена безъ католически свещеникъ, тутакси отиватъ при схизматицитѣ[6]. Ако ли пъкъ спрямо павликянитѣ по долината на Осъмъ турцитѣ сж употрѣбили насилие въ началото на XVII в., тѣ щѣха да го употрѣбятъ и спрямо православнитѣ тамъ. Кога сж покръстени помацитѣ въ долината на Осъмъ?

Ние мислимъ, че потурчването на ловешкитѣ помаци, които представляватъ отъ себе си единъ „осамотенъ островъ“, както се изразява Иречекъ, въ порѣчието

вало много Парчевича. Въ тази война турцитѣ направили мость на Дунава. За скжпотията тогава вж. приписката на попъ Германъ (Г. Димитровъ. Княжество България, II, 66).

[1] Антони Стефановъ, никополски католишки епископъ, избѣгалъ въ Виена, пише (30 януари 1689), че чипровчани се надѣвали на своитѣ православни братя (т. е. и тѣ да възстанатъ), но се горчиво излъгали. Турцитѣ преследвали роденитѣ въ Чипровецъ, гдето и да били въ империята (Л. Милетичъ. Изъ историята на катол. пропаганда. Бълг. Пр. I, кн. 11-12, стр. 189).

[2] Х. Кесяковъ, тамъ, 347.

[3] П. Р. Славейковъ, Единъ погледъ къмъ миналото. Псп. XXIII—XXIV, стр. 899. Селата отъ подножието на Балкана обещавали още на Тодоръ Балина да заематъ проходитѣ на Стара-планина „за да не може да мине нито единъ турчинъ“. Изв. на Истор. д-во, IV, стр. 97-98.

[4] Помацитѣ не сж били малко въ миналото. Споредъ П. Р. Славейковъ (тамъ, 899), въ сев. България преди освобождението е имало по-вече отъ 40,000 души, а общо помацитѣ сж възлизали на 700—800 хиляди. Да не забравяме, че освенъ българи-потурнаци имало е и гърци и албанци. Турцитѣ сж гонили и друга цель съ потурчването на християнитѣ. Тѣ сж искали да ги откжснатъ отъ опасното за държавата имъ наше духовенство, което, както презъ XVI в. тъй и презъ XVII в., взема живо участие въ освободителнитѣ борби.

[5] Вж. Н. Милевъ, Единъ неиздаденъ документъ и пр. Изв. на Истор. д-во, IV, стр. 89-90.

[6] Л. Милетичъ, Бълг. Пр. I, кн. 11-12, стр. 156.

на Витъ и Искъръ, не е станало случайно[1]. То е станало въ най-усилни години за българитѣ. Ние смѣтаме, че най-усилни сѫ били годинитѣ презъ турско-венецианската война (1644—1669), която се води главно въ царуването на Мохамеда IV (1644—1687). Известенъ е съ своята жестокость великиятъ везиръ Мехмедъ Кюпрюли (1656—1661).[2] Турция, обаче, не води война само съ Венеция презъ времето на Кюпрюли. Тя е въ страшна борба и съ Трансилвания.

Следъ мирния периодъ на Георги I Ракоци, за трансилвански войвода билъ избранъ Георги II Ракоци (1648—1660). Той замечтава да стане голѣмъ владетель, да вземе и полската корона съ помощьта на шведитѣ. Турцитѣ не сѫ искали да иматъ за съседъ силна Трансилвания. Поляци и турци (подпомогнати отъ татари) се нахвърлятъ върху Трансилвания. Ракоци умира въ разгара на борбата. Приемникътъ му, макаръ и по-слабо, продължава войната, но пада въ неравната борба (1662). Следъ него турцитѣ поставили за трансилвански войвода свой човѣкъ — Михаилъ I Апафи. Кюпрюли е трѣбвало да води война на два фронта: срещу венецианцитѣ на западъ и срещу Трансилвания на северъ. Турцитѣ сѫ отдѣляли войски и за северъ, които презъ сев. България, васалното тѣмъ Влашко сѫ изпращали въ Трансилвания. Едно важно обстоятелство иде да подкрепи нашата мисъль: македоно-родопскитѣ помаци се намиратъ въ единъ поясъ: отъ срѣдна Арда до албанскитѣ планини. Този поясъ показва посоката на потурчването — отъ изтокъ къмъ западъ, както е вървѣлъ и Мехмедъ Кюпрюли. Северобългарскиятъ помашки поясъ има посока отъ югъ къмъ северъ, отъ Балкана къмъ Дунава. Иде ли се отъ южна България, въ тази помашка зона се навлиза презъ етрополския проходъ, лекодостѫпенъ и отъ значение още въ срѣднитѣ вѣкове. Щомъ като Кюпрюли е тръгналъ отъ Пловдивъ срещу Венеция, то вѣроятно пакъ отъ тази централна за европейска Турция область (Пловдивъ—София) сѫ се насочвали войскитѣ и за северъ. Заминавайки къмъ Дунава тѣ сѫ повторили историята съ родопскитѣ помаци северно отъ Балкана. Войска, минала Балкана, може да се насочи къмъ Дунава по долината на Витъ. Удобно е и разклонението на пѫтя Луковитъ—Чомаковци—Бѣла-Слатина, по което може да се насочи друга колона. Интересното е, че помашкитѣ села се намиратъ по пѫтя Етрополе—Видраре — долината на Витъ и разклонението му Луковитъ—Чомаковци—Бѣла-Слатина. Долинитѣ на Витъ и Скѫтъ сочатъ сърцето на Влашко, а по-нататъкъ и на Трансилвания.

Лѣтописната бележка, която казва, че била разсипана сев. България отъ Дунава до Стара-планина, което разсипване лѣтописецътъ отнася къмъ времето на потурчва-

---

[1] Милетичъ мисли, че за потурчването на ловешкитѣ помаци не малко сѫ повлияли юруцитѣ (турцитѣ пастири и коняри) съ тѣхнитѣ притѣснения. Той посочва на с. Юруклеръ (ловешко) и с. Койнаре (бѣлослатинско) като юрушки села. Ако е имало такова потурчване и тукъ подъ натиска на юруцитѣ, както било станало въ мъгленско (по предание), то е било частично. А частичнитѣ потурчвания почватъ още съ идването на турцитѣ.

[2] Въ една приписка отъ 1666 г. се казва: и҆ тѡ́ времѧ воевахꙋ тꙋрци на критъ и҆ бысть нужда велїѧ повсе́и земли... (А. П. Стоиловъ. Прегледъ на слав. рѫкописи и пр. Приложение на Църков. вестникъ, кн. VII—IX, стр. 135). Мѫка е било по цѣлата българска земя следъ Кюпрюли, ами въ негово време? Не говоримъ за полско-турската война (1672—74), както и тая между турцитѣ и руския царь Феодоръ Алексѣевичъ, която се свърши въ 1680 г., тъй като тѣ се водятъ далечъ отъ българскитѣ земи.

нията, мислимъ, че само така може да се обясни. Фактъ е, че въ борбата на турцитѣ съ Трансилвания, взеха участие и татаритѣ[1].

* * *

Жалко е, че на времето, преди да се изсели голѣмата часть отъ ловешкитѣ помаци, не се събра повече материалъ за тѣхнитѣ обичаи, пѣсни и предания. Не по-малко сѫ били интересни и отношенията на тия помаци къмъ околнитѣ християни. За обичаитѣ на ловешкитѣ помаци кратки бележки сѫ ни дали Г. Димитровъ и Милетичъ[2].

Относно пѣснитѣ имъ едвали може да се каже нѣщо повече отъ това, което е намѣрилъ Иречекъ у родопскитѣ помаци, т. е., че промѣната на вѣрата е скѫсала връзкитѣ съ старитѣ исторически традиции, които иматъ повече или по-малко християнски характеръ[3].

Чрезъ потурчване на помацитѣ, казва Иречекъ, турцитѣ спечелиха не малка подпора за своето господство. Презъ гръцкото възстание (1821 г.) населението отъ Родопитѣ спомогнало да се усмири революцията въ Халкидика и Атонъ, а презъ 1876 г. — да се задуши по-скоро българското възстание[4]. Това, което сѫ вършили родопскитѣ помаци презъ 1821 въ по-малъкъ масщабъ го вършатъ презъ 1876 год. и ловешкитѣ помаци. Въ една лѣтописна бележка върху единъ „Поменикъ“ на Карлуковския манастиръ, сега въ Народната библиотека, се казва, че презъ 1820 год., тамъ билъ игуменъ Калиникъ, когото околнитѣ помаци набедили, че правилъ сухари за „московеца“. Набедили го още, че подновилъ манастирската църква безъ позволение. Калиникъ билъ арестуванъ, но се освободилъ съ подкупъ. Сега пъкъ помацитѣ го набедили, че „записвалъ войска“. Игуменътъ билъ отново арестуванъ и откаранъ въ Плѣвенъ, гдето мжченически го погубили[1].

---

[1] Въ ловешкия край е живъ споменътъ за татаритѣ. Въ пѣсеньта „Ханъ-татаръ", между другото, се казва:

Ханъ-татаръ хаберъ провожда
да додатъ да го посрещнатъ,
кончето да му поематъ.
Заклали крави ялови,
опекли фурни хлѣбове,
че ще ханъ-татаръ да срещнатъ,
ханъ-татаръ, голѣмъ господарь.

Въ познатата пѣсень „Да се провали Митрополията"

Че се построи между два пѫтя,
между два пѫтя, между два друма;
въ първиятъ вървятъ само пашовци,
въ другиятъ вървятъ черни татари:
всѣки татаринъ по коня язди,
по коня язди, по роба кара.

се говори, навѣрно, за едно отъ двѣтѣ плѣвенски села: Горня или Долня Митрополия, дето турското владичество оставя помаци. Знае се, че с. Горна-Митрополия не е било чуждо на духовния ни животъ въ миналото. Въ 1641 год, попъ Богданъ подвързва трѣбникъ за Горна-Митрополия: повеза҃х попꙋ Ста́н'цꙋю ѿ горн'ю метрополїю а҆з попъ Богда́нь ꙋ село́ славовицѣ на рѣцѣ ѩскъръ (Б. Цоневъ. Описъ на рѫкописитѣ, 1910, стр. 161).

За „татаръ-ханъ" се говори въ една приписка къмъ старъ октоихъ, който се пази въ Синодалната библиотека: да се҃ знае ко́ги прїиди татаръ ханъ оу҃ градъ плевенъ та не ѡ́ста добитакъ хи́чъ нї жена нї девица въ лѣто ҂зр҃(ч)и҃ (7198—1690) м҃ца ѡ́ктовриа. (Е. Спространовъ. Описъ на рѫкописитѣ въ синод. библиотека, 1900, стр. 103). Въ датата предпоследнята цифра е написана като є съ кръстче отдолу. Нѣкои я четатъ за ѯ (60), Спространовъ я чете за ч (90). Ако приемемъ първата, събитието е станало въ 1660 год. презъ везирството на Мехмедъ Кюпрюли, ако приемемъ втората (1690), то това иде да покаже, че презъ цѣлата втора половина на XVII в. народътъ ни е билъ въ тревога.

[2] Г. Димитровъ, Княжество България, т. II, стр. 101. Л. Милетичъ, Бълг. пр., V, кн. 5, стр. 76—78.

[3] Иречекъ, Пѫтувания, 471—472.

[4] Иречекъ. Княжество България, 122.

---

[1] Б. Цоневъ, тамъ, 492.

Михаилъ х. Недѣлчевъ

ЖЕЛѢЗАРСТВОТО ВЪ ЛОВЕЧЪ

Отъ много стари времена въ Ловечъ и околностьта му се намиратъ като рѣдки старини желѣзни издѣлия. Нѣкои отъ тия издѣлия сж отъ старожелѣзната (халщадска) епоха, приблизително 1000—400 г. пр. Христа. Отъ тая епоха има намѣрени 1 мечъ въ мѣстностьта Бабакавецъ, 1 въ с. Надежда и 2 въ с. Баховица. Отъ новожелѣзната (латенска) епоха е намѣренъ 1 мечъ въ с. Смочанъ. При изкопитѣ за новитѣ постройки на Американското училище въ квартала „Дикисанъ“, бѣха изкопани желѣзни копия и стрели. Въ Ловечъ и околностьта се срѣщатъ твърде много желѣзни издѣлия отъ по-старъ и по-новъ произходъ. За направата на тия предмети е било необходимо желѣзо. Отгде нашитѣ прадѣди сж взимали необходимитѣ за тѣхъ метали? Отгде сж взимали това желѣзо?

Едни, гдето условията сж позволявали, сж го добивали направо отъ природата, а други сж го получавали по пжтя на размѣнната търговия отъ далечни мѣста. Желѣзото е било много необходимо на хората. Отъ него тѣ приготвяли своитѣ земледѣлчески сѣчива: рала, мотики, търнокопи, лопати; предметитѣ за изработване на жилищата и покжщнината: брадви, тесли, триони, пили, ножици, длета, шила, брави, гвоздеи, лостове и др.; предмети за домашна употрѣба: халки, клопки, куки и др.; бойни орждия: сѣкири, стрели, копия, мечове, боздугани; за обседляване: юзди, стремена и т. н. За изработката на толкова много отъ първа необходимость предмети е нуженъ преди всичко въ достатъчно количество металъ. Отгде Ловечъ въ ония времена е доставялъ желѣзо за своето производство? Знае се положително, че презъ XVII вѣкъ въ Ловечъ сж се изработвали желѣзни предмети въ по-голѣми количества. Ловешкитѣ желѣзарски издѣлия сж се ползували съ широка известность по своята здравина и сж били търсени отъ много мѣста. За развитието на желѣзната си индустрия, въ ония времена Ловечъ е билъ снабдяванъ съ желѣзо отъ две мѣста: отъ с. Голѣма Желѣзна и отъ самоковитѣ надъ с. Колибитѣ, по Сухата рѣка — Троянска околия. Добитото въ тия мѣста желѣзо е било изпращано въ Ловечъ за преработване и произвеждане на желѣзни произведения. Ловечъ е билъ единъ отъ центроветѣ съ една развита за времето желѣзна индустрия. Може би, той е билъ едно отъ първитѣ мѣста въ северна България, което е доставяло желѣзария за околнитѣ градове и села. Жално е, че отъ миналото нѣма достатъчно писмени сведения за развитието на нашата желѣзарска индустрия. Нашето минало, потънало въ прахъ и развалини, затъмнено отъ бойни сцени, удавено въ собственитѣ си кърви, не ни дава ясни отговори на много въпроси и ние често пжти, за да имаме що-годе представа за това, което е било, сме принудени да използуваме осжднитѣ и мъгляви предания, или най-многото, което би хвърлило искра върху миналото, е нѣкоя случайна бележка въ нѣкои наши или чужди документи. Никжде другаде не се срѣща, че въ Ловечъ нѣкога сж се изработвали въ по-голѣмо количество желѣзарски предмети, освенъ въ два турски документа, гдето е отбелязано, че въ тоя градъ сж се изработвали желѣзни издѣлия, и че въ Ловечъ е направена поржчка на такива издѣлия за турската армия. Твърде интересни сж тия сведения и документи отъ XVII вѣкъ, които се намиратъ въ книгата на Манъ Гжегожевски: Zsidzyllatow rumelijskich epoki wyprawy wiedénskiej akta tureckie.

Турцитѣ, следъ като завладѣха Балканския полуостровъ, за своитѣ походи по-нататъкъ сж правили доставки за армията си въ мѣстнитѣ производствени центрове, които сж могли да изпълнятъ тѣхнитѣ голѣми поржчки. Въ изданието на Гжегожевски сж напечатани много турски документи. Между тѣхъ се срѣщатъ два твърде интересни за насъ документа. Тѣ сж укази за доставка на желѣзни материали нуждни за турската армия въ похода ѝ срещу Виена.

На страница 75 е преведенъ следния указъ (II документъ):

Отъ блюстителитѣ на справедливостьта до най-първия отъ правовѣрнитѣ, до най-видния отъ водачитѣ на признавшитѣ единнаго Бога, до владетеля на източницитѣ на честната наука и добродетелитѣ, до началника на наукитѣ на пратеницитѣ божии, до изразителя на всесъздателя на вѣчната правда, до любителя на вишитѣ милости даровани отъ сждбата, до негова милость Софийския кадия, за да се умножатъ добродетелитѣ му. Сжщо и до главнитѣ сждници, източници на добродетель и съвършенство, до кадиитѣ: Самоковски, Дупнишки, Егри-Деренски (Криво-Рѣчки), за да се увеличатъ добродетелитѣ имъ. Сжщо и до славнитѣ, достойни да бждатъ примѣръ на подражание мѣстни интенданти, еничерски сердари и благороднитѣ въ страната на мжжетѣ на труда, за да се увеличи властьта имъ. Следъ пристигането на този най-вишъ царски указъ нека да е известно, че за въоржжението на правителствената армия сж потрѣбни желѣзни прибори, мѣстна изработка, приготвени напълно и изцѣло споредъ наредбитѣ на изпратения за цельта комисаръ, а именно:

15000	шансови инструмента	по 500 дершема 1 кжсъ
50000	лопати	„ 500 „
10000	лопати за подкопаване	по $1^{1}/_{2}$ ока едната
1000	ферхадови тржби	„ $1^{1}/_{2}$ „ „
1000	топори съ едно острие	
500	топори съ две остриета	по $1^{1}/_{2}$ ока едната
30	желѣза за вдигане	по 15 оки едното
20	„ „ „	„ 12 „ „
10	отъ които 6 кжса да тежатъ 8 оки	
10	таранови	по 8 оки
10	„	„ 7 „
20	„	„ 5 „
2500	оки дълги гвоздеи за дъски	
3000	„ гвоздеи за греди	
6000	„ „ за тънки пръчки	
1000	„ „ Одрински	
2300	„ „ Загорски	
2200	оки гвоздеи Ловчански	
1500	„ „ дъсчени	
300	„ „ по-дълги.	

Тѣзи артикули приготвени въ горeказанитѣ мѣстности, трѣбва да бждатъ вржчени на комисаря срещу правителствени квитанции, означени и подпечатани споредъ съответното въоржжение, като се смѣта по 15 акчета[1] разноски за 1 ока изработена стока.

13 дена отъ месецъ Джевези ул еввел, 1093 г. отъ хеушра.

Въ другъ документъ, отбелязанъ подъ № XXX и преведенъ на стр. 106 и 107, се срѣща нова поржчка отъ 1500 оки Ловчански гвоздеи и по-надолу 300 оки гвоздеи Szajka (? Szypka).

Отъ приведенитѣ документи става явно, че презъ XVII в. Ловечъ е доставялъ желѣзни материали за турската армия. Не само Ловечъ, но въ втория документъ се споменава и за Шайка, поправено на Шипка, което споредъ насъ, ако трѣбва да се допусне тази поправка, би трѣбвало да се чете Шипково (село близо до Голѣма Желѣзна).

При разкопкитѣ на развалинитѣ отъ манастира Св. Богородица — Ястребъ въ Сливешко ливади край Ловечъ и манастира Св. Георги въ самия градъ се намѣриха разни видове гвоздеи. Намѣренитѣ гвоздеи при разкопкитѣ на манастира Св. Богородица ни даватъ едно по-голѣмо разнообразие. Тѣ сж 10 вида, раздѣлени на две: голѣми гвоздеи за греди и малки за дъски. Голѣмитѣ гвоздеи почти еднакви на дебелина (1 с. м.), сж различни по своята дължина. Отъ тѣхъ има 25, 22, 17 и 14 с. м. дълги гвоздеи. Малкитѣ, гвоздеи за дъски, се различаватъ отъ голѣмитѣ, че сж много по-тънки. Отъ тѣхъ сжщо тъй има нѣколко вида: 13, 11, 9, $9^{1}/_{2}$, 8, $5^{1}/_{2}$ и 5 с. м. дълги.

Гвоздеитѣ отъ манастира Св. Георги при опожаряването му отъ турцитѣ, сж горени и за това, може би, се повече подаватъ на гниене. Намѣренитѣ отъ този манастиръ гвоздеи сж много ронливи и сж изгубили формата си.

Като производственъ центъръ на желѣзни материали въ турско време Ловечъ ще да е билъ много известенъ. У турцитѣ има поговорка за човѣка на когото думата е силна, честна, неизмѣнна, за такъвъ човѣкъ тѣ казватъ: „Думата му е като ловчански гвоздей.“ Когато препоржчватъ неизмѣнность въ казаното, казватъ: „Сьозюм Ловча енсери гиби олеун“. За изказана силна дума, или за направено нѣщо здраво, казватъ още: „Ловча чивити“.

---

[1] Акче = $^{1}/_{3}$ пара (аспра, дребна медна монета), 3 акчета = 1 пара, 120 акчета = 40 пари = 1 грошъ. За една ока изработена стока се е плащало 5 пари = 15 акчета.

Гораздъ Стойновъ

ОПЪЛЧЕНЦИТѢ ОТЪ ЛОВЧАНСКО

Човѣкъ не е роденъ само за себе си, а и за своитѣ близки, за родината си

Платонъ

Презъ днитѣ на тежкото и зловещо робство, когато цѣлъ народъ е изтръпналъ отъ призрака на бича, на ятагана и бесилката — цѣлъ подвигъ е, да зарежешъ домъ, семейство и лично щастие и спокойствие, за да се отдадешъ въ беззаветна служба на родината си. Тукъ не е достатъчно да си силенъ и да имашъ съзнание за дългъ; не сѫ достатъчни и чисто личнитѣ, граждански и социални добродетели, нито пъкъ нѣкаква желѣзна воля, — защото надъ всички тѣзи се издига любовьта къмъ родината, източникъ на всички добродетели. Въ името на тая любовь сѫ давани жертви дори отъ хора, които не сѫ се отличавали по нѣкакви особени качества на избраници — Христосъ е останалъ до край великъ само по своята безгранична любовь къмъ човѣчеството.

Въ дългата редица на нашитѣ мѫже отъ миналото, ние намираме такива, които въ своя личенъ животъ сѫ били може би безволеви, лоши ученици, груби бащи, съ не дотамъ красиви лични качества, но всички тѣ намѣриха мѣстото си предъ жертвеника на българската свобода и независимость, подтиквани само отъ едно единствено чувство на любовь — съзната или несъзната, но достатачно силна, за да направи отъ тѣхъ и волеви и преданни личности къмъ едно свето дѣло — свободата на своя родъ и племе.

Между тия вѣрни и предани синове на своята родина ние намираме и —

ИВАНЧО СТЕФАНОВЪ ДОКТОРОВЪ

Роденъ въ гр. Севлиево презъ 1854 г. Баща му, при все че билъ лѣкарь, на 12-годишната му възрасть го изпраща въ Ромъния — гр. Букурещъ при роднината си Соларовъ да го научи на търговия. Като усвоява търговскитѣ похвати, Доктировъ отива въ гр. Мачинъ и отваря манифактуренъ магазинъ съ Никола Димитровъ.

Презъ 1876 г., когато турцитѣ извършваха жестокости надъ възстаналитѣ българи въ Перущица, Батакъ и пр., въ Ромъния се формиратъ чети отъ българи, да преминатъ р. Дунавъ, да помагатъ на нещастнитѣ си братя. Докторовъ съ своя съдружникъ ликвидиратъ съ търговията си и къмъ края на м. май тръгватъ за гр. Ибрахимъ да се запишатъ въ четата, която се е формирала отъ войводата Хр. Ботйовъ. Тукъ научаватъ, че четата заминала за гр. Гюргево. На 3 юлий пристигатъ и тѣ въ тоя градъ, обаче Ботйовата чета била на пѫть за България. Отчаяни, заедно съ свои другари, заминаватъ за Сърбия, понеже се научили, че Филипъ Тотю сформиралъ друга чета. Презъ Турносеверинъ пристигатъ въ Кладово. Въ Кладово намиратъ

две чети: едната на Панайотъ Хитовъ, другата — на Филипъ Тотя, Докторовъ остава въ състава на Тотювата чета. Четитѣ биватъ въорѫжени отъ сърбитѣ и се започва обучението имъ, приготовленията имъ за бой. На 18 юний, четитѣ напущатъ Кладово, презъ Бърза-Паланка, Зайчаръ — стигатъ на границата Бѣла-Паланка — Пиротъ. Четитѣ и сръбската войска подъ общата команда на Чернаева водятъ сражения съ редовна турска войска и надмощие всѣкога сѫ взимали турцитѣ, вследствие на което сръбската войска и българскитѣ чети били принудени да отстѫпятъ отъ границата.

На 12 юлий четницитѣ научаватъ, че Хр. Ботйовата чета е завзела Врачанската планина. Четници, 51 човѣкъ, подъ командата на Сидеръ Грънчаровъ отъ Горна Орѣховица, тръгватъ да се присъединятъ къмъ Ботйовата чета и ако умратъ, да умратъ на българска земя. На 22 юлий пристигатъ на Орханийския балканъ и научаватъ, че Ботйовата чета е унищожена, невъзможно е да я подкрепятъ, да се съединятъ съ нея. Преследвани отъ турцитѣ, биватъ разпръснати и принудени всѣки да се погрижи за своето спасение. Докторовъ съ трима свои другари: Никола, Стефанъ и Пеню, по билото на планината тръгватъ къмъ Ловечъ. Въ тетевенската планина, около с. Горньово се изгубватъ — Докторовъ самъ пристига къмъ Ловечъ, обаче когато дохожда на мѣстностьта „Върбовка“ бива заловенъ отъ турцитѣ и затворенъ въ гр. Ловечъ. Отъ тукъ откаранъ въ гр. В. Търново и прекаралъ въ затвора отъ 1 септемврий 1876 г. до 27 мартъ 1877 г., сѫденъ и оправданъ отъ сѫда, понеже е давалъ все едно показание, което сѫ го научили въ Ловечъ: „На сила е взетъ отъ гр. Мачинъ, откаранъ въ Сърбия, отъ дето е избѣгалъ да си дойде въ България“.

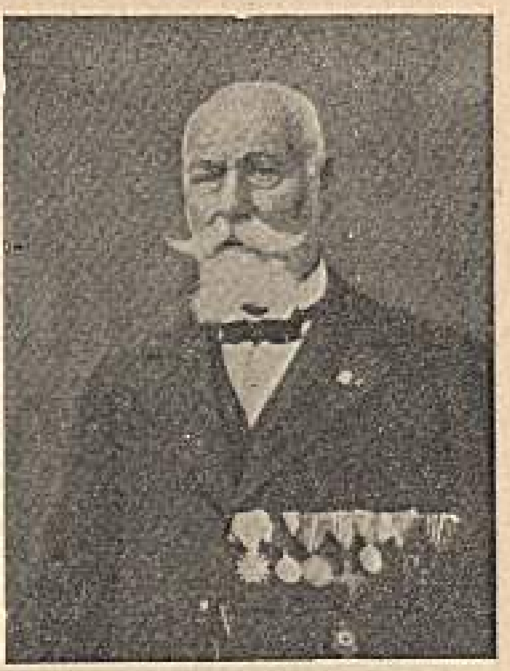

Обр. 9. Иванчо Ст. Докторовъ

Пуснатъ отъ затвора, установява се въ гр. Ловечъ, обаче забелезва, че мѣстнитѣ турци го следятъ, защото сѫ гледали на него като на бунтовникъ, заловенъ съ орѫжие, и сѫ търсили случай да го убиятъ.

Подпомогнатъ отъ Екзархъ Иосифъ, тогава ловчански митрополитъ, който му дава 2 наполеона, и отъ Ловчанския комитетъ — съ 35 гроша получени чрезъ Василъ Радославовъ, решава да избѣга въ Ромъния. Снабденъ съ таксата стига въ гр. Свищовъ. Когато дошълъ параходъ, опознава се съ матрозитѣ и единъ отъ тѣхъ черногорецъ му дава матроски дрехи и като матросъ пристига въ Гюргево, а отъ тамъ въ гр. Плоещъ. Обявява се руско-турската война — устроява се българското опълчение отъ 6 дружини и той се записва опълченецъ въ състава на 6-а дружина и взима участие въ боеветѣ на дружината срещу турцитѣ. Следъ войната е билъ дълги години сѫдебенъ приставъ, околийски началникъ и кметъ на гр. Парачинъ въ голѣмата война.

Почива на 23 априлъ 1928 г. на 74 год. възрасть отъ разривъ на сърцето на гара Каспичанъ — и е погребанъ въ гр. Ловечъ съ почести. Подарилъ е на църквата „Св. Богородица“ инсталацията за електрическото освѣтление на полюлеитѣ.

ВАСИЛЪ СТОЯНОВЪ ДЖАБАРСКИ

Роденъ въ с. Угърчинъ, Ловчанска околия на 5 мартъ 1851 год. Баща му, по занятие бъчварь, се преселва въ гр. Ловечъ, когато Василъ е билъ на 3 год. възрасть. Били 6 души братя и една сестра. Въ гр. Ловечъ, баща му освенъ занятието „бъчварь“ упражнявалъ търговия съ сурови кожи и храни. Когато Василъ пораства, даватъ го на училище и е училъ една година при даскалъ Димитъръ П. Николовъ (Дѣдо Пжшко). На 16-тата си година почналъ да изучава занаята „кюркчия“, а следъ това „папухчия“ четири години при най-голѣмия си братъ Петко. Напуща тоя занаятъ и се залавя съ грънчарлъкъ. Презъ време на изучването на последния занаятъ, получава пѣснопойка, издание Любенъ Каравеловъ, печатана въ Букурещъ. Като четѣлъ тая пѣснопойка, събужда се националния му духъ, скришомъ отъ баща си избѣгва въ Ромъния да търси чети, да се бие за освобождението на България. Билъ е на 21 година, когато стжпва на Ромънски брѣгъ, въ гр. Гюргево.

Обр. 10. Василъ Ст. Джабарски

Установява се презъ лѣтото въ гр. Питешъ, а презъ зимата отива въ с. Столниче (Питешко) да работи въ огнена воденица. Всѣкога следѣлъ, дали има да се сформироватъ чети за България. Когато се почналъ строежа на желѣзопжтната линия за Унгария, отива като работникъ и тукъ научава, че Хр. Ботйовъ събира чета да мине границата — 1876 г. Напуща работата си отива въ Плоещъ да се запише въ четата на Ботйовъ, обаче четата била заминала. Отива въ Александрия, гдето се залавя на работа до пролѣтьта 1877 г., когато научилъ, че въ гр. Плоещъ се събиратъ българи доброволци за българско опълчение, което въ състава на руската армия да се бие за освобождаването на България. Отива въ Плоещъ и бива записанъ доброволецъ и постжпва въ 6-а дружина подъ командата на полковникъ Бѣляевъ — началникъ на опълчението генералъ Столѣтовъ. Следъ 40 дневно обучение тръгватъ за България. Взелъ е участие въ всичкитѣ боеве на 6 дружина: при Казанлъкъ, с. Златарица, Елена, при Беброво, в. Безекъ, в. Кръстецъ — отъ тукъ на Зелено дърво, Шейново—Шипка.

Следъ войната отиватъ въ гр. Котелъ и престояватъ до сключването на мира Въ гр. Пловдивъ обучаватъ 1 и 2 наборъ отъ българската войска. Презъ есеньта 1878 г. биватъ разпуснати и той се установява въ гр. Ловечъ и започва търговия съ сурови кожи, земледѣлие и др.. Съ природния си умъ, той е билъ полезенъ въ обществената си дейность като членъ на общинската тричленна комисия, членъ въ постоянната окржжна комисия и народенъ представитель презъ 1890—1900 години.

Сега е на 83 години и се радва на отлично здраве и бодрость. Отъ деветтѣ му родени деца сж останали живи две момчета и три момичета, гордость на старинитѣ му.

Голѣмиятъ му синъ Стоянъ е адвокатъ и днесъ народенъ представитель жененъ за Танка Векилска (обществена жена), малкия Петю — голѣмъ търговецъ „търговия съ кожи и пашкули“. Една отъ дъщеритѣ му е женена за ловчанския богаташъ Дочко Нановъ.

РАЧО ХР. ГЕНКОВЪ

Роденъ на 4 септемврий 1854 год. въ гр. Ловечъ. Получилъ III-класно образование въ гр. Ловечъ, следъ това заминалъ за Ромъния — Браила и Галацъ. Не могълъ да търпи турчинъ да вилнѣе изъ родината му — записалъ се доброволецъ въ опълчението. Като доброволецъ е билъ зачисленъ въ шеста опълченска дружина и е вземалъ най-живо участие въ сраженията отъ 3 май 1877 г. до юни 1878 година, при Д. Уфланъ, Казанлъкъ, Ески-Загра, Шипка и Шейново.

Презъ зимата на 1877 г. е повредилъ на Балкана отъ помръзване дѣсното си ухо, когато билъ назначенъ за караулъ (мъртва стража), въ една отъ позоцитѣ на „Зелено дърво“. Отнесенъ билъ веднага на лѣчение въ една руска болница въ гр. Габрово, обаче още не излѣкуванъ напуска болницата и отива на Балкана, по собствено желание. Тукъ взема най-живо участие въ най-страшния бой, когато българското опълчение останало малко, а руска подрържка не идвала.

Този неговъ героизъмъ се е отразилъ много зле върху живота му — остава полуглухъ съ дѣсното си ухо презъ цѣлия си животъ — даже отнесълъ болестьта и въ гроба си. За всички тѣзи негови заслуги е награденъ съ много медали и кръстове за храбрость и отличие.

Обр. 11. Рачо Хр. Генковъ

Следъ освободителната война е постжпилъ финансовъ чиновникъ. Като финансовъ чиновникъ се е отличавалъ съ примѣрно поведение, знание, честность и усърдие къмъ длъжностьта си. Презъ 1892 г. на 14 февруари отъ Негово Величество Княза на България Фердинандъ I е награденъ, за заслуга, съ сребъренъ медалъ, като помощникъ ловеш. финансовъ чиновникъ. Билъ е чиновникъ 27 год. непрекжснато. Ималъ е много хвалебни свидетелства за своя безукоризненъ трудъ.

Презъ 1928 г. на 6 януари вечерьта той се пресели въ вѣчностьта. Презъ цѣлия си животъ бѣ честенъ и справедливъ. Умрѣ съ заветнитѣ слова къмъ децата си:

„Обичайте родината си, бждете честни и трудолюбиви“.

Жененъ за Юрданка П. Матеева, той остави 5 души наследници: двама синове (Христо и Петъръ) и три дъщери (Тодорка, Цонка и Надя).

ИВАНЧО ПЕТРОВЪ

Роденъ въ гр. Ловечъ презъ 1860 г. Въ ранни години отива въ Ромъния и за известно време се установява въ гр. Браила, гдето го заварва освободителната война презъ 1877—1878 г.

Обр. 12. Иванчо Петровъ

Следъ формирането на българското опълчение, заминава за гр. Плоещъ — центъръ на българскитѣ емигранти, записва се доброволецъ и бива зачисленъ въ VI-та дружина, 3 рота на тогавашнитѣ опълченски отреди. Подъ ржководството на руски офицери минава четиридесетдневно военно обучение. Заедно съ цѣлото опълчение и руската армия, преминава Дунава при гр. Свищовъ, навлиза въ България. Следъ преминаването на р. Дунавъ, насочватъ се къмъ Търново-Хаинъ боазъ. Като строеви ефрейторъ взелъ е участие въ всички походи и боеветѣ при Шипка, Шейново, В. Безекъ, Кая-алтж, полицитѣ, Казанлъкъ и пр. — гдето неговата дружина е участвувала презъ освободителната война.

Следъ свършване войната, завръща се въ родния си градъ, гдето се отдава на търговия до последнитѣ дни на своя животъ — ползуващъ се съ голѣмо довѣрие въ търговскитѣ срѣди — и е взималъ участие въ общественитѣ работи на Ловечъ. Презъ 1893 г. е билъ членъ на Ловчанския окржженъ съветъ. Почива въ 1913 г., като оставя 5 живи деца: 2 момчета и 3 момичета, на грижата на жена си, Катя Дункова, една просвѣтена жена, която първа е приветствувала I-я бълг. князъ Александъръ при идването му въ Ловечъ и е завършила думитѣ си съ възгласа: „Да живѣе Конституцията“. Подъ нейното ржководство децата завършватъ образованието си и днесъ гр. Ловечъ за своето преуспѣване се ползува отъ ума и обществената дейность на двамата сина: инжинеръ Петъръ Иванчевъ (подпредседатель на ловчанското читалище), архитектъ Боянъ Иванчевъ (двамата братя иматъ техническо бюро въ Ловечъ) и тритѣ дъщери Юрданка, Еленка и Милка.

ХРИСТО (ХИЦО) ЛАЗАРОВЪ

Роденъ въ гр. Ловечъ въ 1851 г. Училъ се е при даскалъ Манола, а следъ това изучава занаята „кафтанджия“. Презъ 1876 се записва въ Хр. Ботйовата чета. Били всичко 150 човѣка, когато стжпили на български брѣгъ. Следъ като Ботйовъ пада убитъ, останали безъ водачъ и преследвани отъ турцитѣ, тѣ биватъ принудени да се разпръснатъ и всѣки да търси своето спасение. Той съ 14 души другари се укриватъ въ една воденица на р. Искъръ. Стопанитѣ на воденицата — мжжъ и жена — се изгубватъ и следъ не много време четницитѣ биватъ заобиколени и изловени отъ турцитѣ. Вcase иматъ облѣклото и по ризи ги откарватъ въ София, гдето ги затварятъ въ Черната джамия. Три месеца подъ редъ бивали подлагани на разпитъ и хранени само съ хлѣбъ, до като специаленъ сждъ ги осжжда на смърть, обаче по ходатайството на Европейската комисия биватъ амнистирани. Освободенъ отъ затвора, Хицо, подъ конвой бива докаранъ въ Ловечъ и предаденъ на вуйча му Денчо Хицовъ.

Вуйчо му, който се боялъ да не бжде убитъ отъ турцитѣ, три дни го крилъ въ кжщата си, докато го снабдилъ съ паспортъ и го препраща въ Ромъния. Отъ Ромъния Хицо отива въ Русия и се установява въ гр. Кишиневъ. Тукъ прекарва зимата и презъ пролѣтьта отива въ Плоещъ и се записва доброволецъ въ 2-а Опълченска дружина. Взима участие въ боеветѣ съ турцитѣ, гдето дружината е действувала. Следъ сключването на мира, установява се въ гр. Ловечъ. На 29 юни 1914 г. почина

ВАСИЛЪ ПЕТКОВЪ КИРОВСКИ и ДИМИТЪРЪ ГЕОРГЕВЪ

Родени въ с. Микре, Ловешко. Вуйка имъ Стойко Димитровъ отъ младини се заселва въ гр. Букурещъ-Ромъния и се е прехранвалъ отъ занаята „бозаджилъкъ“. Да изучи сестрини деца, да вематъ неговия занаятъ, той извиква Василя и Димитра при себе си. Въ онова време Василъ е билъ на 23 г., а Димитъръ — 20. Презъ 1876 г., Христо Ботйовъ и хората му, отъ дюкянъ на дюкянъ сж обхождали всички българи, за да имъ разказватъ за тежкото положение на българитѣ подъ турското робство. Да помогнатъ на своитѣ братя, българи отъ Ромъния се отправятъ въ Кладово — Сърбия. Когато нарастватъ на 300 човѣка раздѣлятъ се на чети: една отъ четитѣ била командована отъ нѣкой си капитанъ Лазаръ отъ Сърбия, а друга — отъ капитанъ Филиповичъ отъ Русия.

Въ Кладово билъ само Василъ, а Димитъръ останалъ въ Ромъния.

Отъ Кладово четата отива въ Ново-село, гдето престоява около 20 дена, оттамъ въ Зайчаръ. По заповѣдь на генералъ Чернаевъ, четата отива въ Алексанацъ. Въ сраженията съ турцитѣ, четитѣ биватъ разбити и отстжпватъ въ Крагуевацъ. Войната се прекратила и четитѣ били разпуснати. Василъ се връща въ Ромъния при вуйча си.

При обявата на Руско-турската война, отиватъ въ Плоещъ заедно съ Димитъръ и се записватъ доброволци въ българското опълчение. Обличатъ ги, въоржжаватъ и се почнало воено обучение, което е траяло до 1 май 1877 г.

Димитъръ постжпилъ въ 6 дружина, а Василъ въ 4 дружина. Взели сж участие въ боеоетѣ на Шипка. Димитъръ Георгевъ починалъ на 28 януари 1920 г. на 65 годишна възрасть, а Василъ Петковъ и до днесъ се радва на добро здраве. Помни, че съ него сж били: Дончо Стояновъ отъ с. Гозница, Никола комитата отъ с. Омарговци — Ловешко и Илия Вълковъ отъ Ловечъ.

НАЧО МИНЧОВЪ ЗЛАТАРЕВЪ

Родилъ се въ гр. Габрово презъ 1847 г. Презъ 1877 г., когато руски войски дохождатъ въ родния му градъ, записва се доброволецъ на 6 августъ и постжпва въ X опълченска дружина, 1 рота. Билъ при боеветѣ при Зелено дърво, с. Имитлии и на 28. XII 1877 г. при Шейново. На 18 юний 1878 г. се уволнява отъ служба и се установява въ Ловечъ на занаятъ златарь-коюмджия.

Въ сръбско-българската война 1885 год. отива доброволецъ. Ожени се за Марийка Ишкинчето. На млади години като момъкъ 16—17 годишенъ ходилъ въ Ромъния и упражнявалъ занаята градинарство.

Починалъ на 6. XII 1917 г.

Обр. 13. Начо Златаревъ

Обр. 14. Илия Вълковъ

ИЛИЯ ВЪЛКОВЪ

Отъ гр. Ловечъ. Презъ 1876 г. въ гр. Кладово — Сърбия записва се въ четата на Филипъ Тотя и взема участие въ боеветѣ, които сърбитѣ сѫ имали срещу турцитѣ.

На 17 май 1877 г. въ Плоещъ отива доброволецъ въ 4 дружина, 1 рота. Участвувалъ въ боеветѣ при Бабина глава, Шипка, Шейново и др. Уволнява се на 17. VI 1878 г.

До 1. V 1901 г. е билъ полицейски стражарь. Сега е около 80 години, живъ, здравъ.

Габровската градска община съ протоколъ № 2 отъ 7. II 1923 г. го е провъзгласила за почетенъ гражданинъ на гр. Габрово за заслугитѣ му по освобождението и обединението на България отъ 1877—1878 г.

СТЕФАНЪ ГЕОРЧЕВЪ

Роденъ въ с. Угърчинъ. На 6. VI 1877 г. постѫпва въ 5 дружина, 3 рота и влиза въ боеветѣ при Стара-Загора, Шипка и Шейново. На 28. XII 1877 год. бива раненъ при Шейново. Уволнява се отъ служба на 21. VI 1878 г.

СТОЙКО РАДКОВЪ ХАНДЖИЕВЪ

Родилъ се въ с. Желязвени — Троянско. На 20. V 1876 г. въ гр. Кладово — Сърбия е билъ четникъ и участвувалъ въ сраженията на сърбитѣ срещу турцитѣ. На 19. IV 1877 г. отива въ Плоещъ и постѫпва въ 3 опълченска дружина 4 рота. Взима участие въ боя при Стара-Загора, гдето бива раненъ на две мѣста въ дѣсната рѫка. На 28 май 1878 г. се уволнява отъ служба и се преселва въ гр. Ловечъ. До 1889 г. бива стражарь и после кантонеръ при Ловешкото инжинерство, гдето го заварва смъртьта.

СТОЙКО ИВАНОВЪ

Роденъ въ гр. Ловечъ. На 6 май 1877 г. въ гр. Плоещъ постѫпва въ 2 дружина, 2 рота и взима участие въ боя при Стара-Загора, Шипка и Шейново. Уволнява се на 29. VI 1878 г.

Занимавалъ се съ бояджилъкъ и земледѣлие.

ГЕОРГИ КОСТА МИЛОТОВИЧЪ

Роденъ въ Подгорица — Черна Гора. Участвувалъ въ сръбско-турската война презъ 1876 г. Отива въ Ромъния и въ гр. Кишеневъ презъ м. май 1877 г. постѫпва въ опълчението 1 дружина 2 рота и влиза въ боя при Стара-Загора, Шипка и Шейново. Уволнява се на 29. VI 1878 г. и се преселва въ гр. Ловечъ, гдето бива назначенъ полицейски стражарь. Оженва се за българка и следъ смъртьта си оставя едно момиче и 2 момчета.

НЕШО РАДЮВЪ

Роденъ въ с. Угърчинъ. Въ Плоещъ на 15 май 1877 г. постѫпва въ 4 дружина 4 рота и взима участие въ боя при Казанлъкъ и Шипка. Уволненъ презъ ноемврий 1877 г. и се преселва въ гр. Ловечъ, гдето постѫпва полицейски стражарь до 1888 г. До смъртьта си се е занимавалъ съ земледѣлие.

АНАСТАСЪ М. ДРАГАНОВЪ

Родилъ се въ гр. Ловечъ. Въ гр. Плоещъ на 19. IV 1877 г. постѫпва въ V дружина, 2 рота. Взима участие въ боя при Казанлъкъ и Зелено дърво. На 16 юний 1878 г. се уволнява.

ДИМИТЪРЪ ГАЧОВЪ

Роденъ въ гр. Ловечъ. На 22 май 1877 г. въ гр. Плоещъ влиза въ състава на 1 дружина, 1 рота. Влиза въ бой при Стара-Загора, Шипка и Шейново.

Уволнява се на 16 юний 1878 г.

ВАСИЛЪ ПЕТКОВЪ

Роденъ въ с. Микре. На 26 май 1877 г. въ гр. Плоещъ се записва въ 4 дружина 4 рота и взима участие въ боя при Шипка презъ м. августъ. Своеволно напусналъ дружината презъ м. ноемврий 1877 г.

МАРИНЪ ЦАЛЮВЪ

Роденъ въ гр. Тетевенъ. На 2 юний въ гр. Плоещъ 1877 г. постѫпва въ 3 дружина 3 рота. Влиза въ бой при Стара-Загора, Шипка и Шейново. Уволненъ на 16 юний 1878 г. и се установява въ гр. Ловечъ, гдето упражнява занаятъ „касаплъкъ“.

ИВАНЪ ГЕОРЧЕВЪ

Роденъ въ с. Баховица. На 9 май 1877 г. въ гр. Плоещъ постжпва въ 5 дружина 4 рота, а отъ после преведенъ въ 7 дружина. Участвувалъ въ всички походи на частьта си — не е влизалъ въ сражения, понеже ималъ занаятъ чехларь. На 3. VII. 1878 г. се уволнява и се установява на живѣене въ гр. Ловечъ, гдето го е намѣрила смъртьта.

СТОЯНЪ ДОЧЕВЪ

Роденъ въ гр. Троянъ. Числилъ се е въ 5 дружина, 3 рота и взелъ участие въ боя при Шейново на 28. XII 1877 г. На 21. VI 1878 г. се уволнява отъ служба и се преселва въ гр. Ловечъ. До 1894 г. е билъ полицейски стражарь. Почива на 19. IX 1927 година.

ПЕТЪРЪ ИВАНОВЪ

Роденъ въ с. Колибето — Троянско. Въ гр. Габрово на 4. IX 1877 г. постжпва въ 4 дружина, 2 рота и взима участие въ боя при Шейново и с. Тича. Уволнява се на 16. VI 1878 и се преселва въ с. Долно-Павликени — Ловешко.

Упражнявалъ занаятъ земледѣлие до смъртьта си.

НЕНО КОЛЕВЪ

Роденъ въ с. Угърчинъ. Въ гр. Кладово — Сърбия на 29. V 1876 г. постжпва въ четата на Филипа, а после въ гр. Плоещъ на 1. IV 1877 г. влиза въ състава на 3 опълченска дружина, 2 рота. Влиза въ сраженията, които сж имали сърбитѣ срещу турцитѣ, а като опълченецъ въ боеветѣ при Стара-Загора, Шипка, Шейново и Тича. Получилъ орденъ за храбрость IV ст. и бива уволненъ на 28. VI 1878 год.. Билъ е полицейски стражарь до 1884 г. и умира въ родното си село като земледѣлецъ

ВИТКО КОЛЕВЪ

Роденъ въ с. Угърчинъ. Въ гр. Плоещъ на 2. V 1877 г. постжпва въ 2 друж. 1 рота и взима участие въ боя при Шипка и Шейново. Уволнява се на 5. VII 1878 г. и умира въ родното си село презъ 1920 г.

МАРИНЪ ИВАНОВЪ

Роденъ въ гр. Ловечъ. На 2. V 1877 г. въ Плоещъ постжпва въ 5 дружина 4 рота. Влиза въ боеветѣ при Казанлъкъ, Стара-Загора, Шипка и Шейново. Раненъ при Шейново на 28. XII 1877 г. Уволнява се на 21. VI 1878 г. и се установява въ с. Умаревци.

ТОДОРЪ ЦАЧОВЪ (КАРА ТОДОРЪ)

Роденъ е въ гр. Ловечъ. Свършилъ основното училище въ града, което е било преди освобождението ни. Следъ това е постжпилъ на занаятъ при вуйка си — чаракчия. Още младъ се е отличавалъ съ своя буенъ характеръ, поради което е ималъ чести спречквания съ турскитѣ деца, затова го изпращатъ да стои на ханчето, което е ималъ баща му на Върбовка — 3 километра отъ града.

Въ надвечерието на нашето освобождение, заминава ужъ по работа въ Ромъния, гдето се записва въ българското опълчение, въ III дружина подъ командата на капитанъ Калитинъ. Характеренъ е случая на неговото заминаване въ Ромъния. Родителитѣ му долавятъ неговото желание, че той не отива да търси работа въ Ромъния, а да постжпи въ българското опълчение и не го пускатъ. Особено силно се е противопоставила неговата майка, като го е заплашила съ това, че ще го издаде на турцитѣ. Обаче, той съ буйния си характеръ, вмѣсто сбогомъ, удря на майка си една плесница и заминава.

Като опълченецъ участвувалъ е въ защитата на Шипка и въ освобождението на града Стара-Загора.

Обр. 15. Кара Тодоръ Цачовъ

„На Шипка, разказваше той, бѣхме затрупани съ снѣгъ. Презъ всичкото време — день и нощь бѣхме „на часи“ (на постъ). Презъ дългитѣ зимни нощи, за да не заспимъ по постоветѣ и да прекараме по лесно студоветѣ, правѣхме си шеги, като замѣстяхме имената на турскитѣ паши и бейове съ нашитѣ имена. По тоя случай тамъ на менъ ми бѣ дадена новата фирма „Кара Тодоръ“. А какъ сме сваляли надоле по заледения Балканъ конетѣ съ завързани крака, като ги оставяхме да се плъзгатъ на задницата си, това само „московцитѣ“ знаяха да го направятъ. Въ боя при Ески Заара убиха нашия командиръ капитанъ Калитинъ на нѣколко крачки отъ менъ. Въ сжщото време, когато капитанъ Калитинъ се наведе отъ коня се да поеме знамето на дружината отъ убития знаменосецъ, единъ турски куршумъ го удари право въ челото. Въ най-силния бой при Ески Заара, когато турцитѣ настжпиха съ много голѣма войска, нашата дружина бѣ въ полето. Азъ бѣхъ застаналъ задъ една круша и стреляхъ. Когато боя бѣше най-силенъ и куршумитѣ, като градъ валяха върху менъ и шинела ми бѣше продупченъ на нѣколко мѣста, презъ ума ми мина за плесницата, която ударихъ на майка си. Тогава се прекръстихъ и поискахъ прошка отъ Бога. Съ помощьта на рускитѣ войски разбихме турцитѣ и влѣзохме въ града. Хората плачеха отъ радость и кжсаха на парчета фесоветѣ отъ главитѣ си“.

За показаната отъ него храбрость, следъ произведения парадъ предъ руския императоръ, е билъ произведенъ въ чинъ ефрейторъ и награденъ съ сребъренъ медалъ. Непосрѣдственитѣ му руски началници сж искали да го изпратятъ въ Русия, за да следва специална школа, обаче, той, който не ламтѣше за слава и богатство не се съгласи. Следъ изпълнения къмъ отечеството си дългъ, върналъ се у тѣхъ съ скжсанъ и надупченъ отъ куршумитѣ шинелъ. Като защитникъ на Шипка и за участието му въ боеветѣ при превземането на гр. Стара-Загора, той притежаваше два ордена — сребъренъ медалъ и кръстъ.

Той боготворѣше своитѣ началници отъ войната презъ цѣлия си животъ, като най-старателно подреждаше портретитѣ на своя генералъ Столѣтовъ и ротния си командиръ капитанъ Калитинъ.

Следъ освобождението на България се залавя за занаята на баща си — чаракчилъка, следъ което се и задомява. Но сполетява го голѣмо нещастие, изгорѣва имъ цѣлата кѫща съ покѫщнината. Останалъ безъ домъ и срѣдства, напуща занаята си и става конни полицейски стражарь, която служба изпълнява цѣли 16 години безъ забележка. Като стражарь участвува въ конната полицейска команда въ гр. Русе, отъ гдето за отличие притежаваше бронзовъ медалъ. Като стражарь той е прекаралъ най-бурнитѣ режими следъ нашето освобождение и най-после по собствено желание напусна службата, за да се пенсионира.

Презъ време на Балканската война, макаръ и старъ, следъ като изпрати двамата си синове войници, наново бѣше мобилизиранъ като полицейски стражарь, на която служба, както и по-рано, добросъвестно изпълни своето задължение.

Въ живота си бѣше бохемъ, но честенъ и справедливъ. Бѣше много духовитъ. Знаеше много анекдоти, които умѣло разказваше и винаги използуваше при даване на своитѣ съвети.

Кавалеръ на петь ордена, почина въ първитѣ дни на месецъ октомврий 1926 година на възрасть 73 години.

Суровъ на видъ, коравъ и твърдъ по характеръ, той бѣше съ добро сърдце и широка душа. Той е баща на бившия министъръ Петъръ Тодоровъ.

ТОДОРЪ ВАСИЛЕВЪ

Роденъ въ гр. Ловечъ. Презъ м. юний 1877 год. въ гр. Плоещъ постѫпва въ 4 дружина, 2 рота и взима участие въ боя при гр. Казанлъкъ на 5. VIII 1877 г. и при Шипка отъ 9 до 12. VIII с. г. При Шипка бива контузенъ въ дѣсната рѫка. Следъ оздравянето му и излизането му отъ болницата на 24. I 1878 г. бива уволненъ.

Занимавалъ се съ земледѣлие и кошничарство. На 2 май 1922 г. почива на 64 годишна възрасть.

СЕКО СТОЯНОВЪ

Роденъ въ с. Микре. На 7. VI 1876 г. отива въ гр. Кладово — Сърбия и постѫпва въ четата на Филипъ Тотя, а после бива преведенъ въ IV баталионъ 1 рота и взима участие въ сръбско-турската война. Следъ свършване на войната, отива въ 3 опълченска дружина, следъ което бива преведенъ въ IX дружина, 1 рота. Взелъ е участие въ всичкитѣ сражения на доброволцитѣ въ Сърбия срещу турцитѣ и при отбраната на Шипка отъ 9 до 12 августъ, и 26—28 декемврий 1877 при превземането на Шейново.

На 26. VI 1878 г. бива уволненъ. Отъ свършека на войната до 1897 г. е билъ полицейски стражарь, а следъ това до края на живота си се е занимавалъ съ земледѣлие.

КОСТА КОСТАНТИНОВЪ

Родилъ се въ гр. Севлиево. На 23. V 1877 г. въ гр. Плоещъ постѫпва въ 2 дружина, 4 рота. Взима участие въ боеветѣ при Казанлъкъ, Стара-Загора и Шипка, Уволненъ отъ Габровската болница, той се преселва въ Ловечъ, гдето упражнявалъ занаята фурнаджия.

ВАЧО ВЪТЕВЪ

Роденъ въ с. Гозница, Ловчанско. На 1. V 1877 г. записанъ въ 2 дружина. 3 рота въ гр. Плоещъ. Взима участие въ боеветѣ при Казанлъкъ, Зелено дърво и Шейново. При последното село бива раненъ. Уволненъ отъ служба на 20. VI 1877 г. По занятие земледѣлецъ.

ПЕТЪРЪ ПЕТКОВЪ

Роденъ въ с. Дрѣново — Ловчанско. Въ гр. Плоещъ на 5. V 1877 г. постѫпва въ 5 дружина, 2 рота. Взелъ участие въ боя при Шейново. Уволнява се на 27. I 1878 г. По занятие земледѣлецъ.

ВАСИЛЪ ТОДОРОВЪ БАЛЕВСКИ

Роденъ въ с. Бѣли-Осъмъ — Троянско. Въ гр. Плоещъ на 1. V 1877 г. постѫпва въ 2 дружина, 2 рота и взима участие въ боя при Стара-Загора, Шипка и Шейново. На 28. VI 1878 г. се уволнява отъ служба.

По занятие земледѣлецъ. Починалъ на 29. VI 1905 г.

ХРИСТО КРИСТОВУ ЦЕНОВУ

Роденъ въ Етрополе. Постѫпва въ 3 дружина, 3 рота на 12. V. 1877 г. въ гр. Плоещъ. Участвувалъ въ боя при Стара-Загора и бива раненъ. На 18. X с. г. уволненъ отъ служба. Презъ живота си е заемалъ държавна служба.

КОНСТАНТИНЪ ХРИСТОВЪ

Роденъ въ гр. Габрово. Постѫпилъ въ 10 дружина, 1 рота на 6. VII. 1877 г. въ гр. Габрово. Взелъ учистие въ боеветѣ при Зелено дърво и при превземането на Шейново. На 20. VI 1878 год. бива уволненъ отъ служба. Следъ уволнението постѫпва на служба въ Ловчанската държавна болница презъ 1882 г. — фелдшеръ.

НИКОЛА ПАНОВЪ

Роденъ въ гр. Търново. Постѫпилъ въ 1 дружина, 2 рота на 13. V 1877 г. въ гр. Плоещъ. Участвува въ боеветѣ при Стара-Загора, Шипка и Шейново.

На 20. VI 1878 г. уволненъ отъ служба на общо основание.

Изкарвалъ прехраната си като надничарь.

ДОНЧО СТОЯНОВЪ

Роденъ въ с. Гозница. Въ гр. Плоещъ на 1. V. 1877 г. постѫпва въ 5 дружина, 2 рота. Въ боя при Шейново на 29. XII 1877 г. бива раненъ въ дѣсната рѫка. На 27 априлъ 1878 г. по собствено желание бива уволненъ отъ служба.

Взелъ е участие като четникъ въ сръбско-турската война презъ 1876 г. Починалъ въ родното си село на 9. XII 1926 г. По занятие земледѣлецъ.

МОТЮ ВЕЛКОВЪ

Роденъ въ с. Радювени. На 12 май 1877 г. постѫпва въ 2 дружина, 3 рота и взима участие въ боя при Стара-Загора, Шипка и Шейново. На 1 юлий 1878 год. бива уволненъ.

СТОЯНЪ ПЕТРИНЪ

Роденъ въ с. Еменъ — Търновско, живѣе въ с. Лѣтница — Ловешко.

На 1 май 1877 г. въ гр. Плоещъ постѫпва въ 1 дружина, 1 рота и взима участие при превземането на Казанлъкъ, Стара-Загора и Шипка отъ 10—12. VIII 1877 г., гдето бива раненъ въ дѣсното око. Презъ м. юлий 1878 г. бива уволненъ отъ служба като унтеръ-офицеръ.

НИКОЛА ТОМОВЪ

Никола Томовъ е роденъ въ 1856 г. на деня „Св. Никола“, въ с. Българени — Ловчанска околия. Баща му се казвалъ Колю, а майка му Иванка. Баща му ималъ освенъ него още три по-малки деца, и 12 годишния Никола билъ пратенъ да слугува въ Ловечъ, за да помага и на семейството. Слугувалъ е около 4—5 години у богати турци и българи и на 17 години билъ принуденъ да напусне България и избѣгалъ въ Ромъния поради лични разправии съ нѣкакъвъ турски богаташъ въ Ловечъ. Въ Ромъния безъ съмнение той се е срѣщалъ презъ четири годишното си стоене съ българи емигранти, които сж запалили и у него свободолюбивия огънь и въ 1877 г. постжпва на 21 годишна възрасть въ 5 дружина на сформируваното тогава българско опълчение.

Обр. 16. Никола Томовъ

Дружината, въ която е постжпилъ е броела 1200 опълченци, подъ командата на майоръ Поповъ и генералъ Столѣтовъ. Военната си подготовка получилъ презъ време на похода. Участвувалъ е въ сраженията на 8, 9, 10, 11 и 12 августъ на Шипка, и на 26, 27 и 28 декември на Шейново.

Следъ разформируване на опълчението, се прибралъ въ родното си село Българени, а следъ осемь години се преселилъ въ с. Умаревци — Ловчанско, гдето се занимавалъ съ земледѣлие, като му били дадени 6 декара земя. Притежава 5 ордена и кръстъ за храбрость.

Поминалъ се на около 72 години въ 1927 год. и остава наследница единствената си дъщеря Иванка, която по настоящемъ живѣе въ с. Умаревци — Ловчанско.

ИВАНЪ М. БЕНИШЕВЪ

Роденъ въ гр. Габрово къмъ 1858 год., но той справедливо може да се нареди между синоветѣ на гр. Ловечъ, гдето се заселва твърде младъ и нему посвещава сили и умъ до края на своя тъй кратъкъ животъ.

Младиятъ Иванъ билъ готвенъ за търговецъ, какъвто билъ на времето баща му — Минчо Бенишътъ. Последниятъ търгувалъ съ бакалия и пашкули, които разнасяли къмъ Гюмюрджина и Цариградъ, гдето веднажъ си купува дълга, връхна дреха и връщайки се съ нея въ Габрово, получава прѣкора Бенишътъ (бенишъ-дреха). На Ивана, обаче, е присърце науката и той напуща бащината си кжща, за да отиде при своя богатъ чичо, който го улеснява и той завършва съ успѣхъ Априловското класно училище въ гр. Габрово. А когато презъ 1877 год. избухва освободителната война, той, не останалъ чуждъ на пробудилитѣ се у българина чувства на родолюбие и жажда за свобода, която е блѣнътъ на всичко будно, интелигентно тогава, се записва (18—19 год.) въ редоветѣ на бълг. опълчение (X. дружина) и взима участие въ войната при Ески-Загра, Шипка и Шейново, което се вижда отъ свидетелството № 1394 на Военното министерство, съ което му се разрешава да носи подарения му отъ Н. В. Княза свѣтлобронзовъ медалъ, който е даденъ за споменъ на всички, които сж воювали при Ески-Загра, Шипка и Шейново. Следъ освобождението Иванъ се посвещава на учителското поприще и две години (1880-1881, 1881-1882) той сѣе просвѣта въ оня буденъ, жаденъ за наука балкански край — с. Лесичерка, Габровско. Селянитѣ сж възхитени отъ работата на своя младъ учитель, и община и настоятелство му изказватъ благодарность за много добрия успѣхъ на ученицитѣ му и примѣрното му поведение. Презъ лѣтото на 1882 год. Министерството на народната просвѣта открива на нѣколко мѣста педагогически курсове за подготовка на учители, понеже се чувствува тогава липса на добре подготвени учители. Билъ откритъ курсъ и въ гр. Ловечъ. Бенишевъ се записва въ курса и го завършва съ твърде добъръ успѣхъ, както е казано въ издаденото му отъ курса свидетелство № 73, отъ 18. VII. 1882 г. (инспекторъ тогава Н. Павловичъ и преподаватели Ив. Царовъ и А. Тодораковъ). И още сжщата година той става учитель на III отдѣл. при горнокрайското училище въ гр. Ловечъ, а презъ 1884/85 и 1885/86 учебни години е и преподаватель на законъ-божи въ мѣстното IV класно училище. Написалъ е и учебникъ по предмета споредъ думитѣ на нашия почтенъ старъ учитель г-нъ Хаджиевъ, който е билъ неговъ колега и пази хубави спомени за Ив. Бенишевъ — за неговата любовь къмъ читалището, на което е билъ известно време председатель, наскоро следъ основаването му (следъ освобождението 20. X. 1889 г.), за любовьта му къмъ театъра, който трѣбва да се издигне на висотата да бжде училище за народа, разсадникъ на културата. И Бенишевъ взема живо участие при представяне на разнитѣ пиеси въ театъра-джамия, когато се полагатъ неимовѣрни усилия, при оскжднитѣ декори тогава, да се даде по възможность по-пълна театрална илюзия. Въ Ловечъ учителствува последователно 11—12 години, като прекжсва учителствуването си за малко презъ 1885 год., когато отново е заплашена свободата на България. Той е готовъ да я защищава, и се отправя къмъ западната граница, за да вземе участие въ сръбско-българската война. Спечелилъ симпатията и довѣрието на ловчанци, той бива избранъ къмъ 1896 год. за помощникъ кметъ, който постъ заема 4 години.

Обр. 17. Иванъ Бенишевъ

Къмъ скромната му дейность нека прибавя и това, че той е билъ първъ редакторъ на мѣстния в-къ „Стремление“ (стопанинъ Широковъ), чийто първи брой излиза на 10. май 1901 г. Той се спира на журналистиката, както се изразява въ уводната статия на първия брой, като най-възвишено и благородно срѣдство за реализиране на благитѣ стремления въ полза на общото добро. Вестникътъ е далечъ отъ голѣми претенции. Неговото назначение е да разрешава въпроси отъ общественъ характеръ, да осѫжда всѣки, който се стреми къмъ деморализиране на обществената нравственость и пр. безъ да се увлича въ партизански страсти и лични гонения. И в. „Стремление“ въ първитѣ годишнини е вѣренъ на своята програма. Вестникътъ е редактиранъ отъ Бенишевъ до 1904 г., въ която година, презъ лѣтото на 20. юлий, той се поминалъ на 46 год., въ разцвѣтъ на сили, когато е билъ тъй необходимъ на своитѣ малки шесть деца (най-малкитѣ дори не помнятъ своя баща), когато е могълъ да имъ бѫде тъй много полезенъ въ трънливия житейски пѫть.

*

Споредъ сведенията на г. В. Джабарски къмъ опълчението сѫ били отъ Ловечъ и Ловчанско и следнитѣ лица: Тодоръ Бабата, Митю Комитата отъ с. Радювени, Петко Свирката отъ с. Лисици. По едно свидетелство, което намѣрихъ въ дома на опълченеца Илия Вълковъ отъ Ловечъ, билъ въ 4 опълч. дружина, около 80 год. старецъ, — се вижда, че Габровската община на 7. II. 1923 год. съ протоколъ № 2 статия 4. го е провъзгласила за почетенъ гражданинъ на Габрово, заради заслугитѣ му за освобождението и обединението на българския народъ презъ освободителната война отъ 1877/78 год. По аналогия може да се сѫди, че габровци сѫ провъзгласили всички опълченци за свои почетни граждани.

Въ четата на Ботйова сѫ влизали: Ица Лазаровъ, Ловечъ (с. Касапли); Тонко Биволчето, с. Микре; Колю Семовъ, с. Микре; Никола Астарджиевъ, Ловечъ; Пенчо Атанасовъ, Ловечъ; Василъ Петковъ, с. Микре; Пенчо Христовъ, с. Микре; Иванъ Докторовъ, Ловечъ; Пенко Гачевъ, Ловечъ; П. Боевъ, с. Микре; Стоянъ Ловчалията, Ловечъ; Никола Майновъ Шатовъ, Ловечъ; Петъръ Ивановъ, Ловечъ; Тодоръ Стойковъ Кочковъ, с. Микре; Данаилъ Митевъ, Ловечъ.

ОСВОБОЖДЕНИЕТО НА ГР. ЛОВЕЧЪ ПРЕЗЪ 1877 Г.

Нашиятъ съгражданинъ г. Борисъ Бръннековъ, подполковникъ отъ генералния щабъ, е написалъ книгата: „Действията около гр. Ловечъ презъ освободителната война 1877 г.“, издадена отъ Ловчанското гарнизонно офицерско събрание презъ 1928 г. по случай 50 години отъ освобождението на гр. Ловечъ. Книгата има 65 страници, две карти на военнитѣ действия и фотографиитѣ на рускитѣ офицери, които сѫ предвождали рускитѣ войски при освобождението на Ловечъ.

Все по случай на сѫщата 50 годишнина — Ловчанската градска община издаде презъ 1927 г. книгата: „Градъ Ловечъ (бележки и спомени) по случай 50 г. отъ освобождението на града“, отъ 35 стр. и вѫтре има и лични спомени отъ: проф. Д-ръ Ст. Петковъ, подполковникъ Коевъ, инженеръ Трифоновъ, Рачо Г. Пъндевъ, Н. Найденовъ и М. х. Недѣлчевъ.

Въ редакцията по издаване на книгитѣ „Ловечъ и Ловчанско“ сѫ постѫпили статии:

1) „Боя на рускитѣ войски за освобождението на гр. Ловечъ отъ турцитѣ“ написана отъ запасния офицеръ (сега адвокатъ въ Ловечъ) Минко Баржмовъ.

2) „Материали за историята на гр. Ловечъ по освобождението му отъ турското иго презъ 1877 год.“ Написана отъ запасния офицеръ Цв. Хр. Ушевъ.

3) „Спомени“ отъ Коста Владовъ.

А съгражданинътъ Деню Ц. Бръннековъ обнародва своитѣ „Спомени отъ преди освобождението на Ловечъ“ въ в. Пастирско дѣло отъ 1932 г. бр. бр. 32-37.

Тукъ редакционниятъ комитетъ дава списъка на избититѣ и умрѣлитѣ 295 души граждани и гражданки при освобождението на гр. Ловечъ. Този списъкъ се пази въ архивата на Ловчанската градска община. Има го обнародванъ още презъ 1899 г. въ книгата: „Страданията на българитѣ и Освобождението на България презъ 1877—78 г.“ отъ Георги Димитровъ.

При освобождението си града Ловечъ е далъ следующитѣ жертви (имало е и доста деца, 80 души старци и 19 жени):

Абаджи Доко,
Анастасъ Дочовъ,
Анастасъ Стоенчевъ,
Ангелъ Шопътъ,
Атанаска Вълкова,
Ангелъ Вълковъ,
Ангелъ Коновъ,
Андрея Тодоровъ,
Атанасъ Драговъ,
Ангелъ Ивановъ,
Арабаджи Вълко,
Баба Вѫца Дяволката,
Баба Мария Радкова,
Бочо Джамбазовъ,
Бочо Димитровъ,
Бочо Колевъ,
Банчо Гечовъ,
Братунъ Вълковъ,
Бочо Митевъ,
Банчо Пеневъ,
Банчо Бояджи,
Бенко Тошковъ,
Банчо Бекяра,
Богданъ Павловъ,
Беньо Петковъ,
Бояджи Димитъръ,
Бояджи Стайко,
Вълчанъ Геновъ,
Василъ Петровъ,
Василъ Калевъ,
Вълко Мичовъ,
Вълко Илиевъ,

Вълко Шишковъ,
Въла Стоянова,
Вълко Коновъ,
Въльо Петковъ,
Вълко Пановъ,
Въльо Петковъ дюлг.,
Вълко Бочовъ,
Василъ С. Мечкарски,
Вълко Богдановъ,
Варджи Вълчанъ,
Вълчо Драндалото,
Вълчо Мишевъ,
Варджи Петъръ,
Гергица Маневъ,
Гено Ивановъ,
Георги Вачовъ,
Георги П. Боровъ,
Гено Кочовъ,
Георги Печовъ,
Гечо Ил. Пандуръ,
Георги Герговъ,
Гечо Тодоровъ,
Гечо Ивановъ,
Ганчо Стойковъ,
Гечо Недковъ,
Гешко Цанковъ,
Гено Чешнето,
Дочо Цоковъ,
Дульо Ивановъ,
Драганчо Х. Хинковъ,
Димитъръ Ц. Курновъ,
Денчо Петровъ,
Димитъръ Табаковъ,
Димитъръ Доктора,
Драгой К. Рогозаровъ,
Добре Ст. Пейковъ,
Дончо К. Шишковъ,
Добре Марковъ,
Даньо Иочовъ,
Дико К. Кацарски,
Димитъръ Гюндюра,
Димитъръ Ивановъ,
Добре Стояновъ,
Димитъръ Петковъ,
Жилѣзвенеца Стеф.,
Злате Рачевъ,
Иванчо Обесниковъ,
Иванъ С. Сивчовъ,
Иванчо Илиевъ,
Иванчо Цоковъ,
Иванъ Хицовъ,
Иовко Петковъ,
Иванчо Кировъ,
Иванъ Кежовъ,
Иоси Цвѣтковъ,
Иоси Дълбоганина,
Иванчо Кл.-Байчевъ,
Илия Стояновъ,
Ионка Вълчова,
Илия Стойковъ,
Ичко Нанковъ,
Иванчо Ст. Бедека,
Иванъ Ноновъ,
Илия Петровъ,
Иордана Стойкова,
Иочо Томчовъ
Иванъ Станчовъ,
Иванъ Стойковъ,
Иочо Иотовъ,
Иочо Тончовъ,
Илийчо Ил. Гръковъ,
Какриненица Богданъ,
Койно Добревъ,
Кр. Хицовъ, Топала,
Киро Урумовъ,[1]
Киро Владевъ,
Коле Вълковъ,
Коно Стояновъ,
Кръсто Симеоновъ,
Кунчо Герчевъ,
Коле К. Чолака,
Коста Ярмовъ,
Коле Ивановъ,
Кръстина Гечева,
Коста Неновъ,
Кона Маркова,
Кочко Мойновъ,
Коста Ивановъ,
Койно К. Воденичаръ,
Колю Нечовъ,
Коста Х. Хинаетовъ,
Коста Петковъ,
Коста Х. Хинковъ,
Калмука Беньо,
Коста Н. Недковъ,
Кжньо Стойковъ,
Кольо Минчевъ,
Кольо Марковъ,
Кольо Грозевъ,
Коста Трифоновъ,
Коста Тодоровъ,
Кочо С. Иширковъ,
Кюркчи Авраамъ,
Казанджи Грозьо,
Кюркчи Стефанъ,
Кюркчи Цвѣтко,
Киро Кикерковъ,
Марийка Кирова,
Мария Т. Драсова,
Марко Векилски,
Маринчо Цонковъ,
Маринчо Караконовъ,
Мария Хинова,
Мартинъ Стояновъ,
Мирю П. Павловъ,
Митю Х. Василевъ,
Минчо Д. Дейновъ,
Минчо Райковъ,
Мария Станчева,
Моне Гечовъ,
Минко Стратиевъ,
Мутафчи Атанасъ,
Мария Т. Иширкова,[2]
Недѣлчо Илковъ,
Нечо Хиновъ.
Никола Христовъ,
Нечо Тишевъ,
Найденъ Илиевъ,
Нечо Диновъ,
Нено Цоневъ,
Нено Петковъ,
Никола Бочевъ,
Найденъ Стояновъ,
Недѣля Драшкова,
Найденъ Ивановъ,
Пано Д. Ралевъ,
Петъръ Тихановъ,
Петъръ Ст. Драсовъ,
Павелъ Симеоновъ,
Панко Д. Драсовъ,
Петъръ Радоловъ,
Панайотъ Георгиевъ,
Параскева Тодорова,
Петю В. Груевъ,
Петко Мариновъ,
Петко Вълчевъ,
Пенчо Тодоровъ,
Пена Симеонова,
Петко Стояновъ,
Петъръ Райковъ,
Пенко Вълковъ,
Петъръ Танчовъ,
Петъръ Коновъ,
Петъръ Дойчиновъ,
Петко Стойковъ,
Петко Цаковъ,
Петко К. Ханджиевъ,
Петъръ Стойковъ,
Пеньо Б. Джамбазовъ
Първанъ Богдановъ,
Папукчи Генко,
Рачо Христовъ,
Радоя Кжнчовъ,
Радоя Арнаудовъ,
Рачо Кракаковъ,
Ресенчето Стойно,
Рачо Баба-Марикинъ,
Рада Татева,
Стефанъ Кирчовъ,
Станьо Пет. Каменовъ,
Симеонъ Савовъ,
Симеонъ Тишевъ,
Станьо Стояновъ,
Стойчо Ц. Ганчевъ,
Сжбка Т. Хицовка,
Стою Геновъ,

---

[1] Баща на Ив. К. Урумовъ.

[2] Майка на професоръ Иширковъ.

Стефанъ Мичовъ,
Станьо Иванчовъ,
Симеонъ Д. Шапкаръ,
Сжбчо Ивановъ,
Стоянъ Илиевъ,
Стоянъ В. Дановъ,
Стойко Кондовъ,
Ст. Петк. Джабаровъ,
Стойчо Стояновъ,
Стою Боевъ,
Савва Б. Джамбазова,
Стоянъ Бойковъ,
Стойка Мирчева,
Стоянъ Димитровъ,
Стоянъ Тодоровъ,
Сжбчо Цачовъ,
Стойко Калчовъ,
Стойко Петровъ,
Станю Колевъ Кававъ,
Станчо Радевъ,
Станчо Христовъ,
Сжйчо Ивановъ,
Стою Ц. Бекяръ,
Стратия Буллянка,
Свещ. Л. Лиловъ,
Станьо Т. Клисаръ,
Стоянъ Коновъ,
Тодоръ Цанпара,
Тотю Божковъ,
Тота Стойкова,
Тодоръ Койновъ,
Тончо Ивановъ,
Тодоръ Жейкинъ,
Тодоръ Д. Драсовъ,
Тодоръ Хиновъ,
Тодоръ Банчовъ,
Тодоръ П. Драсовъ,
Ташко Лазаровъ,
Терзи Дочо,
Табака Дилко,
Угарчинеца Бочо,
Угарчинеца Илия,
Христо Ивановъ,
Х. Ив. Василевъ,
Христо Михаиловъ,
Христо Семерджиевъ,
Х. Павле Ивановъ,
Халачъ Грозе,
Христо Трифоновъ,[1]
Христо И. Пушкаровъ,
Христо Иванчовъ,
Хр. Б. Чернокожовъ,
Х. Кальо Нечовъ,
Христо Н. Начовъ,
Христо М. Гюрлето,
Христо Николовъ,
Христо Колевъ,
Хинко Банчовъ,
Хр. Боч. Джамбазовъ,
Христо Иотовъ,
Христо Д. Мишевъ,
Халача Христо,
Х. Димитъръ Грозевъ,
Христо Владевъ,
Хицо Т. Хинаетовъ,
Цоко Ивановъ,
Цачо Зюлямътъ,
Цачо Недѣлковъ,
Цвѣтко Минчевъ,
Цвѣтко х. Павловъ,
Цанко Недковъ,
Цачо Ив. Чудото,
Цоню Севлиеца,
Цвѣтко Петровъ,
Цона Илиева,
Цанко Вълковъ,
Цоца Кандова,
Цане Петровъ,
Цане Д. Тафрата,
Цвѣтко Колевъ,
Цвѣтко Ангеловъ,
Цона Колева,
Цочо Илиевъ,
Цачо С. Шишковъ,
Якимъ Минковъ,
Янко Ганчовъ.

---

[1] Баща на инженеръ Трифоновъ.

Тасю Банчевъ

СПОМЕНИ ОТЪ БѢГСТВОТО НИ ОТЪ ЛОВЕЧЪ ВЪ СЕВЛИЕВО ПРИ ОСВОБОЖДЕНИЕТО НА ЛОВЕЧЪ

Кѫпѣхме се много момчета въ р. Осъмъ и чухме, че почна да се гърми. Облѣкохме се набързо, отидохме на пазаря и видѣхме, че черкези носятъ на конетѣ си ранени и бѣгатъ. Отидохме предъ хана на Тодоръ Радкоулу, гдето имаше много хора и тамъ видѣхме 3—4 души руски казаци пристигнали отъ Севлиевското шосе („Стратишъ“) и единъ отъ тѣхъ каза: „Не бойте се, братя“ — и го познахме, че това е брата на Крачула — Христо Крачула (братъ и на Петко Касапина)[1] — ловчалия, но живѣеше въ Търново, който придружилъ казацитѣ до Ловечъ, преоблѣченъ въ казашки дрехи. Отъ тамъ тръгнахме къмъ моста и гледаме 200—300 души казаци напълнили площада „Кирковъ“, току-що и тѣ пристигнали отъ Севлиево посрещнати отъ гражданитѣ, които ги черпѣха съ вино, ракия, вода и пр.

Като минаваха моста и вървѣха изъ чаршията казацитѣ почнаха да разбиватъ турскитѣ дюкяни и да ги ограбватъ; наедно съ тѣхъ и нѣкои българи се впуснаха на плячка. Други българи почнаха да пишатъ на кепенцитѣ си кръстове (съ тибиширъ или боя), та руснацитѣ да знаятъ, че това сѫ български дюкяни, за да не ги разбиватъ и разграбватъ.

Още сѫщиятъ день вечерьта наредиха да пазятъ града патруили отъ самитѣ граждани въорѫжени, кой съ пушка, кой съ сабя или пищовъ; други само съ тояга или брадва и пр. Тия патраули вървейки изъ тъмнитѣ улици викаха: „варда“ и ние по-възрастнитѣ момчета вървѣхме следъ тѣхъ и повтаряхме „варда“. Патраулитѣ бѣха на смѣна: едни до срѣдъ нощь, а други до разсъмване. Всѣка махала си нареждаше своитѣ патраули. Градътъ Ловечъ се считаше освободенъ отъ турското робство, обаче това „Българско царство“ трая само 7 дена. Много турски семейства напуснаха града (избѣгаха въ Плѣвенъ), кѫщитѣ имъ бѣха ограбени.

На праздника „Кирикъ“ (м. юлий) още сутриньта отидохме на Стратишъ, гдето подъ орѣха имаше български караулъ (Хр. п. Лукановъ и др.) и още къмъ 9 часа сутриньта почнаха да се чуватъ отъ къмъ „Тележени“ (Плѣвенското шосе) топовни гърмежи и видѣхме, че лъщятъ щиковетѣ на турската войска, идеща отъ къмъ Плѣвенъ. Тогава рускитѣ казаци (200—300 души) бѣха на „Сѫръ-пазаръ“ (гдето сѫ сега рускитѣ паметници) и като видѣха турското настѫпление — преминаха р. Осъмъ и презъ Табашкото поле се изкачиха на Стратишъ и отъ тамъ почнаха да стрелятъ. Въ това време отъ всички ближни полски села (Иоглавъ, Павликени и др.) много селяни започнаха да бѣгатъ и идатъ къмъ града, и улицитѣ се заприщиха отъ бѣжанци — селяни и селянки; нѣкои съ кола, други съ коне или пеша, нѣкои и съ добитъка си. Азъ бърже се завърнахъ у дома въ Вароша, а по улицитѣ голѣмо движение.

Баща ми Банчо бояджиятъ (безценъ Банчо) приказва съ нашия съседъ Христо Трифоновъ (бащата на инженеръ Трифоновъ) и двамата мислятъ и разсѫждаватъ, какво да правятъ.

Баща ми почна да стѣга коня, за да товаримъ и да бѣгаме. Майка ми набърже почна да събира по-ценнитѣ работи; на мене метна на рамото да нося вѣнчалниятъ ѝ юрганъ и азъ като гледамъ, че хората покрай насъ тичатъ и бѣгатъ хванахъ по-малкиятъ си братъ Гера за рѫка и хичъ не чакахме баща си и майка си, а наедно съ другитѣ хора (и съ юргана на рамо) — ударихме да бѣгаме нагоре по улица „Тодоръ Кирковъ“, минахме край църквата „Св. Богородица“ презъ баира и слѣзохме при „Лаловата пещера“ и „Калпака“. Много групи отъ хора тичатъ и бѣгатъ; пѫтьтъ се задръсти и всѣки носи нѣщо свързано въ бохча или въ торба.

Видѣхме, че турскитѣ баши-бозуци ни застигатъ. Баши-бозуцитѣ (идещи отъ Плѣвенското шосе), като стигнали въ гр. Ловечъ едни минали презъ моста и подгонили на Стратишъ рускитѣ казаци; други презъ Вароша къмъ „Дръстени“; трети по Башбунарската пѫтека, сетне презъ рѣката сѫщо къмъ „Дръстени“ — види се за да пресѣкатъ отстѫплението на казацитѣ (къмъ Севлиево) и въ сѫщото време свирепитѣ баши-бозуци убиваха и сѣчаха бѣгащето население — где кого стигнатъ. Азъ видѣхъ при механата на дѣда Добря (въ Дръстени) като убиха Мария Хинова (майката на Хицка Ив. Хаджи Славова); убиха и нейния синъ Нечу, който предварително стрелялъ, но му се свършили патронитѣ и турцитѣ не само го убиха, а го и насѣкоха на парчета. Застигнаха и менъ и ми грабнаха юргана, а мене и братъ ми Гера оставиха по милость живи. По-нататъкъ видѣхъ нашия съседъ Иосифъ Цвѣтковъ (зеть на Радославовъ) падналъ раненъ и вика: „о, дайте ми водица!“ — но хората бѣгатъ и го отминаватъ.

Въ мѣстностьта „Кайрака на Хаджи Тома“ случайно се събрахме съ нашитѣ комшийски деца: Недка, Маринка, Донка и Трифонъ (сега инженеръ Трифоновъ), които изгубили баща си Христо Трифоноулу въ суматохата и сами съ другитѣ хора бѣгатъ. А следъ насъ: писъци, гърмежи, ранени, убити; други бѣгатъ и почернѣло отъ хора (граждани и селяни). Тукъ бѣха и съгражданитѣ ни: Гечо Сираковъ (сѫщо зеть на Радославовъ), Михо Кюркчията, братя Арнаудови (желѣзари) и др. И дѣдо Гечо ни водѣше презъ гората; но между насъ бѣглецитѣ имаше и малко дете, което плачеше и за да не ни издаде дѣдо Гечо го отстрани. Стигнахме „Дендировата чешма“ и бѣше вече къмъ 3 ч. сл. обѣдъ. Срещнахме единъ черкезинъ на конь и турчинъ съ брадва и съ дѣдо Гечо избѣгахме и се скрихме въ гората, а черкезинътъ ранилъ единъ отъ братята Арнаудови. Подиръ това се скрихме въ израсналото просо. Бѣгаше и комшийката ни Марийка Тодорова (майката на проф. Иширковъ) и понеже била много изморена, то Тодоръ Ил. Радковъ я взелъ на коня си (на сѫпѫта), но като видѣлъ, че тя взела да припада свалилъ я до гората задъ „Гьола“ и тамъ починала.

Продължавахме всички вкупомъ да бѣгаме подъ командата на дѣда Геча, Стигнахме до мѣстностьта „Павликенскитѣ варници“ край шосето Ловечъ—Севлиево и тамъ случайно срещнахме руски казаци. Казацитѣ взеха раneниятъ Арнаудовъ и нѣкои отъ децата. Съ насъ бѣха и: Христо Кожухаровъ (бащата на свещеника Коста Кожухаровъ), Марийка Ишкинчето и др. И ние като по-голѣми се редувахме и носѣхме на раменетѣ си Трифона (инженеръ Трифоновъ), понеже той бѣше най-малкиятъ между насъ, 5 годишенъ и бѣгаше съ по-голѣмитѣ отъ него сестри. И така цѣлъ день бѣгахме пеша отъ Ловечъ за Севлиево, гладни и изморени стигнахме въ Севлиево късно вечерьта. А где сѫ родителитѣ ни и дали сѫ живи, никой нищо не знаеше.

---

[1] Вижъ „Ловечъ и Ловчанско“, кн. IV стр. 88.

По улилитѣ въ Севлиево имаше руски патраули и ни настаниха у добри хора да нощуваме. Първата грижа бѣше да ни натопятъ краката въ топла вода съ соль (понеже краката ни се бѣха подули) и следъ това ни нахраниха и легнахме да спимъ. На другия день както плачехме на улицата минаваше единъ докторъ българинъ (името му не помня), но билъ родомъ отъ Търново — и той ни прибра въ своята квартира и то: мене и тримата ми по-малки братя, Трифона съ тритѣ му по-голѣми сестри и Ненчо Петковъ-Халачевъ, който бѣше най-голѣмиятъ между насъ. Докторътъ ни настани при себе си и се грижеше за насъ като баща. Ненчо и азъ спѣхме въ болничнитѣ кола на доктора на двора, а по-малкитѣ 6 души въ стаитѣ. Докторътъ и хазаитѣ бѣха добри хора и Ненчо постоянно ни повтаряше: „Мълчете хлапета — тукъ сме на добъръ келипиръ“. Войникътъ на доктора ни носѣше чорба и хлѣбъ отъ рускитѣ казани; а ние ходѣхме по палаткитѣ, та плачехме и просѣхме и рускитѣ офицери и войници ни даваха: пари, дрехи, хлѣбъ и пр. Казаха ни, че Д-ръ Каракановски (ловчалия), на служба въ руската легация въ Цариградъ дошълъ съ рускитѣ войски — раздавалъ пари. Отидохме и ние при него и той даде по две рубли на всѣкиго едного отъ насъ и си купихме по една антерия.[1] И така съ благодеяния и просия прекарахме въ Севлиево около 40 дена, до гдето рускитѣ войски наново освободиха Ловечъ. Гечо Сирковъ, който отъ Севлиево придружи рускитѣ войски до Ловечъ и пакъ се върна, ни съобщи печалната весть, че моя баща и бащата на инженеръ Трифоновъ били убити отъ турцитѣ близо до Лаловата пещера и ние много плакахме. Баща ми съ натоварения конь, а чичо Христо Трифоновъ носѣлъ злато, та ги убили и ограбили.

Нашиятъ благодетель (добриятъ докторъ отъ Търново) ни натовари въ своята болнична кола и ни изпрати въ Ловечъ. Намѣрихме домоветѣ си ограбени. И така наследницитѣ на тритѣ съседни семейства (нашето, на Ишírковъ и на Трифоновъ) останахме сираци; и то проф. Ишírковъ и инженеръ Трифоновъ съ сестритѣ си кржгли сираци; а нашата майка бѣше останала жива; и съ голѣмъ трудъ всички се отгледахме макаръ и малолѣтни. И слава Богу, ето на: Ишírковъ и Трифоновъ станаха учени и прочути хора, а азъ първоначално бѣхъ слуга, сетне станахъ търговецъ въ Ловечъ (и се грижехъ за по-малкитѣ братя); следъ това служихъ повече отъ 30 години въ народниятъ театъръ, тукъ въ София и сега съмъ къмъ 73 години и се радвамъ на внучетата си.

Въ Севлиево бѣхме много бѣжанци отъ Ловечъ (мжже, жени и деца) и следъ 40 дена (като се освободи Ловечъ) всички се завърнахме въ Ловечъ.

А ония граждани и гражданки, които си останаха въ Ловечъ (не избѣгаха въ Севлиево) се изпокрили, кой где намѣрилъ: едни въ зимницитѣ, други по таванитѣ на кжщитѣ си; нѣкой се скрилъ въ каца, другъ въ скривалище, трети въ долапъ, други избѣгали по лозята си и т. н. И така по цѣли дни сж стояли гладни и арестувани. Нѣкои сж чували като сж дохаждали турцитѣ да ограбватъ кжщитѣ имъ. А ония, които сж имали нещастието да бждатъ открити отъ турцитѣ сж били избивани. Обаче много граждани и гражданки сж намѣрили покровителството на самиятъ паша (командующъ турската войска), като сж били събрани въ кжщитѣ на Иванчо П. Касабовъ (ахмака), Христакъ Ив. Хаджиславовъ, П. Поппървanови, Стамболоулу и др.

---

[1] За Д-ра Каракановски вижъ кн. IV „Ловечъ и Ловчанско“ стр. 213.

Ив. М. Костовъ (адвокатъ Русе)

ОСВОБОЖДЕНИЕТО НА ЛОВЕЧЪ И РОЛЯТА НА ИВАНЧО ПАВЛОВЪ КАСАБОВЪ (АХМАКА)

Ив. П. Касабовъ, наричанъ обикновенно „Иванчо Ахмака“, имаше кжщата си преди освобождението на града на главната улица въ Вароша, въ горния край сега наречена улица „Василъ Левски“, близу до джамията „Абаджи джамеси“ съ теке, за която джамия, се казваше, че е била черкова. На тая джамия, а особено на текето „Демиръ баба текеси“, ходѣха на молитва повече кадъни. Ахмакътъ имаше за жена Ионка, сестра на Христо и Коста Фикови; отъ нея той имаше деца, само момичета: Тодорка, Марийка (моята майка), Цонка, Пенка, Моцка и Тодорица. Първата женена за Киро Черневъ, втората за моя баща Митю Попъ Костовъ,[1] третата за Петю Матеевъ, четвъртата за Михаилъ Димчовъ,[2] петата за Коста Панчовъ и шестата за Никола Хаджи Мичовъ. Дѣдо ми Ахмака бѣ табакъ по занаятъ, ималъ е голѣма табахана, бѣ голѣмъ търговецъ на изработени кьоселе кожи за царвули, мешинъ и сахтаянъ; търгувалъ е съ Бѣлградъ, Нишъ, Битоля (манастиръ), Охридъ и съ София. Подпомагалъ е много касапи, за да му доставятъ кожитѣ отъ заклания добитъкъ, между които касапи е билъ и турчина Касапъ Бекиръ, който, при второто навлизане (превземане) въ града на отреда, пратенъ отъ Османъ-Паша отъ Плѣвенъ за прогонване на казацитѣ отъ Ловечъ — изигра една високо благородна роль.

На 11 (24) юлий 1877 г., когато вече турцитѣ на брой около 7000 войници, съ всичкитѣ други родове войска, башибозуци и черкези, започватъ сражение за превземане града, получили] заповѣдь всичкото българско население да бжде изклано и градътъ да бжде разрушенъ, понеже Османъ-Паша ималъ сведения, че при превземане единадесеть дни по-рано града отъ руситѣ, много отъ турското население било изклано и турскитѣ кжщи ограбени. Че изстжпления имаше — то се знае; главно кражби на имоти, но убийства имаше съвършенно малко; обаче и едното и другото бѣ извършено отъ лоши хора отъ Търново и Севлиево, които придружаваха казацитѣ при освобождението на града. По поводъ на тая заповѣдь турската войска, а най-вече баши-бозуци и черкези, които бѣха въ първитѣ редове, правѣха всичко; клаха безразборно: мжже, жени, старци, баби и деца. Така имаше изклани около 2500 души, отъ които около 7-800 души граждани, а останалитѣ селяни отъ околнитѣ села, дошли за спасение![3]

Това ужаси всички, а сжщо и скрититѣ турци, неуспѣли да избѣгатъ по-рано. Такива двама турци, съседи на Михаилъ Димчовъ, кжщата на които после я купиха бояджиитѣ братята Краеви, по молбата на българитѣ се явяватъ при командующия турския отредъ, съ проcба да спре сѣчьта, тази невидена жестокость. Командющиятъ имъ казалъ, че това става, понеже гражданитѣ били много свирепи спрямо турското население. Двамата турци, добри братя старци, възразили, че това не е вѣрно, защото тѣ сж живи, вардени отъ ловчанци, а ако има нередовность, тя е вършена не отъ ловчанци. Отредниятъ началникъ, пашата, повѣрвалъ на думитѣ на тия добри старци и далъ заповѣдь да спре сѣчьта на мирното население, но докато заповѣдьта да се разпрѫсне, извършено бѣ изколването на маса народъ.

---

[1] Вижъ „Ловечь и Ловчанско“ кн. III стр. 55.

[2] Вижъ „Ловечь и Ловчанско“ кн. IV стр. 222.

[3] Въ тия числа влизатъ и умрѣлитѣ отъ „Тифусъ“.

Тѣзи двама турци за „конакъ“ на пашата посочватъ кжщата на Иванчо Ахмака, която се вардѣла отъ Касапъ-Бекиръ.

Още съ навлизането на турскитѣ войски въ града и съ започване на клането, Касапъ Бекиръ разбралъ вѣроятно, че и благодетельтъ му Ахмака Иванчо, може да пострада, отъ скривалището си излиза, отива предъ кжщата и застава да я варди съ брадва, като на всички башибозуци и черкези викалъ: качилъ бурди харемъдъръ! (Махайте се отъ тукъ, тукъ е харемликъ). По тоя начинъ, кжщата на дѣдо ми бива спасена, спасени оставатъ всичкитѣ му домашни и, като се настанилъ пашата, опасностьта минала.

Съ пристигането на пашата, баба ми Ионка ахмачката го дарила съ коприненъ бохчалъкъ, а дѣдо ми молилъ да спре клането; пашата казалъ, че вече е далъ подобна заповѣдь, следъ което били отредени нѣколко души, между които: Касапъ Бекиръ, Петю Матеевъ, Попъ Цоко (свещ. Ст. Калчевъ), Христакъ Ив. Хаджиславовъ, П. Поппървanъ и др., придружени съ войници, които тръгнали изъ махалитѣ да викатъ, скрилитѣ се да излѣзатъ, понеже пашата далъ заповѣдь лошо да не имъ се прави. Това направили и изъ лозята. Така неуспѣлитѣ да избѣгатъ къмъ Севлиево и оцѣлѣли отъ звѣрството на башибозуци и черкези — излизали и били завеждани въ кжщитѣ, около тая на Иванчо Ахмака, за да бждатъ подъ окото на пашата и така да сж сигурни за живота си.

По тоя начинъ се спаси отъ окончателно клане ловчанското българско население и се отстрани разрушението на Ловечъ.

Следъ наново превземане града отъ генералъ Скобелевъ, Касапъ Бекиръ забѣгна, обаче следъ сключване на Санъ-Стефанския договоръ, съ който окончателно се призна освобождението на България, между другитѣ турци се завърна и Касапъ Бекиръ. Вѣрно е, че той бѣ доста на почить, уважаванъ за стореното отъ него, но за жалость направеното тогава отъ освободенитѣ отъ него ловчанци бѣ абсолютно нищо; тъй като постжпката на тоя простъ, но крайно признателенъ турчинъ никакъ не бѣ оценена!

За една самоотверженость, каквато бѣ постжпката на Касапъ-Бекиръ ловчанци съ нищо не се отблагодариха, на човѣка, комуто всѣки нашъ би отнелъ живота, неприятель, друговѣрецъ, който спаси живота на хиляди човѣци и отклони разрушението на цѣлъ градъ!

Желателно е ловчанци да вэематъ бележка отъ тия истински данни, и отъ признателность и за назидание и поощрение къмъ благотворителность и себеотрицание, да увѣковѣчатъ имената на тия двама: на Иванъ Павловъ Касабовъ (Ахмака) и на Касапъ Бекиръ, като поне нѣкои улици бждатъ наречени на имената имъ, та младото поколение по този начинъ да ги опознае.

Иванъ П. Касабовъ (Ахмака) бѣ много почтенъ човѣкъ, щедъръ, благодетеленъ и при него сж намирали препитание повече отъ десетина-петнадесеть семейства, понеже бащитѣ сж работили въ табаханитѣ му. Ахмакътъ тоже е взелъ живо участие въ изгонване на последния гръкъ ловчански владика. Той се помина презъ течение на руско-турската война отъ „тежката болесть“ — тифусъ, отъ която болесть маса народъ измрѣ, защото водата въ рѣката и кладенцитѣ, по причина на многото гниещи човѣшки трупове, бѣ силно замърсена. Живи наследници има отъ неговитѣ 6 дъщери. Градътъ Ловечъ е единственият отъ градоветѣ въ северна България, който даде най-голѣмъ процентъ човѣшки жертви, било отъ самата война, било отъ болестьта тифусъ и отъ „Алтжнъ“ Ловечъ, стана „Червенъ“ Ловечъ.

Инж. Павелъ Петровъ

ДЕВЕТАШКОТО ПЛАТО

Деветашкото плато заема часть отъ предбалканскитѣ възвишения между рѣката Осъмъ и р. Росица. То граничи на западъ и на северо-западъ съ р. Осъмъ; на северъ съ линията с. с. Куршуна, Върбовка, Сухинъ Долъ, на изтокъ съ р. Росица, на югъ съ линията с. с. Смочинъ, Гостиня, течението на р. Марейница, с. с. Какрина и Курменча. (обр. 18)

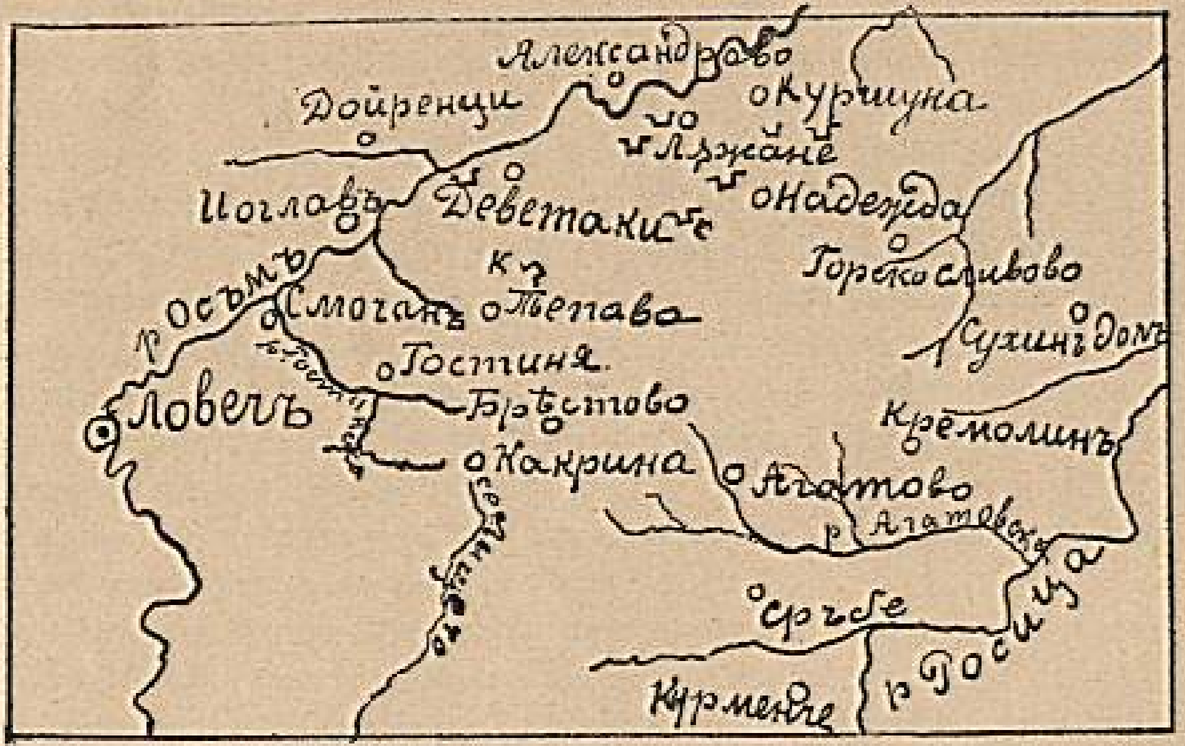

Обр. 18. Карта на Деветашкото плато.

Въ тия си граници платото е заето въ по-голѣмата си часть съ баремскитѣ варовици, които не навсѣкжде сж съ еднаква дебелина и съ еднакво съпротивление срещу атмосфернитѣ влияния и водата. Отъ р. Осъмъ къмъ с. с. Гостиня, Какрина и Курменча постоянно изтъняватъ, като до казанитѣ села отстжпятъ мѣсто на пѣсъчницитѣ. Малкото съпротивление на тия варовици срещу атмосфернитѣ влияния и водата сж дали възможность за образуване на всички спелеологически явления и дава най-характеристичния образъ на това плато. Въ това отношение щедро сж надарени землищата на с. с. Деветаки, Тепава, Брѣстово, Агатово и Куршуна. А най-интересно въ това отношение е Деветашкото землище.

Часть отъ това плато се намира въ Севлиевска околия, другата въ Ловчанска околия. Тукъ ние ще се занимаемъ съ тая часть, която се намира въ Ловчанска околия.

Варовицитѣ тукъ се явяватъ въ напластявания съ не еднаква дебелина. На мѣста тѣ достигатъ съ десетки метра дебелина, каквито човѣкъ може да срещне

въ Деветашката пещера и по коритото на р. Осъмъ. На други мѣста ще ги срещне тънки до 0,30—0,50 м., каквито се виждатъ по Деветашкия пжтъ и въ последнитѣ зали на сжщата пещера.

Тия варовици не сж еднакви по структура и по цвѣтъ, както не сж и еднакво хомогенни. Вие ще видите край коритото на р. Осъмъ сиви варовици, прошарени съ маса черупки отъ неринея чеквинея. . . Тия варовици държатъ една линия отъ с. Куршуна, край с. Надежда, минаватъ източно отъ с. Деветаки на единъ клм. и продължаватъ на западъ къмъ с. Смочанъ, северо-източно отъ което село, Тепавския долъ е отдѣлилъ отъ тѣхъ единъ масивъ Смочанскитѣ височини. Тия варовици сж по-твърди и повече отстояватъ на водата.

Северно отъ тия скали по повърхностьта на платото се намиратъ бѣли, меки варовици, много по-хомогенни отъ първитѣ. Тѣ сж по-глинести, безъ фосили и продължаватъ надоле въ земята и достигатъ навжтре въ Деветашката пещера. Тѣ сж обикновено по-тънки пластове, по-начупени и по-лесно се атакуватъ отъ водата. Между тия варовици се срѣщатъ пластове измѣстени съ кремъчни отломъци. Последнитѣ пластове на цвѣтъ сж пъстри. Тѣ сж по-здрави отъ бѣлитѣ и повече отстояватъ на водата. Въ Деветашката пещера въ главната галерия надъ прага Нинчовски повечето отъ останалитѣ неразрушени блокове сж отъ тия кремъчни варовици. Явяватъ се случаи, гдето надъ тѣхъ и подъ тѣхъ стоящитѣ бѣли варовици сж разрушени и отнесени отъ водата, а кремъчнитѣ оставатъ незасегнати и образуватъ мостъ въ пещерната кухина. Такъвъ мостъ има въ първата отъ последнитѣ зали на главната галерия.

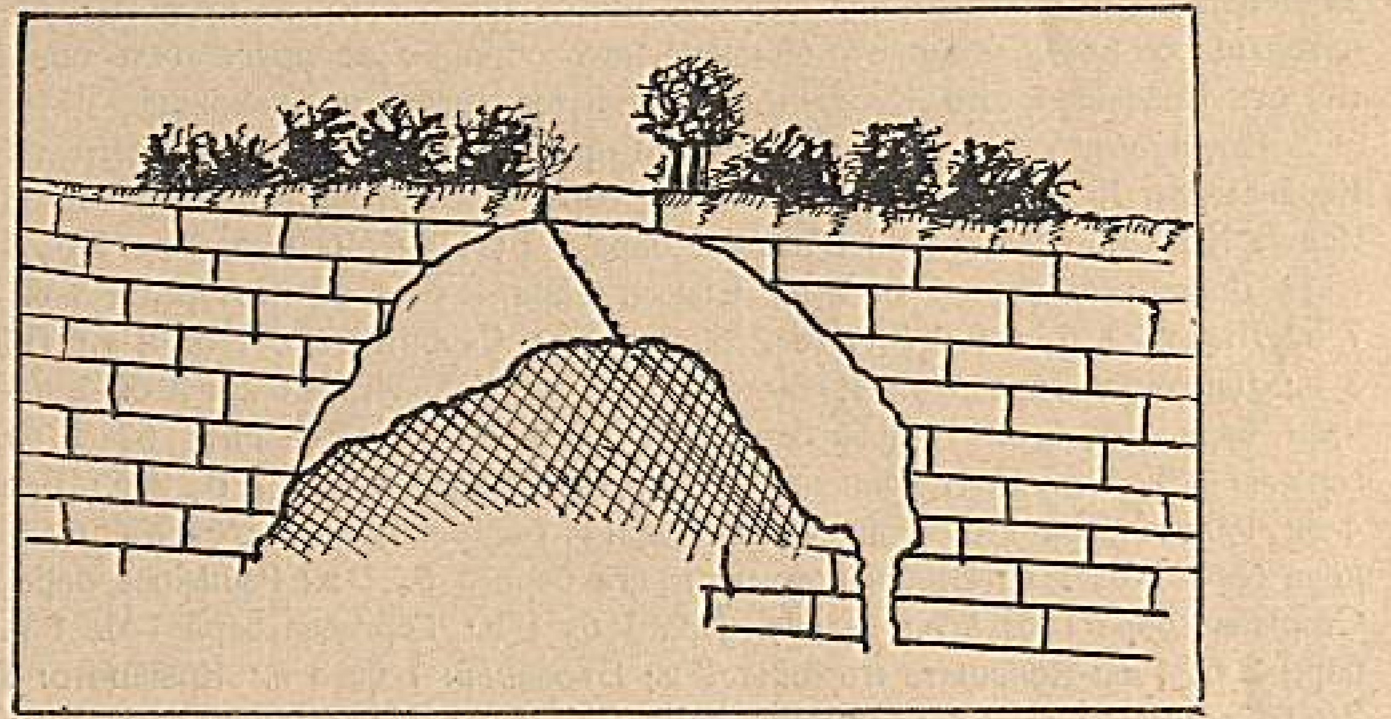

Обр. 19. Куполната пещера „Стълбица“.

Отвънъ на повърхностьта на платото се вижда, какъ бѣлитѣ варовици сж дали възможность да се развиятъ най-много спелеологични явления. Тия варовици колкото отиватъ на югъ и изтокъ изтъняватъ и при с. Тепава, Гостиня и Какрина даватъ мѣсто на пѣсъчницитѣ да излѣзатъ на повърхностьта. Граничната линия на пѣсъчницитѣ съ варовицитѣ начева отъ коритото на р. Осъмъ надъ мѣстностьта Семетъръ, отива къмъ с. Иоглавъ, по Тепавския долъ отива до Тепава, отъ тамъ по долината на р. Арахангелскъ до Гостиня и по скатоветѣ на р. Марейница отива до изворитѣ й — Гостинскитѣ извори. Тукъ пѣсъчницитѣ оставатъ подъ варовицитѣ на около 2 м., докато минатъ подъ с. Какрина и излизатъ наново на повърхностьта въ дола Селището.

Ние казахме по-горе, че особено бѣлитѣ варовици на това плато сѫ дали мѣсто на най-много спелеологични прояви. Тукъ се срѣщатъ неимовѣрно количество понори (върпини) образувани отгоре на доле, каквато е Кънчевата върпина описана въ кн. III, и отъ доле на горе, каквато е Стълбицата, която ще разгледаме по-доле. Тукъ се срѣщатъ множество бездни, каквито сѫ тия край с. Тепава, наречени „Кавацитѣ". Тукъ виждаме и маса голѣми хуниообразни затворени долини, каквито сѫ Бончевитѣ върпини, Курдовата върпина, Мечковеца и пр., или пъкъ обширни на дължъ и на ширъ долини, каквато е тая въ Влаевското, по Друмътъ. Сѫщо необикновено много се срѣщатъ малки и голѣми блата (езера) или бари, както ги казва околното население, за които говорихме въ кн. III и нѣкои отъ тия бари описахме въ Юбилейната книга на проф. А. Иширковъ.

За да опишемъ по отдѣлно всички понори (върпини), блата (бари) и пр. въ подробности тукъ нѣмаме достатъчно мѣсто, но, за да има човѣкъ ясна представа за Деветашкото плато въ тая смисъль, ще се задоволимъ да изброимъ по-главнитѣ находящи се въ Деветашкото землище, като оставимъ за другъ пѫть описването на тия отъ Надежденското, Куршунското, Брѣстовското и пр. землища.

Раденковецъ 4 върпини; Белтински връхъ 1 бара 1 върпина; Друмътъ 1 б. 1 в.; Караиванови Ливади 1 б., 3 в.; Ташева бара 2 б., 2 в.; Котекова бара 1 б., 1 в.; Коджа Каро върпини 13 в.; Василева бара 1 б., 1 в.; Моснова бара 1 б., 1 в.; Друмътъ Драганчева бара 1 б., 2 в.; Бонева бара 2 б., 1 в.; Сенорътъ 3 в.; Агеното 7 в.; Лъгътъ 1 б., 1 в.; Алчака 2 б., 3 върп.; Сяровъ ръгъ 1 б., 2 в.; Абдуловото 3 в.; Дацковата гора 5 в.; Римното 3 б., 3 в.; Хаджийски бари 2 б., 1 в.; Първанчеви бари 4 б., 1 в.; Пецова бара 1 б., 1 в.; Московъ слогъ 1 б., 5 в.; Ташево геранче 1 б., 1 в.; Белтински домъ 1 в.; Грестовски връхъ 2 б., 2 в.; Еленци 2 б., 4 в.; Филева бара 1 б., 1 в.; Ожеви бари 2 б., 1 в.; Ранкова бара 1 б., 1 в.; Нонкова бара 1 б., 1 в,; Вълчи потокъ: дълга бара 1 б., 1 в.; Рашекова бара 1 б., 1 в.; Сторжива бара 1 б., 1 в.; Бунева бара 1 б., 1 в.; Гергиева бара 1 б., 1 в.; Васеви бари 2 б., 1 в.; Кокошата върпина 1 в.; Вървешки 1 б., 3 в.; Крайщето: Ботащето 2 в.; Стублата 1 б., 1 в.; Чичекова бара 1 б., 1 в.; Мачковецки 1 б., 1 в.; Карабашеви върпини 4 в.; Геранище 1 б., 5 в.; Бончевитѣ върпини 4 в.; Крименски върпини 3 в.; Сеновище 1 б. 2 в.; Папрата 1 б., 1 в.; Дедевецъ 1 б., 1 в.; Ружева бара 1 б., 1 в.; Търницата 3 б., 2 в.; Драгомирски 1 б., 1 в.; Миралъкътъ 1 б., 1 в.; Ганкова бара 1 б., 1 в.; Данабашевото 1 б., 1 в.; Папазъ бунаръ 3 б., 1 в.; Рачевъ гьолъ 1 б., 1 в.; Кънчевото 5 в.; Молла Асановитѣ върпини 3 в.; Стоева бара 4 в.; Арамаданско 3 в.; Влачено крайще 1 в.; Кадено усои 1 в.

По-горе споменахме „Стълбица" (обр. 19). Тя представлява една голѣма куполна пещерна зала. Подътъ й е елипсовиденъ, съ размѣри отъ около 150 м. на 70 м. Той е неравенъ. Почти цѣлиятъ подъ е заетъ отъ единъ купенъ съ повече отъ двадесеть метра височина. Тоя купенъ се е получилъ отъ блоковетѣ, които сѫ падали отъ тавана при получаването на купола. На най-високата часть на купола има единъ отворъ, който служи за проникване на дневната свѣтлина въ тая зала и за влизане въ пещерата. Влизането въ пещерата става само отъ тоя отворъ, като по една дървена стълба се слиза до върха на купена и отъ тамъ по скатоветѣ му се отива навѫтре. Отъ тамъ си е получила пещерата името „Стълбица". Въ северната страна пода на залата е най-низъкъ и близо до стената се отваря продълговата бездна съ отвесна дълбочина около 6 м., следъ което завива на северъ, за да се свърже съ обширния лабиринтъ отъ подземни ходове. Отъ северната половина на купола като че се редуватъ да падатъ една следъ друга капкитѣ отъ почвената вода, която е успѣла да се промъкне презъ скалата на свода, който при отвора е едва около 2 м. дебелъ. Капкитѣ като падатъ на пода образуватъ множество варовити блюда, въ които се събира ледено студената имъ вода. Тукъ идватъ всичкитѣ селяни отъ околнитѣ ниви да си наливатъ вода за пиене.

Отъ пропастьта идва презъ горещото лѣто студенъ въздухъ, който задържа презъ цѣлото лѣто леденитѣ сталакмити, образувани отъ падащата отъ тавана вода.

Освенъ поноритѣ и блатата, по това плато има и много пещери. Пещери има много отъ типа на нишавитѣ пещери (grottes), както и отъ дълбокитѣ пещери (cavernes). Отъ тия последнитѣ най-интересни сѫ: Деветашката[1], Куршунскитѣ, Юркулерската и

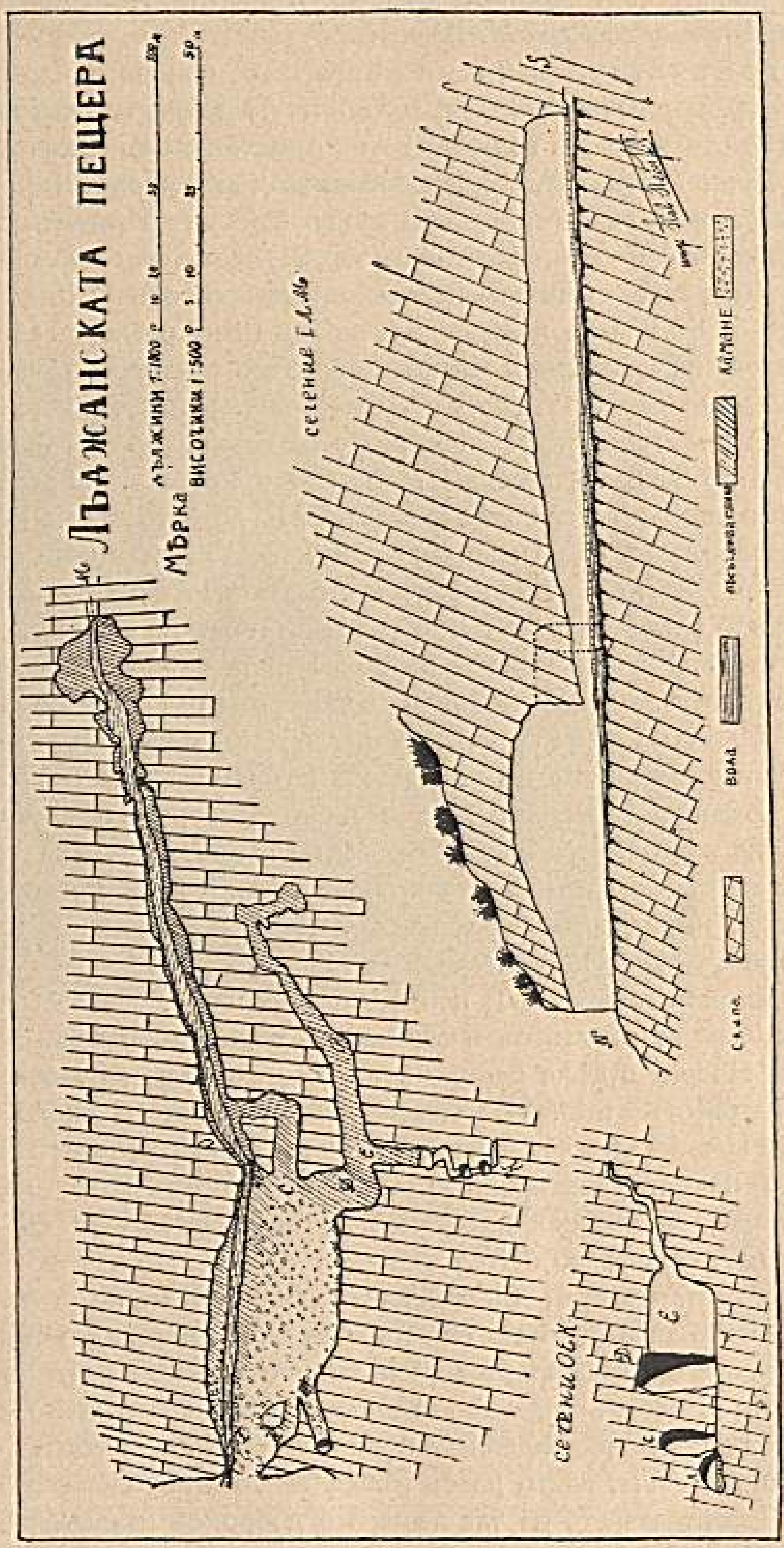

Обр. 20. Лѫженската пещера — планъ; надлъжно вертикално сѣчение I Л М, надлъжно вертикално сѣчение на клона Д Е К.

---

[1] Описана въ кн. I на Ловечъ и Ловчанско и въ кн. 13 и 14 отъ Трудоветѣ на природоизпитателното д-во.

Лѫженскитѣ. Тѣзи последнитѣ сѫ две. Едната е до самото село въ тъй наречѐния Мечи долъ, още не добре разтворена и другата — голѣмата се намира на около 2 клм. западно отъ селото Лѫжене.

Голѣмата лѫженска пещера се намира на около 200 м. надъ морското равнище, на дѣсния брѣгъ на р. Осъмъ. Тя представлява (обр. 20, плана) една зала (хоолъ), отъ която се излѫчватъ три галерии: лѣва, дѣсна и срѣдна.

Залата е неправилна, сводообразна, дълга около 81 м. и широка около 35 м. Въ тая зала се влиза презъ два входа: единиятъ е откъмъ северъ, а другиятъ откъмъ северозападъ. Северниятъ входъ (обр. 21) е въ напрѣчно сѣчение полукрѫгъ съ неправилна форма, съ широчина при основата си отъ 11·70 м. Този входъ още отначалото си отдѣля въ дѣсно единъ клонъ (II на плана) съ елептична форма (обр. 22). Тоя входъ ни дава единъ изященъ образецъ отъ турбулярнитѣ движения на водитѣ. Третия входъ се спуща надоле отъ северозападъ къмъ югоизтокъ подъ наклонъ отъ 20°.

Лѣвата галерия (Л) или както се казва още „Водния входъ“ отначалото е широка до 8·30 м. и висока 2·74 м., следъ което ту се разширява, ту се стѣснява, ту се издига, ту се снишава (вижъ плана), до като стигне на дължина 165 м., гдето се разширява въ едно неправилно закрѫглено помѣщение, съ около 18 м. широчина. На дъното на това помѣщение, въ стената на самия подъ се намира една дупка, отъ която излиза вода и презъ която не може да се мине.

Стенитѣ на тая галерия въ по-голѣмата часть сѫ отвесни и правилни. Таванътъ е промѣнчивъ: ту равниненъ, ту сводообразенъ. Изобщо профилитѣ сѫ добре оформени. Подътъ е покритъ съ дебелъ глинесто пѣсъчливъ пластъ, който въ страни се издига надъ текущата въ клона вода на около единъ метъръ.

Срѣдната галерия (С) не е много дълга, обаче съ хубави величествени профили, на които много добре сѫ запазени формитѣ. Тая галерия съ яйцеобразно напрѣчно сѣчение има височина около 12 м. и широчина при пода 6·20 м. Дълга е около 25 м. по направление на 21°, следъ което завива на лѣво 18·50 м. докато навлѣзе въ лѣвия клонъ.

Дѣсната галерия (Д) или дѣсниятъ клонъ почва съ посока на западъ и веднага завива на изтокъ съ много високъ таванъ и отвесни стени. Още отъ началото си тая галерия отдѣля единъ клонъ (Е) съ посока на западъ. Тоя клонъ на двадесеть метра отъ отдѣлянето си внезапно се издига на около 6 метра нагоре и почва да се гърчи на лѣво, на дѣсно, като постоянно се издига и намалява размѣритѣ си, докато най-сетне завърши съ една дупка, презъ която не може да се мине. Тоя клонъ дава възможность да се допусне една връзка съ Юруклерската пещера, която е тъй близо до него.

Дѣсната галерия съ дължина около 103 м. не е тъй права както лѣвата, сравнително тя е по-тѣсна отъ първата, но по-висока отъ нея, стенитѣ ѝ сѫ отвесни. Таванътъ ѝ е разнообразенъ. Подътъ ѝ е по-високъ отъ тоя на дѣсната галерия и покритъ съ дебелъ глинесто-пѣсъчливъ пластъ, изъ който се намиратъ тукъ таме малки и голѣми неогладени камъни. Тукъ нѣкогашъ водата е излизала отъ дъното по сѫщия начинъ, както днесъ излиза въ лѣвата галерия.

Провѣтряването на тая пещера е добро, съ изключение на горнитѣ части на клона Е, гдето се чувствува липса на въздухъ, особено когато тамъ се съператъ по-вече посетители. Провѣтряването става чрезъ влияние на външния атмосференъ въздухъ.

Сталактитни образувания, до гдето е проходима пещерата, почти нѣма. Тукъ

таме се забелязватъ по стенитѣ сталкмитни инкрустации, каквато е тая на маймуната (обр. 23).

Освенъ тия спалеологични прояви, има безброй много недостѫпни подземни галерии и зали, отъ които голѣма часть сѫ запълнени съ вода изцѣло и образуватъ водни торби, или пъкъ отчасти пълни съ вода и образуватъ подземни езера.

Ако се погледне отгоре това плато, ще се види, че по периферията му има само малки кѫси рѣкички, които се втичатъ въ р. р. Осъмъ и Росица напр. Агатовската р., Куршунската, р. Арахангелскъ, р. Марейница и пр. Освенъ коритата на тия рѣкички има множество сухи долове, които едва достигатъ до височина на платото, а се врѣзватъ по скатоветѣ му, отъ гдето събиратъ поройнитѣ води,

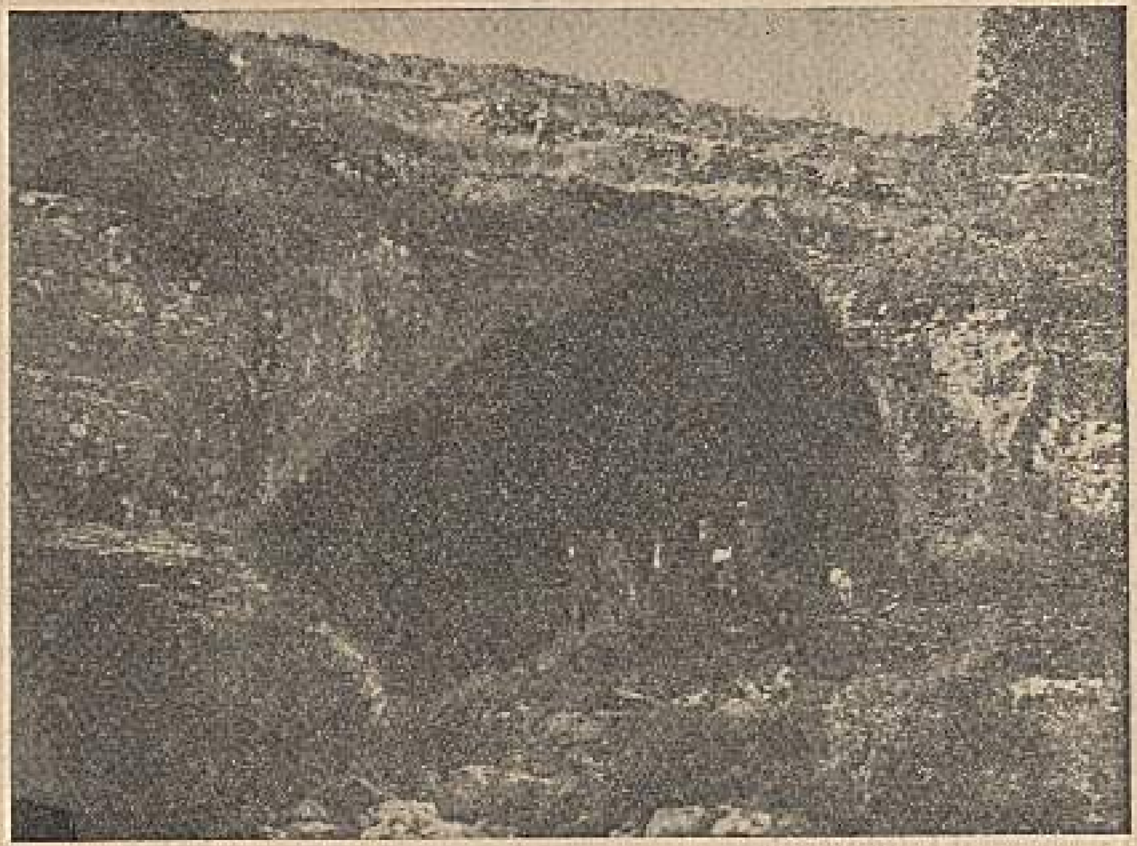

Обр. 21. Северния входъ на Лѫженската пещера

за да ги вкаратъ въ коритата на р. р. Осъмъ и Росица. Малко по дълги долове които се врѣзватъ отчасти въ платото сѫ: Тепавскиятъ долъ, Дългиятъ долъ до с. Надежда и Куршунскиятъ долъ. Вънъ отъ това цѣлото плато е лишено отъ рѣки и отворени долове, за да могатъ да отведатъ по повърхностьта атмосфернитѣ води къмъ р. р. Осъмъ и Росица. Всички атмосферни води, които падатъ по това плато, потъватъ въ земята, чрезъ множеството открити понори, или се събиратъ въ затворенитѣ долини и образуватъ голѣми блата. Едни отъ тия блата, както казахме по рано (кн. III) задържатъ водата презъ цѣлата година, други постепенно, чрезъ просмукване пропущатъ водата въ подземието.

Всички тия води въ подземието сѫ образували толкова много подземни канали и зали, че Деветашкото плато може да се уподоби на една гѫба (сюнгеръ). Тѣзи подземни води постоянно продължаватъ да врѣзватъ скалата и да слизатъ все по-низко и по-низко въ земята, като се стараятъ да догонятъ дъното на коритото на р. Осъмъ въ разгледания случай. Въ това си старание водитѣ постоянно промѣнятъ пѫтищата си, докато излѣзатъ на повърхностьта, по брѣговетѣ на р. Осъмъ. Диаклазнитѣ пукнатини въ това плато иматъ предимствено две направления, а именно отъ северозападъ къмъ югоизтокъ и отъ югозападъ къмъ североизтокъ. Въ тия пукнатини движението на водата въ повечето случаи е отъ югоизтокъ къмъ североизтокъ. Тъй че резултатното движение на подземнитѣ води е отъ югъ къмъ северъ. Това явление ясно се забелязва въ Деветашката пещера, гдето водитѣ по сѫщия начинъ сѫ образували по нѣколко метра високи прагове, водопади и пр. Следъ това слизатъ по-низко отъ тѣхъ и правятъ нови подове и пр. Сѫщо се забелязва въ Куршунската и пр. пещери. Следъ като излѣзатъ на повръхностьта въ видъ на извори, тия води не се задоволяватъ да задържатъ това си положение, но съ сѫщата тенденция, да догонятъ дъното на р. Осъмъ, напущатъ кратеритѣ си като излизатъ въ други разположени по-низко отъ първитѣ. Такъвъ е изворътъ надъ Деветашката пещера (срещу течението на р. Осъмъ). — Голѣмия изворъ. Тоя изворъ е извиралъ на изтокъ надъ пѫтеката за пещерата, гдето стариятъ му кратеръ стои още отворенъ. Водитѣ на Деветашката пещера, нѣкога сѫ излизали презъ отвора Поличкитѣ, който отворъ впоследствие е служилъ за поноръ и за изворъ до като най-сетне е дошълъ до сегашното си положение. Отъ тоя видъ сѫ както ще видимъ и изворитѣ въ с. Лѫжене, въ Мечия долъ и пр. По тоя начинъ всичкитѣ води отъ разглежданата часть на Деветашкото плато изтичатъ въ долината на р. Осъмъ въ видъ на карстови извори, каквито сѫ:

Куршунскитѣ извори. Главни извори тукъ сѫ два. Единиятъ презъ голѣмата часть на годината извира и образува цѣла рѣка, отъ която се образува красивия Куршунски водопадъ.

Другиятъ изворъ е тоя, водитѣ на който излизатъ изъ пещерата. Той образува сѫщо водопадъ съ височина около 20 метра. Водитѣ му лѣте намаляватъ, но не пресъхватъ.

Лѫженскитѣ извори. Въ землището на с. Лѫжене има нѣколко извора отъ които по-важни сѫ:

1) Изворътъ врѣдъ селото. На 15. X. 1931 г. даваше около 400 литри на минута. Въ дъждовно време увеличава нѣколко пѫти дебита си. Мѫти се много често при дъждове по платото.

2) Шиловицъ извира само въ много дъждовно време. Той дава много силна бистра вода, когато другитѣ сѫ мѫтни.

3) Калецъ. Не се мѫти никога. Въ дъждовно време увеличава двойно водитѣ си, безъ да се мѫти. Когато дъждоветѣ сѫ много силни или много трайни, бистра вода извира и на върха на билото надъ Калецъ.

4) Изворътъ Варината. Тоя изворъ се намира въ западния край на селото. Той се водоснабдява отъ водитѣ на пещерата въ Мечия долъ. Тая пещера има два отвора. Единиятъ е нѣколко метра по-високо въ самата скала надъ извора нареченъ „Варината“, а другиятъ е южно отъ извора въ едно разклонение на дола. Този последния отворъ е заринатъ съ свлачащия се отъ брѣговетѣ на дола материалъ. Благодарение на иманяритѣ отъ селото, които съ своята иманярска упоритость сѫ изкопали седемь метра шахта, входътъ на пещерата е откритъ въ дъното на тая шахта. Презъ тоя отворъ се влиза не много далечъ навѫтре въ галерията на пещерата, понеже последната е запълнена съ малки обли камъни довлѣчени отъ вѫтрешностьта на пещерата при прииждането на пещернитѣ води. Тѣзи последнитѣ се чуватъ отъ тая галерия, но не се виждатъ понеже се движатъ подъ нанесенитѣ камъни.

Когато е сезонътъ на голѣмитѣ пещерни води т. е. когато пролѣть по платото отъ къмъ Хаджовата бара валятъ голѣми дълготрайни дъждове, кратерътъ на извора не може да побере всичката вода. Тая последнята се събира въ пещерата и се издига толкова високо, че буйно излиза, както отъ отвора Варината, тъй сѫщо и отъ другия отворъ — „Мечата дупка“, гдето водата извира като гейзеръ нагоре съ силно бучене.

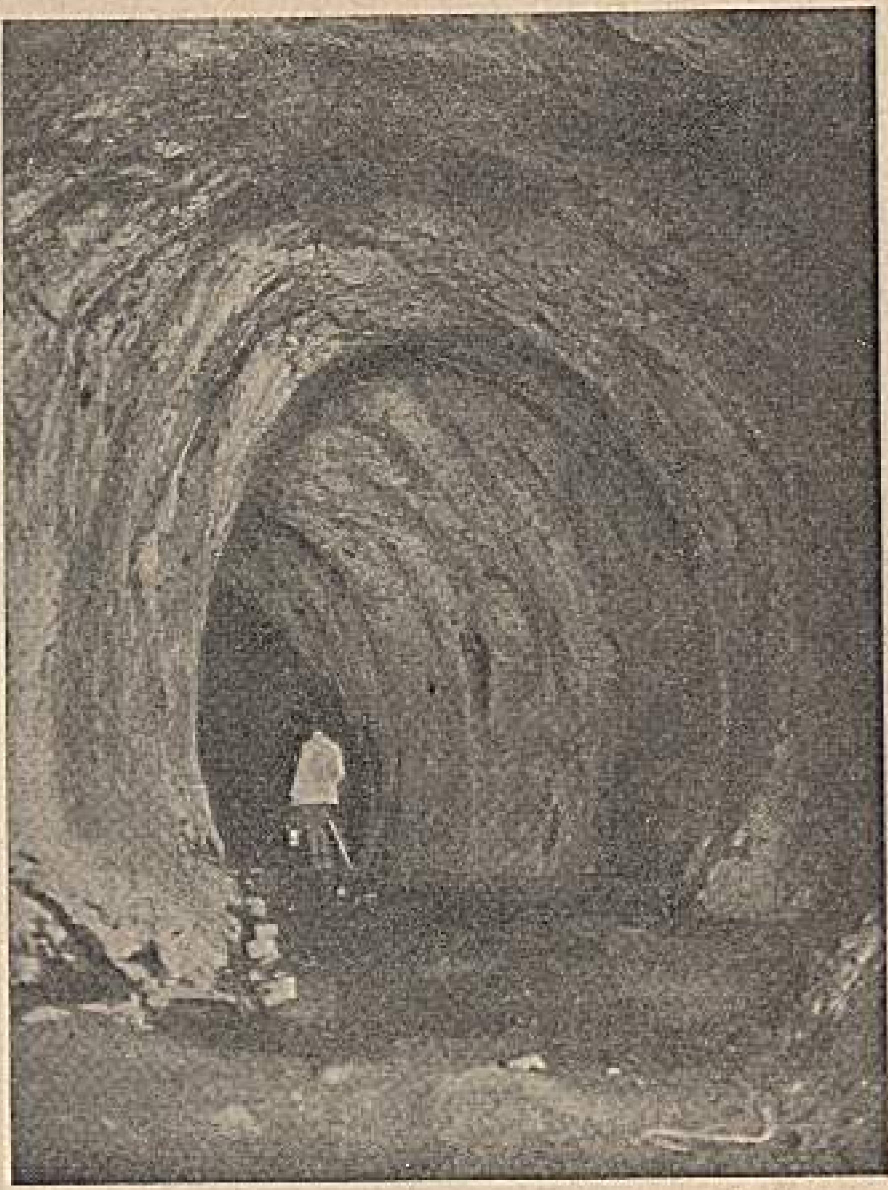

Обр. 22. Елептичния входъ на Лѫженската пещера

Часть отъ водитѣ на тоя изворъ сѫ хванати за чешмата Варината. Въ дъждовно време тая вода се мѫти.

5) Срещу с. Александрово въ мѣстностьта Локача има единъ изворъ наречемъ Сѫзма бунаръ (трескавото кладенче).

6) Извора отъ голѣмата лѫженска пещера, тоя изворъ на 15.X. 1931 г. даваше около 300 метра въ минута.

Сотна Бунаръ. На дѣсния брѣгъ на Осъма, надъ моста срещу с. Александрово, се намира въ подножието на скалата изворътъ Сотна Бунаръ. Кратерътъ на извора се намира на около 30 м. въ страни отъ водитѣ на рѣката и на около 3—4 м. по-високо отъ тѣхъ и е раздѣленъ на два клона. Единиятъ клонъ излиза отъ долната часть на една пукнатина, наклонътъ на която съ хоризонта е подъ ѫгълъ около 50°. Другиятъ клонъ отъ извора е по-голѣмъ и се намира малко по-низко отъ първия. Той представлява една значителна дупка, отъ която блика силна струя вода. Общиятъ дебитъ на извора на 31 августъ е около петстотинъ литра въ минута и съ температура 12°. Въ сезона на голѣмитѣ дъждове дебитътъ се увеличава нѣколко пѫти. Водата се мѫти.

Извора въ пещерата на Ташли Бея. Това е една нишава пещера дълбока, около 25 метра дълга и около 4 м. висока. На дъното тя се стѣснява и дава възможность да излиза само водата на извора. На 31 августъ т. г. даде около 150 литра въ минута съ 11 градуса температура. Не пресъхва никога. Въ дъждовно време засилва дебита си неимовѣрно и се мѫти.

Въ дола Орѣшакътъ има единъ изворъ съ слабъ дебитъ. Той пресъхва презъ лѣтото.

Въ Дългия долъ на около 250 м. отъ рѣката точно на завоя има единъ малъкъ изворъ, който на 31 августъ даваше около 8 литра въ минута, а презъ пролѣтьта засилва до нѣколко пѫти дебита си.

Южно отъ мѣстностьта „Калето“ въ сжщия долъ, който на това мѣсто се казва Брашлянски долъ се намира единъ изворъ съ дебитъ 20 литра въ минута и 12° температура. Срещу тоя изворъ се намира една нишава пещера.

Западно отъ Дългия долъ се намира Допелски долъ, съвършено сухъ. Въ него се намиратъ две пещери, една срещу друга на двата ската. Тази на лѣвия скатъ се казва Гурльова дупка, тя е дълбока около 50 м. Другата на дѣсния брѣгъ на дола е по-дълга отъ стотина метра. Тая пещера минава подъ една връпина, отъ която идва свѣтлина въ пещерата.

Западно отъ тия долове, въ най-тѣсната часть на коритото на рѣката и не далечъ отъ нея, се намира мѣстностьта „Воденичкитѣ“ или както се е казвала по-рано „Манастирскитѣ воденички“. Тукъ има два дола: Бѣлата рѣка съ едноименъ изворъ и „Черната рѣка“ сжщо съ едноименъ изворъ.

Изворътъ Бѣлата рѣка пролѣтьта дава голѣмъ потокъ вода, а лѣте дебитътъ спада до 10—15 литра въ минута и 11 градуса температура.

Западно отъ Бѣлата рѣка се намира „Суходолътъ“, въ него има нѣколко нишави пещери. Още по на западъ се намира „Черната рѣка“. Тая рѣка извира отъ подножието на скалата отъ една малка пещера. Тоя изворъ е единъ отъ най-силнитѣ извори тукъ. Той на 31 августъ 1933 година имаше надъ хиляда литра въ минута, бистра вода съ 12° температура. Нѣкогашъ тукъ е имало три воденички съ по два камъка, развалинитѣ на които още стърчатъ. Днесъ водата на тоя изворъ служи за напояване на зеленчукови градини. Тая вода е много по-твърда отъ водата на Бѣлата рѣка, затова за пиене предпочитатъ последната.

Следъ водитѣ при водечичкитѣ нагоре срещу течението на р. Осъмъ се срѣща Изворски долъ. Тоя долъ още въ началото си е водоносенъ. Въ самото село, въ тоя долъ има направени чешми, отъ които се ползуватъ селянитѣ. По-низко изъ дола се намиратъ и други изворни мѣста, отъ които най-важното е Изворътъ, отъ който си е получилъ името долътъ. Тоя изворъ почти не пресъхва. Отъ неговата вода, една струя влиза въ земята и излиза въ Деветашката пещера въ клона Коритцата. По на горе покрай брѣга на рѣката идатъ водитѣ отъ Деветашката пещера, за които писахме въ кн. I и въ трудоветѣ на Природоизпитателното Д-во кн. 13 и 14. Следъ Деветашката пещера се намира изворътъ подъ пжтеката за пещерата, за който изворъ говорихме по-горе. Тоя изворъ е най-голѣмиятъ отъ всички извори отъ севернитѣ граници на Деветашкото плато. На 31 августъ 1933 г., въ който день измѣрвахме всички други извори, той ни даде дебитъ 3450 литра въ минута съ температура 12°.

Надъ моста на около 250 м. отъ бента на горе край рѣката се намира изворътъ „Синия виръ“. Той извира подъ мѣстностьта „Диковото“ отъ самото подножие на скалата току до водитѣ на р. Осъмъ. Кратерътъ на извора се намира въ тинесто-пѣсъчливъ теренъ. Въпрѣки старанието на р. Осъмъ да засипе тоя кратеръ, пролѣтно време излиза много силно кипяща вода, която презъ лѣтото намалява, но не пресъхва. На 31 августъ имаше дебитъ 250 литра въ минута, съ 12° температура.

Освенъ тия извори има срещу Иоглавъ извора въ мѣстностьта Хумницитѣ. Въ Тепавския долъ, въ Тепавско землище на около 5 клм. отъ Осъма извира изворътъ на чешмитѣ въ сжщия долъ. Интересенъ е изворътъ Арахангелъ. Той се намира на около 1 клм. източно отъ с. Гостиня въ дола Арахангелъ. Извира отъ подножието на дѣсния брѣгъ, който е стръменъ, образуванъ отъ пѣсъчници. Изворътъ е много силенъ и бистъръ, мжти се често. Макаръ да има кратера си въ пѣсъчницитѣ, водитѣ му идатъ отъ карстовитѣ скали, които се намиратъ североизточно високо отъ това мѣсто. Дебитътъ му на 16 ноемврий 1932 год. бѣше около 3500 литра въ минута съ 12° температура. Веднага съ излизането отъ кратера водитѣ му каратъ една воденичка. Следъ това като излѣзатъ изъ дола Арахангелъ се събиратъ съ водитѣ на р. Марейница. Тѣзи последнитѣ извиратъ отъ Гостинскитѣ извори въ мѣстностьта „Главитѣ“. Кратеритѣ на тия извори се намиратъ въ дъното на дола въ варовицитѣ, близо до контакта имъ съ пѣсъчницитѣ, които излизатъ на повърхностьта до това мѣсто. Тѣзи извори събиратъ водитѣ си отъ Какринскитѣ височини, по които има множество връпини, отъ които нѣкои достигатъ близо до изворитѣ. Две отъ тия връпини находящи се по-високо въ дола на извора играятъ ролята на връпина и на изворъ. Когато валежитѣ сж слаби, действува като връпина (поноръ), а когато валежитѣ сж силни, действува като изворъ.

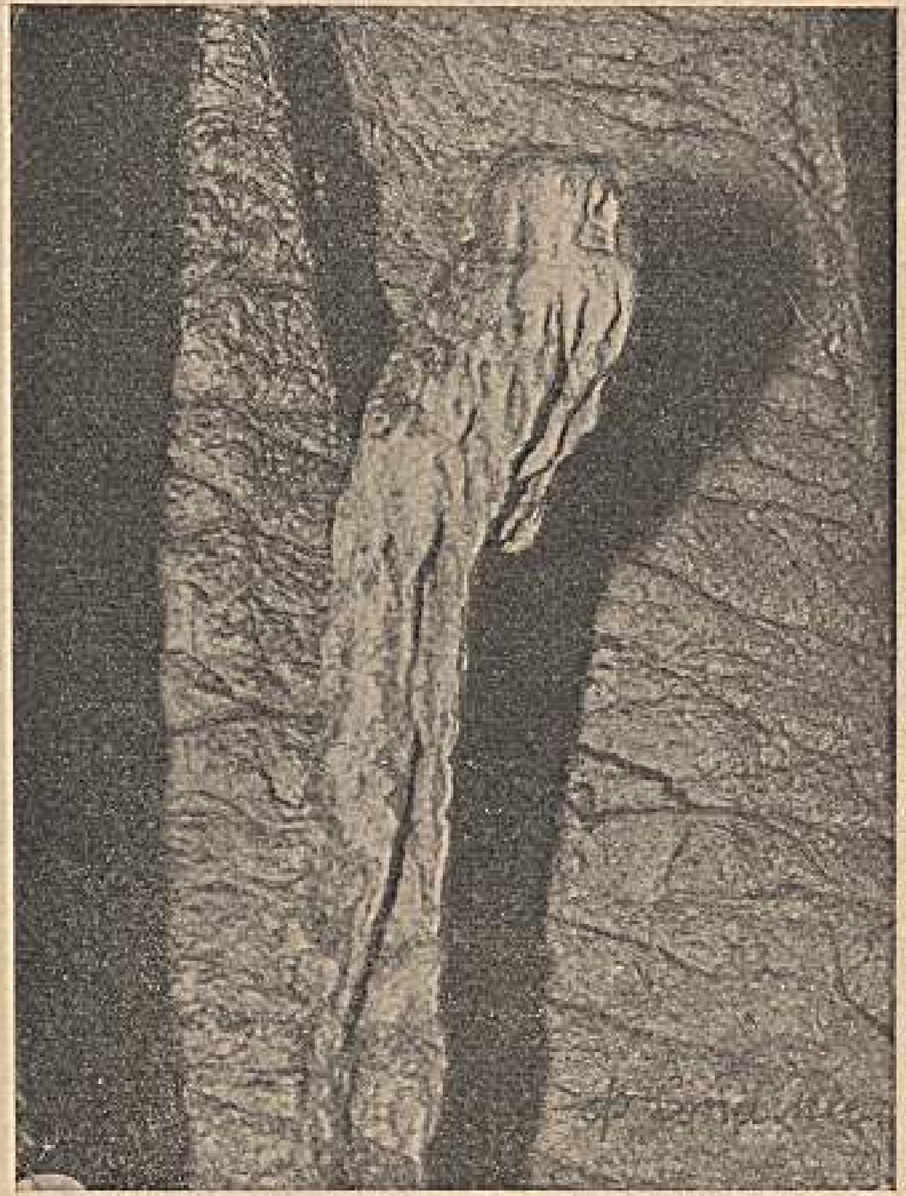

Обр. 23. Маймуната

Гостинскитѣ извори на 16 ноемврий 1932 година дадоха дебитъ около 4000 литра въ минута обаче презъ по-голѣмата часть отъ годината тѣ даватъ много по-голѣмъ дебитъ и образуватъ Гостинската рѣка. На лѣвия брѣгъ въ дола на р.

Марейница въ мѣстностьта „Юрукъ-Ема“ извира единъ малъкъ минераленъ изворъ съ дебитъ около 7-8 литра въ минута. Тоя изворъ непрекжснато изпуща вжглена киселина.

Какринскитѣ извори. Югоизточно отъ с. Какрина се спуща дольтъ „Селището“. На около 400 м. отъ селото се намиратъ две буйни чешми, отъ които се ползува цѣло село. По на доле въ дола има малки извирания. Изобщо дольтъ продължава да е водоносенъ и съ водитѣ си образува цѣла рѣка. Всички тия води се събиратъ отъ какринскитѣ варовити височини, които тукъ сж въ контактъ съ пѣсъчницитѣ.

Всички тия извори черпатъ водитѣ си отъ недрата на Деветашкото блато, върху което падатъ води отъ време на време при дъждовнитѣ валежи и при топенето на снѣговетѣ. Така полученитѣ води, казахме се, събиратъ въ подземнитѣ галерии и резервуари, отъ гдето постоянно изтичатъ докато дойдатъ нови приииждания. Отъ тоя колосаленъ дебитъ на изворитѣ въ най-сухото време се вижда, какви голѣми резервуари има подъ земята, за да могатъ да поддържатъ изворитѣ презъ цѣлата година. Нагледенъ примѣръ можемъ да вземемъ отъ Деветашката пещера, Всѣкой може да види въ тая пещера достжпнитѣ грамадни зали, които нѣкогашъ сж били водни резервуари, сжщо и тия които и днесъ служатъ за резервуари. Голѣмата зала въ западния клонъ, наречена катедралата има вмѣстимость сто шестдесеть и осемь хиляди кубика. Заедно съ съседнитѣ ней даватъ една кубатура отъ 380,000 куб. м. Въ източния клонъ има три зали, отъ които последната и днесъ служи за резервуаръ на часть отъ водата, която излиза презъ пещерата. Тая зала има около 48,000 куб. метра. Разбира се, че постоянното изтичане на изворитѣ съ съответния имъ дебитъ е много малко, за да изчерпи събралата се въ резервуаритѣ вода, та въ дъждовно и кишаво време се явяватъ още маса нови голѣми и малки извори по пукнатинитѣ на скалитѣ въ сухитѣ долове и вънъ отъ тѣхъ.

Проф. д-ръ П. Ив. Стояновъ

САНИТАРНА ИСТОРИЯ НА ГР. ЛОВЕЧЪ

Въ културно отношение Ловечъ е държалъ винаги едно отъ първитѣ мѣста между другитѣ градове на България. Санитарната история на Ловечъ е сжщата като общата медицинска история на България и Турция, на изтока въобще. Въ моя докладъ на международния конгресъ по история на медицината въ Букурещъ 1932 год. азъ скицирахъ историята и развитието на медицината въ страната ни.

Въ тази санитарна история азъ признавамъ 4 епохи: 1) антична епоха, презъ която историята се слива съ оная на старитѣ Индия, Персия и Египетъ, сетне стара Гърция и Римъ; 2) срѣдновѣковна епоха, съ сжщата на Европа; 3) епоха на турското робство отъ 14 столѣтие до руско-турскитѣ войни 1821, 1828, 1854 (кримската) и 4) епоха на освобождението отъ 1879 до наши дни.

Въ най-старитѣ времена медицина и религия се сливатъ, култътъ е включвалъ въ себе си не само грижитѣ за душата, но и за земния животъ и за здравето на народитѣ.

Старитѣ траки, старитѣ славяни и аборигенитѣ, които населяваха България, сж имали медицина, каквато сж имали старитѣ народи на Ориента. Старогръцкитѣ колонисти, които заселиха черноморскитѣ крайбрѣжия, донесоха съ своята цивилизация и своята медицина на Хипократа, своитѣ лѣкарства, своитѣ инструменти, както своитѣ платове, оржжия. Римлянитѣ, ученици на елинитѣ, съ своитѣ славни легиони и своитѣ лѣкари и бербери-хирурзи допринесоха много за разпространението на медицината въ Ориента.

Генуезци, венецианци, далматинци, дубровчанитѣ особено, извършиха сжщото благодарение на своитѣ връзки съ Балканитѣ, на своя търговски флотъ.

Презъ времето на кръстоноснитѣ походи, които минаваха все презъ Балканитѣ, балканскитѣ страни станаха жертва на грабежитѣ, и болеститѣ на кръстоносцитѣ, които имъ донесоха на връщане отъ божия градъ и Ориента цѣлъ сонмъ заразни болести: сифилисъ, проказа, чума и други.

Казахъ въ доклада си, че въ България медицината се е развила споредъ културата ѝ, споредъ религията ѝ и нейния култъ и обреди съ своитѣ лѣкари и свещеници, придворни лѣкари при царетѣ и боляритѣ. Паралелно съ тази медицина, по-вече или по-малко цивилизована, сжществувала е и народната медицина, заплетена съ нейнитѣ предразсждъци, магии, баяния, предсказания, билки и цѣрове найстранни: отъ кръвь на жаба, прахъ отъ вжже на обесникъ, нокти отъ животни и пр., съ една дума, съ цѣлото наследство на срѣдновѣковието. Презъ робството ни подъ турцитѣ, медицината ни се влива въ турската и се развива заедно съ нея Това трае цѣли 5 вѣка.

Ami Boué въ своитѣ пжтувания изъ Турция и България описва санитарното състояние и медицината въ ония времена. Той пише, че берберитѣ сж и хирурзи, тѣ пущатъ кръвь, турятъ вентузи и обрѣзватъ децата. Не рѣдко при дворовѣтѣ на султанитѣ и пашитѣ е имало по нѣкой лѣкарь европеецъ, албанецъ, евреинъ или турци. Най-често тѣ сж самоуки. Народътъ се лѣкува отъ хекими, джираджи, баби, ходжи и магьосници, съ молитви, моски, баяния и билки или старинни цѣрове.

Аптеки е имало само въ Видинъ, Русе и Силистра. Въ страната сж пжтували албанци отъ Загорието, които на коне сж пребродвали страната като „калосъ патросъ“ (добъръ лѣкарь) и сж продавали билки и мехлеми, правѣли сж операции за перде и за пикоченъ камъкъ, за изсипано и за маясъли. Тѣ сж и костоправи и искакчии и джирахи, джираджи (лѣкувачи на гнойни рани). Съ мехлеми, пластири и масла лѣкували рани и кожни болести. Boué твърди, че въ Турция е имало като европейски лѣкари: италианци, далматинци, корфиоти, гърци, албанци и евреи, имало и нѣкои германци, унгарци, швейцарци и французи, плащани отъ султана и паши. „Въ Ески Заара (Стара-Загора) срещнахъ единъ нѣмецъ отъ Каринтия, който отъ 25 години живѣялъ въ Турция и е билъ лѣкарь и въ Сливенъ. Имаше такива лѣкари и въ Варна, Шуменъ, Русе, Видинъ, въ Нишъ и Лѣсковецъ, единъ албанецъ, въ София и Скопие по единъ далматинецъ.

Въ 1832 год. съ откриването отъ султанъ Махмудъ на една медицинска школа за фелдшери (джерехане) въ Цариградъ, санитарното състояние почва да се подобрява. Презъ 1858 год. приеха въ това училище и 15 българчета. Чумата е правила голѣми опустошения въ България презъ 1792, 1837 г. Споредъ А. Boué въ Ловечъ съ своитѣ 12—15.000 жители умирали отъ чума отъ 12 до 15 души дневно. Въ България сж умрѣли отъ чума 86.000 души. Холерата е върлувала презъ 1848 сетне 1853, 1865 и 1873 год. Въведе се вакцинирането противъ шарката. Презъ 1837 г. се основа първата болница въ Шуменъ. Презъ 1865 г. Мидхадъ паша основа плѣвенската болница отъ благотворителния фондъ на семейството Гаази Михалъ бей, по плана на д-ръ Брюсъ (Bruce, отъ Хамбургъ). Имало е 4 павилиона съ всичко 40 кревати. Следъ него д-ръ Робертъ Гайсеръ (Robert Geisser) швейцарецъ по произходъ е завеждалъ болницата до освобождението на България. Презъ 1865 г. пакъ Мидхадъ паша откри болница въ Русчукъ, съ 40 кревати и съ началникъ д-ръ Атанасъ, гръкъ по произхождение. Презъ 1869 г. се построи частна болница отъ фонда на Параскева Николау, варненецъ, богатъ търговецъ въ Одеса.

Първата аптека въ България е била основана въ 1865 година въ Русе отъ Мокешъ. Имало и общинска аптека „черкезка“ управлявана отъ фелдшери арменци. Тя е сжществувала до 1881 год., когато е станала аптека на Вочь. Въ 1864 г. въ Стара-Загора д-ръ Павловичъ е отворилъ и своя аптека. Отъ нея излѣзоха първитѣ аптекари българи, отъ които нѣкои отидоха въ странство да свършатъ. Лѣкаритѣ си отваряха аптеки или си приемаха болнитѣ въ една стаичка при всѣка аптека. Преглеждаха даромъ, но въ цената на лѣкарството се включваше и визитата на лѣкаря.

Д-ръ Любеновъ,[1] който е служилъ у единъ „хекиминъ“ гръкъ ето какъ описва приемната му: „Имаше една аптечка въ една малка стая като кафезъ, по

---

[1] Д-ръ Любеновъ. Медицината преди 35 години въ градъ Кюстендилъ (лични спомени), Медицински сборникъ, 1, 1895, стр. 9—12.

стенитѣ висѣха сита, хавани, върху етажеркитѣ бѣха наредени всѣкакви шишета и буркани за лѣкарства, запушени съ парцали и съдържащи анасоново масло, сиропи, заешка лой, мехлеми отъ мравки и мишки, патешки жлъчки и прочее. Въ 10—15 тенекиени кутии имаше разни корени, стъбла, листа и цвѣтя отъ разни билки и други. Въ пръстени буркани имаше английска соль, горена магнеция, сѣра и разни екстракти“.

„Имаше още и единъ малъкъ шкафъ, гдето бѣше библиотеката на хекимина: единъ екземпляръ отъ „практическа медицина“ на Рукснисъ, единъ вѣченъ календаръ, една ржкописна тетрадка съ листа отъ заешка кожа, въ която бѣха записани рецептитѣ, единъ тефтеръ за записване борчоветѣ на клиентитѣ. Имаше и една книга, въ която той четѣше и предсказваше бждещето на клиента. Оперираше и за перде съ една игла за плетене на чорапи“.

Пролѣтно време се събираха билкитѣ на опредѣлени по специаленъ обредъ дни. Въ опредѣления день се съобщаваше на населението съ глашатай, че хекимитѣ ще излѣзатъ да събиратъ билки за цѣла година и населението се канѣше да имъ помага, да ги пази отъ кучета, да ги пущатъ въ частнитѣ нивя и ливади, защото тия хекими се грижели за здравето на всички.

Всѣка година презъ априлъ хората си „чистѣха кръвьта“, като взимаха очистително, докато дрищѣха кръвь. Презъ май се „взимаше, пущаше кръвь“ чрезъ веносекция, пиявици, и съ рогъ или вентузи. Презъ есеньта се даваха лѣкарства „за сила, за куветъ“, особено за засилване на половата мощь, за което се даваше единъ специаленъ маджунъ „куветъ маджуну“ съставенъ отъ ароматични треви, медъ, малко испански мухи (катариди). Тия маджуни свободно се продаваха изъ кафенетата. За сжщата цель даваха да се ядатъ и „бѣли бъбреци“ (тестикули отъ овни и бикчета).

Имало и други хекими, които идваха у насъ периодически и които оперираха особено за перде и камъкъ. Освенъ това тѣ „гледаха на късметъ“ въ стари ржкописни книги наречени „Соломонии“. Когато такъвъ хекиминъ пристигаше въ село или градъ, глашатаитѣ го съобщаваха на публиката съ барабанъ и викане и събираха така слѣпи, кьорави, сакати, които хекиминътъ преглеждаше и се спазаряваше за операцията. Таксата се колебаеше между една или две турски лири, споредъ човѣка, плащаше се половината напредъ, другата половина следъ оздравяване. Пердето се оперираше въ тъмна стая при свещь, мушваше се една игла въ окото съ което се дереше и кжсаше пердето и се тикаше назадъ лещата (реклинация) въ дъното на окото. Болниятъ, веднага проглеждаше и плащаше веднага другата половина отъ уговорената такса. Болниятъ трѣбваше да лежи по гърба си 40 дни, на тъмно, и трѣбваше да яде безсоленъ хлѣбъ. Често болниятъ си губѣше зрението и ослѣпяваше съ двете очи и за винаги.

Трѣбваше да опиша въ общи черти санитарното състояние по това време, че да се разбере историята на медицината и на санитарията въ града Ловечъ. Благодарение на Христо Пановъ, на 93 години, дѣдо Митю Стойковъ Еневъ и на нѣкои по-млади можахъ да събера материала, който използувамъ по-долу[1].

Първи хекиминъ, лѣкарь, билъ турчинътъ Емироогл у, който презъ чумовото време въ 1836 год. се билъ родилъ въ Ловечъ. Лѣкувалъ беднитѣ безплатно, лѣкувалъ всичкитѣ болести съ пущане кръвь. Билъ енергиченъ и добъръ човѣкъ, ходилъ да лѣкува и по кѫщята. За холера сѫщо пущалъ кръвь. Лѣкувалъ и за бѣсъ. Самъ правѣлъ лѣкарствата, ималъ ги като аптека, ималъ и много книги. Болница е нѣмало въ негово време. Старитѣ хора пущали редовно кръвь. Споредъ дѣдо Стойковъ презъ 1826 г. е била първата холера, втората следъ 10 години. Чумата е върлувала презъ 1836 г. Емироолу като такса взималъ колкото му давали, обикновено единъ два бешлика (1—2 лева), не се пазарѣлъ. Умрѣлъ въ Ловечъ.

---

[1] Ив. К. Урумовъ, Народна медицина въ Ловечъ и Ловчанско, кн. III.

Най-прочутиятъ лѣкарь билъ Джерахъ Мехмедъ Ага, старъ турчинъ, който е лѣкувалъ особено рани (джерафинъ, джераджия). Живѣелъ въ турската махала, ходѣлъ и по селата. Преди него е имало хекими двама гърци отъ Тесалия: Димитъръ и Христофоръ. Димитъръ е практикувалъ въ Ловечъ и по селата, а Христофоръ въ Троянъ.

Пановъ и дѣдо Митко ми говориха съ дълбоко почитание за стария и почетенъ турчинъ хекиминъ Хасанъ Халфа. Той билъ берберинъ, вадѣлъ зѫби и турялъ пиявици, пущалъ кръвь. Билъ добъръ турчинъ и билъ малко дипломатъ. Пророкувалъ (по време на възстанието на Стефанъ Караджата и Хаджи Димитъръ) че щѣло да стане българско царство и че турцитѣ щѣли да се оттеглятъ въ Азия. Щѣло да дойде време, когато грѣшнитѣ турци ще си спомнятъ за тѣхното добруване, „окумушданъ касметъ копаджакъ“ (отъ ученитѣ зло ще настане). Пророкъ билъ.

Ловчанинътъ Митко Стояновъ Паракуцовъ държеше ахтарница или спецерия (дрогерия), което се смѣташе, че е на комитета. Той продавалъ бурени, трѣви. разни соли за правене лѣкарства.

Двамата братя Мате и Димитъръ, наричали ги гърци, били отъ Тесалия (Янина?), наричали ги и яналии, всичко лѣкували. Димитъръ опериралъ за перде бащата на Пановъ, съ игла, като му капналъ въ окото лѣкарство, което му е разширило зеницата. Държали го 40 дни въ тъмна стая, по гръбъ. На окото всѣки 3-4 дни налагали прѣсни яйца разбити съ стипца. Димитъръ гърка билъ убитъ въ Харманета при превземането на Ловечъ 1877 г. Въ с. Агатово (севлиевско) имало турчинъ чикакчия (костоправъ), който лѣкувалъ рани, билъ джираджия, казвалъ се Мустафа ага, сѫщо Мустафа ага, имало и въ с. Хлѣвене голѣмъ специалистъ чикакчия, за изкълчено и счупено.

Въ село Мъдювене една кадъна се прочула като опитна чикакчийка. Имало и баба Анка, кадъна много опитна акушерка.

Първата аптека въ Ловечъ била открита презъ 1880—1881 г. отъ д-ра Робертъ, който прати фелдшера Стефанъ Дрѣнковъ да я завежда. Преди него завеждаше аптеката на д-ръ Робертъ Ламби Петровъ, който отиде следъ това въ Плѣвенъ.

Въ турско време болница е нѣмало. Такава се откри следъ освобождението кѫде 1879 г. въ единъ турски конакъ, на мѣстото, на което сега е читалището „Наука“. Болницата я завеждаше д-ръ Сараяновъ, арменецъ, цариградски възпитаникъ. Швейцарецътъ д-ръ Робертъ (Robert Geisser), който практикуваше въ Плѣвенъ, дойде за малко следъ освобождението въ Ловечъ и пакъ се върна въ Плѣвенъ, гдето и умрѣ.

Като градски лѣкарь следъ освобождението е билъ д-ръ Копъ. Въ Ново-село (Троянско) имало единъ българинъ „Паничка“, прочутъ по лѣкуването на очитѣ, опериране на перде (катаракта).

Като акушерки освенъ баба Анка (кадъна баба Анка) имало и баба Хица (още живѣе въ София) и баба Маца, баба Стефана, Драсова (Стратица) — тя освенъ акушерство, лѣкувала и за гущеръ (дифтеритъ) съ духане пушекъ отъ тютюнъ и гълтане на нишадъръ. Лѣкувала и за живеница, красникъ (туберкулоза), холера и разни шарки. Марийка П. Димитрова и Сѫба М. Димитрова сѫщо сѫ лѣкували разни болести, за гущеръ, страници, бъркали сѫ въ гърлото на децата.

Отъ Ловечъ е и д-ръ Каракановски, училъ се е у даскала Пенчо Славейковъ. За едно наказание избѣгалъ отъ училището и града, отишълъ въ Русия, дето училъ медицина и сталалъ лѣкарь на Графъ Игнатиевъ, руски посланникъ въ Цариградъ, когото заинтересува за участьта на българитѣ. Този го пратилъ презъ освободителната война да раздава помощь на бѣжанцитѣ въ Ловечъ и Севлиево[1].

Отъ стария сѫдия Петъръ Бешковъ научихъ, че въ турско време като фелдшеръ е билъ „Доктора“ баща на опълченеца Иванъ Доктmember сега покойникъ. Въ горната махала е практикувалъ и д-ръ Алекси Митевъ сѫщо самоукъ.

Отъ Ловечъ е билъ и д-ръ Коста Павловъ, който е практикувалъ въ Ловечъ, сетне въ Свищовъ, гдето преди освобождението е умрѣлъ отъ туберкулоза. Въ Ловечъ отъ турско време е имало военна болница въ кѫщата на баба Радка. Д-ръ Рачевъ отъ Шуменъ е завеждалъ тая болница. Сетне следъ освобождението се откри окрѫжната болница въ стария конакъ, който се намираше на мѣстото, гдето сега е читалището „Наука“. Това здание го видѣхъ и азъ, когато презъ 1895 г. дойдохъ за пръвъ пѫть лѣкарь въ новата окрѫжна болница въ Ловечъ. Следъ д-ръ Робертовата аптека завеждана отъ фелдшера Стефанъ Дрѣнковъ, се откри първа модерна частна аптека въ Ловечъ на Фридрихъ Гуттъ.

Следъ д-ръ Рачевъ, болницата я завеждаше д-ръ Иванъ Тодоровъ (търновецъ). Следъ Роберта д-ръ Сараяновъ е завеждалъ окр. болница, следъ него е построилъ и завеждалъ новата окрѫжна болница д-ръ Петъръ Ораховацъ (родомъ черногорецъ). Като „дофторъ“ е практикувалъ и фелдшера Тодоръ Каменовъ, ловчалия, въ турско време и следъ освобождението той е ваксиниралъ противъ шарка. Старъ фелдшеръ е билъ и Никола Пенчовъ при д-ръ Сараяновъ. Той и фелдшеръ Доню Кирчевъ и Минко Хр. Бочевъ сѫ служили въ болницата. Като акушерки сѫ известни баба Анка (черна Анка), баба Тодора Кирчева, баба Анка, дъщеря на баба Марийка Маринова. Азъ помня още баба Величка (Гечева Ешекъ Цокова), баба Вѫца Савчовица, баба Кѫтя хаджи Хинкова и двѣтѣ сѫ бабували и лѣкували съ разни билки, мехлеми и маджуни, баба Дамянка, баба Донка Златева Кунчова (въ Вароша), баба Яна Шишкова (въ Харманета), баба Елена Рускова, баба Мария Иванова (Вароша), баба Гица Гингалката, баба Данка Найденова (масажистка), баба Пена Дикова, баба Анка Христакова, баба Анка Тикмиркова, баба Стайка Колева, баба Гена Симеонова (черна Гена), баба Мария Армянковата, баба Кера Цонкова, баба Масана Стойкова и дъщеря й Иванка Христова; баячки и масажистки: баба Мария

---

[1] За Д-ръ Каракановски вижъ „Ловечъ и Ловчанско“, кн. IV. стр. 213.

Варкина, масажистка, баба Наца (кьорава Наца), баба Донка (Коста Шопова), баба Шашовица, баба Кера Петленчовкина и др.

Въ Медицински сборникъ бр. 2, VIII, 1898 г. юбилеенъ брой, по случай 20-годишнината отъ устройството на медицинската часть въ България, намираме историята на всичкитѣ болници. Ето какво намираме за Ловешката първостепенна болница, построена отъ Ловешката окрѫжна постоянна комисия: Ловешката болница е открита презъ месецъ юний 1879 год. и се помѣщавала въ една турска кѫща, тя била II-ро класна съ 40 легла. За пръвъ лѣкарь е билъ назначенъ Д-ръ Робертъ (швейцарецъ). Въ 1891 год. е построено ново здание, павилионна система. Разположението на павилионитѣ е на доста голѣмо разстояние единъ отъ другъ върху наклонната възвишеность на единъ километъръ на югозападъ отъ града, върху една повърхность отъ 40 декара. Зданието е било свършено въ 1893 г., а въ 1894 г. се построило и психиатрично отдѣление, като се прибавила къмъ болницата една повърхность отъ 20 декара. Цѣлиятъ дворъ на болницата е загради́нъ съ каменна ограда отъ $2^1/_2$ метра височина. Отъ януарий 1893 г. Ловешката болница се е преименувала първостепенна болница съ 100 легла. Първомъ тя била на Окрѫжната постоянна комисия и се наричала „Стефанъ Стамболовъ“ (презъ 1895 г. азъ видѣхъ, че личеше още този надписъ варосанъ отгоре и замѣстенъ съ „Ловешка държавна първокласна болница“). Презъ 1895 г. числото на леглата било увеличено на 150 и сѫ се предвиждали 3 отдѣления: психиатрическо, вѫтрешно и хирургическо.

Въ една таблица се вижда по години числото на болнитѣ. Презъ 1879 — 142; 1880 — 499; 1881 — 522; 1888 — 385 лежали и 414 амбулаторни; 1890 resp. 397 и 1134; 1894 — 1271 и 5539; 1895 — 1310 и 4359; 1897 — 1577 и 6028.

Презъ 1896 год. болницата се е снабдила съ нужднитѣ инструменти и други срѣдства за лѣкуване и сега (1898) въ Ловешката болница могатъ да получаватъ облегчение и излѣчение болни отъ разни болести. Окрѫжниятъ съветъ презъ миналата година отстѫпи срещу 10.000 лева болничното здание на държавата. Отъ начало и до сега следующитѣ лѣкари сѫ били началници на болницата: докторитѣ Робертъ презъ 1879—1880; Сарияновъ 1880—1885 и отъ 1887—1890. Хибаумъ презъ 1885 г.; Добреско презъ 1885 г.; Ораховацъ презъ 1885 и 1886 и отъ 1890—1894; Кушинъ презъ 1886—1887 г.; Московъ отъ 1896 до 1898; Д-ръ Головина презъ 1894 г.; С. М. Зимбилевъ отъ 1894—1896 г.; Чобановъ презъ 1895; Ю. Георгиевъ 1896.

А като ординатори сѫ служили г. г. докторитѣ: П. Ничковъ 1892; Табаковъ презъ 1893 г.; Беровъ 1893—1894; С. Ватевъ отъ 1893—1895; Н. Башевъ отъ 1894—1896 г.; П. Ив. Стояновъ отъ 1895—1897; Хр. Аджаровъ 1896; Ив. Жупуновъ 1896—1897; И. Бърневъ 1897; Ст. Титевъ, Л. Величковъ отъ 1897 г. и Д-ръ Г. Паяковъ.

Ловчанската болница стана огнище и фаръ на българската медицина и създаде хирургическа школа̀, отъ която излѣзоха знатни хирурзи и лѣкари на България.

Ловечъ си е билъ въ турско време Алтѫнъ-Ловечъ по своята култура и сега си остава такъвъ въ културно отношение.

Никола Найденовъ

ТЪРГОВСКАТА КѪЩА АНАСТАСЪ Т. КУНЧЕВЪ и С-ие
ВЪ ГР. ЛОВЕЧЪ

Обр. 24. Анастасъ Т. Кунчевъ

Къмъ 1870 година въ гр. Ловечъ се основала търговската кѫща подъ наименование Анастасъ Т. Кунчевъ & С-ие, за търговия съ памучни прежди и басми (читови). Кѫщата се състояла отъ: Анастасъ Т. Кунчевъ, Христо Найденовъ и Калю П. Боровъ, всички отъ гр. Ловечъ. Първоначално вложениятъ капиталъ билъ 120,000 гроша златни по равно внесени отъ всѣки единъ. Кѫщата е имала и външенъ кредитъ, както и мѣстенъ, като заемала пари отъ нѣкои богати ловчански чорбаджии, при случай на нужда. Най-много е била кредитирана отъ ловчанския чорбаджия Христо Трифоновъ, бащата на инженеръ Трифоновъ. За книговодитель на кѫщата билъ условенъ Стефанъ Момчиловъ отъ гр. Търново, който като не билъ приетъ да следва въ общинското училище въ Цариградъ, се върналъ въ България и билъ назначенъ за чиновникъ въ кѫщата Анастасъ Т. Кунчевъ. Той се преселилъ съ домашнитѣ си отъ Търново въ Ловечъ[1]. За пѫтникъ (продавачъ) изъ околнитѣ градове: Севлиево, Плѣвенъ, Троянъ и др., кѫщата вземала младия и подвиженъ момъкъ Рачо Венковъ отъ гр. Дрѣново. Така устроена кѫщата търгувала съ Манчестеръ, Цариградъ и Галацъ (Ромъния). Въ Галацъ сѫ ходили лично съдружницитѣ, а отъ Цариградъ и Манчестеръ сѫ пазарували чрезъ български комисионерски кѫщи. Стокитѣ сѫ продавали въ града направо на търговцитѣ отъ магазина; продажбата вънъ отъ града се извършвала чрезъ пѫтника Рачо Венковъ и чрезъ търговци съ коне отъ близкото до града село Какрина. Натоварвали преждата на коне, — кервани отъ по 20-50 коня. Взета на кредитъ стока, я разнасяли по селата изъ цѣлата югозападна часть на България: Видинско, Ломско, Ряховско, Чипровско и др., отъ гдето купували на връщане кожи: овчи, ярешки и отъ дивечъ. Тая стока тѣ продавали на табацитѣ въ града ни. До преди балканската война тази търговия сѫществуваше още въ града ни. Днесъ сѫщитѣ селяни — потомци на старитѣ, отъ с. Какрина, пакъ ходятъ да купуватъ кожи отъ ония краища на страната ни, безъ обаче да носятъ и продаватъ прежди, восъкъ за църквитѣ и тамянъ. Въ края на първата година, кѫщата Анастасъ Т. Кунчевъ приключила съ печалба равна на вложения капиталъ, така че въ началото на 1872 година кѫщата имала 240,000 гроша златни капиталъ. Тогава тя отворила единъ клонъ за сѫщитѣ стоки въ гр. Плѣвенъ, който се завеждалъ отъ Сава Дачовъ, нареченъ „Кьоръ Сава“. Работитѣ на кѫщата се развивали много добре; магазинътъ имъ въ Ловечъ билъ точно срещу моста на улицата днесъ между зданието на Тодоръ Кехлибаровъ и Ганковитѣ магазини. Къмъ 1874 година съдружието купува, по настояването на заведующия плѣвенския клонъ, и добитъкъ, който бивалъ охранванъ на суватъ въ Плѣвенско и презъ есеньта продаванъ. Сѫщо къмъ това време двама отъ съдружницитѣ на кѫщата — Анастасъ Т. Кунчевъ и Христо Найденовъ купуватъ единъ малъкъ чифликъ въ с. Владиня отъ около 1000 декара земя, заедно съ една кѫща въ селото.

---

[1] Той се занимаваше и съ литература и е печаталъ стихове.

Кѫщата е дала и своя данъ на революционното движение въ тия времена, като е платила 100 рубли за барутъ, купенъ отъ Русия, за подготовка на възстанието. Тоя барутъ билъ оставенъ въ кѫщата на професоръ А. Иширковъ отъ вуйка му, революционера Анастасъ Ц. Хитровъ. Впоследствие, заподозрѣнъ тамъ, барутътъ билъ изнесенъ и хвърленъ съ черга въ рѣката.

Къмъ 1874 год. въ фирмата влиза съдружникъ г. Тотю Станчевъ отъ Габрово, за да се избѣгнела конкуренцията между неговата фирма и Ан. Кунчевъ & С-ие. Новата фирма става Тотю Станчевъ, А. Кунчевъ & С-ие, като Тотю Станчевъ оставя свой човѣкъ въ фирмата въ Ловечъ г. Ангелъ Стояновъ, търновецъ.

Депозититѣ на фирмата въ Ловечъ: прежди, платна, читови и др., освенъ въ магазина сѫ били оставени и въ три наети отъ съдружието стаи въ „Ганковия домъ“.

Тотю Станчевъ е живѣлъ повече въ Цариградъ.

Така засилена фирмата Тотю Станчевъ, Ан. Кунчевъ & С-ие, споредъ пѫтника й г. Рачо Венковъ е продавала стоки на едро чакъ до гр. Орхание, Пирдопъ и Златица, а така сѫщо сѫ продавали стоки и на пролѣтнитѣ и на есенни панаири въ Ески-Джумая и Узунджово.

Въ надвечерието на освободителната война въ 1877 год., съдружницитѣ предвиждайки опасноститѣ, пренесли голѣма часть отъ стоката си въ мазата на съдружника Калю П. Боровъ, която била закопана въ земята и не личала никакъ надъ земята, тъй като имало надъ самата нея едноетажна кѫща, сложена на самото ниво на земята. Прекарали много кола чакълъ и пѣсъкъ въ кѫщата, която е близо до рѣката и затрупали дълбокия входъ на мазата, който подравнили съ самата повърхность на земята, и така спасили своитѣ стоки, които разпродали следъ свършека на войната.

Кѫщата ликвидирала веднага следъ самата война, като изплатила своитѣ задължения и остатъка отъ капитала билъ подѣленъ между съдружницитѣ.

Анастасъ Тодоровъ Кунчевъ

Роденъ на 18-ий ноемврий 1833 год. въ гр. Ловечъ

Доколкото съмъ можалъ да издиря и изпитамъ миналото и произхождението на фамилията ни, която се нарича „Кунчеви“, дойдохъ до заключението, че прадѣдо ми Кунчо е родомъ отъ с. Калейца (Троянска околия). Като доказателство за това ми послужи увѣрението на стари хора, които ми казаха, че родителитѣ на прадѣдо ми

Кунчо умрѣли отъ първата чума, която е върлувала въ онова време и която е опустошила много фамилии. Като останалъ сираче, взелъ го нѣкой си човѣкъ за свой синъ. Какъ се е казвалъ този човѣкъ, положително не се знае, но като се основавамъ на това, че имаме въ наследство една ливада (сега нива), която се нарича „Аврамова ливада“ излиза, че самия този осиновитель се е казвалъ Аврамъ.

Прадѣдо ми Кунчо е билъ „астарджия“ и посрѣдствомъ този си занаятъ е постигналъ голѣмо богатство и е билъ единъ отъ първитѣ хора въ онова време въ Ловечъ. Както сѫ ми разправяли по-стари хора въ 1874 год. станалъ голѣмъ пожаръ и му изгорѣла цѣлата кѫща съ стоката, паритѣ и слугинята му. Следъ пожара, паритѣ, като негорителни, ги носилъ съ корито на рѣката да ги мие. Следъ неговата смърть останали двама отъ синовитѣ му, а именно: Рачо и Иванъ, отъ които първиятъ скоро се поминалъ и всичкото наследство останало на Иванъ.

Дѣдо ми Иванъ е билъ сѫщо богатъ човѣкъ, но въ 1810 г. въ време войната на Русия съ Турция, е билъ ограбенъ и той избѣгалъ въ Ромъния, гдето станалъ учитель. Следъ 3 год. се завърналъ пакъ въ Ловечъ и захваналъ първата си търговия, но въ 1814 год. се появила наново чумата и той умрѣлъ като оставилъ двама синове Тодоръ и Анастасъ. Тодоръ, като достигналъ на възрасть, почналъ търговия съ Ромъния и Австрия и добилъ голѣмо богатство.

Той е билъ единъ отъ първитѣ благодетели въ онова време, като е помагалъ морално и материално за съграждане на черкви и училища. Поминалъ се въ 1854 г., като оставилъ двама синове: Анастасъ и Миронъ.

Следъ смъртьта на баща имъ, дѣдо ми Анастасъ съ брата си Миронъ продължили бащината си търговия, която вършели до скоро и то главно съ Ромъния. Въ онова време Анастасъ билъ на 22 год. възрасть. На 7 октомврий 1856 год. се оженилъ на 24 годишна възрасть за Боца Димо Драсова, дъщеря на видния и богатъ за времето си човѣкъ Димо Драсовъ. Наскоро, по изборъ, турското правителство го назначава членъ въ сѫда, гдето стоялъ 4 години. Като си дава оставката въ 1864 год. бива избранъ въ комисията за построяване на градския покритъ мостъ, който се почва въ сѫщата година. Следъ това 9 години билъ единъ отъ дейцитѣ за освобождението ни отъ гръцкото духовенство. Въ руско-турската война презъ 1877—78 год. Ловечъ първи пѫть се освобождава на 5 юлий 1877 год. отъ казаци. Назначаватъ дѣдо ми Анастасъ за управитель на града, а Христо П. Никифоровъ за началникъ на града и стражата, но следъ 10 дена на 15-ий юлий турцитѣ съ една голѣма сила нападатъ на Ловечъ, превзематъ го и го ограбватъ, като избиватъ много граждани. Дѣдо ми успѣва да избѣга съ брата си Мирона презъ горитѣ и отиватъ въ гр. Севлиево. Тамъ тѣ се скриватъ въ дома на нѣкои си Анчови. Но преди да избѣгатъ презъ нощьта биватъ нападнати отъ турско заптие, което искало непременно да убие управителя на града. За да се отърватъ отъ нападателя, дѣдо ми заедно съ брата си стрелятъ срещу него и успѣватъ да се освободятъ. Цельта на турската власть е била да бѫде убитъ дѣдо ми на всѣка цена заедно съ рода му. Жена му заедно съ двѣтѣ си деца — Иванка и Юрданка избѣгали изъ горитѣ, а синъ му Асенъ 8 год. момче било взето отъ баща му и носено 4 клм. отъ града и при тъй нареченитѣ „Кървави камъни“ въ мѣст. Сливека баща му го оставилъ на произвола на сѫдбата. Турцитѣ минавали край него, но като не знаели кое е това дете не го убили. То бива по-късно спасено отъ нѣкой си Стратиеолу отъ м. Дрѫстене. Следъ 40 дена на 22 августъ 1877 г. руситѣ втори пѫть превзематъ Ловечъ и дѣдо ми се завръща, намира жена си и децата си живи, но всичкия му имотъ като стока, кѫща и др. били ограбени. Въ това време го избиратъ за сѫдия и следъ $1^1/_2$ год. си дава оставката. Въ първото Учредително Народно Събрание за изработването на Конституцията на 10 декемврий 1879 год. бива избранъ за народенъ представитель, а така сѫщо бива избиранъ народенъ представитель при избирането първия ни князъ Александъръ I Батембергъ.

По-късно, той бива каненъ на нѣколко пѫти да вземе участие въ управлението на страната, но отказалъ да вземе по-нататъшно участие, защото не е можалъ да работи съ новитѣ хора при ония честни начала, при които е работилъ въ миналото. Докрай той останалъ да упражнява своята колониална търговия въ Вароша.

На два пѫти ходилъ да купува имоти отъ забѣгналитѣ турци. Купува много имоти и мѣста изъ града, които по-късно продава и спечелва доста отъ тѣхъ. Сѫщо купува мѣсто въ София на ул. Мария Луиза и Клокотница, гдето построява кѫща, която се владѣе и до днесъ отъ наследницитѣ му. Следъ това се премѣства отъ старата си кѫща до хана на Радкоолу, въ новопостроената си кѫща, отсамъ рѣката на ул. Търговска до покрития мостъ, въ която се приютяватъ членове отъ неговия родъ. Негови наследници сѫ: Иванка, Катина и Асенъ (покойникъ).

Заобиколенъ съ всеобщата любовь на своитѣ съграждани на 25 мартъ 1900 г. починалъ. Богъ да го прости и вѣчна му паметь.

Миронъ А. Кунчевъ

Христо Найденовъ

Най-голѣмиятъ синъ на Найденъ Христовъ е роденъ въ гр. Ловечъ презъ 1834 г. Малкиятъ Христо, следъ като се запозналъ съ четмо и писмо при даскалъ Русча, постѫпилъ на занаятъ при баща си — „халачъ“. Такива халачи въ Ловечъ тогава имало 45—50 дюкяна. Тѣхната работа (занаятъ) е била да закупуватъ суровъ памукъ отъ търговцитѣ отъ Македония, който се докарвалъ съ цѣли кервани отъ коне, да го раздрънкватъ и да пълнятъ съшититѣ отъ кафтанджиитѣ: ентерии, елеци юргани и др. Следъ нѣколко години Христо прибира при себе си по-малкитѣ си братя: Георги, Сѫйко и Коста и се впуснали и въ по-голѣми търговии: закупуване на пашкули и тѣхното изтакане на коприна, а сѫщо, въ съдружие съ други ловчанци, закупували отъ турското правителство десетъка за нѣкои села отъ Ловчанска околия. Търговията му вървѣла добре; а братята и баща му живѣели край него. Преди да се ожени, закупува отъ братята и баща си бащината си кѫща и я поправя. Баща му и братята му. съ полученитѣ пари си купили друга кѫща.

Обр. 25. Христо Найденовъ

Презъ 1866 год. се оженилъ за Даца, дъщерята на Цочо Дочовъ Хитровъ, който сѫщо минавалъ за добъръ търговецъ, тъй като по 6 месеца всѣка година прекарвалъ въ „Влашко“ — Ромъния, гдето продавалъ изработенитѣ свои кожи и дивечъ. Като добъръ и състоятеленъ търговецъ Хр. Найденовъ е билъ поканенъ къмъ онова време и влѣзълъ въ новообразуваната фирма Анастасъ Т. Кунчевъ & Сие, за продажба на едро прежди, читови (басми) и др. Тия стоки тѣ продавали не само въ града и околнитѣ градове: Плѣвенъ, Севлиево, Троянъ и др., но на западъ стигали до Ломъ и Видинъ, а презъ Балкана до Златица и Пирдопъ. Имали и свой книговодитель и пѫтникъ Рачо Венковъ, който и сега е още живъ, и който съ възхищение разказва за голѣмата имъ, за онова време, и почтена търговия.

Следъ войната отъ 1877 г., старото съдружие Анастасъ Т. Кунчевъ & Сие ликвидирало, а Хр. Найденовъ основалъ съ своитѣ шуреци нова търговска кѫща — Хр. Найденовъ & Сие, която просѫществува до 1912 год. Той почина на 6/19 февруарий 1909 г. Негови живи наследници сѫ: Никола, Гаца и Хинка, всички женени.

Калю Боровъ

Калю Боровъ е билъ единъ отъ почтенитѣ и видни ловчански търговци. Уменъ и трудолюбивъ човѣкъ. До 1874 год. е билъ въ съдружие съ брата си Герю Боровъ (търгували съ прежда и памукъ — халачи). После влиза въ търговската фирма Анастасъ Т. Кунчевъ и С-ие. Следъ разтурянето на тая фирма Калю Боровъ почва самостоятелно да търгува съ прежди. После влиза въ съдружие съ Илийчо Дочевъ — (1883—1887 год.) манифактура и прежда. Следъ това пакъ почва самостоятелно като отворилъ и втори дюкянъ за готови мѫжки и дамски дрехи и галантерия — стоката доставяна направо отъ Виена и на втория дюкянъ оставя шивача Тасю Банчевъ като съдружникъ съ процентъ.

Презъ августъ 1890 г. Калю Боровъ наедно съ жена си и сина си Ивана заминава за Виена на разходка и да си купи стока, но тукъ внезапно почива и бива погребанъ. Следъ смъртьта му търговиитѣ му продължилъ малолѣтния му синъ Иванъ подъ настойничеството на зетя му Христо Цанковъ и то до 1894 год.

Следъ това за управляющъ фирмата „Калю Боровъ“ билъ назначенъ Рачо Венковъ, а синътъ Иванъ заминалъ да следва въ странство търговско училище. Въ 1898 год. търговската кѫща „Калю Боровъ“ се разтурила.

Калю Боровъ е билъ женenъ за Марийка Драсова, сестра на Иванъ Драсовъ.[1] Ималъ е двама синове Иванъ и Петъръ (вече покойници) и три живи дъщери: Райна, Руска и Юрдана (гимназиална учителка). Семейството му е било едно отъ богатитѣ и видни ловчански семейства.

Автобиография на Рачо Венковъ

Роденъ съмъ на 25 юни 1854 год. въ гр. Дрѣново. Баща ми Венко Геньовъ Перевъ и майка ми Гана сѫ имали 14 деца, отъ които азъ съмъ седмото. Първоначалното си образование завършихъ въ родния си градъ въ 1870 г. и отидохъ въ гр. Русе да уча занаятъ панталонджия при майсторъ Петъръ Желтурката. Съ първия австрийски параходъ отидохме въ Видинъ, Ломъ, Орѣхово, Никополъ и въ Плѣвенъ продавахме съ майстора ушита стока. Тукъ се запознахъ съ Сава Ивановъ тоже отъ гр. Дрѣново, представитель и директоръ на клона въ Плѣвенъ на търговската кѫща

---

[1] За Ив. Драсовъ вижъ „Ловечъ и Ловчанско“ кн. IV.

Тотю Станчовъ & С-ие отъ Габрово, която търговска кѫща имаше клонове въ Ловечъ, Търново, Габрово и централа въ Цариградъ въ Куршумлу ханъ и работѣше и съ Манчестеръ (Англия). По предложение на Сава Ивановъ останахъ при него за слуга, но съ условие да ме праща и на училище. Презъ 1875 год. следвахъ курса по водене на търговскитѣ тефтери по рѫководството на Вежановъ отъ 1873 г. Презъ учебната 1875/76 и 1876/77 год. постѫпихъ на работа въ клона въ Ловечъ, който се управляваше отъ Ангелъ Стояновъ Търновеца и почнахъ да ходя въ ловчанското три класно училище, гдето бѣха учители Василъ Хр. Радославовъ, Фико Хр. Фиковъ и Илия попъ Лукановъ, всички отъ Ловечъ и всички сега покойници. Презъ пролѣтьта на 1876 г. всички ученици съ учителитѣ и граждани посрещнахме въ мѣстностьта „Липака“ новия ловчански владика Иосифъ, по сетне Екзархъ Иосифъ I. Понеже въ сѫщото време станаха възстанията въ Срѣдна гора, Дрѣновския и Батошовския манастири, обесването на Тодоръ Кирковъ въ Ловечъ, минаването на Христо Ботйовата чета при Козлудуй, турскитѣ власти затвориха всички учители и по-първи младежи отъ гражданитѣ и ги откараха отъ Ловечъ въ Търново. Изпитъ държахме предъ Н. В. Преосвещенство ловчанския митрополитъ г. г. Иосифъ, който ни раздаде и свидетелствата.

Обр. 26. Рачо Венковъ

Търговската кѫща въ Ловечъ Анастасъ Т. Кунчевъ и С-ие, членове на която бѣха Тотю Станчовъ отъ Габрово съ неговия представитель Ангелъ Стояновъ Търновеца, Анастасъ Т. Кунчевъ, Христо Найденовъ и Калю Т. Боровъ отъ гр. Ловечъ, всички покойници, ме нае презъ училищната ваканция за търговски пѫтникъ — таксилдаръ.[1]

Въ 1877 г. презъ Руско-турската война азъ останахъ въ Плѣвенъ, гдето прекарахъ до превземането му отъ рускитѣ войски — 28 ноември 1877 г. Презъ време на обсадата на Плѣвенъ доставяхме за раненитѣ войници отъ турската армия платно, басма за бинтове, които азъ предавахъ на управителя на болницата срещу разписка за получаването и поставане на цената. За да можехъ да получа стойностьта по разписката, тая последната я занасяхъ на адютанта — еверина — на Османъ паша, който завѣряваше подписа на управителя на болницата. За тази работа съмъ ходилъ при Османъ паша 7 пѫти. Единъ день получихъ сумата отъ касиера и излизамъ на улицата срещу стария турски конакъ, едно заптие — стражарь — ме улови и ме закара въ двора на конака, гдето бѣше пълно съ народъ и щѣха да ни каратъ да копаемъ позиции къмъ с. „Буковъ Лѫгъ“ гдето рускитѣ войници най-много атакуваха. Като стояхъ въ двора на конака, чухъ че нѣкой ме вика по име. Погледнахъ и видѣхъ на прозорцитѣ на стария затворъ Христо П. Никифоровъ и Христо К. Шейтановъ отъ Ловечъ. Казаха ми, че били уловени при Ловечъ отъ турцитѣ, закарани въ Плѣвенъ и затворени, били гладни, та ако мога да съобщя за тѣхъ на Илия Хайдудовъ и Иванчо Атанасовъ да имъ занесатъ нѣщо за ядене. Благодарение познанството ми съ Мехмедъ Ефенди, началника на заптиетата — азъ бѣхъ освободенъ и изпълнихъ молбата имъ.

Презъ м. май 1878 год. ме взеха войникъ отъ 1 наборъ, като постѫпихъ въ 7 Търновска дружина, която следъ това се преименува 9, а следъ това 17 на князъ Дондуковъ-Корсакова дружина.

Презъ лѣтото на 1882 г. се завърнахъ въ Ловечъ и останахъ при Миронъ Т. Кунчевъ бакалина, като замѣстникъ на Анастасъ Т. Кунчевъ, съ когото дѣлѣхме каквото се паднѣше печалба. Въ края на 1883 г. се събрахме съ Маринчо Дочевъ за търговия съ манифактура до 1891 г. Презъ 1885 г. се оженихъ за девицата Марийка Ст. Рускова. Въ сѫщата година на 6 септември стана съединението на Северна и Южна България. Като запасенъ войникъ постѫпихъ въ 6 рота на II дружина отъ IV Плѣвенски полкъ и на 18 септември полкътъ тръгна въ походъ отъ Ловечъ—София—Кюстендилъ—Радомиръ. Тукъ заварихме Н. В. Князъ Александъръ I Батембергъ и министъръ Петко Каравеловъ. Н. В. Князътъ съобщи, че вмѣсто съ турцитѣ ще имаме война съ сърбитѣ.

На 2 ноември 1885 г. като се обяви войната заминахме презъ с. Мало-Малово, за да посрещнемъ сърбитѣ. Следъ сражение на 3, 4, 5, 6 и 7 ноември разбихме сърбитѣ и взехме пленници. Тукъ се видѣхъ съ командира на VI Търновски полкъ, капитанъ Никифоръ П. Никифоровъ отъ Ловечъ.

Военнитѣ действия се спрѣха, образува се демаркационна линия и така стояхме до 10 декември 1885 г. около и въ гр. Пиротъ, когато потеглихме за къмъ Цариводъ—Сливница—София, гдето посрещането ни бѣше величествено начело съ главнокомандующия Князъ, който бѣше обсипанъ съ венци.

По представление отъ началника ми на 18 ноември 1885 г., когато полкътъ бѣше на бивакъ предъ Пиротъ Н. В. Князътъ ме награди съ ордена за храбрость, като самъ ми окачи лентата на гърдитѣ.

Презъ 1886 г. се снабдихъ отъ ловчанската община съ свидетелство за правоспособность и се явявахъ въ сѫдилищата да защищавамъ чужди дѣла, вследствие на което добихъ право на помощ. адвокатъ. Въ 1891 и 1892 год., като окрѫженъ съветникъ, станахъ членъ-секретарь при Ловчанската окр. постоянна комисия, вмѣсто Иванъ Кифиловъ, който пъкъ стана помощникъ градоначалникъ въ София. Въ края на 1892 г. бѣхъ назначенъ за нотариусъ при Ловч. окр. сѫдъ. На 15 дек. 1893 г. се помина жена ми Марийка, която ме остави съ 4 малолѣтни деца, едно отъ които (Генчо) падна на бойното поле. Презъ августъ 1894 г. напуснахъ длъжностьта нотариусъ и станахъ управитель на търговската фирма Калю П. Боровъ въ Ловечъ. Въ 1898 г. напуснахъ фирмата и започнахъ професията п. адвокатъ и се оженихъ повторно за Русанка Иванчева Тепсиева, която ми роди 6 деца отъ които 3 умрѣха и 3 сѫ живи.

Въ 1904 г. напуснахъ Ловечъ и пренесохъ писалището си въ с. Кнежа, Габаре Б.-Слатинско, гдето упражнявахъ адвокатството до 1 октомври 1927 г. Следъ това заемахъ длъжностьта домакинъ-касиеръ при Държавнитѣ минерални бани въ с. Банки, Софийско до 20 октомври 1930 г., следъ което се установихъ въ София при сина ми Венко, за да прекарвамъ старинитѣ си вече 80 годишенъ. Избранъ съмъ и като членъ на настоятелството на Ловчанското културно благотворително дружество въ София подъ председателството на г. инженеръ Трифоновъ.

---

[1] Тази търговска кѫща се кредитираше и отъ ловчански чорбаджии, като Христо Трифоновъ (баща на инженеръ Трифоновъ) и др..

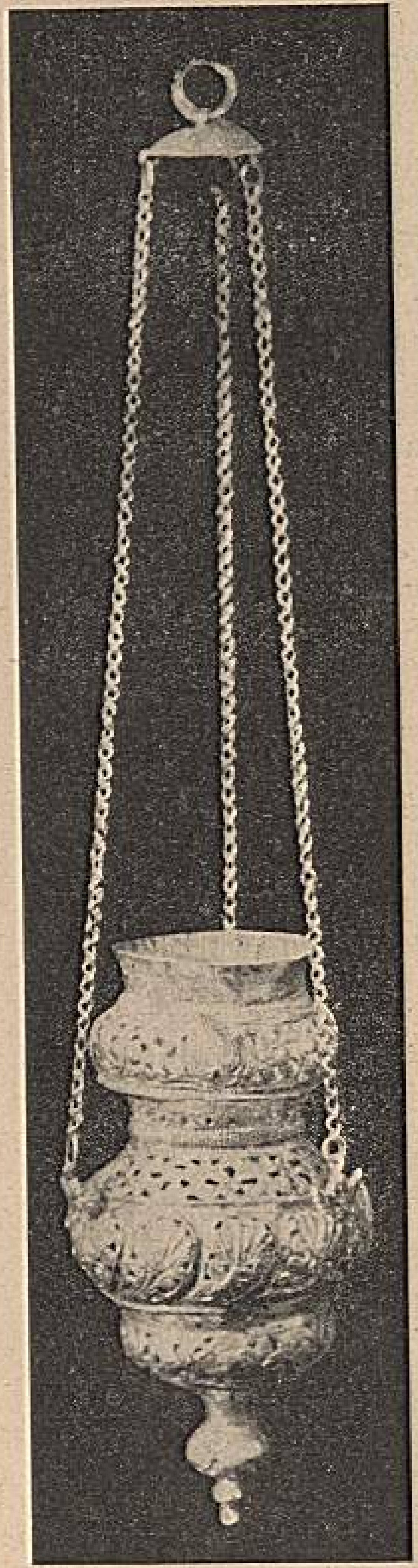

Обр. 27.

Звезделинъ Цоневъ

ЧОРБАДЖИИ ОТЪ СТАРИЯ ЛОВЕЧЪ

Хаджи Славъ и Мишоулу и тѣхнитѣ родове отъ 200 години насамъ

Инженеръ Трифонъ Трифоновъ притежава отъ покойнитѣ си родители едно старинно кандило, изковано отъ чисто сребро, на което горе околовръстъ на отвора има надписъ съ стари славянски букви: „хаџи славь ѿ ловичъ ,аѱоѕ" — „хаджи Славъ отъ Л҆овичъ, 1776 година". Отъ надписа се заключава, че това кандило е отъ преди 157 години, а Хаджи Славъ по всѣка вѣроятность е билъ роденъ преди 200 години.

Отъ сведенията, събрани преди 35 години и сега допълнени отъ стари хора, живущи въ гр. Ловечъ и въ гр. Плѣвенъ, се установява за миналото битие на прочутия за времето си старъ ловчански чорбаджия Хаджи Славъ и за рода му следующето:

Хаджи Славъ е ималъ трима синове: Гечо, Иванчо и Трифонъ и две дъщери — Санда и Евдокия. Той е билъ много богатъ човѣкъ, родолюбивъ българинъ, буденъ покровитель на подтиснатото население и благодетель на беднитѣ въ Ловечъ. Хаджи Славъ е билъ виденъ и голѣмъ търговецъ и сарафинъ (банкеринъ). Той е ималъ бератъ отъ султана съ голѣми търговски права и привелегии въ границитѣ на турската държава. Ходилъ е и на хаджилъкъ (Иерусалимъ). Турцитѣ, види се, за да се избавятъ отъ този буденъ българинъ, съ измама една късна нощь, насила го извличатъ отъ кѫщата му и го обесили на пазаря при моста въ Ловечъ. Неговитѣ синове и дъщери сѫ били женени за богати дъщери и синове отъ видни ловчански семейства. Дъщеря му Евдокия е била много богата, но бездеткиня и е правила голѣми благодеяния въ Ловечъ. Синътъ му Гечо — мой прадѣдо, се преселилъ въ градъ Плѣвенъ съ много пари и билъ известенъ подъ името — Уста Гечо — ловчанскиятъ чорбаджия.1)

Кѫщата на Уста Геча въ стария Плѣвенъ е била сѫщински сарай въ Текийската махала, а дюкянътъ му на два ката при Табашкия мостъ. Жена му Данка хаджи Пакова е била отъ старитѣ патриархални българки. Отъ нейния родъ въ Плѣвенъ е Коста Ат. х. Паковъ (1842—1867) обесенъ като четникъ отъ четата на Филипъ Тотю въ гр. Русе.2)

Обр. 28. Коста Ат. х. Паковъ (1842—1867). Братовъ синъ на баба Данка Гечова хаджи Славова.

Уста Гечо хаджи Славовъ е ималъ внушителна външность — облѣченъ, както той, така и жена му съ най-скѫпи облѣкла и е носилъ дългъ седефенъ чибукъ. Почетенъ търговецъ съ завидно благосъстояние, той е държалъ около себе си дванадесетина чираци и нѣколко турски слуги, които сѫ го охранявали, когато е пѫтувалъ по търговия. Ималъ е за себе си, специално за езда, буенъ аленъ конь и гавазинъ. Той е ималъ 4 дъщери: Мария, Елена, Йонка и Тодорица и двама сина: Николаки и Маргаритъ. Всички били богати и задомени въ видни семейства. За една отъ дъщеритѣ му Елена, която била голѣма красавица, има запазена една стара народна пѣсень, която и до днесъ се пѣе въ Плѣвенъ: „Еленчето Гечевчето".

Уста Гечо хаджи Славовъ често е ходилъ съ семейството си на поклонение въ Троянския манастиръ и при тия случаи е гостувалъ на своитѣ братя и сестри въ Ловечъ, а презъ чумавата 1837 година, той прекаралъ въ Ловечъ 2—3 месеца. И сега има живи потомци на Уста Гечо, отъ които едни живѣятъ въ градъ Плѣвенъ, други — въ Горна-Орѣховица и Враца и пр. За Уста Гечо споменава и историка Юрданъ Трифоновъ.3) Уста Гечо е доживѣлъ до дълбока старость — дочакалъ щастливи старини да види внуци и правнуци.

Уста Гечо хаджи Славовъ живѣлъ въ Плѣвенъ (1815—1879), както казахме, ималъ 4 дъщери Тодорица, Марийка, Йонка и Еленка и 2 сина. Първиятъ му синъ — Маргаритъ, умрѣлъ ергенъ на 22 години; другиятъ Николаки, се оженилъ за Симеона Цанова, днесъ жива на 85 год.. Тѣ родили: 1. Юрдана, 2. Еленка. Юрдана женена за Димитъръ Банчевъ, чиновникъ. Тѣ родили — Екатерина, учителка, женена за Христо Кирчевъ, учил. инспекторъ; Еленка, женена за Пъшо Лазаровъ, бившъ нотариусъ. Тѣ родили: Илийчо, зѫбенъ лѣкарь и Борисъ, лесничей, жененъ за Славка Цено Бѣлчева. Дъщеритѣ на Уста Гечо хаджи Славовъ сѫ:

А). То҆дорица Гечева х. Славова се оженила за Първанъ Ценовъ, чорбаджия. Родили синъ — Димитраки Първановъ и дъщери — Анка, Санда и Еленка.

Димитраки Първановъ (1847—1932), богатъ търговецъ, се оженилъ за

---

1) Въ в. „Заря" бр. бр. 3324 и 3325 отъ 6 и 7 октомврий 1932 публикувахъ статия „Чорбаджии отъ стария Плѣвенъ".

2) Портретътъ му е поставенъ въ Плѣвенското читалище.

3) Юр. Трифоновъ е написалъ историята на гр Плѣвенъ.

Монка Панова. Родили: 8 дъщери и 1 синъ: Парашкевица, Здравка, Евламбия и др.

Обр. 29. Чорбаджи Димитраки Първаноолу (1847—1932). Внукъ на Уста Гечо хаджи Славовъ отъ Ловечъ.

Парашкевица, женена за Цони Сейковъ, търговецъ, сега пенсионеръ, родила: 1. Борисъ Цоневъ, гимназиаленъ учитель, жененъ за Мара Бѣлопитова отъ рода на проф. Петко Стояновъ; родили: Иванчо и Лилянка. 2. Звезделинъ Цоневъ, писатель, жененъ за Антонина Николова, родили: Николай и Петко; 3. Димитъръ Цоневъ, т. п. чиновникъ, жененъ за Марийка Петрова, родили близнаци — Любчо и Надка; 4. Асѣнь Цоневъ, музикантъ, жененъ за Пенка.

Здравка, женена за Никола Абаджиевъ, воененъ чиновникъ. Родили: Симеонка — учителка, Радка, Маргаритка и Любка — неженени.

Евламбия (Бинка), женена за Панайотъ Спировъ, учитель, — иматъ синъ Грозданъ.

Сестри на Димитраки Първановъ (1847—1932) и внучки на ловчанския чорбаджия въ Плѣвенъ Уста Гечо х. Славовъ сѫ били:

1. Анка, женена за Иванчо Дамяновъ, търговецъ. Родили: а. Еленка, женена за Тодоръ Цаковъ мед. фелдшеръ, които родили: Цвѣтанка, акушерка, женена за Кръсто Панчевъ, мед. фелдшеръ; Асѣнь, студентъ-агрономъ; Катя, Магда и Йорданъ. б. Невѣнка, женена за Иванъ Добревъ, хотелиеръ. Родили: синъ Петъръ; в. Дамянъ Ив. Дамяновъ, жененъ зи Жозефина, французойка отъ Парижъ, дамски кроячъ; г. Колю Иванчевъ, жененъ съ синове Христо и Алекси и дъщеря Олга, студентка по математика въ София. Алекси К. Иванвчевъ е касиеръ въ Народния театъръ — София.

2. Санда, женена за Йорданъ Доновъ, пенсионеръ. Родили: Георги, Цоню Тодорица и Димитъръ; 1. Георги умрѣлъ нежененъ; 2. Цони Йордановъ началникъ трудово бюро и бившъ гимназияленъ учитель, жененъ за Стояна, учителка, родили: Леонидъ, лесничей и Йорданчо, ученикъ; 3. Тодорица, женена за Георги Кръстевъ, учитель въ Враца; родили: Лилянка и Любчо; 4. Димитъръ учитель, жененъ за Тинка Прокопанова, учителка. Родили: Анастасия.

3. Еленка, женена за Мили Василевъ, т. п. чиновникъ. Родили: Магдалина, учителка, женена за Иванъ Поповъ, касиеръ фин. управл. Родили: Лилянка и Милко.

Б.) Марийка Гечева х. Славова, женена за Никола Савовъ, чорбаджия. Родили: Сави, търговецъ и Тодоръ; Сави х. Савовъ, жененъ за Минка. Родили: 1. Николай, студентъ-агрономъ въ Бърно (Чехия); 2. Косто, жененъ за Парашкевица и 3. Марийка (Маруца) женена за Димитъръ Петковъ, търговецъ.

В.) Йонка Гечева х. Славова, женена за Пенчо Марковъ, търговецъ. Родили: Пени Пенчевъ, учитель и Петра Пенчева.

Г.) Еленка Гечева х. Славова, женена за Сандо Хицовъ, чорбаджия, отъ рода на Георги Дачевъ, първенецъ. Еленка и Сандо родили: Розка, женена за Василъ Ленковъ. Родили: Невѣнка и Надка — дъщери. Надка женена за аптекарь въ Русия.

Потомци на Хаджи Славъ, които сѫ живѣли въ Ловечъ, сѫ дъщеритѣ му Евдокия и Санда и синоветѣ му: Иванчо и Трифонъ хаджи Славови. Жената на Иванча се казвала Маринка, а жената на Трифона — Моца. И двеtѣ отъ богати родове. Маринка е била низка жена, дълбоко религиозна и учена. Тя редовно е посещавала черква, чела е псалтиря и наустницата и е била жена съ търговски духъ. Моца е била съ представителна външность, хубави сини очи и дълга руса коса. Двамата братя — Иванчо и Трифонъ хаджи Славови продължили въ Ловечъ обширната търговия на своя баща хаджи Славъ и банкерството. И тѣ сѫ се ползували съ голѣмо влияние като видни и почтени търговци и сѫ правили благодеяния въ Ловечъ. Кѫщитѣ имъ сѫ били най-богато обзаведени. Трифонъ хаджи Славовъ умрѣлъ въ Букурещъ, гдето билъ отишълъ по търговска работа. Иванчо хаджи Славовъ починалъ въ Ловечъ презъ време на чумата 1837 година. Търговскитѣ му работи продължила жена му Маринка. Трифоновата жена — Моца повторно се оженила за богаташа отъ горния край на Вароша, Вълчу Лазароулу, името на когото е споменато въ книга I-а на „Ловечъ и Ловчанско“, стр. 123, като единъ отъ щедритѣ дарители при постройката на Горно-крайското училище въ 1847 год.

Семейството Маринка и Иванчо хаджи Славови е имало трима синове: Димитъръ, Христакъ и Иванчо (роденъ наскоро следъ смъртьта на баща си, затова е кръстенъ на него). Димитъръ починалъ въ чумавата 1837 година, заедно съ баща си. Вдовицата Маринка, отъ рода на Пастафана съ сина си Христакъ, продължили търговиитѣ, до като израстналъ и синътъ Иванчо и тогава фирмата била Христакъ и Иванчо хаджи Славови, но следъ време, като се оженили, тѣ се раздѣлили. Христакъ се оженилъ за Тодорка — дъщеря на тогавашния виденъ чорбаджия Николчо Ст. Терзиевъ, който билъ и образованъ човѣкъ, владѣялъ е: турски, арабски и гръцки езици; той е билъ измамно отровенъ въ Цариградъ като членъ въ депутацията по църковнитѣ ни борби. Името му има на мраморната плоча въ Горно-крайската църква „Св. Недѣля“.[1]) Тодорка е била представителна и хубава жена и съ много благъ характеръ. Кѫщата на Христакъ Хаджи Славовъ и сега е запазена (притежаватъ я наследницитѣ — тѣхнитѣ внуци — Христо и Кочо Ив. Начеви). Кѫщата е чорбаджийска, голѣмъ прустъ (гостна стая) съ миндери, чардаци — красива обстановка, съ широкъ дворъ, съ чемшири. Намира се на улица Левски въ горния край на Вароша.

Тодорка и Христакъ хаджи Славови сѫ имали 16 деца, повечето отъ които сѫ измрѣли още като малки, а оженени сѫ били: Маринка за Коста Караконовъ — табакъ, Бънка за Денчо Дейновъ манифактуристъ, Иванка за Иванъ Начевъ манифактуристъ, — всички покойници. Единствена жива наследница на Христакъ хаджи Славовъ е най-малката му дъщеря Пенка (женена за покойния Петъръ Г. Маневъ, бившъ вишъ чиновникъ въ Народната банка — София). Пенка хаджи Славова е олицетворение на доброта, подобна на майка си; тя е една отъ деятелнитѣ членки на Ловч. култ. благ. д-во въ София и е била избирана и въ настоятелството. Наедно съ жененитѣ си вече деца: Христо — инженеръ химикъ съ жена Елза; Георги — юристъ, сѫдия съ жена Мара и дъщеря Иванка, сега г-жа Сарафова, живѣе въ София и се радва на своитѣ внучета. Христо, бившъ действующъ офицеръ, и Георги сѫ участвовали въ войнитѣ.

---

[1] Вижъ „Ловечъ и Ловчанско“, кн. III, стр. 22—25.

Христакъ хаджи Славовъ е билъ високъ и представителенъ човѣкъ. Обличалъ се е хубаво — съ дълъгъ кюркъ, черни каравани, съ бѣли чорапи и е билъ строгъ и дисциплиниранъ човѣкъ. Той е билъ и членъ въ управителния съветъ на градъ Ловечъ при каймакамина (алазието). Напоследъкъ той е билъ въ съдружие (манифактура) съ Павли Курновъ (бащата на Евстати Павловъ) и е оставилъ богато наследство. Христакъ Ив. хаджи Славовъ е починалъ въ 1905 год., а жена му Тодорка въ 1890 година. При обсадата на Ловечъ 1877 много ловчански семейства сѫ били прибрани на квартира въ кѫщата на Христакъ Ив. хаджи Славовъ и спасени отъ турскитѣ кланета.

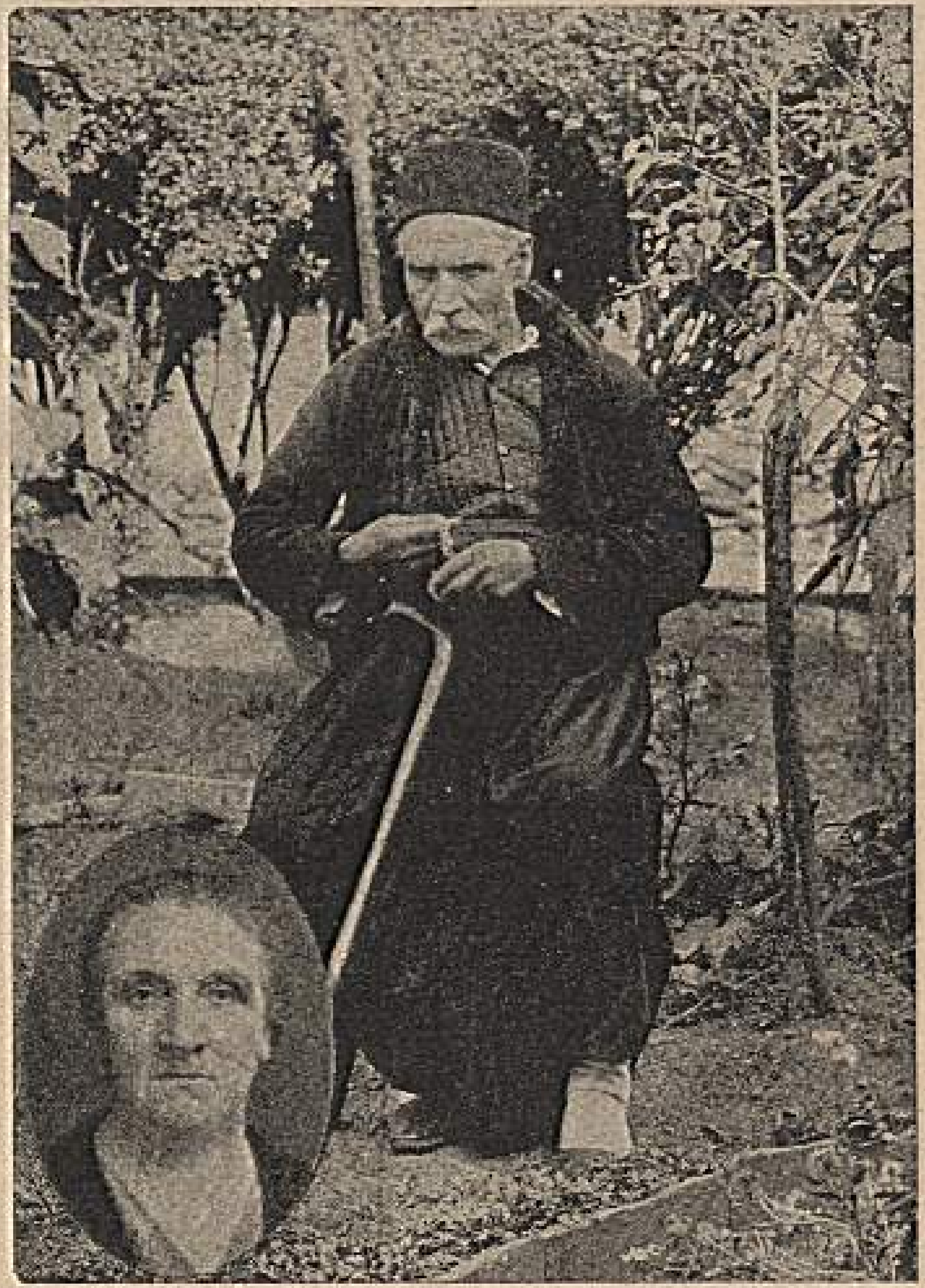

Обр. 30. Христакъ Ив. хаджи Славовъ и единствената останала негова жива дъщеря Пенка Г. Манева.

Най-малкиятъ синъ на Иванча хаджи Славовъ, именуемъ сѫщо Иванчо Иванчевъ хаджи Славовъ, се оженилъ за Хицка, дъщеря отъ видния и богатъ родъ Тодоръ Драсовъ и сестра на заслужилия ловчански гражданинъ Иванъ Драсовъ[1].

---

[1] Вижъ биографията му въ кн. IV, „Ловечъ и Ловчанско", стр. 99.

Отъ сѫщия родъ е и поборника Тодоръ Кирковъ.[1] Иванчо Ив. хаджи Славовъ е търгувалъ — билъ е абаджия, а сѫщевременно билъ е единъ отъ първитѣ сарафи (банкери) въ Ловечъ. Дюкянътъ му — голѣмъ и джамлия, е билъ до каменната стълба на изгорѣлия мостъ, по която стълба се слизаше за рѣката Осъмъ и за касапницитѣ (сега халитѣ). Той е билъ и членъ въ училищното настоятелство и той е броилъ заплатитѣ на учителитѣ. Кѫщата му и сега е запазена въ Вароша на жгъла на улицитѣ „Тодоръ Кирковъ" и „Никола Ковачевъ". Тя е била на времето си богатска кѫща: голѣмъ прустъ съ миндери, постлани съ алено сукно, наредени сѫщо съ алени възглавници. Бѣли стени, бѣли пердета и бѣли покривки на маситѣ; аленъ килимъ и две голѣми, като вратитѣ, билюрени огледала, доставени отъ Виена. Този прустъ приличаше на сегашнитѣ червени салони. Столове, кревати, сребърни, позлатени и порцеланови сервизи — всичко доставено отъ Виена.

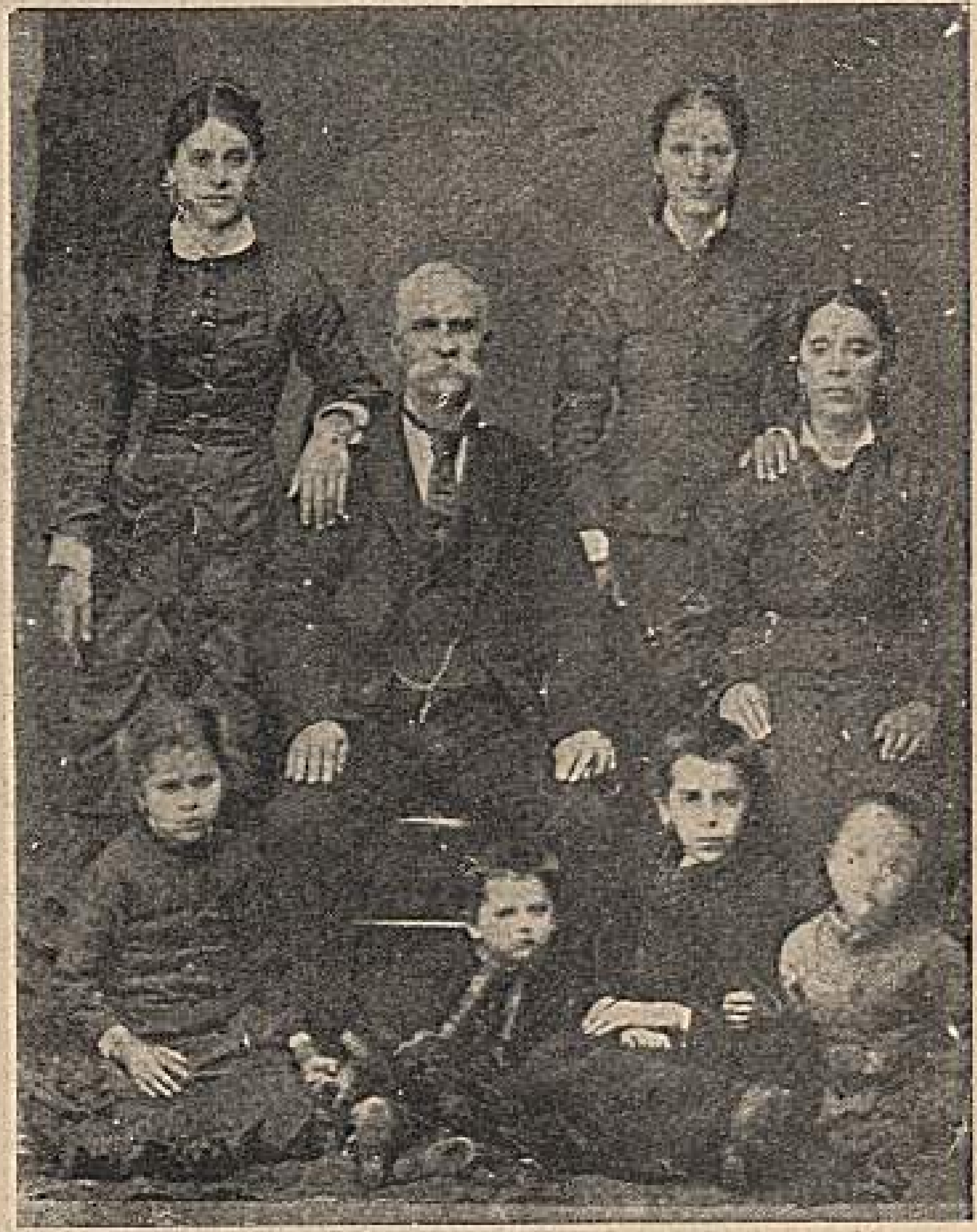

Обр. 31. Семейството Хицка и Иванчо Ив. хаджи Славови. Горе прави дъщеритѣ Маринка и Руска, долу седнали: Райна, Христо, Иванъ и унука Иванъ.

Иванчо и Хицка хаджи Славови сѫ се обличали съ скѫпи богати облѣкла — обичали сѫ голѣмството. Били сѫ извънредно гостоприемни. Видни чиновници като пристигнатъ въ Ловечъ — у тѣхъ ще бждатъ на гости. Правили сж и благодеяния: около тѣхъ сж се прехранвали мнозина бедни хора. Иванчо Ив. х. Славовъ е билъ съ извънредно благъ характеръ. Като голѣмъ сарафинъ — ималъ доста злато, а дребнитѣ пари държалъ въ една футия, турена въ зимника.

---

[1] Вижъ „Ловечъ и Ловчанско", кн. IV, стр. 74.

Семейството Иванчо и Хицка Ив. хаджи Славови сж оставили наследници — дъщери: 1. Маринка, омжжена за Пано Първановъ, кафтанджия — вече покойникъ. Маринка макаръ и къмъ 80 години е още здрава и пъргава съ червено лице и бѣла коса. Жена съ търговски духъ (като баба си Маринка), тя взема най-живо участие въ търговскитѣ работи на своя синъ — сегашния ловчански богаташъ Иванъ Пановъ, останалъ нежененъ. Маринка има женена дъщеря Пенка Каркеланова — въ Пловдивъ; 2. Марийка — оженена за Калю Караконовъ, произходящъ отъ богатия табашки родъ Кочо Караконоулу и братъ на ловчанския благодетель Маринчо Караконовъ.[1] Иванъ К. Караконовъ, гимназиаленъ учитель, е неинъ синъ и другъ синъ Василъ, женепъ; 3. Руска — най-красивата на времето дъщеря; вземала частни уроци по френски и руски езици при учителката Ана Радославова. Оженена е била за богатия табакъ Цачо Панчевъ, покойникъ, който произхожда отъ прочутия родъ на Станю Панчоулу. Руска има три женени дъщери — Дима, Хицка и Райна и единъ синъ Коста Цачевъ, желѣзничарь, сжщо жененъ; 4. Райна е четвъртата дъщеря на Иванчо и Хицка хаджи Славови, оженена за покойния полковникъ Богословъ Калевъ, взелъ участие въ войнитѣ. Тя изгуби въ 1918 год. при обсадата на София и едственията си синъ капитанъ Димитъръ Калевъ. Сега Райна живѣе въ София при единствената си дъщеря Хицка, женена за д-ръ Мл. Григоровъ и се радва на своитѣ внуци и на голѣмо познанство. Райна хаджи Славова Калева е една отъ деятелнитѣ членки на Ловч. култ. бл. д-во въ София.

Синоветѣ на Иванчо и Хицка Ив. хаджи Славови сж: 1. Д-ръ Иванъ Иванчевъ — дългогодишенъ сждия и председатель на сждъ; сега адвокатъ въ София, неженъ; Христо Иванчевъ хаджи Славовъ, покойникъ, бившъ чиновникъ. Жена му Ефросина живѣе въ София съ единствената си дъщеря Евгения, женена за Кирилъ Първановъ (юристъ).

Хицка Ив. хаджи Славова е починала на 12. VIII. 1892 г., а мжжътъ й Иванчо Ив. хаджи Славовъ презъ февруарий 1894 година.

Третиятъ синъ на стария хаджи Славъ, се казвалъ Трифонъ хаджи Славовъ и както споменахме, той починалъ въ Букурещъ, гдето билъ заминалъ по търговска работа. Жена му Моца повторно женена за богатия ловчалия Вълчо Лазароулу, който наскоро следъ това починалъ, се прибрала да живѣе при единствения си синъ Христо. Семейството Моца и Трифонъ хаджи Славови сж имали 4 дъщери и единъ синъ, а именно: 1. Мица, женена за Гечо Касабовъ, отъ знатния и богатъ родъ Касабоулу. Тѣхни деца сж били: Иванчо, Христо, Цоко и Калю Касабови. Отъ Христо и Тодорка Касабови сж родени сегашниятъ аптекарь въ Ловечъ Иванъ Касабовъ и сестритѣ му: Райна и Надя. Отъ сжщия родъ и потекло Касабоулу, е била и прочутата на времето и красива мома Денка Касабова, възпѣта въ пѣсеньта:

Разболя се назлжмъ Денка,
Назлжмъ Денка Касабова
— — — — — — — — —

---

[1] Вижъ „Ловечъ и Ловчанско", кн. II, стр. 143-145.

която пѣсень съ своето поетично съдържание и съ звучната си мелодия и сега се пѣе въ Ловечъ; 2. Маринка втората дъщеря на Трифонъ Хаджи Славовъ, женена за виденъ търговецъ Петко Бюкюка. Тѣ сж родили: Мичу, Трифонъ, Даца и Цвѣтко Бюкюкови. Отъ този родъ сега сж останали: Стефанъ, Донка и Иванъ Русинови; семейство Маринка Людсканова и Пенка Трифонова. Маринка П. Бюкюкова като останала вдовица ходила въ турско време въ Букурещъ при дъщеря си Даца М. Русенова. А когато загубила сина си Мичу (голѣмъ търговецъ, умрѣлъ като годеникъ), тя — Маринка, за утѣха въ ония трудни за пжтувания времена презъ робството отишла въ Рилската света обитель, гдето дълго време останала. Мичу е билъ сгоденъ за Юрдана Тошкова, която после се оженила за Томи Попкостовъ, баща на Митю и Тошко Костови — последниятъ е директоръ и притежатель на Търгов. училище „Меркуръ" въ София.

Въ сжщия день, когато починалъ Мичу, починала и баба Моца Трифонъ хаджи Славова и то въ 1867 година; 3. Третата дъщеря на Моца и Трифонъ Хаджи Славови е била Иоца — женена за Хицу Убесника (табакъ). Тѣ сж родили: Косто, Величка, Гаца, Моца, Мица и Русана Убесникови. Отъ това семейство произлизатъ родоветѣ: а. Коста Убесника, ловчански богаташъ (табакъ), жененъ за Донка Колева.[1] Тѣхни наследници сж: Петъръ Убесника (богатъ търговецъ), Никола Костовъ (полковникъ) и Кунка — всички неженени; б. Величка Убесникова, женена за Цвѣтко Сърнака. Тѣхна дъщеря е Юрдана, женена за Петъръ попъ Първановъ, съ наследници: инженеръ Павелъ Петровъ (жена му Гацка), Коста Петровъ (подполковникъ, жена му Милка); Коста е касиеръ на Ловч. културно благ. д-во въ София. Всички сж дейни членове на дружеството. Дъщери женени: Величка Груева, Хица Фитова (зап. офицеръ), Дима Тончева и Тинка Константинова (членъ въ апелация); в. Гаца Убесникова, женена за Григоръ Терзиевъ Узуновъ, който въ турско време е заемалъ държавна служба — векилинъ. Тѣхни наследници: Христо Григоровъ Узуновъ, Юрдана и Моцка, всички женени; г. Моца Убесникова женена за Хр. Семерджиевъ — Сламеницата. Тѣхни наследници: Павелъ, Пенка (женена за Д. Драсовъ, нейни дъщери — Моцка и Стефанка), Хицу, Данаилъ и Косто (бившъ членъ въ апелативния сждъ — Русе, сега покойникъ) Христо Семерджиеви. Павелъ е виденъ и богатъ търговецъ въ Добричъ; д. Мица, женена за Цочо. Покойници. Нѣматъ наследници, е. Русана Убесникова, женена за богатия търговецъ Коста Даскаловъ. Тѣхни наследници — 5 дъщери: Стефана (женена за подполковникъ Соларовъ), Тодорина — (за подполковникъ Хаджимичевъ), Юрдана — за търговецъ, Витка — за инженеръ Стефановъ и Райна — за адвоката Дѣлиевъ: 4. Четвъртата дъщеря на Моца и Трифонъ хаджи Славови е била Радка, оженена за Йовко Тюфекчиевъ (Пушкаровъ), по занятие кафтанджия. Чорбаджи Йовко е билъ членъ въ турския градски съветъ въ Ловечъ (билядието). Радка и Йовко Пушкарови сж родили: Христо, Димитъръ, Косто, Трифонъ, Георги, Моца и Минка Пушкарови. За Христо Пушкаровъ вижъ — „Ловечъ и Ловчанско", кн. IV, стр. 126, като народенъ мжжъ. Димитъръ (кафтанджия) — 80 годишенъ живъ, но нежененъ. Косто (покойникъ) търговецъ — билъ е и членъ въ общинския съветъ въ гр. Ловечъ; жена му — Матка (отъ Габрово) и дъщеря имъ Цвѣтанка — студентка. Трифонъ и Георги (юнкеръ) сж покойници. Моца, женена за Станю Терзиевъ (търговецъ). Тѣ сж имали и 4 дъщери — сега покойници и единъ синъ д-ръ Томчо Станевъ, сега инспекторъ въ дирекцията на народното здраве и членъ въ настоятелството на Ловч. култ. благ. д-во — София, жененъ за Пенка Митева, бивша учителка. Минка Йовкова Пушкарова, женена за Косто Савчевъ, земледѣлецъ — ходилъ е и въ Америка. Тѣхни наследници сѫ: Вѫна — женена; Райна, женена за Петко Ивановъ — математикъ, гимназ. учитель въ София и Славко — чиновникъ, сѫщо жененъ.

---

[1] Сестра на Иванчо Колевъ. Вижъ „Ловечъ и Ловчанско", кн. IV, стр. 61.

Изброенитѣ до тукъ 4 дъщери на Трифонъ и Моца хаджи Славови сѫ били всички материално добре — оженени и сѫ продължили своя родъ. Кѫщитѣ на всичкитѣ сѫ били достатъчно добре обзаведени и нѣкои сѫ запазени.

Единствениятъ синъ на Моца и Трифонъ хаджи Славови се казвалъ Христо Трифоноулу хаджи Славовъ. Останалъ още на младини безъ баща (починалъ въ Букурещъ), той още въ най-раннитѣ дни, се калилъ за буритѣ на живота; така, той продължилъ търговиитѣ на баща си и въ скоро време се засилилъ още повече и се издигналъ, като надминалъ баща си по богатство и имотъ. Христо Трифоновъ хаджи Славовъ е билъ високъ и черноокъ човѣкъ. Обличалъ се скѫпо и елегантно по турската мода съ фини платове отъ рагузко сукно. По характеръ е билъ веселъ и съ добро сърдце. Главното му занятие е било — абаджилъкъ. Ималъ си одаи въ абаджийския ханъ въ Ловечъ, гдето нѣколко майстори, калфи и чираци сѫ изработвали стоката, а той въ своя дюкянъ на сегашната търговска улица близо къмъ моста е продавалъ стоката и упражнявалъ банкерство. Стоката е била разпращана и изъ разни села и градове, въ околностьта на Ловечъ и въ други мѣста въ страната. Той е кредитиралъ търговското сдружение на Анастасъ Т. Кунчевъ & С-ие[1]) за търговия съ басми (читове). Христо Трифоновъ хаджи Славовъ е вземалъ живо участие и въ обществения животъ на града и народнитѣ дѣла преди освобождението. Така той е подписалъ и молбата отъ 1873 г. до Светия Синодъ въ Цариградъ, съ която ловчанскитѣ първенци настояватъ да се утвърди избора за ловчански митрополитъ върху архимандрита Кесарий Недювъ Хорозовъ[2]) отъ Елена. Христо Трифоновъ хаджи Славовъ, като голѣмъ родолюбецъ е подкрепялъ морално и материално и революционното дѣло въ Ловечъ.

Христо Трифоновъ се оженилъ за красивата и богата мома Марушка, дъщеря на видния ловчалия Михалъ Вълковъ (Мишоулу) по занятие сапунджия и голѣмъ винарь. Мишоулу е билъ общественъ човѣкъ; той има голѣми заслуги по изграждането на Долнокрайската църква „Св. Богородица“ въ 1843 год. Събиралъ е помощи за тази цель и съ силата на своя авторитетъ и добро име, съ което се ползувалъ всредъ ловчанци, успѣвалъ. Въ неговата кѫща се е приготвяла храната (гозбата въ казанъ и хлѣбъ по цѣли кошове) и тамъ сѫ спѣли майсторитѣ и работницитѣ, които зидали черквата. Неговата висока ревность и любовь къмъ това обществено дѣло сѫ го направили да бѫде обичанъ и уважаванъ отъ всички. Рано сутринь чорбаджи Мишу съ тояжка въ рѫка е чукалъ отъ порта на порта да буди и дига ангариитѣ, за да градятъ божия храмъ въ Ловечъ. Той е билъ цѣли 12 години епитропъ въ църквата. Силно набоженъ и високо просвѣтенъ човѣкъ, редовно въ праздникъ билъ е тамъ, а като се завръщалъ отъ църква въ кѫщи възпитавалъ

---

[1]) Вижъ — „Ловечъ и Ловчанско“, кн. IV, стр. 138 и кн. V, стр. 77.

[2]) Вижъ — „Ловечъ и Ловчанско“, кн. III, стр. 30. Архим. Кесарий е основатель на Мирданския манастиръ, гдето е погребанъ. За този деецъ се спрѣхъ по-подробно въ книгата си, която наскоро излиза отъ печатъ „Манастиритѣ въ Търновско“.

децата си, като ги събиралъ около себе си и имъ разказвалъ прочетеното въ църквата евангелие и поучението отъ него. На негово име е наречена една отъ улицитѣ въ Вароша, гдето се намира и днесъ кѫщата му. А голѣмата му, силно развита и богата търговия на едро съ вина и ракии народътъ е изразилъ съ думитѣ: „ходилъ е на гости у Мишоулу“, които думи се казватъ и сега въ Ловечъ, когато става дума за човѣкъ, който се е малко понапилъ. Родителитѣ на чорбаджи Мишу се наричали Вълко и Вѫца, сѫщо богати и видни хора. Чорбаджи Мишу починалъ на 50 годишна възрасть, а жена му Недка доживѣла повече отъ 100 години. Чорбаджи Мишу ималъ братъ Вълчо, но поради това, че турцитѣ го преследвали непрекѫснато като родолюбивъ българинъ — той забѣгналъ въ Букурещъ и тамъ търгувалъ и умрѣлъ. Чорбаджи Мишу ималъ и сестра Сѫба и нейнитѣ двама синове били сѫщо търговци въ Букурещъ и отъ тамъ пращали подаръци.

Дѣдо Мишу е оставилъ голѣмо богатство — имоти и пари — злато, отъ което даже и сега живитѣ негови наследници сѫ се ползували.

Женатa на чорбаджи Мишу — Недка е била отъ богатия родъ Дейноулу. Сегашнитѣ наследници отъ тоя родъ сѫ братята — Маринъ и Христо Дейнови (търговци въ София) и Павелъ въ Америка. Родителитѣ на Недка сѫ били Иванка и Хицу (Христо) Дейнови. Недка е била предприемчива и будна жена, съ търговски духъ, следъ смъртьта на мѫжа си, тя наедно съ синоветѣ си, продължила търговското предприяте, закрепила го и го издигнала. Недка имала братя: Денчо, Симеонъ, Пано, Хицо, Димчо, Косто и Тодоръ и сестра — Данка Дейнови, отъ които Димчо и Тодоръ ходили въ Нѣмско; обличали се по европейски и били въ Ловечъ нѣщо като търговски консули. Кѫщата на Недка и на Мишу и сега запазена, е съ голѣма порта, обширенъ дворъ и градини съ повиснали асми, бухнали чемшири, а въ мазата и днесъ още стоятъ като споменъ отъ нашето патриархално време запазени грамадни винарски сѫдове (ленъ, голѣми бъчви отъ 1000 ведра, каци и пр.). Чорбаджи Мишу е ималъ много лозя. Той е обичалъ да развъжда гълѫби — негово любимо развлѣчение, и въ градината и въ двора сѫ хвърчели разноцвѣтни гълѫби.

Обр. 32. Жива унука на Мишоулу Недка Хр. Кокилева на 85 години. (Майка на Петъръ Кокилевъ и на генералъ Ст. Кокилевъ)

Недка и Мишу сѫ родили 4 дъщери (Вѫца, Кера, Божана и Марушка) и 4 синове (Добри, Христо, Иванчо и Василъ).

Вѫца се оженила за Сави Хицовъ Сапунджиятъ и сѫ родили 3 дъщери (Недка, Кѫтя и Марийка) и 4 сина (Тодоръ, Михалъ, Фико и Косто). Недка женена за Хр. Кокилевъ и тѣ сѫ родили: а) Петъръ Кокилевъ, дългогодишенъ учитель и инспекторъ,[1]) а сега управитель на фабриката българска захарь — Плѣвенъ. Първата му жена Пенка, а сегашната Сенка (обществена жена). Тѣхни наследници: Никола Кокилевъ (авиаторъ) съ жена си Надежда и дъщеря Надежда Стаева (учителка). б) Генералъ Стефанъ Кокилевъ известенъ воинъ, жена му Еленка и тѣхнитѣ покойни две дъщери

---

[1]) Петъръ Кокилевъ е билъ и председатель на Ловчанското читалище.

Пенка и Цвѣтанка. в) Тодорка (покойница) женена за фелдшера Симеонъ Бенковъ, тѣхни дъщери: Надежда (милосердна сестра) и Дана (учителка).

2) Отъ Кжтя Савчева сж родени: а) покойнитѣ Пенка и Василъ Найденови. Тѣхни наследници сж: Трифонъ Поповъ (геодезистъ) и жена му Веса; Надя, женена за Стефанъ Салабашевъ (търговецъ) и Кирилъ. Отъ Василъ и Пенка Найденови — Иванчо. б) Вжцка женена за Петъръ Халачевъ. Тѣхни наследници: Тинка и Иванчо.

3) Марийка Савчева женена за Иванчо Ахтимовъ (търговецъ). Тѣхни наследници: а) Капитанъ Тодоръ Ахтимовъ — жена му Парашкева. б) Веса и Любенъ Хаджи Николови (гимназиаленъ учитель). в) Надежда и Георги Панчеви (търговецъ) и г) Юрданка и Георги Балевски.

4) Синове на Вжца и Сави сж: Косто Савчевъ, ожененъ за Минка Иовко-Пушкирова. А починали синове на Вжца сж: Тодоръ, Михаилъ и Фико. Наследникътъ на Тодора, Михаилъ, сега е богаташъ въ Америка.

Баба Вжца Савчовица е била на времето си прочута баба (акушерка) въ Ловечъ. Тя е разбирала много и отъ народна медицина. Посещавана е била отъ много граждани и селяни и е лѣкувала разни болести. Сжщевременно е била жена съ силна паметь. Знаяла е много приказки и стари народни пѣсни, много отъ които сж и записани отъ инжен. Трифоновъ още въ 1891 г. и нѣкои отпечатани въ Сборника за народни умотворения.

Баба Вжца е достигнала повече отъ 90 годиш. възрасть. Тя е имала и художественъ усетъ. Житата на еснафитѣ тя е пишела съ захарь и кафе като е нарисувала и образа на светията (патрона на еснафа). Тя е била и като вѣченъ календаръ; до нея се допитвали за всичко.

Втората дъщеря на Михалъ Мишевъ — Кера е била женена за Хаджи Първана (кжщата му е въ Вароша на жгъла ул. Мишевъ и Н. Ковачевъ) — наследници Тодорка Хаджи Първанова и др.

Третата дъщеря — Божана се оженила за Гено Цачевъ, Чешнето. Кжщата имъ съ своитѣ високи двуетажни чардаци и сега сжществува на улица Ник. Ковачевъ, въ която живѣе синътъ имъ Василъ Геновъ. Отъ Божана е и семейството въ Варна Цачо Геновъ (математикъ и дългогодишенъ учитель въ флотското училище) съ дъщери: Божанка и Надя, синове — Гено и Кирилъ моряци. Баба Божана се е отличавала съ своето трудолюбие и работливость. Тя е имала и покойна дъщеря Дзанка.

Синоветѣ на баба Недка и на дѣдо Мишу били: Добри и Христо, починали млади; а Василъ починалъ ергенъ. Останалъ само синътъ Иванчо, който е билъ жененъ за Недка Хаджи Павлова, сестра на Цвѣтко Хаджи Павловъ.[1])

Иванчо Мишевъ, продължилъ занятията на баща си: (сапунджийство, винарство, търговия съ сурови кожи и пр.). Жена му Недка била трудолюбива и весела жена (тъчеше и пѣеше). Достигнали до завидно благосъстояние. Тѣхни наследници сж: 1. семейството — Райна и Василъ Иванчеви — дългогодишни учителка и учитель. Тѣхни деца сж: Петкана, женена за търговеца Стоянъ Радковъ и Иванчо, ученикъ; 2. Недка и Стефанъ Мишеви (богатъ търговецъ), които живѣятъ въ кжщата на дѣда си Миша; иматъ две деца; 3. Покоенъ синъ на Недка и Иванчо Мишеви е Михалъ (Матю), жена му Пенка Краева и тѣхна дъщеря — Вена женена за поручикъ Туховъ; 4. Дацка Вангелова и Цвѣтко — покойници.

---

[1]) За Цвѣтко Хаджи Павловъ вижъ — „Ловечъ и Ловчанско“ кн. IV стр. 123.

Най-галената и най-хубавата дъщеря на старитѣ баба Недка и дѣдо Мишу е била Марушка, която е била голѣма пѣснопойка. Съ своя звученъ, чистъ и мелодиченъ гласъ е веселила не само бащината си кжща, но и цѣлата махала. Владѣяла е хубаво и турския езикъ, който научила като другарувала съ младитѣ кадънки на близката до бащината ѝ кжща турска махала, около банята. По природа е била интелигентна мома. Марушка Мишева като красива, богата и прочута на времето си мома, е била възпѣта въ следнитѣ две народни пѣсни, които при разни случаи и веселби се пѣели въ Ловечъ:

I Пѣсень.

Събрали сж се отбрали,
Малки моми хубави,
Събрала ги киръ Марушка,
Киръ Марушка хубава,
Въ Мишовата градина —
Да си пѣсни пѣятъ —
И на люлки люлѣятъ!
Зачулъ ги е Станю Терзиевъ
И на брата си Григора думаше:
Я иди братко, покани башъ ергени:
Христо Трифоновъ, Христо Генковъ
Пеню Лазаровъ, Първанъ Маневъ[1]) —
Тлъсто агне да си ядемъ
И руйно вино да си пиемъ!
И малки моми да слушаме,
Да слушаме и да гледаме,
Като си пѣсни пѣятъ
И на люлки люлѣятъ
Съ киръ Марушка хубава,
Въ Мишовата градина!

(Записалъ Никола Т. Хаджиевъ отъ Даца Хр. Найденова).

II Пѣсень

Събрали се ергенитѣ
Ергенитѣ башоветѣ
Башоветѣ—търговцитѣ
Търговци и даскалъ Никола
Събрали сж общо пари
Та купили тлъсто агне
Тлъсто агне руйно вино
Башъ ракия и търнаци.
Чи отишли у назлжмъ Станя
Назлжмъ Станя Терзиолу
В' градината подъ сливата
Чи сж яли и сж пили
Чи сж сбрали да си сгледа
Назлжмъ Христо Трифуноулу
Назлжмъ Марушка Мишева
Хубава мома Марушка
Още други все другари
Назлжмъ Григоръ Терзиоулу
Назлжмъ Христо Генкоулу
И даскалъ Никола Ковача.[2])
Чи ядоха и си пиха
Чи гуляха и си пяха
Дорде чукна черковата
Черковата за вечерня.
Чи си стана даскалъ Никола
Да отиде във черкова
Чи безъ него тамъ не може
„Черкова чука азъ отъ тука“
И на другари тихомъ дума:
А бе кардашъ, а бе иолдашъ
Я полежете и поспете
Дордето азъ се пакъ завърна.
Краката ви въ латинка,
Главитѣ ви въ босилякъ
Безъ васъ може въ черква
Но безъ мене — не може.
Чи доде назлжмъ Марушка,
Назлжмъ Марушка хубава,
Съсъ другарки съсъ акранки
Да си види първа севда,

---

[1]) За Първанъ Миневъ вижъ — „Ловечъ и Ловчанско“, кн. III, стр. 113.
[2]) За даскалъ Никола Ковача вижъ — „Ловечъ и Ловчанско“, кн. III.

Първа севда, назлжмъ Христа,
Назлжмъ Христа Трифоноулу.
Па си дума тя на Христа: —
Я си прати да ме искашъ,
Чи менъ нащи ще ме женатъ!

(Записалъ Ненчо Ц. Рашевъ отъ Мица Първанова)

И Марушка Мишева съ любовь се е оженила за Христо Трифоновъ хаджи Славовъ, като е отказала на много други кандидати.

Марушка се обличала въ богати копринени дрехи. На гърдитѣ си носила 4 гердана отъ жълтици. Герданитѣ били съ различни дължини.

Кжщата на Марушка и Христо Трифонови Хаджи Славови и сега сжществува въ Вароша на жгъла на ул. Тодоръ Стратиевъ и ул. Никола Ковачевъ. Кжщата, съ обширенъ дворъ и градина съ две порти (на всѣка улица по една), е била съ хубаво нареденъ прустъ съ миндери, съ два чардака и пр. Въ сжщата тази махала сж били и други чорбаджийски кжщи, като почнемъ отъ кжщата на Хаджи Мича Баиолу, кжщата на Миро Павловъ[1], на Цвѣтко-Шаранкоулу, Маринъ Караконовъ, бащината кжща на министъръ Радославовъ, на професоръ Иширковъ, Гено Чешнето, Хитрови[2]), Драганчоулу, попъ Анастасъ, Иванчо Хаджи Славовъ, Хаджи-Иванкини, Григоръ Узуна, Станю Терзиевъ, Хаджи Хинко Цането, Хр. Найденовъ, Хр. Генкоулу, Хаджи Първанъ Таушанатъ, Хаджи Иванчо, Бояджи Драганоулу[3]) и др. и стигнемъ до Мишоулу. И тя е била една отъ богатитѣ махали на долнокрайския Варошъ. Тукъ сж ставали хорàта и веселбитѣ по Великдень. Хорото се играяло по дължината на сегашната улица „Н. Ковачевъ“ и е почвало отъ Хаджи Мичовата кжща и свършвало до Мишоулу. Всички млади жени и моми съ своитѣ копринени цвѣтни рокли или гащи и гердани отъ жълтици, съ сърмени тепета и колани съ пафти, а мжжетѣ съ своитѣ алени фесове, копринени антерии, цвѣтни пояси и сукнени дрехи сж красѣли хорото. Портитѣ и прозорцитѣ на всички кжщи сж били разтворени; чардацитѣ и стаитѣ пълни съ гости (зрители). Тукъ сж дохождали и вишитѣ турски сановници на гости на чорбаджиитѣ и да гледатъ хорото — и сж яли и пили и веселили.

А зимно време въ сжщата тази махала е ставалъ зимниятъ спортъ — пързалки съ шейни. Стръмната улица „Мишевъ“ като се почне отъ баира дори до бащината кжща на проф. д-ръ Ст. Ватевъ, както и стръмната улица „Тодоръ Стратиевъ“ (отъ Хр. Найденовъ до банята) въ празднични дни сж били пълни съ мжже, жени и младежи да се пързалятъ на шейни.

Марушка и Христо Трифонови Хаджи Славови сж правѣли и благодеяния. Тѣ сж подкрепяли бедни роднини и комшии, като сж имъ купували дърва, брашно, облѣкло и пр. Марушка е родила деветь деца, отъ които две момчета и две момичета починали още като малки. Останали 4 дъщери (Моцка, Недка, Маринка и Донка) и въ кжщата настанало тжга, че си нѣматъ момче; но следъ известно време Богъ и това имъ желание удовлетворилъ и на 29 юний ст. стилъ на праздника Петровдень 1872 год. се ражда момче и радостьта е била голѣма. Кръстено било Трифонъ (на дѣдото Трифонъ Хаджи Славовъ).

Марушка заболѣла и на Гергьовдень 1874 год. се поминала и била оплакана

---

[1]) Вижъ „Ловечъ и Ловчанско“ кн. III стр. 49.
[2]) Вижъ „Ловечъ и Ловчанско“ кн. IV стр. 74 и стр. 126.
[3]) Вж. кн. III стр. 141.

отъ всички. Трифонъ останалъ на две години безъ майка. Бащата Христо не е искалъ втори пжть да се жени и положилъ всички грижи за 5-тѣхъ си деца и следъ Гергьовдень 1877 год. оженилъ най-голѣмата си дъщеря Моцка за търговеца (табакъ) отъ Горния край — Косто Хиновъ. А на „Св. Киракъ“ 1877 година, когато сж станали кланетата въ Ловечъ, е билъ убитъ и Христо Трифоновъ Хаджи Славовъ. Неговитѣ деца (Недка, Маринка, Донка и Трифонъ) останали кржгли сираци; но съ оставеното отъ баща имъ наследство сж се отгледали, изучили и оженили — подъ попечителството и грижитѣ на женената имъ сестра Моцка и зетя Косто Хиновъ.

Обр. 33. Наследницитѣ на Марушка и Христо Трифонови Хаджиславови: Моцка, Недка, Маринка, Донка и Трифонъ. Живи сж само Донка (сега Донка Г. Топалова — Ловечъ) и Трифонъ (сега инженеръ Трифоновъ — София) — долниятъ редъ.

Родителитѣ на Косто Хиновъ сж били Гаца и Хино Тодорчови. Гаца е била отъ рода Салапиевъ (отъ горниятъ край) отъ който родъ е и прочутата на времето си красавица бѣла Анаста, възпѣта въ популярната любима за цѣлия Ловечъ народна пѣсень:

„Ахъ, дето тече на Башъ-бунаръ водата
„Тамъ си бѣли, бѣла Анаста платната
. . . .

И която пѣсень по своята звучна мелодия и красиво съдържание и сега се пѣе отъ всѣки ловчалия и ловчалийка.

Косто Хиновъ като табакъ се издигналъ и забогатѣлъ и е търгувалъ съ София, Цариградъ, Одеса, Браила и Галацъ. Билъ е високъ, черноокъ и добъръ човѣкъ. Жена му Моцка добра, умна съ срѣденъ ръстъ и руса жена (като баба си Моца Хаджи Славова, на която е и кръстена).

Кжщата на Моцка и Коста Хинови е на улица Табашка (съ прустъ съ миндери, чардакъ и обширни градини до р. Осъмъ).

Косто Хиновъ починалъ въ 1897 г., а жена му Моцка въ 1919 г.

Наследницитѣ на Моцка и Косто Хинови сж: 1. Хино (Христо) К. Табаковъ (съ жена си Райна и децата имъ Маргарита и Тончо). Има си кжща въ София; търгува съ храни и дървенъ материалъ. 2. Гацка, женена за Христо Кирчевъ (търговецъ) — по-рано въ Варна, сега въ София. 3. Братята Трифонъ и Петъръ Костови въ София, предприемачи на разни предприятия, Трифонъ е и юристъ. 4. Сестритѣ имъ Елена и Тона (Тотка) Костови съ университетско образование. Елена учителка женена за Цвѣтанъ Дамяновъ свършилъ по финанситѣ и 5. починалата въ 1902 г. сестра Минка (ученичка отъ III кл.). Втората дъщеря на Марушка и Христо Трифонови Хаджи Славови — Недка се оженила за Тотю Дунковъ (бояджия) — който е търгувалъ съ Пловдивъ, Свищовъ и селата изъ Ловчанско. Баща му Дунко Ивановъ е билъ касиеръ презъ 1864—1866 г. на Горнокрайската църква „Св. Недѣля".[1] Недка е била черноока съ срѣденъ ръстъ, весела и добра жена (кръстена на баба си Недка Мишева). Тя е правила благодеяния, като е отгледала 3 сирачета и ги е оженила; грижила се и за по-малкитѣ си сестри. Тотю високъ, русъ и добъръ човѣкъ.

Родътъ на Дункоулу се е отличавалъ по това, че всички сж били високи хора. И сега въ Ловечъ за високъ човѣкъ казватъ: „Растналъ е у Дункоулу".

Кжщата на Недка и Тотю Дункови на ул. Търговска (въ срѣдата на голѣма градина) е била турски конакъ (харемъ) на Фехимъ паша. И сега се пазятъ още красивитѣ рѣзбарски тавани на стаитѣ.

Наследницитѣ на Недка и Тотю Дункови сж: 1) Димитъръ (адвокатъ) въ Ловечъ. 2) Трифонъ — търговецъ. 3) Марийка бивша учителка, женена за търговецъ Дончо Ст. Despite Дончовъ (и децата имъ Стефчо и Надя) — Ловечъ и 4) Покойникъ Христо (ученикъ VII кл. починалъ 1917 г.).

Тотю Дунковъ починалъ въ 1905 год., а жена му Недка въ 1932 год.

Третата дъщеря на Марушка и Христо Трифонови Хаджи Славови е Маринка, женена за Хино Хр. Генковъ (търговецъ на колониалъ), търгувалъ съ Свищовъ и Пловдивъ — братъ на опълченеца Рачо Хр. Генковъ[2]. Хино е билъ русъ и високъ човѣкъ. Починалъ е въ 1889 год. Маринка руса, съ срѣденъ ръстъ и пѣснопойка (като майка си Марушка). Починала въ 1929 год. Кжщата имъ е въ Вароша — на улица Тодоръ Стратиевъ. Тѣхни наследници сж: 1. Анастасъ (Тасю) търговецъ въ Ловечъ съ жена си Станка (отъ Троянъ) и децата имъ Марийка и Трифонка. 2. Дъщеря Марийка, женена за Илия Попдимитровъ и двамата учители въ с. Добродanъ (Троянско) и децата имъ Веселинъ и Мариянка.

Четвъртата дъщеря на Христо Трифоновъ Хаджи Славовъ е Донка. Оженена за Георги П. Топаловъ, следвалъ въ Русия и е билъ чиновникъ по разни ведомства.

---

[1] Вижъ „Ловечъ и Ловчанско" кн. II стр. 122.

[2] Вижъ „Ловечъ и Ловчанско" кн. V, стр. 39.

Георги е билъ черноокъ, съ срѣденъ ръстъ и добъръ човѣкъ. Починалъ въ 1923 г. Донка руса, слаба, но много работлива жена — на около 65 години и единствената сега жива дъщеря на Христо и Марушка Трифонови — хаджи Славови. Кжщата на Донка Топалова съ голѣма градина е на ул. Военна.

Наследницитѣ на Донка и Георги Топалови сж: 1. Петко — бившъ офицеръ, сега богатъ търговецъ на зърнени храни и други въ гр. Русе; жена му Розка отъ богато семейство въ Русе и двеtѣ имъ деца: Георги и Цена; 2. Мара, бивша учителка, оженена за Иванъ Николовъ Хаджи Мичевъ, училищенъ инспекторъ и децата имъ: Дора и Севда; 3. Трифонъ — следвалъ финанси въ Свободния университетъ, сега предприемачъ; 4. Пано — агрономъ, на служба въ министерството на земледѣлието — и двамата неженени; 5. три покойни дъщери: а. Еленка, починала въ 1905 год. като ученичка въ VI кл. на Соф. гимназия; б. Райна, женена за адвоката Г. Димитровъ, прогимназиална учителка, починала въ 1928 г. Тя е била деятелна членка въ настоятелството на Ловчанската трапезария, гдето е закаченъ и потрета ѝ; в. Божа — прогимназиална учителка, починала като госпожица въ 1931 г. — красива, весела и голѣма пѣснопойка. Взимала е участие въ всички благотворителни концерти и театри въ Ловечъ.

Единствениятъ синъ на Марушка и Христо Трифонови хаджи Славови е — Трифонъ, останалъ отъ малъкъ сиракъ и отгледанъ отъ сестритѣ си. Следъ като свършилъ IV класъ въ Ловечъ, поради неговото прилежание получилъ стипендия, и свършилъ Софийската реална гимназия; следъ това получилъ стипендия отъ бившата Ловчанска окржжна постоянна комисия, и завършилъ инженерството въ Дрезденъ, Германия. Той е познатия на цѣлия градъ Ловечъ инженеръ Трифонъ Хр. Трифоновъ — правнукъ на Хаджи Славъ. Инженеръ Трифоновъ е билъ въ продължение на цѣли 28 години непрекжснато председатель на Ловчанското културно-благотворително дружество въ гр. София, отъ основаването му до днесъ и което дружество съ своитѣ културни и благотворителни прояви е допринесло твърде много за издигането на градъ Ловечъ. Сжщото дружество издаде излѣзлитѣ до сега петь книги — „Ловечъ и Ловчанско".[1]

Изобщо цѣлиятъ родъ на старитѣ и прочути ловчански чорбаджии — Хаджи Славъ и Мишоулу, както ги проследихме отъ 200 години насамъ, сж се издигнали и дали добри наследници. Тѣхнитѣ родове и нови поколѣния и днесъ още запазени, живѣятъ въ: Ловечъ, София, Плѣвенъ, Горна-Орѣховица, Русе, Враца, Кюстендилъ и др. градове изъ България.

Ако начертаемъ и комбинираме всички родове на Хаджи Славъ и на Мишоулу въ така наречено „родствено дърво" ще получимъ едно двеста годишно дърво съ многобройни клонове, клончета, гранки и листа, главното стъбло на което двеста годишно „родствено дърво" ще бжде прочутиятъ и заслужилъ на времето си старъ ловчански чорбаджия Хаджи Славъ нашъ пра-пра дѣдо. И друго „родствено дърво" съ главно стъбло чорбаджи Мишоулу.

А сребърното кандило, което е 157 годишна старина и носи надписа — Хаджи Славъ отъ Ловичъ 1776 г. по всѣка вѣроятность е било подарено отъ Хаджи Славъ на сина му Трифона — и донесено отъ Хаджилъкъ (Иерусалимъ).

---

[1] Вижъ печатания — „Юбилеенъ отчетъ на дружеството за 25 годишната дейность". София, 1931 година.

Отъ Трифонъ Хаджи Славовъ кандилото по наследство е останало на единствения Трифоновъ синъ — Христо Трифоноўлу Хаджи Славовъ; а отъ него то е сега по наследство притежание на единствения му синъ инженеръ Тр. Трифоновъ. За отбелязване е, че презъ време на освобождението на Ловечъ (юлий 1877 г.), когато много семейства избѣгаха въ гр. Севлиево и кѫщитѣ имъ бѣха ограбени отъ турцитѣ и Христо Трифоноулу съ децата си избѣгалъ, като носелъ съ себе си злато; но по пѫтя при Чилинска стена той билъ нападнатъ отъ турцитѣ и убитъ; а децата му съ комшиитѣ си отишли въ Севлиево. Следъ 40 дена се връщатъ съ всички други ловчани въ Ловечъ и намѣрили, че бащината имъ кѫща (кѫщата на богаташа Хр. Трифоноулу) е била съвсемъ разграбена — едно единствено кандилото като по чудо останало — съ иконата запазени.

Когато рускитѣ войски превзели Ловечъ, тогава се погрижили роднини и прибрали тѣлото на убития Хр. Трифоновъ Хаджи Славовъ и го погребали въ църквата „Св. Богородица“ при жена му Марушка, гдето има поставенъ отъ благодарния имъ синъ инженеръ Трифоновъ паметникъ.

Станимиръ Станимировъ

ИЗЪ ЧЕРКОВНАТА ИСТОРИЯ НА ГР. ЛОВЕЧЪ

Въ края на книгата

Житїе свѧтаго Григорїа

Архїепископа Омиритскаго, напечатана въ Бѣлый градъ у Книгопечатнѧ Кнѧжества Сѐрбїи 1852, е прибавено расписанїе честните имена на благоговѣйнѣйшите й любородните спомоществователи, които са помогнали за изданїето на тая книга. Въ края на първата страница на деветия листъ на това „расписанїе“ и въ началото на втората страница на сѫщия листъ сѫ напечатани 14 реда, които ни даватъ ценни сведения и за черковната история на гр. Ловечъ въ самото начало на втората половина на XIX. вѣкъ. Ето тѣзи редове:

Помогнали въ Ловечъ за 2. книги. |

Благоразумнѣйшїй учитель горномахалскаго училища ст. Апостоловъ госп. | Мануилъ Лазаревичъ Софїанецъ. | по 1. книга. |

Высокопреподобнѣйшїй Архимандритъ г. Їоаннїкїй, Всепреподобн. дух. г. Фї|лотей Гложанскїй, Всепреп. дух. г. Софроный ѿ Мрь Трожнскїй, Благоговѣйн. | Їкономъ г. п. Кюста П. М., Благогов. Сакеларїй г. п. Кирїакъ С., Протопопъ г. | Ѕахарїй Н. Сунгелъ, г. п. Михалъ В., г. п. Лука Дилокъ, г. п. Павелъ Крѫстовъ, | Почтен. г. Владо Їоанновъ, Поч. г. Стойно Кѫнчовъ, Благоразум. учит. Долно|махалс. училища Ст Николаа г. Минко Христовъ ѿ Дрѧново. |

Оучиницы горномахалск. Оучилища. |

Любоучителнїи г. Михаилъ п. Павловъ ѿ Етрополе, г. Геωргїй Калчовъ, са|мобратїѧ г. Їоанчо и Цвѣтко Гечови, г. Марко Петровъ векилскїй, г. Константїнъ Стойновъ. |

Отъ тѣзи редове научаваме: а) че и презъ 1852 година въ Ловечъ имало две училища, едното отъ които било въ Горна махала, а другото въ Долна махала. Първото се наричало „Свети Апостоли“, а второто „Свети Николай.“ Интересни сѫ тѣзи названия. Пита се, дали тѣ сѫ били дадени на тѣзи училища тъй, както и сега ние даваме названия на разнитѣ училища, или тѣ означаватъ храмоветѣ, при които тѣзи училища сѫ били? — Като вземамъ предъ видъ, че едното отъ тѣзи училища е наречено „Горномахаленско“, а другото „Долномахаленско“ и съ това точно е опредѣлено, где именно въ града тѣ сѫ се намирали, идвамъ до заключение, че названието „Свети Апостоли“ и „Свети Николай“ означаватъ храмоветѣ, при които тѣзи училища сѫ се намирали. Както знаемъ, въ 1835 г. въ Ловечъ имало 7 храма, имената на които не ни сѫ известни.[1] Твърде е възможно, че въ всѣка отъ поменатитѣ махали е имало по повече отъ единъ храмъ. За да отбележатъ при кой именно отъ храмоветѣ е било училището, къмъ името на махалата сѫ прибавяли и името на храма, при който то е било. Ако това наше предположение се оправдае, то посоченитѣ сведения ни даватъ и имената на два отъ ловчанскитѣ храмове, които сж сжществували въ Ловечъ още презъ 1835 година. — б) Научаваме имената на двама отъ ловчанскитѣ учители презъ 1852 година: Мануилъ Лазаревичъ софиянецъ и Янко Христовъ отъ Дрѣново. Както казва отецъ Неофитъ Бозвели, въ 1835 година въ Ловечъ нѣмали постоянно (состоѧнно) училище. Очевидно, ловчанци късно сж почнали да се грижатъ за училищата си, та и въ 1852 година не сж имали свои подготвени хора за учители. — в) Изброени сж имената на седемь души градски свещеници и на двама духовници. Предполагамъ, че свещеницитѣ сж били енорийски свещеници при седемтѣ храма въ Ловечъ. Нѣма съмнение, че при всѣки отъ тѣзи храмове е имало по повече свещеници, защото въ селата по онова време не е имало нито храмове, нито свещеници. Религиознитѣ нужди на селянитѣ били задоволявани отъ градскитѣ свещеници, та въ градоветѣ винаги е имало повече отъ потрѣбнитѣ за града свещеници. Събирачътъ на спомоществователи се погрижилъ да запише поне по единъ отъ свещеницитѣ при всѣки храмъ. — Обръща вниманието ни архимандритскиятъ чинъ на първия отъ тѣзи енорийски свещеници. Той не е билъ монахъ отъ нѣкой монастиръ, а е билъ отъ бѣлото духовенство, т. е. билъ е жененъ, пресвитерата му е умрѣла, той се замонашилъ, а мѣстниятъ епископъ за награда го е посветилъ въ сана архимандритъ. Такива случаи имаме доста въ България. Такъвъ архимандритъ бѣше и моятъ дѣдо по майка х. Силвестрия Йончевъ. Двамата духовници сж били главно изповѣдници. А това значи, че ловченци сж били дълбоко религиозни. — г) Единъ отъ ученицитѣ на горномахаленското училище — Михаилъ п. Павлевъ — билъ отъ Етрополе. Не допускаме, че презъ 1852 година въ Етрополе, който въ 1820 година е билъ срѣдище на доста голѣма литературна дейность (вж. „Ловечъ и Ловчанско“, кн. II, стр. 18; ср. П. Мутафчиевъ „Изъ нашитѣ старопланински монастири“, стр. 38), та върху приготвенитѣ ржкописи се отбелезвало, че сж работени **въ господствꙋющемъ великомъ граде Єтрополїѧ**, не е имало училище; напротивъ имало е такова, само че ловчанското горномахаленско училище, ржководено отъ учителя Мануилъ Лазаровъ, е било по-добре уредено, та и свещеникъ Павелъ отъ Етрополе пратилъ въ него сина си Михаила за по-високо учение; а това значи, че го е готвѣлъ за свещеникъ. — д) Обръща внимание на себе си и думата **самобра́тїѧ** (въ 12—13 редове). Тази дума за насъ е малко или даже съвсемъ неясна, ние не я разбираме, защото тя не се срѣща нито въ говоримия ни езикъ, нито въ писменитѣ ни произведения. Това ясно се вижда и отъ речницитѣ на Н. Геровъ и Дювернуа (Словарь болгарскаго языка), въ които тази дума не е отбелезана. Въ черковно славянския езикъ, обаче, я има. Тъй, И. И. Срезневскій въ своитѣ Матеріалы для словаря древнорусскаго языка (т. III, выпускъ 3, стр. 245) дава черковно-славянската дума **самобратьнъıи** =братскій, родной братъ; въ „Словарь церковно-славянскаго и русскаго языка, составленный Вторымъ отдѣленіемъ Императорской Академіи наукъ“, има думата **самобратъ** = ро́дный братъ; В. Даль въ Толковый словарь живого великорусскаго языка дава думата **самобратъ** = родной братъ, но я отбелезва като черковно-славянска; Fr. Miklosich въ своя Lexicon palaeoslovenico-Graeco-Latinum дава думата **самобратнıи**=*ἀυταδελφοί*. Интересуващата ни дума, следов., е букваленъ преводъ на старата гръцка дума, употребявана и отъ гръцкитѣ класици и значи родни, еднокръвни братя, братя отъ едни и сжщи родители.

---

[1] Ловечъ и Ловчанско, кн. II, стр. 24 и 70.

Станимиръ Станимировъ

НОВА ДОБАВКА КЪМЪ „ИЗЪ ЧЕРКОВНАТА ИСТОРИЯ НА ГР. ЛОВЕЧЪ“[1]

Въ брой 4 отъ 2 ноемврий 1933 г. софийскиятъ следпразниченъ вестникъ „Рила“ напечата една ценна статия за Илариона Ловчански, въ която се даватъ неизвестни досега сведения за този великъ българинъ. Авторъ на тази статия е познатиятъ заслужилъ и на държавата г. Тома Васильовъ, мой школски другарь презъ седемдесетьтѣ години на миналия вѣкъ и добъръ приятель още отъ онова време. — Въ статиитѣ си: „Изъ черковната история на гр. Ловечъ“ и „добавкитѣ“ къмъ нея ние изтъкнахме среброліобието на епископъ Илариона, което признавахме за неговъ порокъ. Сега, възъ основа на думитѣ на г. Тома Васильовъ, трѣбва значително да смекчимъ присждата за този му порокъ. По думитѣ на г. Т. В. Иларионъ Ловчански давалъ своитѣ икономии за издържка на Екзархията „понеже другитѣ наши владици бѣха сиромаси“.

Ето тази статия:

„Благоговѣйннии икономе папа Георгии и Сакиларие папа Василие, чада наша о господу возлюбленна, отечески васъ молитствуище благословлаеме. Като дойде Г-нъ Христо Пиронковъ и ни принесе синовното ваше поклонение и идно каченце мржната, то премного са возрадовахъ, като са известихъ за здравито ви.

Нїа, чада, стана три годинь каксамъ дошаль вь Цариградъ и са трудимъ да освободимъ болгарскїа народъ отъ греческото игу, както и сполучихми дадини са и царскїа ферманъ, да са оуправлаваме церковно сами и да не ни са меси патрїарха; анжакъ, дурде да си турнимъ работити нареть, нище можемъ да сме свободни. И понеже нїѐ ниможимъ да оставимъ да дойдими да исполнимь нуждитѣ на нашитѣ христїани, и затова проваждаме видинскїа владика да дойди въ нашата епархїа да освети церквите и да рукоположи попови, дето сж нуждни, испроваждами сосъ Пиронка идинъ духовникъ за игуменъ на вашия монастиръ, който е отъ скопїа седя при меня една година. Той е достоинъ и добъръ человѣкъ помагайте му дорде са понаучи и позапознай.

Вашити перванци защо неплатиха владичината, сосъ нашители пари ще платятъ за дукяните, освенъ дето неплатиха но дадоха йкадаръ на сабиранїето ми, думали и по другитѣ села тетевенците недадуха и ние недавами, че нека има ищахъ дядо Ловчу да върши народни работи ала пакъ неще остана назадъ да си не опрувамъ длъжностите и да чаластисвамъ за доброто на милїатъ нашъ народъ, сь файда ще земамъ пари да варша работитѣ на народа.

Сїа вамь молитвено и здрави бждети 1871 Саптамврїи: 6

Председатель архїереискїи болгарсїи собирь Ловчанскїи Иларионъ во Хр. молитвовател.

---

[1] Вж. „Ловечъ и Ловчанско“, кн. II, София 1930 г., стр. 1—88 и „Ловечъ и Ловчанско“, кн. IV, София 1932 г., стр. 235—244.

* * *

Г-нъ Тома Васильовъ ни даде следнитѣ пояснения къмъ писмото на ловчанския владика Илариона:

Въ срѣдата на миналия вѣкъ ловчанскитѣ граждани изпѫдиха своя владика не само защото бѣше гръкъ, но и защото бѣ уловенъ въ безнравственость. За да ги задоволи, патриаршията имъ изпрати за владика българина, Иларионъ, родомъ отъ Еленско, дотогава протосингелъ на търновския митрополитъ. Иларионъ имаше слабо образование, но не бѣ уличенъ въ неморалность и службата си познаваше добре. При избухване на българския църковенъ въпросъ той дълго време се двоуми, догдето се реши да се присъедини къмъ дѣлото на другитѣ български владици за самостоятелна църква, и на 1868 г. отиде при тѣхъ въ Цариградъ. Въ Ловечъ остави за свой повѣреникъ дякона Паисий, който прибираше владичината (нѣщо 3—4 гроша на семейство), догдето бѣ убитъ въ Орхание отъ Димитра Общи, защото знаялъ за съзаклятието, та можелъ да издаде дейцитѣ му. При такова състояние на работитѣ е писано горното писмо.

Презъ лѣтото на 1871 г. тетевенци пратиха въ Цариградъ съгражданина си Христа Пиронковъ съ арзухалъ (просба) да се възвърне отново къмъ Ловчанската кааза (окрѫгъ) тѣхниятъ градъ, отцепенъ отъ нея и присъединенъ къмъ Орханийската преди 5—6 годинъ, когато Митхадъ паша образува тая нова кааза. По него сѫ били пратили на дѣда Илариона армагана, каченце маринована пъстърва, каквато въ Тетевенъ отдавна се лови и приготвя за голѣмци, двама отъ шесттѣ тетевенски свещеници: икономъ Георги, баща на доскорошния директоръ на прогимназия въ Плѣвенъ Иванъ п. Георгиевъ, и сакеларий Василъ, родитель на пишещия тия редове, до които е и адресирано владиковото писмо. Види се, че тетевенци, вмѣсто да пратятъ на владиката паритѣ отъ събраната владичина, употрѣбили ги за общинска потрѣба — поправяне завещанитѣ въ Крайово за женското имъ училище два дюкяна — и това предизвикало сръднята на дѣда владика, защото, както знаятъ живущитѣ още тогавашни съвременници, своитѣ икономии той даваше за издръжката на екзархията, понеже другитѣ наши владици бѣха сиромаси.

Въ Цариградъ между църковнитѣ крѫгове дѣдо Иларионъ бѣше наричанъ повече „дѣдо Ловчу“, за да се различава отъ другия Иларионъ — Макариополски. Това име той поставилъ между редоветѣ на писмото, види се, повече за шега.

Видински владика, който наистина обикаля Ловчанската епархия презъ 1871/1872 година, бѣ дѣдо Антимъ, следъ нѣколко месеца избранъ за екзархъ.

Христо Пиронковъ бѣ бележитъ тетевенецъ. Бидейки замѣсенъ въ арабаконашкото приключение презъ 1872 г., той тогава прелъга турскитѣ власти, та го пратиха, заедно съ другъ хитрецъ Тодоръ Пѣевъ отъ Етрополе, въ Влашко да дири „комити“. Той бѣ безграмотенъ, но много уменъ, хитъръ и находчивъ. Умѣеше да се вмъква между голѣмци и да имъ влияе. Той, обаче, не успѣ да върне Тетевенъ къмъ Ловечъ, както се надѣеше, защото правителството турско имаше въ тая работа свои интереси, противни на интереситѣ на българското население.

Следъ освобождението Пиронковъ се прибра въ отечеството си и се засели при Глава-Панега, върху единъ кѫсъ земя, която Ловчанскиятъ съветъ му отпусна, като на поборникъ. Вече застарѣлъ, той се ожени повторно за една селянка и доби две деца, които, когато видѣ, че ще умре, завеща на народа — „той да се грижи за тѣхъ“.

Желаейки да препечатаме тази статия въ „Ловечъ и Ловчанско“, дето ѝ е мѣстото, ние съ писмо отъ 4. XI. 1933 г. замолихме г. Т. Васильовъ първо, да ни позволи да я препечатаме и второ, да ни яви отде знае, че дѣдо Ловчу е давалъ икономиитѣ си за издръжката на Екзархията. За отговоръ получихме следното писмо:

„Драгий Станимире, благодаря за хубавия отзивъ върху моитѣ бележки за дѣда Илариона. Ти можешъ да разполагашъ съ тѣхъ, както желаешъ. — Че дѣдо Ловчу е давалъ отъ собственитѣ си срѣдства за издръжка на Екзархията — това зная отъ много лица, между които е и баща ми. На това се дължи избирането му за председатель на архиерейския съборъ (на светия български синодъ, б. м.), па, може би, и за пръвъ екзархъ. Той бѣше спестилъ доста парици въ Ловечъ.

4 ноемврий
1933
София

Бѫди здравъ.
Твой (п.) Тома Васильовъ

Ние благодаримъ на отъ всички уважавания г. Т. Васильовъ за готовностьта му да отговори и на двете ни запитвания. Нека тука отбележимъ следващето: избирането на дѣдо Ловчу за председатель на светия български синодъ, а попосле и за пръвъ български екзархъ се дължи и на други причини, най-главна отъ които е, че той едничъкъ отъ пребиваващитѣ по онова време въ Цариградъ български архиереи не бѣ наказанъ отъ патриарха.

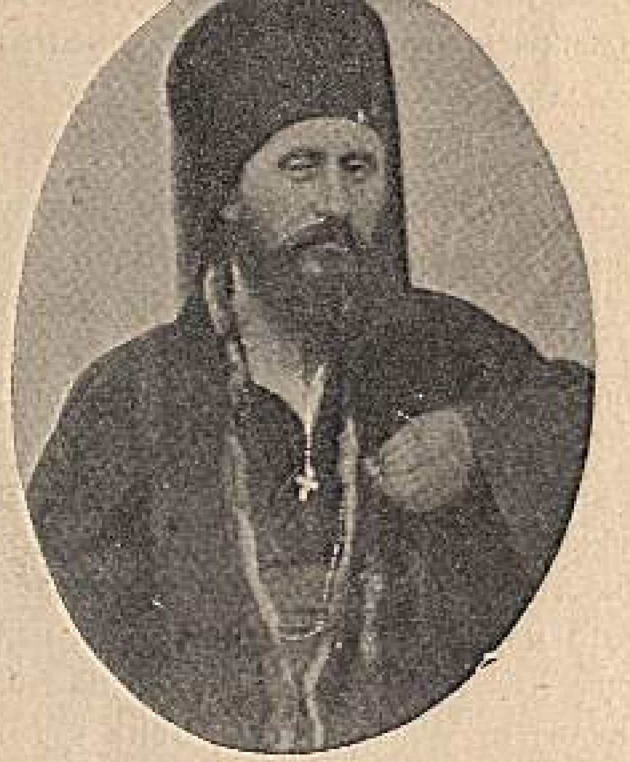

Обр. 34. Архимандритъ Кесарий отъ Търново.[1]

---

[1] На 2· II. 1873 година архимандритъ Кесарий билъ избранъ отъ събора на ловчанскитѣ епархийски избиратели кандидатъ за ловчански митрополитъ (Вж. „Ловечъ и Ловчанско“, кн. II (1930 г.), стр. 56—59 и 81—86). Този образъ трѣбваше да бѫде отпечатанъ на една отъ токущо посоченитѣ страници; но всичкитѣ ни старания да се сдобиемъ тогава съ него останаха напразни. Сега г. Зв. Цоневъ го намѣрилъ и съ готовность го остави на разположението на редакцията. — Отъ свое име и отъ името на редакцията на „Ловечъ и Ловчанско“ сърдечно благодаримъ на г. Зв. Цоневъ за услугата.

Гено Ивановъ.

ЛОВЧАНСКИТѢ КУЛТУРНО-ПРОСВѢТНИ ДРУЖЕСТВА ПРЕДИ ОСВОБОЖДЕНИЕТО

Нашето политическо освобождение се предхожда отъ силно просвѣтно движение, изразено въ образуването на множество културно-просвѣтни дружества изъ цѣлата страна. Паралелно съ читалищата и женскитѣ дружества, основаватъ се и доста ученически дружества. Този дружественъ кипежъ преди освобождението ни е билъ толкова заразителенъ и възхитителенъ, че Ботйовъ се провиква въ своята „Дума“: „Дайте на народа или не му бъркайте да се освободи отъ това варварско племе, съ което той нѣма нищо общо и ще видите какъ той ще да се устрои. Или не видите семето, зародишътъ въ неговитѣ общини безъ всѣкаква централизация, въ неговитѣ еснафи, дружества мъжки, женски и детински?

Девизътъ на тия мъжки, женски и детски дружества е билъ: просвѣта![1]

Ученически дружества

Първото ученическо дружество въ Ловечъ е образувано къмъ 1870 год. отъ ученици въ Долнокрайското училище. Главната цель на дружеството е била самообразование на членоветѣ. Държали се сказки, уреждани били четения. Членоветѣ на дружеството внасяли малъкъ месеченъ членски вносъ. Въ 1876 год. Харманското мъжко и девическо училища станали тѣсни и неудобни за многото ученици и ученички.

Презъ юли с. год. въ епархийския съветъ се подигналъ въпросъ да се построи ново училище въ Харманската махала. Избрана била за цельта комисия, която да събере градивенъ материялъ, да разположи духоветѣ за пожертвуване и да убеди членоветѣ на ученическото дружество да дадатъ своя капиталъ.[2]

Презъ 1870 год. идва въ Ловечъ за учителка на момичетата Екатерина Сливкова.[3] Съ своята дейность въ училището и вънъ отъ него тя подготвя почва за

---

[1] Ето какво пишатъ за тия дружества въ единъ отъ нашитѣ градове: „Въ Разградъ обществото, читалището и женското дружество си иматъ братска любовь, искренно сношение помежду си — лозунгътъ на всичкитѣ е единъ и сжщъ: „просвѣщение“. „Право“, год. VI, брой 8 отъ 19.IV. 1871. „Българ. женски съюзъ“, стр. 101.

[2] Н. Ив. Ванковъ. Учебното дѣло въ Ловечъ. Учил. прегледъ, г. VIII, 798. Повече данни за това ученическо дружество не намѣрихме.

[3] Сливкова е дошла въ Ловечъ презъ есеньта на 1870 год., както се види отъ кондиката на Св. Недѣля (листъ 51а). Животописание на Сливкова вижъ въ „Ловечъ и Ловчанско“, кн. III, стр. 132—133.

своята приемница — Ана Предичъ — основателката на ученическото женско дружество.

Отъ Екатерина Сливкова дѣлото поема школуваната Ана Предичъ.[1] Презъ 1876 г. тя основала дружество отъ ученички, което, както се помни, се нарекло „Наука“. Цельта на дружеството е била просвѣтна и благотворителна. Всѣки празниченъ день, следъ отпускъ на църква, въ училището се устройвали беседи, прочитали се разкази, декламирали се стихотворения и пр. На тия събрания присжтствували не само ученичкитѣ, но и тѣхнитѣ родители.

Дружеството събирало пари отъ членски вносъ, дарения, забави и лотарии, като съ събранитѣ пари помагало на беднитѣ ученички.

Презъ пролѣтьта на 1876 год. Ана Предичъ съ нѣколко ученички ушива знамето на ловчанскитѣ младежи, които се готвили да излѣзатъ съ чета по Балкана.[2]

Женското ученическо д-во ржководено отъ Ана Предичъ просжществувало и следъ руско-турската война, но Ана Предичъ (сега Радославова) се отказва по семейни причини отъ неговото ржководство. Наскоро (навѣрно къмъ 1881 год.) дружеството се преобръща въ женско-девическо, т. е. отъ девици свършили вече учението си. Отъ 1888 г. дружеството се оформя — като женско д-во подъ името „Благодетель“.

Ловчанскитѣ жени съ право смѣтатъ за първа пионерка на женското дѣло въ града Ана Предичъ. Интересенъ е животътъ на тази сръбкиня, която идва въ България и се годява въ Ески Джумая за Михаилъ Радославовъ. До като последниятъ стои на заточение въ Мала-Азия, тя учителствува въ Ловечъ и търси утеха въ работата. Дѣлото на Ана Предичъ въ Ловечъ може да се сравни съ това на Рахила, Баранъ (Душанова) въ Казанлъкъ. Побългареназа сръбкиня Рахила Душанова на 11 май 1869 год. при тържествения водосветъ следъ речьта на учителя въ училището, взела думата и като посочила на ломчанки и старо-загорки, които основали вече женски дружества, съ пламенни думи приканила казанлъчанки да образуватъ и тѣ въ града си такова дружество.

Дейностьта на тия българолюбиви сръбкини, по това време у насъ има своето обяснение. Македонскиятъ въпросъ не бѣше раздѣлилъ още двата народа. Това е времето на народничеството. Въ края на шестедесеттѣхъ години Л. Каравеловъ живѣе въ Бѣлградъ и съ своето перо увлѣче сръбската младежь. Безсмъртна остава неговата повесть „Крива ли е сждбата“ (писана на сръбски), гдето въ лицето на Любомиръ Калмичъ той рисува себе си.

Интересно е дѣлото на българолюбивия сърбинъ Константинъ Огняновичъ, който живѣе между насъ още презъ първатата половина на XIX в. К. Огняновичъ ни обича и милѣе за нашата просвѣта. Покрай Паисия, Софрония, Иоакима Кърчовски и Берона, той иска да играе ролята на народенъ будитель. Въ предговора на своето „Житие на Алексия человѣка божия“ написано отъ него въ стихове и издадено въ 1833 год. (въ Буда), Огняновичъ сжди българитѣ: кого̀ ви́дехте ѿ бо́лгари и̂ чꙋ́хте да се оⷮри́че своегѡ́ ро́да и̂ ’язы́ка… кой су дне́сь въ цѣла ’Евро́па и̂ съ сло́во и̂ съ дѣло сла́вни кромѣ̀ васъ бо́лгаро́въ, който сте со все́ наза́дъ ѡ҆ста́нали… Неговото дѣло у насъ заслужава да бжде проучено.[3]

---

[1] За Ана Предичъ вж. „Ловечъ и Ловчанско, III, стр. 133—134.

[2] „Българ. жен. съюзъ“, 93—94.

[3] Огняновичъ е съставилъ троянската манастирска лѣтопись; съставилъ е и български алманахъ (Забавникъ) за 1845 г.

Видѣхме, че сегашното женско ловчанско д-во се оформя като такова презъ 1888 год. Става едно раздвижване на интелигенцията, основава се въ града ново читалище (1889 г.) на мѣстото на заглъхналото старо. По това време се образува въ Ловечъ ученическо дружество „Напредъкъ“. За началото на тия ученически дружества следъ освобождението К. Конова[1] казва: „Тукъ (въ Габрово презъ 1887 г.) подъ влиянието на сѫщитѣ, както въ Севлиево кружоци, а сѫщо и подъ влиянието на наскоро родилото се учителско движение се зароди и едно брожение между ученичкитѣ на горнитѣ класове (IV и V класове), а сѫщо и между ученицитѣ на мѫжката гимназия. Ученическитѣ дружества зачестиха и азъ, ученичка отъ IV класъ заехъ поста председателка на ученическото д-во въ нашето „Девическо училище“.

Ученическото д-во „Напредъкъ“, както и другитѣ такива дружества въ България, не сѫ просѫществували дълго време, защото се явила „престѫпна рѫка“, която, както казва Конова, „спрѣла този благороденъ стремежъ къмъ самообразование“.[2]

Докато дружествениятъ кипежъ преди освобождението говори за първото наше народничество, кипежътъ който се забелязва десетина години следъ освобождението, говори за второто и, може би, последно народничество у насъ.

Квартално харманско дружество.

За харманското дружество Георги Димитровъ съобщава съ два реда: „На 1 априлъ 1871 год. е основано женско дружество „Постоянство“ и съставило 12,000 гроша капиталъ“.[3] Въ юбилейното издание „Български женски съюзъ 1901-1931 г.“ това сѫщото се повтаря съ прибавката: „Какво става съ това дружество историята не говори“.[4] При обиска у Д. Пъшковъ (1872 г.) турската полиция намѣрила единъ уставъ на „спестителното“ д-во „Постоянство“. Турската власть се отнесла съ недовѣрие къмъ този уставъ, та повикала въ конака свещ. Тодоръ Мишаковъ (председатель на д-вото), за да го разпита.[5] Въ „Ловечъ и Ловчанско“, кн. III, стр. 117 г. М. х. Недѣлчевъ помѣсти часть отъ биографическитѣ бележки на покойния свещ. Т. Мишаковъ. Тамъ се казва, че д-во „Постоянство“ било основано въ 1871 год. съ 120 члена, които плащатъ по 10 пари на месецъ членски вносъ. Цельта на д-вото е била да се издържа въ Габрово дъщерята на попъ Лукана съ условие, че, като свърши учението си, ще стане учителка въ „Хармането“ на момичетата. Тя умрѣла, обаче, преди да свърши учението си (Ловечъ и Ловчанско“, кн. III, стр. 160). Въ харманската махала като нѣмало до тогава учителка за момичетата принудилъ се самиятъ свещеникъ да стане (презъ 1872 г.) учитель на момичетата до като дойде друга учителка, тъй като тѣхната възпитаница умрѣла. Въпрѣки че дошла учителка,[1] дружеството продължило своето сѫществувание до освобождението, ако и съ не особенъ интензивенъ животъ.[2]

Сé пакъ това дружество показва буденъ интересъ у ловчани за девическото образование. Дружеството, което не е „женско“, нито „спестовно“, си остава като едно квартално дружество, съ културно-просвѣтни задачи — издигане на девицитѣ въ просвѣтно отношение.

Основатель на харманското д-во е свещ. Тодоръ Мишаковъ. Интересна е биографията на този мѣстенъ културтрегеръ, върху която заслужава да се спремъ за малко.[3]

На седемь годишна възрасть баща му го завелъ при даскалъ Павлинъ (1845 г.). После се училъ, но за малко при даскалъ Русча, при учителката Параскева Нейкова и при единъ учитель сърбинъ (Михаилъ), който прьвъ захваналъ да учи по ланкастерската метода въ Ловечъ. Следъ това билъ ученикъ на П. Р. Славейковъ, на даскалъ Георги (руснакъ) и две години при Манолъ Лазаровъ. Следъ това стоялъ два-три месеца при Вѣнко Бърневъ, следъ което баща му го дава на занаятъ. Стоялъ нѣколко години калфа въ Ловечъ съ нищожна заплата; следъ това отишълъ въ Свищовъ, отъ гдето преминалъ въ Влашко. Отъ Зимничъ отива въ Букурещъ, гдето промѣня занятията едно следъ друго, до като се установява цѣли четиригодини при единъ търговецъ българинъ. Тамъ той ималъ възможность да чете не само влашки, но и български (съчиненията на Раковски). Презъ 1863 год. го взели войникъ въ ромънската армия, отъ гдето съ мѫка се освободилъ. Следъ като стоялъ известно време пакъ при единъ търговецъ, презъ 1865 год. се връща въ Ловечъ.

Отъ начало той държалъ ханъ съ единъ ортакъ, а по-после залавя самостоятелна работа. Като самостоятеленъ той ималъ време да работи надъ себе си и да помага и на пѣвцитѣ въ църквата св. Троица. Презъ 1868 год. се запопилъ. Като свещеникъ ималъ по-вече свободно време да работи надъ себе си. Въ 1871 год. основалъ д-во „Постоянство“, а презъ 1872 г. станалъ и учитель на момичетата въ „Хармането“ до като дойде учителка. Въ 1875 год. той пакъ става учитель, безъ да престава да служи и като свещеникъ. На 4 юлий 1877 год. руситѣ влѣзли въ Ловечъ. Рускиятъ военоначалникъ поставилъ Мишакова за членъ на привременното правителство въ града. Следъ петнадесеть дни обаче той трѣбвало да бѣга съ руситѣ въ Севлиево. Тамъ престоялъ четиридесеть дена. Населението избира Илия Лукановъ и Мишаковъ депутация, която да иска отъ императора помощь за бѣжанцитѣ и пушки за защита на Троянъ отъ башибозуцитѣ. На 22 августъ Мишаковъ влѣзълъ, заедно съ руситѣ, отново въ Ловечъ, но намѣрилъ семейството си голо и босо по чуждитѣ кѫщи.

---

[1] „Българ. женски съюзъ“, стр. 128.

[2] Цельта на ученическото д-во „Напредъкъ“ е била чисто просвѣтна. Дружеството е имало своя библиотека. Въ Ловчанския читалищенъ музей се пази една Числителница (печатана въ 1852 год.), върху която се вижда печата на дружеството. Той е елипсовиденъ, наоколо се чете: „Ученическо дружество — Ловечъ“, а въ срѣдата — „Напредъкъ“. Въ сѫщия музей се пази и една разписка (отъ 3. VIII. 1888 год.) издадена отъ „комисията“ на дружеството на името на Маринъ п. Лукановъ за увѣрение на това, че дружеството е получило отъ сѫщия драмата „Цвѣтко войвода“.

[3] Княжество България, I, стр. 268.

[4] Ст. Чилингировъ смѣта, че това „ще е първиятъ опитъ да се основе въ Ловечъ популярна банка“. (Тамъ, 319).

[5] Д-ръ П. Стояновъ. Градътъ Ловечъ, стр. 30. Тамъ е казано, че у Д. Пъшковъ била намѣрена квитанция за платенъ членски вносъ.

---

[1] Витка Пишуркова, вж. „Ловечъ и Ловчанско“, III, 137.

[2] Ловешкиятъ поетъ Шоидра за това иронизира презъ 1874 год. харманското дружество и читалището.

[3] Автобиографическитѣ бележки на свещ. Т. Мишаковъ се пазятъ въ Ловчанския музей

Инженеръ Тр. Хр. Трифоновъ

ЕДНИ ОТЪ СКРОМНИТѢ СЛУЖИТЕЛИ НА ГРАДА И НАРОДА НИ

Величка Хашнова (по баща Попъ Луканова).

Въ книга трета на „Ловечъ и Ловчанско“ стр. 120 е дадена биографията и портрета на попъ Луканъ (Лука) Лиловъ, който ималъ 4 сина (Маринъ, Илия, Тошко и Христо) и 3 дъщери (Величка, Яна и Юрдана). Сжщо въ кн. III стр. 129 е дадена биографията на Илия попъ Лукановъ; а на стр. 149 на Маринъ попъ Лукановъ. А въ кн. IV стр. 32 — на Христо попъ Лукановъ. Тукъ ще изложимъ за най-заслужилата по укриването на Левски дъщеря на попъ Луканъ Величка, споредъ разказа на нейни роднини.

Обр. 35. Величка Хашнова

Величка попъ Луканова е знаяла да чете и пише. Оженила се за Гечо Хашновъ — по занятие кафтанджия, дюкянътъ му е билъ на моста. Въ 1872 когато р. Осъмъ отвлѣкла стария дървенъ мостъ съ всички стоки, то и Гечо тогава много пострадалъ.

Кжщата на попъ Лукана (вече съборена) е била до църквата „Св. Богородица“, а по надолу въ малката уличка е била кжщата на Гечо и Величка Хашнови (тоже съборена, но на дувара има поставена паметна плоча).

Василъ Левски се е крилъ въ кжщата на попъ Лукана, въ кжщата на Величка Хашнова, въ кжщата на Николчо Сирковъ въ Дръстени и др. (Вижъ „Ловечъ и Ловчанско“ кн. IV стр. 84).

Величка Хашнова по природа е била интелигентна жена съ твърда воля, решителна и безстрашна. Често пжти сама даже и нощемъ е обикаляла кжщитѣ, въ които се е крилъ Левски, когато е трѣбвало съ нѣщо да се услужи на дѣлото. А, когато сж бивали затваряни братята й, тя сама имъ е носѣла храна. Левски понѣкога се е криелъ и въ лозето на попъ Лукана (на саржкая) и Величка му е носѣла храна. Нарочно направеното въ нейната кжща скривалище е било подъ чардака. Предната му страна е била долапъ (за домашни потрѣби); а на задната страна е имало изходъ къмъ скрития заденъ дворъ на кжщата. А върху самиятъ чардакъ т. е. върху самото скривалище е билъ поставенъ станъ — за да тъче Величка и да се прикрива скривалището; а подъ краката на стана отворъ (съ капакъ) за скривалището. Въ сжщото скривалище сж се пазили дрехитѣ и други принадлежности на Левски. Дрехитѣ му били отъ сивъ карнабатски шаякъ съ зелени гайтани — форма венгърка. Калпакътъ му съ златно левче и бѣло перо (наричано султанъ); сабля — солингенъ; сигнална тржба (ишааретъ-борусу); бинокълъ; копирна машина; малка пушка (карабина); печата, разни книжа и пр.[1]

Въ кжщата на Величка отъ мандалото на портата до кжщата, която е била навжтре, е имало връвь и на края звънче (хлопка); така че, който и да отвори портата, звънчето дава сигналъ; Величка си е веднага на поста; като седа на стана да тъче и ако има нѣкаква опасность съ краката си дава сигналъ и Левски презъ задниятъ изходъ и дворъ е избѣгвалъ. Въ сжщото скривалище се е крилъ и войводата Хр. Ивановъ Крачула.

Когато се е гледало дѣлото на Димитъръ Общия въ София — турскитѣ власти сж арестували Величка Хашнова въ дома на попъ Кръстя въ Ловечъ. А когато нейниятъ баща и братъ (Маринъ) сж били закарани и арестувани въ София не следъ дълго време и Величка пристигнала въ София, за да ги обиколи, да се ориентира и по комитетскитѣ работи и като се върнала въ Ловечъ докладвала на централния комитетъ.

Величка е имала двама синове: Никола (съсѣченъ отъ турцитѣ) и Луканъ и една дъщеря Марийка (женена за Никола Краевъ — бояджията); но сега всички покойници. Презъ време на освободителната война (1877 г.) Величка е била съ много др. ловчани въ Севлиево.

Следъ освобождението — живѣла е при брата си Илия, който е билъ чиновникъ въ Трънъ, Радомиръ и София. Обаче въ 1887 г. като се завърналъ отъ странство неиниятъ синъ Луканъ Хашновъ — свършилъ по инженерството въ Виена и се установилъ на служба въ София, Величка остава да живѣе при сина си.[2] Последната година отъ живота си Величка Хашнова е преживѣла въ Ловечъ при дъщеря си Марийка Н. Краева и починала на 30 ноемврий 1906 г. на 75 годишна възрасть. Погребана е била най-тържествено въ двора на църквата „Св. Богородица“.

Величка Хашнова е имала народна пенсия 75 лв. месечно; сжщо и нейната сестра Яна е имала пенсия 75 лв.; още повече че неиниятъ мжжъ Петъръ Мариновъ е билъ знаменосецъ въ четата на Хр. Ботйовъ. Отъ Яна П. Маринова (попъ Луканова) е останала само една жива наследница — г-жа Пенка П. Николова (Баева) — бивша учителка, сега живѣе въ София.

За отбелязване е, че Левски е много разбиралъ отъ домакинство и обичалъ чистотата и реда. Често пжти той е правилъ бележки на сестритѣ Величка, Яна и Юрдана — попъ Луканови.

Единъ день Левски като билъ скритъ у попъ Лукана — дошла на гости съседката камбанъ-Дана[3] и се случило че Левски кихналъ; любопитната камбанъ-Дана запитала „кой киха“; а Яна съвсемъ спокойно отговорила — „котката“.

На праздника „Св. Кирикъ и Св. Иулита“ 28 юлий 1877 когато турскитѣ войски идещи отъ Плѣвенъ нападнали Ловечъ и населението почнало да бѣга къмъ Севлиево — въ това време попъ Луканъ служелъ въ църквата „Св. Богородица“ и дъщеря му Яна отишла да му съобщи, за да бѣгатъ и тѣ, а той отговорилъ: „чакай да си свърша литургията“.

---

[1] Вижъ „Ловечъ и Ловчанско“ кн. IV стр. 65 (Ловечъ като революционенъ центъръ).

[2] Въ една отъ следующитѣ книги ще дадемъ биографията на заслужилиятъ български инженеръ — Луканъ Хашновъ.

[3] Наричали я камбанъ-Дана, защото като камбана разгласявала махленскитѣ новини и клюки.

Вълчо Гечовъ Консула.

Роденъ е въ село Какрина (Ловчанско) и се преселилъ въ Ловечъ.

По занятие халачинъ. Взималъ е най-живо участие въ борбата за духовната ни свобода; затова и неговото име има на мраморната плоча въ църквата „Св. Недѣля“ въ Ловечъ.[1] Той е билъ смѣлъ; често е предвождалъ тълпитѣ, затова и често е билъ затварянъ и обиски сѫ правени у дома му. Кръстили го Консула, като водитель на тълпи и защото външно е билъ снаженъ, представителенъ и съ бакенбарди. Революционниятъ комитетъ често му е възлагалъ и куриерски работи. Вълчо Г. Консула билъ женenъ за дъщерята на Вълко Кърджията, който ималъ и синъ на име дебелъ Пеко. Тѣ живѣели при кѫщата на даскалъ Янка и последниятъ използувалъ тѣхното кърджийство (ходене съ стока по селата), та се е възлагало на тѣхъ и на Консула пренасяне на барутъ, орѫжие, навуща, пари и пр. Вълко е билъ убитъ отъ турцитѣ въ гората край с. Бежаново.

Вълчо Г. Консула наедно съ жена си Неда (низка дебела жена — затова е наричана пумпалкина Неда) е живѣлъ на баира въ Мишовия сокакъ. Следъ освобождението пакъ се занимавалъ съ кърджийство, за която цель си ималъ едно магаре и ходилъ по селата да си изкарва прехраната. Починалъ е въ с. Хлевене на 70 годишна възрасть въ 1890 год. Единствениятъ неговъ синъ е Георги В. Консуловъ, дългогодишенъ служащъ по сѫдебното ведомство; женenъ, и има две дъщери свършили америк. пансионъ въ Ловечъ и синъ желѣзничарь и сега Георги е пенсионеръ въ София. Майка му е прекарала старинитѣ си при него и е починала.

Гечо Сирковъ.

Гечо Сирковъ е братъ на Николчо Сирковъ, близки хора на В. Левски, който се е крилъ въ тѣхната кѫща въ Дръстени. Мария Сиркова Николчева съ първиятъ си мѫжъ Никола Цвѣтковъ, както и братътъ си мѫжъ Николчо Сирковъ и вториятъ си мѫжъ Никола Цвѣтковъ, както и братътъ си мѫжъ Николчо Сирковъ Гечо Сирковъ съ жена си Юрдана Радославова сѫ помагали на революционното дѣло.[2] Гечо е живѣлъ и въ Бѣлградъ. Изпълнявалъ е повечето куриерска и разузнавателна служба. Въ Ломъ е стоялъ 6 години и упражнявалъ занаята юрганджийство, а въ сѫщность е услужвалъ за минаване на четитѣ по Дунава. Въ Ловечъ е билъ и кафеджия и то въ кафенето, гдето сѫ ставали комитетскитѣ събрания. А въ време на руско-турската война — Гечо е ходѣлъ пешъ отъ Ловечъ въ Севлиево и обратно, за да услужва на намиращитѣ се въ Севлиево руски войски. Въ Ловечъ тайно е ходѣлъ по фурнитѣ, за да брои колко хлѣбъ се пече за турскитѣ войски и по това руситѣ сѫ сѫдили за турската сила въ Ловечъ. Излагалъ се е на голѣми рискове. Придружавалъ е рускитѣ войски отъ Севлиево до Ловечъ и сетне и до Плевенъ. Въ 1875 год. Гечо се оженилъ за Юрдана Радославова[3] (сестра на министъра). Била е учителка и е помагала и на революционното дѣло. Гечо и Юрдана сѫ имали 5 деца, но сега само една тѣхна дъщеря е жива (г-жа Анка Розенталъ — живѣе въ София). Следъ освобождението Гечо е билъ на служба разсиленъ при Окрѫж. сѫдъ въ Ловечъ; после надзиратель на затвора и пр. Починалъ е въ 1894 и е погребанъ въ църквата „Св. Недѣля“ въ Ловечъ. Юрдана е починала въ Плѣвенъ на 75 годишна възрасть. Тя като останала вдовица съ малка пенсия и съ трудъ е отгледала децата си.

Обр. 36. Гечо Сирковъ.

Даскалъ Цвѣтко Ив. Златевъ

Роденъ е въ гр. Троянъ презъ 1852 год., отъ родители бедни. Първоначалното си образование е получилъ въ гр. Троянъ и Троянския монастиръ. Управата на монастиря вижда въ негово лице младежъ съ голѣма наклоность да се учи и го изпраща въ Одеса (Русия) да следва духовна семинария. Той завършва семинарията съ отличенъ успѣхъ и се завръща въ родния си градъ Троянъ, гдето го назначаватъ за учитель. За учителка се назначава и жена му Олга — родена въ Одеса — отъ българско потекло; двамата учителствували три години до освободителната война.

По време на освободителната война, когато турската власть е нападнала мирното население — той е организиралъ бѣгството на троянци и последванъ отъ жена си и двете си деца Борисъ и Асенъ той забѣгва въ Севлиево, гдето го сварва и освобождението.

Следъ освобождението идва въ гр. Ловечъ, тукъ губернаторътъ го взема за преводчикъ и като такъвъ е давалъ съдействие на рускитѣ власти.

Въ своя скроменъ домъ е посрѣщалъ Великия Князъ Николай Николаевичъ, генералъ Скобелевъ и щаба на рускитѣ офицери.

Назначенъ е билъ за окрѫженъ управитель въ гр. Ловечъ, а после премѣстенъ на сѫщата длъжность въ гр. Плѣвенъ и Разградъ. Той обаче напуща тази почетна длъжность и отново става учитель въ гр. Троянъ, отъ гдето е билъ премѣстенъ за гимназиаленъ учитель въ Севлиево и следъ нѣколко години се връща отново въ Ловечъ и Троянъ.

Обр. 37. Даскалъ Цвѣтко Златевъ

Съ негово съдействие и поради връзкитѣ, които е ималъ съ влиятелни руски общественици той успѣва да настани въ кадетския корпусъ братовия си синъ Христо Драндаревски, който впоследствие като офицеръ въ българската армия се издигна като единъ способенъ воинъ и достигна чинъ генералъ.

По време на детронирането на князъ Батембергъ (1886) той е билъ учитель въ гр. Троянъ, гдето заподозрѣнъ въ съучастие — е билъ забелезанъ отъ властьта, преследванъ и после изгоненъ. Установенъ въ гр. Ловечъ той е билъ назначенъ казначей при ковчежничеството, а следъ падането на Стамболовъ става председатель на общинската тричленна комисия; следъ това бива назначенъ за ловчански окржженъ училищенъ инспекторъ и като такъвъ не малко е направилъ за повдигане учебното дѣло въ Ловчанския окржгъ.

---

[1] Вижъ „Ловечъ и Ловчанско“ кн. III, стр. 37.

[2] Вижъ „Ловечъ и Ловчанско“ кн. IV, стр. 86—98.

[3] Нейната биография вижъ „Ловечъ и Ловчанско“ кн. III, стр. 135.

Населението отъ Ловчанска и Троянска околии го е считало за човѣкъ съ широка култура и познания, поради което лесно е прокарвалъ и своята учителска политика. Той е билъ известенъ съ името „Даскалъ Цвѣтко“.

Той, наскоро следъ освобождението, издига въ центъра на града една двуетажна масивна кжща въ съседство съ сегашното читалище и съ това туря основата на благоустройството на града и застрояването на нови, модерни и хигиенични жилищни сгради.

Починалъ е презъ 1906 год. като оставилъ синъ Асенъ (Д-ръ Златевъ) адвокатъ починалъ презъ 1926 г., дъщеря Надежда[1], омжжена за адвоката Йонко Веселиновъ. Тѣ сж имали синъ Борисъ и дъщеря Мара, които живѣятъ въ София.

Параскева Нейкова 1843—1860 год.

Учительтъ е душата
на училището.

Най-първата учителка въ гр. Ловечъ е била Параскева Нейкова по мжжъ Ненова Казанджиева — ловчалийка.

Казахъ и по-напредъ, че въ най-старо време (1840—43 учебни години) при липса на учебни помѣщения, само децата на по-състоятелнитѣ и ученолюбиви граждани сж учили въ отдѣлни помѣщения — а най-вече частни кжщи. За учители сж дохождали служители отъ другаде; нѣкои монастирски служители, които следъ като престоявали въ града сж ставали свещеници, като презъ свободното време сж събирали въ черковната килия по нѣколко деца, та сж ги учили по църковнитѣ книги: псалтирътъ, часослова и др.

Единъ отъ тогавашнитѣ дейци по учебното дѣло е билъ и попъ Луканъ Лиловъ, при когото между другитѣ 20—30 деца е била и възпитаницата Параскева Нейкова, чийто родителитѣ сж я изпратили по-късно въ гр. Плѣвенъ, при учителката Баба Неда. Тукъ, ако и за малко време, следвала: четене, писане, граматика и смѣтане не само по български езикъ, но и по гръцки; това се твърди отъ сина ѝ Рачо Неновъ Казанджиевъ, и отъ племеника ѝ Михаилъ Д. Цоховъ и др., които ми казватъ, че освенъ български книги (учебници) имала и гръцки.

Ето що ми разправя г-жа Донка Белковска — по баща Ст. Хитрова — нейна ученичка, а по настоящемъ, свободна гражданка на ст. София.

„. . . на менъ, ако и по-малка отъ другаркитѣ, що бѣхме вече на горнитѣ чинове (въ Сжйчевото училище) преподаваше: бълг. езикъ, бълг. история, землеописание, ржкодѣлие (шиене на гергевъ и обикновено шиене). Тя ни вдъхваше голѣма обичь къмъ науката, та впоследствие по нейното настояване продължихме и свършихме наукитѣ въ Габровската гимназия (V-й класъ — 1868—1870); едни останаха за първоначални учителки въ гр. Ловечъ. Тукъ подъ ржководството на учителя Василъ Хр. Радославовъ бѣхме запознати съ новата звучна метода по откриването на буквитѣ въ I-вото отдѣление. Азъ останахъ учителка въ гр. Троянъ, гдето имахъ бащини сродници, а по-сетне и въ Панагюрище, заедно съ мжжа си до освобождението. . .“

---

[1] Г-жа Надежда Веселинова бивша учителка е дългогодишна председателка на женското благотворително дружество „Благодетель“ въ Ловечъ; била е председателка и на трапезарията

При липса на какви годе помѣщения отначалото Пар. Нейкова е събирала децата — само момичета, а по-сетне и момчета отъ махалата си — Долнокрайска, и ги обучавала въ бащината си кжща, находяща се при църквата. При хубаво време занимането е ставало на чардака и двора, а въ лошо — въ мазаня. Ученицитѣ сж сѣдали на дълги дъски, поставени на дървени подложки (пжнчета), или пъкъ подвижни пейки вмѣсто отдѣлни столчета за всѣкой ученикъ.

Близо две години обучавала децата съ голѣма трудность въ бащината си кжща. По-сетне, когато се събрали повече деца, била премѣстена въ манастирския метохъ „Св. Георги“ при Х. Мичовата кжща. Тукъ обучението е траяло повече години, като събрала около 20 момчета и 15 момичета.

Презъ 1848 година, когато първото училище — Горнокрайско е било вече готово за обучение, въ което учительтъ Петко Р. Славейковъ е събралъ децата отъ цѣлия Варошъ, а най-вече отъ горния край, Параскева Нейкова е събрала отдѣлно само момичетата, голѣми и малки всички само въ една стая; отначало въ метоха, а по-сетне, когато падарената Сжйчева кжща е била вече готова (1868 година), обучението е ставало по-правилно, редовно. По този начинъ е поставила основата на девическото училище, наречено отъ махаленскитѣ граждани Женско.

Тукъ се явява нуждата и отъ отдѣлно първоначално и отдѣлно класно училище — обучението е било вече по-модерно — инициатори за това сж били: г. г. Василъ Хр. Радославовъ, Ил. П. Лукановъ, Фико Хр. Фиковъ. Ек. Славкова, Ан. М. Радославова и помощницитѣ малки учителки: Юр. Гечева по баща Радославова, Н. Кочева, Марийка Драгнева, Марийка Момчилова (семейството Момчилови, наскоро дошли отъ В. Търново) и Витка Пишуркова, родомъ отъ гр. Ломъ.

Освенъ въ Вароша, първоначално училище се открива и въ новата махала Харманетo, отначалото въ отдѣлна кжща, а по-сетне (1868 год.), когато е станало построяването на църквата „Св. Троица“ — въ църковната килия.

Никола Т. Хаджиевъ

Марийка Драгнева по мжжъ Слабичкова

Родена въ гр. Ловечъ отъ заможни родители[1] и по настояването на учителката ѝ г-жа Ан. М. Радославова, следъ свършването на III-ий дев. класъ въ родния си градъ, продължава образованието си въ гр. Габрово, гдето следъ свършването на тогавашното добре уредено V-то класно училище, настанява се още въ турско време за учителка на отдѣленията въ малкото махл. училище при църквата Св. Троица (1875/I, когато В. Пишуркова напуща). Предъ видъ на това, че младата нова учителка като отивала отъ бащиния си домъ за училището въ махалата „Харманетo“ трѣбвало да мине презъ най-многолюдната турска улица (особено на кръстопжтя при Топуската чешма, сега ул. Часовникарска), гдето събралитѣ се турски деца обезпокояваха всѣкой пжтующъ ученикъ, който отиваше отъ Харманетo за класното мжжко училище въ Долния край, а тъй сжщо и момичетата, даже и самата учителка, то тя биваше съпроводена отъ домашнитѣ си или отъ другъ нѣкой познатъ; обаче, това ѝ бѣ отекчително, та въ спорозумение съ Негово благоговейнство г-нъ свещ. Тодоръ Мушановъ — бившъ учитель „звукарь“ — по примѣра на предшественицата си В. Пишуркова — повечето отъ свободното си време е била въ дома на горепоменатия свещеникъ.

---

[1] Отъ рода на Драганчоулу. Бащината ѝ кжща е въ Вароша близо до събореното Долнокрайско училище.

Въ сжщия домъ — отначалото като служитель при Св. Ловешка митрополия — е живѣлъ и съгражданина ни покойниятъ Цвѣтко Хр. Хлѣбаровъ, който поради слабото си тѣло — следъ освобождението (понеже имаше и другъ Хлѣбаровъ) присвои и обяви новото си презиме Слабичковъ.

Отъ ранна възрасть младата интелигентна г-ца учителка М. Драгнева, запозната съ съквартиранта си г-нъ Цв. Слабичковъ — се задомява презъ 1879 год., като на свадбата ѝ сж присжтствували и незабравимитѣ ѝ ученички — наредени две по две.

Следъ освобождението и задомяването си е учителствувала само две — три години, следъ което време не е преставала да съдействува като членка на основаното още отъ турско време женско благотворително др-во Благодетель.

Марийка Драгнева-Слабичкова починала презъ 1886 г.

Дъщеря ѝ — бивша учителка, както и внучката ѝ живѣятъ въ гр. Троянъ.

Никола Т. Хаджиевъ

Иванъ Кифаловъ

Между редицата заслужили на Ловечъ и Ловчанско лица, добре е да се помене за Ивана Кифаловъ, който, ако и да не е по произходъ ловчанецъ, последнитѣ си години следъ освобождението прекара и служи въ Ловечъ.

Обр. 38. Иванъ Кифаловъ

Иванъ Кифаловъ е отъ учителски родъ: и баща му, попъ Райко, обикновено наричанъ попъ Даскалъ, и дѣдо му, даскалъ Йото, сж били учители въ Тетевенъ. Единъ отъ тоя родъ, Михаилъ Кифаловъ, преселенъ въ Букурещъ, кжде срѣдата на миналия вѣкъ остави голѣмъ имотъ за създаване болница и гимназия въ Търново и за издържка на тетевенското училище. Роденъ около 1850 г., Иванъ отъ млади години се посвети на учителство главно въ Тетевенъ. Тукъ той взе участие въ създадения отъ Левски революционенъ комитетъ и следъ Арабаконашкото приключение бѣ отведенъ и затворенъ въ София. Ако сждътъ не го прати на заточение, това се дължи на неговата младость. Следъ освобождението Кифаловъ се пресели и задоми въ Ловечъ, гдето служи десетина години въ постоянната комисия като членъ секретарь, после на служба въ София и се помина къмъ 1895 г. Иванъ Кифаловъ бѣше голѣмъ родолюбецъ и съ много добро сърце; за близки свои той даваше живота си. Другарь на Кифалова като учители въ Тетевенъ презъ 1876—7 год. и близъкъ неговъ приятель, счетохъ за свой дългъ да напиша горнитѣ редове.

Тома Васильовъ

Стефанъ Поповъ (Гимн. учитель)

ИКОНОМИЧЕСКОТО ПОЛОЖЕНИЕ НА ГР. ЛОВЕЧЪ ВЪ МИНАЛОТО

Икономическото състояние на единъ градъ всѣкога е била въ най-тѣсни връзки съ географскитѣ и историко-политическитѣ особености, при които е поставенъ да се развива този градъ. Историята ни дава списъка на множество градове, основавани въ различни времена, които днесъ не сжществуватъ и ако ние ги не виждаме вече върху лицето на земята, то тѣхното изчезване трѣбва да се отдаде на нарушението на тѣзи природни закони, които сж ги накарали да възникнатъ. Сжществуването на известенъ градъ, неговата мощь и значение следователно зависятъ въ голѣма степень отъ стечението на редица обстоятелства и затова, за да се състави една по-прегледна картина за миналото и бждещето на града Ловечъ, необходимо е преди всичко да се узнаятъ факторитѣ, които сж го създали и крепятъ.

Ловечъ като селище сжществува съ малки прекжсвания около 2500 год. Ако днесъ ние го виждаме скритъ между грамаднитѣ скали, които застрашително висятъ надъ него, то на появяването му тукъ не трѣбва да се гледа като на случаенъ актъ, а като най-сполучливъ изборъ за поселение отъ най-старитѣ му жители.

Географското положение на гр. Ловечъ представлява такива изгоди за поселение, каквито рѣдко се срѣщатъ изъ България. Р. Осъмъ съ своята долина отваря естественъ пжть презъ предпланинитѣ на Балкана и дава възможность за лесни съобщения далеко навжтре изъ недрата на Балкана. Тъкмо по продължението на Осъмската долина се намира и удобниятъ за преминаване Троянски проходъ, стойностьта на който се увеличава благодарение и на факта, че тукъ Балканътъ е низъкъ, проходимъ и много пжтници отъ северна България за южна минаватъ презъ този проходъ и следователно презъ гр. Ловечъ и обратно. Освенъ това презъ Ловечъ минава и най-кжсия естественъ пжть, който свързва Дунава съ най-важния тракийски центъръ Пловдивъ и отъ тамъ съ Бѣло море. Това последното обстоятелство днесъ е безъ всѣкакво значение, но въ миналитѣ времена е играло грамадна роль въ живота на града. Отъ друга страна Ловечъ е естественъ центъръ на цѣла мрежа пжтища, които сж прекарани още презъ времето на римското господство, а нѣкои и по-рано. Тукъ се събиратъ пжтищата, които свързватъ града съ Севлиево, Търново—Варна—Русе, Плѣвенъ, Свищовъ, София и Троянъ—Карлово—Пловдивъ, пжтища, очертани отъ самата природа.

Но колкото благоприятно географско положение и да има единъ градъ, неговото сжществуване е рисковано, ако това положение не е допълнено и съ стратегически изгоди. И въ това отношение на Ловечъ биха завидѣли много български градове. Близката околность на Ловечъ представя естествена крепость, която го е запазвала отъ външни нападения и която е гарантирала въ миналото неговото сжществуване.

Трѣбва да се отбележи най-сетне и това обстоятелство, че Ловечъ се намира на границата между две съвсемъ различни по характеръ български покрайнини: земледѣлската Дунавска равнина и гористиятъ балкански край. Тукъ именно свършва едната и започва другата область, нѣщо, което има грамадно значение особено при търговията.

Не безъ значение за града е и близостьта на р. Осъмъ, която предлага своята водна сила, тъй необходима за индустрията при липса на каменнитѣ вѫглища.

Ето въ общи черти благата, съ които природата тъй щедро е надарила гр. Ловечъ, които сѫ го създали като градъ и които обуславятъ неговиятъ икономически интензитетъ.

Сѫщитѣ тѣзи блага сѫ привличали къмъ ловешката околность още най-старитѣ исторически жители на Балканския полуостровъ — тракитѣ.

Положението на Ловечъ като центъръ на цѣла мрежа естествени пѫтища, като междинна станция между Дунавската равнина и Тракийската низина и най-сетне като преходенъ центъръ между Балкана и полето е създало отъ него преди всичко и центъръ за търговия. Това му положение напълно се оправдава отъ миналото на града, което представя редица моменти на цвѣтуща търговия.

За да се разбере по-добре това, необходимо е да се проследятъ търговскитѣ отношения на града още отъ най-ранната му епоха. За състоянието на последнитѣ въ онѣзи отдалечени отъ насъ времена можемъ да сѫдимъ по това, че още въ VI в. преди Хр. въ близката околность на днешния Ловечъ е основанъ отъ тракитѣ града Президиумъ, който е игралъ ролята на размѣнна станция между тракийскитѣ племена, които населявали днешна Ромъния и долината на р. Марица и Родопитѣ, именно между дакитѣ и агатирзитѣ отъ една страна и одризитѣ и беситѣ отъ друга. Първитѣ, въ чиито земи се намирали богатитѣ солни мини, доставяли соль на своитѣ южни едноплеменници, които въ замѣна на това имъ давали часть отъ децата си въ робство. Срещу една мѣрка отъ 46 клг. соль одризитѣ и беситѣ давали по едно дете. Тази своеобразна търговия се вижда въ нашитѣ очи невѣроятна, обаче това е лесно обяснимо като се има предъ видъ голѣмата нужда отъ соль отъ една страна и семейнитѣ отношения у тракийцитѣ отъ друга. Особено южнитѣ племена се отличавали съ голѣмата си плодовитость. Херодотъ съобщава, че е обикновенно нѣщо да види човѣкъ между тѣхъ 18-20 деца на единъ баща, а нѣкѫде и повече. Освенъ това между тракитѣ била е много разпространена и полигамията, детското производство е било доста голѣмо и на децата отъ второстепеннитѣ жени сѫ гледали като на срѣдство за размѣна. И тази размѣнна търговия, изгледътъ на която днесъ не би могло да изтрае и най-закоравѣлото сърдце, се е извършвала почти изцѣло презъ гр. Президиумъ — предшественика на гр. Ловечъ.

Какви сѫ били икономическитѣ отношения презъ вѣковетѣ на римското владичество и презъ периода на византийското влияние, за Ловечъ не може да се каже нищо положително по липса на данни. Все пакъ, имайки предъ видъ неговото мѣстоположение, трѣбва да приемемъ, че въ това отношение градътъ не се е отклонилъ значително отъ пѫтя, който му е начертанъ отъ природата.

Въ времето, когато тукъ се установява римската власть, на прѣвъ планъ изтъкватъ политическитѣ отношения и на града Ловечъ се отдавало повече стратегическо, отколкото икономическо значение. Ето защо римлянитѣ правятъ отъ града една силна крепость — Melta съ назначението да пази главния пѫть отъ Дунава за Бѣло море. Но Melta не се е ограничавала само съ стратегическото си значение. Съвременнитѣ аналисти отбелезватъ, че отъ нашата околность се е изнасяло въ голѣми количества вино и стафиди — значи Ловечъ още отъ тогава е билъ центъръ на богата лозарска околность.

Византийскиятъ императоръ Константинъ Порфирогенетъ въ съчинението си „De thematibus et de administrando imperio“ споменава, че въ времето на императора Юстиниана Велики, т. е. презъ първата половина на VI в. сл. Хр., Melta е четвърта по значението си крепость въ цѣла Мизия и една отъ най-много населенитѣ въ цѣла днешна България. А това си завидно положение Melta е дължала на интензивния си икономически животъ.

Въ по-къснитѣ времена, когато започва преселението на народитѣ върху Балканския п-овъ като славяни, българи, кумани и печенеги, множество орди отъ които сѫ опустошавали и нашия край, Ловечъ като че ли изчезва за известно време, безъ да проявява признаци на животъ. И действително името му не се чува въ продължение на цѣли 3 вѣка.

Единъ византийски хронистъ казва, че около 815 г. населението на Мизия, което живѣе по рѣкитѣ Витъ и Осъмъ се занимавало главно съ грабежъ, защото нѣмало другъ поминъкъ. Тази случайна бележка е отъ голѣмо значение за Ловечъ. Това трѣбва да се постави въ връзка съ законодателството на царь Крума, който унищожава лозарството. Трѣбва да се приеме, следователно, че до това време Ловечъ и околностьта му сѫ се занимавали изключително съ лозарство, а следъ унищожаването му населението се отдава на грабежъ вследствие бързото му обедняване.

За състоянието на Ловечъ въ по-късно време сѫдимъ пакъ по сведенията, които ни сѫ оставени въ връзка съ политическитѣ събития. Въ 1070 год. куманитѣ, разбити отъ византийцитѣ при гр. Пловдивъ, минали троянския проходъ и се установили при гр. Ловечъ, дето водили тримесечна война съ византийцитѣ. Споредъ бележката на хрониста Никита Акоминатъ, куманитѣ разграбили складоветѣ съ храни въ града и избили часть отъ населението му. Това съобщение иде да ни покаже, макаръ и посрѣдствено, състоянието на Ловечъ въ онова време. Тукъ е сѫществувала още тогава търговия на едро съ зърнени храни и то твърде оживена.

Съ премахването на византийското робство за Ловечъ широко се разтварятъ вратитѣ на прогреса. Сѫщиятъ Никита Акоминатъ казва, че първиятъ български царь отъ II българско царство Асень избралъ богатия гр. Ловечъ за база на своитѣ военни операции. Въ какво, обаче, сѫ се състояли богатствата на Ловечъ, не се знае. Фактъ е, че въ края на 12 в. града се възобновява и придобива грамадно значение като погранична крепость. Съ много бързъ подемъ той започва да се издига до оная висота, на която е стоялъ презъ времето на Юстиниана Велики.

Началото на 13 в. заварва Ловечъ като голѣмъ центъръ на търговия, известенъ е билъ изъ цѣла тогавашна България и благодарение на това му положение църковния съборъ, свиканъ отъ царь Борисъ прави отъ Ловечъ центъръ на епархия.

Отъ началото на 13 в. Ловечъ отбелезва непрекѫснатъ успѣхъ и напредъкъ въ всѣко отношение едно поради мирния периодъ, който настѫпва за града и друго поради голѣмото преселническо движение отъ южна България. 13 и 14 в. в. сѫ времената на честитѣ войни съ византийци, латинци и епирци, на които войни театъра е билъ южна България. Разорението, което е последвало отъ тѣхъ, принуждава населението да се изселва на северъ отъ Балкана, като голѣма часть се заселва въ гр. Ловечъ. Мнозина богати пловдивчани донасятъ капиталитѣ си тукъ и турятъ началото на търговията съ външния свѣтъ — главно съ венецианци и дубровничани.

Презъ 14 в. Ловечъ е билъ една отъ първитѣ фактории на дубровнишкитѣ търговци. За състоянието му като търговски центъръ въ онова време можемъ да сждимъ по търговскитѣ отчети, части отъ които сж достигнали до насъ. Въ Народната библиотека е запазена една часть отъ смѣткитѣ на дубровнишкитѣ търговци, дето се виждатъ размѣритѣ на търговията, която се е развивала тукъ и голѣмината на ловешкия търговски хинтерландъ. Отъ тѣзи смѣтки узнаваме, че Ловечъ е изпращалъ стока далечъ на изтокъ до Русе, а 2 пжти сж идвали и търговци отъ Гюргево. Шосето София—Орхане—Ловечъ—Търново всѣкога е било препълнено съ кервани, които разкарвали стокитѣ, главно сукнени и кадифени платове, венециански огледала, всевъзможни накити и др. Търговията на Ловечъ въ онѣзи времена е достигала до 250,000 аспри годишно (1 аспра=около 5 ст.). На първъ погледъ тази сума се вижда нищожна, но ние ще добиемъ ясна представа за нея като имаме предъ видъ голѣмата стойность на паритѣ презъ описаната епоха: една кжща се е строяла за 150 аспри, единъ най-добъръ конь е струвалъ 4 аспри и т. н. Така, че пресмѣтната тази сума по днешния курсъ на лева дава грамадната сума 60,000,000 годишни търговски сдѣлки въ Ловечъ и то само за стокитѣ на дубровнишкитѣ търговци. Това е достатъчно, за да си представимъ картината на Ловечъ въ надвечерието на турското робство.

Какво е било икономическото състояние на града въ началото на турското робство, съ положителность не можемъ да твърдимъ, обаче по странични данни можемъ да се доберемъ до общи доводи. Споредъ досегашнитѣ исторически сведения, Ловечъ е последния градъ отъ България, който е превзетъ отъ турцитѣ. Падането му се отнася къмъ 1446 г., т. е. 50 години по-късно отъ падането на Търново. Въ онова време ако не сж се стекли така историческитѣ събития, то градътъ може би е щѣлъ да остане непревзетъ още дълго време. Въ сжщата тази година е билъ предприетъ походътъ на полския краль Владиславъ Варненски срещу турцитѣ. Голѣма турска армия е била изпратена отъ Пловдивъ презъ Балкана да пресрещне поляцитѣ при Никополъ и така да предотврати похода въ самото му начало. Когато, обаче, тази турска армия наближила Ловечъ, мѣстното население оказало значителна съпротива, вследствие на което Вл. Варненски успѣлъ вече да стигне въ Шуменъ. Това събитие дава поводъ на турцитѣ да насочатъ силитѣ си срещу Ловечъ и го обсадятъ. Обсадата е траяла дълго и ако се вѣрва на преданието града билъ превзетъ не съ сила, а съ хитрость. Ловечъ се предава, но запазва почти напълно своето автономно положение: поема сравнително малки задължения, срещу значителни права.

Като задължения трѣбва да се споменатъ: 1. годишенъ данъкъ, който вѣроятно е билъ 6,000 кара-грошове; 2. да пази пжтищата, които излизатъ отъ Ловечъ на едно разстояние отъ 20—30 клм., т. е. да препятствува на чужди войски въ случай, че биха се опитали да минатъ презъ града.

Правата, съ които Ловечъ се е ползувалъ сж били: 1. да не се заселва турско население въ околностьта на града; 2. да не вематъ отъ града деца за попълване еничерския корпусъ и 3. Ловечъ си запазва правото да взема мито отъ всички стоки, които преминаватъ презъ него. Споредъ първоначалното административно дѣление на България, Ловечъ се е намиралъ на границата на тогавашния Туна вилаетъ, презъ него сж минавали всички стоки отъ западъ на изтокъ и е използувалъ това си положение, за да стане единъ митнически пунктъ. Последното обстоятелство подига до такава степень благосъстоянието на града, че той става единъ отъ най-богатитѣ и важни търговски центрове въ цѣла България и това положение му е спечелило името „Алтънъ Ловечъ", което се е запазило и до днесъ. Не само това; за богатствата на Ловечъ въ онова време говори и размѣра на годишния данъкъ: отъ 6,000 кара-грошове той е увеличаванъ до като стигналъ цифрата 10,000. Такава голѣма сума, която въ днешни пари дава нѣколко милиона лева е могла да се изплаща само отъ единъ голѣмъ и богатъ градъ, какъвто е билъ Ловечъ.

Това положение се е запазило приблизително до края на 16 в., когато Ловечъ навлича върху себе си гнѣва на Високата порта, правата му се отнематъ, задълженията му се изравняватъ съ останалитѣ български градове и въ сжщото време цѣлата долина на р. Осъмъ била колонизирана съ турци, които дошли отъ голѣмата турска колония около гр. Севлиево, а голѣма часть отъ българското население била изтикана въ мжчнодостжпнитѣ усои на Балкана.

Отнемането правдинитѣ на Ловечъ е станало по поводъ Търновското възстание, въ което Ловечъ е заемалъ едно отъ първитѣ мѣста. Възстанието, обаче, било осуетено още въ самото му начало.

Отъ това време Ловечъ почва бързо да запада, но това западане не траяло дълго време, тъй като самата природа е била всѣкога въ услуга на града и не е позволявала той да изчезне. Следъ единъ 50 годишенъ периодъ на изпитание, икономическитѣ отношения въ България добиватъ друга насока и Ловечъ пакъ почва да се съживява къмъ срѣдата на 17 в. Отъ това време, вследствие затварянето на проливитѣ, центъра на икономическия животъ въ България преминава къмъ гр. Пловдивъ, а това дава възможность на Ловечъ да блесне наново, като богатъ търговски градъ. Той започва да играе ролята на размѣнна станция между северна и южна България благодарение положението си, което се изтъкна по-горе именно: *расположенъ на най-краткия и най-удобния пжть между Дунава и Пловдивъ*, едничкия тогавашенъ доставчикъ на цѣла северна България. Съ други думи казано, за Ловечъ се повтарятъ времената на тракийската епоха. *Търговията между градъ Пловдивъ и северна България се е извършвала посрѣдствомъ Ловечъ*, като само една незначителна часть е била транзитна, която сжщо не е останала безъ значение за града. Съвременнитѣ пжтешественици, които сж посещавали града Ловечъ свидетелствуватъ, че въ него е имало множество ангросисти, а нѣкои и такива, които сж търгували само съ отдѣлни артикули, напр. оризъ, риба, маслини и др. Тази развита търговия безспорно е създала и едно транспортно съсловие. Транзитната търговия пъкъ е докарвала въ Ловечъ множество търговци, пжтници и кираджии. *Денонощно пжтя Ловечъ—Троянъ—Пловдивъ е билъ препълненъ съ кола и коне, които обслужвали търговията, а това е извикало отъ своя страна появата на голѣмъ брой хотели и гостилници.*

Търговията на Ловечъ въ онова време била съсредоточена въ ржцетѣ главно на българското население и отчасти у нѣколко гърци. За забелязване е, че за евреи въ града не се споменува, макаръ търговията да е била развита до такава степень.

Покрай търговията съ мощенъ подемъ започва да се развива и занаятчийската индустрия. Първенство въ това отношение е заемало желѣзарството и то толкова повече, че тукъ се е добивало и желѣзо. Не е установено точно отъ де е докарвана желѣзна руда въ Ловечъ, но предполага се, че тя произхожда отъ с. Г. Желѣзна. Името на единъ отъ кварталитѣ на града — „Мадането“ — е свидетель за развитата желѣзна индустрия. Маданъ значи руда, но това още не значи, че тукъ се е претопявала желѣзната руда. Навѣрно въ Ловечъ е докарвано сурово желѣзо въ формата на кюлче, за да се преработи и направи годно за индустрията. Това желѣзо, излѣзло изъ подъ чуковетѣ на мадангитѣ за по-нататъшната му преработка се е предавало на желѣзарския еснафъ, който по голѣмината си е билъ първи въ града и е наброявалъ до 60 самостоятелни майстори.

До какъвъ размѣръ е достигало производството на желѣзни издѣлия въ Ловечъ личи отъ това, че тѣзи работилници не само че задоволявали напълно нуждитѣ на града, но произвеждали и за износъ. Така градъ Русе въ онова време поръчалъ на желѣзарския еснафъ въ Ловечъ направата на 17 кола гвоздеи.

Освенъ желѣзарството въ града сѫ били развити въ широки размѣри абаджийството и коларството, съ всички свои отрасли, които сѫщо произвеждали и за износъ.

Времето отъ 1780 до 1784 год. трѣбва да се счита като периодъ на найцвѣтуще положение на Ловечъ. Търговия и индустрия тогава достигатъ своята найголѣма висота. Ловечъ придобива завидно икономическо положение и споредъ свидетелството на съвременнитѣ пѫтешественици той е броялъ около 20 хил. жит., т. е. толкова колкото и София по онова време. До какво завидно положение е достигналъ Ловечъ личи и отъ докладитѣ на руското главнокомандуване отъ 1784 г., въ които е запазена следната бележка: „Ако армията на Ваше Величество успѣе да задържи Ловечъ, това ще бѫде благодать отъ небето, защото той е по-богатъ отъ много наши градове и съ право населението го нарича „алтънъ Ловечъ“. Освенъ това въ турскитѣ официални документи всѣкога предъ името на Ловечъ е стояло прилагателното алтънъ, което показва, че това му качество е придобило гражданственость въ цѣлата отоманска империя.

За пръвъ пѫть „алтънъ Ловечъ“ се споменава въ единъ документъ отъ 1520 год., а като последенъ случай трѣбва да се счита султанския бератъ отъ 1830 год. на султанъ Махмуда, който между другото казва, че отъ последната война Ловечъ не е вече „алтънъ“, както по-рано.

Отъ 1784 год. нататъкъ града е билъ подложенъ на разни изпитания, които подрониха неговото икономическо положение и туриха началото на неговото западане до такава степень, щото подиръ освобождението той да се сведе до положението на едно голѣмо село. Като силна крепость и центъръ на много пѫтища Ловечъ е билъ прицелна точка на много войни и е трѣбвало да изпита ужаситѣ на тѣхнитѣ последствия.

Въ 1784 год., въ време на войната между руската императрица Екатерина II и Турция, гр. Ловечъ е билъ обсаденъ отъ рускитѣ войски и изгоренъ. 25 год. по-късно графъ Воронцевъ повторно обсажда града и го разорява. Всичко това е нанасяло тежки удари на града и не е могло да не се отрази върху неговия икономически развой.

Друго събитиѐ отъ не по-малко значение за търговията на Ловечъ ѐ основаването на Дунавското параходно дружество въ 1867 год., което втори пѫть измѣня икономическитѣ отношения въ вреда на Ловечъ. Центърътъ на търговията преминава отъ Пловдивъ къмъ новооснованитѣ пристанища Русе и Свищовъ; северна България започва да набавя стокитѣ си отъ тѣхъ и Ловечъ изгубва своето търговско значение.

За Ловечъ остава само занаятчийството, което се развива за смѣтка на изчезналата търговия, но все пакъ, благодарение на занаятчийството, Ловечъ си остава единъ отъ важнитѣ вѫтрешни градове въ България. За благосъстоянието му въ надвечерието на освободителната война ясно говори Kanitz, въ своето съчинение Donau Bulgarien und der Balkan; споредъ него къмъ 1871 г. Ловечъ е броялъ около 15 х. ж., ималъ до 15 християнски и мохамедански училища, повече отъ 600 дюкяни и работилници и пр.

Трѣбваше Ловечъ да преживѣе още единъ тежъкъ моментъ, който да отнеме и последнитѣ остатъци отъ неговото благосъстояние — Освободителната война нанесе последния смъртенъ ударъ на града и той започва съ изумителна бързина да губи силитѣ си. Разграбенъ въ време на войната, лишенъ отъ голѣма часть отъ населението си, Ловечъ дочака освобождението едва съ 4,500 ж. Следъ отпадането на търговията, дохожда редъ и на занаятчийската индустрия, причинитѣ на което трѣбва да се търсятъ въ следното: 1. съ премахването на робството се отвориха вратитѣ за европейскитѣ фабрикати и нашиятъ пазаръ бѣ наводненъ отъ стоки, които далечъ надминаваха мѣстнитѣ произведения както по качество, така и по стойность; 2. голѣмо влияние оказа въ това отношение и проникването на западно-европейската култура между градското население въ България. Макаръ и слабо, но почувствува се настѫпилия обратъ въ нравитѣ, изтънчаване на вкусоветѣ и пр. и виждаме да западатъ цвѣтущи занаяти като напр. абаджийството, което е било развито до такава степень, че съ него Ловечъ е държалъ едно отъ първитѣ мѣста между градоветѣ въ България; 3. по-голѣмата часть отъ турското население се изсели отъ Ловечъ, а съ това се намали значително и броя на консуматоритѣ. Мѣстното производство, подложено на силната външна конкуренция трѣбваше или да умре, или да преживѣе една дълга и тежка криза. Жителитѣ на града започватъ да забедняватъ и се виждатъ принудени да търсятъ другъ поминъкъ. Една часть отъ гражданитѣ намира поминъкъ въ лозарството, като съ това турятъ началото на новото лозарство въ града, което и днесъ съставя допълнителния поминъкъ на множество дребни търговци, занаятчии и чиновници. Не малка часть отъ гражданитѣ се изселватъ като кръчмари и бакали изъ селата на Дунавската равнина.

Ето това е икономическото състояние на Ловечъ въ миналото. А това минало ни учи, че природата е завещала, щото Ловечъ да играе ролята на търговски центъръ. Неговото географско положение го издига на завидна висота, за да рухне бързо предъ историко-политическитѣ катастрофи, каквито въ продължение само на 200 г. той е изпитвалъ 4 пѫти.

Днешното икономическо положение на Ловечъ си остава почти сѫщото, както е било и въ близкитѣ години следъ освобождението. И сега се срѣщатъ занаяти, които сѫ се запазили благодарение на обстоятелството, че тѣ сѫ преживѣли тази криза и подъ чуждото влияние впоследствие сѫ се модернизирали, какъвто е случая напр. съ обущарството, а други затова, че тѣ се крепятъ по традиция отъ българина или пъкъ, че нѣма съответни фабрикати, които да ги замѣнятъ. Така напр. западно-европейското влияние още не е засегнало нашия селянинъ и той все още продължава да носи калпакъ, вмѣсто плъстена шапка, цървули, вмѣсто обуща или ботуши, както е съ селянитѣ въ другитѣ държави и тия именно обстоятелства крепятъ съответнитѣ занаяти. Все пакъ отъ година на година и тѣ отпадатъ и ще дойде време, когато тѣ съвсемъ ще изчезнатъ.

Извори:

1. Херодотъ — *Ιστορίαι.*
2. Клавдий Птоломей — *Γεωγραφική ὑφήγησις.*
3. Suidac — Lexicon graece et latine ect.
4. Проф. А. Иширковъ — Долината на р. Осъмъ, сп. Български прѣгледъ, год. II.
5. Проф. Л. Милетичъ — Населението въ Изт. България.
6. „ „ „ — Нашитѣ павликяни.
7. Ихчиевъ — Турски документи за историята на България. СНК.
8. Д. Мариновъ — Материяли върху историята на България.
9. F. Kanitz — Dunau Bulgarien und der Balkan.
10. Журналъ Министерства Народнаго просвѣщенія — 1883, 84 и 85.

ПРИПИСКА

Д-ръ Коста Павловъ препоржчалъ Христо Ивановъ Книговезецътъ на Раковски.

Хр. Марковъ въ книгата си „История на 9-тѣхъ дни въ Дрѣновския монастиръ“. Търново, 1912, стр. 82, пише навѣрно възъ основа на автобиографическитѣ бележки на самия Христа, че „нѣкой си Д-ръ Коста“ му далъ препоржчително писмо до Раковски въ Бѣлградъ. Това е било преди „българския Гарибалди“ да състави своята легия тамъ. За насъ е ясно, че този „Д-ръ Коста“ е Д-ръ Коста Павловъ[1]. Последниятъ е билъ, както изглежда, голѣмъ почитатель на Раковски. Между книгитѣ на братъ му Мирю Павловъ намѣрихме брошурата на Раковски: „Прѣселѣние въ Русия или Руската убийственна политика за Българы-ты“. Следъ Кримската война татаритѣ почватъ да се изселватъ отъ Русия. Презъ 1861 г. въ България се изселили 12,000 кримски татари. Българскитѣ селяни били принудени да имъ дадатъ найхубавитѣ си земи и да имъ направятъ кжщи. Отъ видинския край много българи избѣгали въ Сърбия, а други взели да се изселватъ въ Русия. По този поводъ пише Раковски и брошурата, която Д-ръ Коста е донесълъ въ Ловечъ като се е връщалъ отъ Западъ. Тази брошура е печатана анонимно, безъ означение на мѣсто и година — по всѣка вѣроятность презъ май 1861 г. (Г. С. Раковски. Автобиография и мемоари. София, 1925. Издание на Мин. на Нар. просвѣта, стр. 109). Раковски съзнателно не е поставилъ името си върху брошурата и не пише лошо за Турция. Цельта му се знае: да може да се внася свободно въ Турция и да се чете отъ българитѣ.

Г. И.

---

[1] За него вж. „Ловечъ и Ловчанско“, III. 51—55.

Инженеръ Трифоновъ

ХРИСТО Т. ДРАСОВЪ (МАВРАТА)[1]

Споредъ разказаното отъ жена му Хицка, която е жива и вече на около 78 години. Семейството на чорбаджи Тодоръ Драсовъ (жена му Конка) родило: Христо, Иванъ, Стратия, Мария, Хица и Кена. Христо се оженва за Хицка (нейнитѣ родители сж Станка и Маринъ Караконови). Иванъ се оженва за Еленка (отъ Плѣвенъ дъщеря на чорбаджи Златанъ Ивановъ). Стратия се оженва за Стефана родомъ отъ гр. Търново — известна съ името Стефана Стратиица.[2] Мария за Хино (наричана

Обр. 39. Хицка и Христо Т. Драсови (фотография отъ турско време).

---

[1] Наричали го Маврата, защото ималъ мургавъ цвѣтъ на кожата си.
[2] Вижъ стр. 75.

Мария Хиновица), Хица за Пенко (били бездеткини) и Кена оженена за Стоенчо Киркоулу (това сѫ родителитѣ на Тодоръ Кирковъ). Мария Хиновица е майка на Хицка Ив. Хаджиславова.[1] Дѣдо Тодоръ Драсовъ е единъ отъ виднитѣ Ловчански чорбаджии на времето си и е търгувалъ съ Виена.

Хица и Пенко, като нѣмали деца, прибрали Христо Т. Драсовъ — отгледали го и го оженили за Хицка Караконова. По занятие Христо Т. Драсовъ билъ чохаджия (шиене на сърмени работи). Следъ освобождението ни започналъ търговия съ жито. Презъ време на Стамболовия режимъ е билъ избранъ за кметъ на Ловечъ. После става надзиратель на болницата, и надзиратель на затвора въ Ловечъ. Хр. Т. Драсовъ въ турско време е билъ и нѣщо като писарь при каймакамина.

А следъ освобождението ни е билъ избранъ и за Ловчански народенъ представитель.

Ходилъ е въ Цариградъ на гости у сродника си (по жена) Д-ръ В. Каракановски,[2] и въ Варна у брата си Иванъ Т. Драсовъ.[3]

Починалъ е въ 1922 год. на 88 години.

Наследници на Хицка и Христо Т. Драсови сѫ: Петъръ (починалъ като студентъ въ 1889 г.), Стефанка (женена за учителя Никола Кермекчиевъ — покойници), Конка (милосердна сестра) и Марийка (акушерка).

Допълнително за Христо Иовковъ Пушкаровъ

Освенъ писаното въ кн. IV, стр. 126 „Ловечъ и Ловчанско", Христо Иовковъ Пушкаровъ е билъ съдружникъ по търговия (манифактура) съ Анастасъ Ц. Хитровъ, като всѣкой ималъ по 20,000 гроша; но паритѣ си изхарчили по комитетскитѣ работи и имъ останали по 1000 гроша.

Като дойдѣлъ Левски въ Ловечъ Христо (тайно отъ баща си) е ходѣлъ при него, а вестницитѣ и др. книжа е криелъ въ кѫщи задъ огледалото.

Турцитѣ много не сѫ го подозирали и преследвали, като синъ на чорбаджи Иовко, който е билъ и членъ въ общинската управа.

Въ време на бѣгството къмъ Севлиево (1877 г.) Христо е билъ раненъ отъ турцитѣ въ рѫката и падналъ въ несвѣсть. Братъ му Димитъръ (и сега живъ — 85 годишенъ) го натоварилъ (съ помощьта на казацитѣ) на една кола; но още по пѫтя Христо умрѣлъ и билъ погребанъ въ Севлиево.

Забел. 1. На стр. 40 погрешно е отпечатано Катя Дункова вместо Натя Дункова.

2. На стр. 88 погрешно е казано че Хицка Ив. Хаджиславова е сестра на Иванъ Т. Драсовъ; а нейната майка Мария Хиновица е сестра на Иванъ Драсовъ.

---

[1] Вижъ стр. 89.

[2] Вижъ „Ловечъ и Ловчанско" кн. IV.

[3] Сѫщо кн. IV.

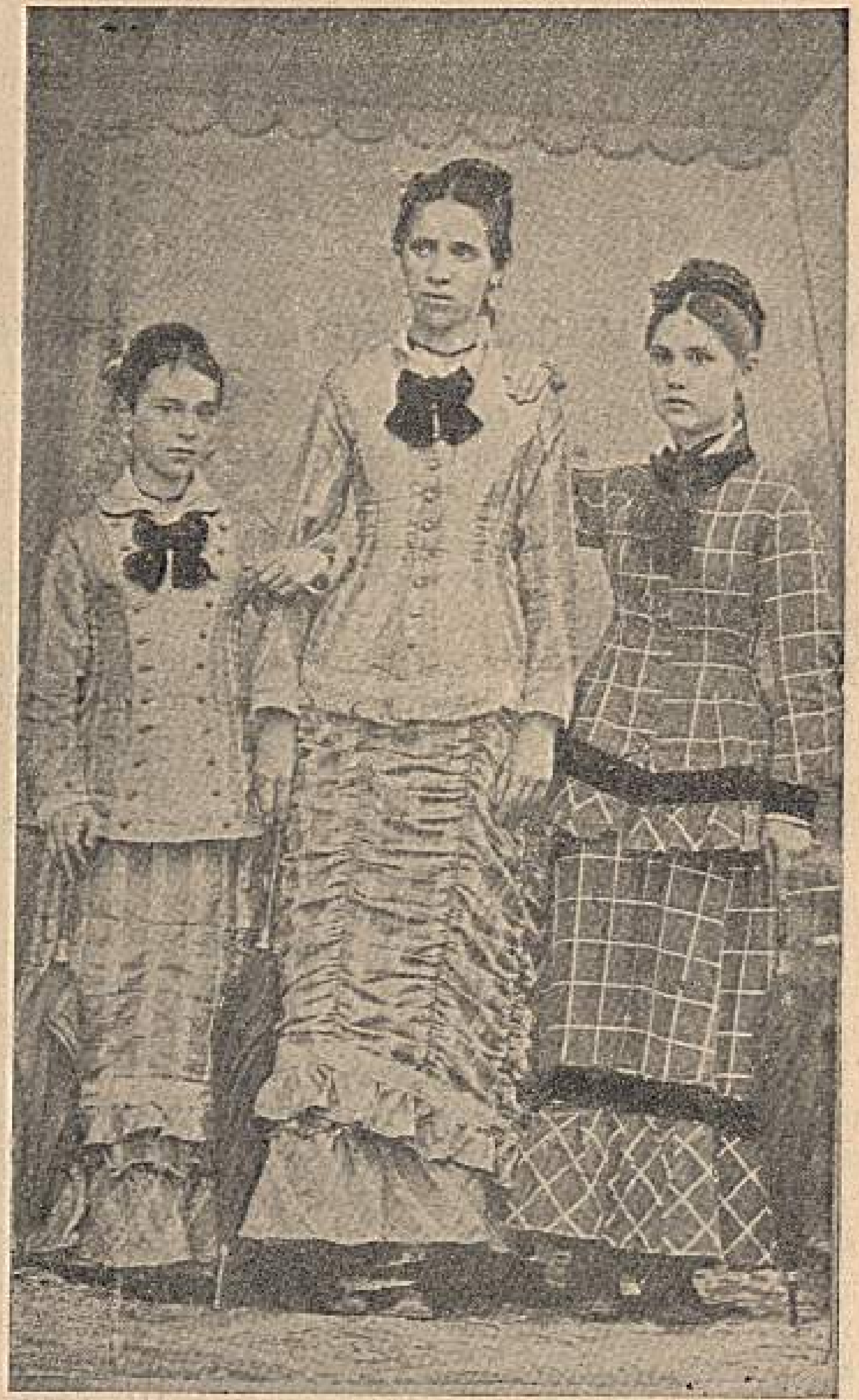

Обр. 40. **Ловчански моми следъ освобождението ни отъ преди 50 години**

Отъ лѣво на дѣсно: Руска Ив. Хаджиславова (сега вдовица Цачо Панчева — Ловечъ)[1], Натя Дункова (г-жа Иванчо Петрова — покойница)[2], Пенка Ангелова (жена на Досевъ адвокатъ въ гр. Разградъ) — баща ѝ даскалъ Ангелъ, а майка ѝ Зинка, сестра на Радославовъ. И тритѣ сѫ били ученички на Ана Радославова като сѫ имали при нея и частни уроци по френски и руски езици, кроидба, шевъ на дрехи и бродерия. Роклитѣ, съ които сѫ облечени сами сѫ си ги изработили. А Натя Дункова е била частна учителка по френски езикъ на инженеръ Трифоновъ, тогава ученикъ въ долнитѣ класове. Руска и Натя сѫ запазили до днесъ бродиранитѣ отъ тѣхъ възглавници.

---

[1] Вижъ стр. 89.

[2] Вижъ стр. 40.

Проф. Ст. Петковъ

ПРѢКОРИТѢ НА НАСЕЛЕНИЕТО ВЪ ГРАДА ЛОВЕЧЪ

Прѣкоритѣ на населението въ гр. Ловечъ сж твърде интересни и иматъ значение за историята на града. Тѣ трѣбва следователно да заематъ своето мѣсто въ Ловечъ и Ловчанско, докато повечето отъ тѣхъ съ смъртьта на своитѣ носители не бждатъ изчезнали за винаги.

Предадениятъ по-долу списъкъ на ловчанскитѣ прекори съставихме по наши спомени и споменитѣ на старитѣ наши съграждани: Христо Поплукановъ, Ив. К. Урумовъ. проф. А. Ишрковъ и младия инженеръ П. Петровъ па и други наши съгражданки и съграждани, които още сж живи. Той съдържа всичко 439 прѣкори, засѣгащи лица и семейства предимно до преди освобождението на България, и следвателно иматъ значение главно за предосвободителната епоха на града.

Какво значение иматъ прекоритѣ за града, ще посочатъ сегашнитѣ и бждещитѣ специалисти, въ чията научна область спадатъ тѣ. Тукъ ние, като съвременници на много отъ тѣхнитѣ носители и като такива, които сами сме били свидетели на наименованието и установяването на много отъ тѣхъ, ще дадемъ само следнитѣ пояснителни къмъ тѣхъ бележки, които може би ще бждатъ полезни за тълкуването на тѣхното значение.

Още при пръвъ повършенъ прегледъ на прѣкоритѣ бие на очи обстоятелството, че почти една трета отъ тѣхъ сж създадени чрезъ оприличване на тѣхнитѣ носители съ разни предмети и животни, разбира се, въ подигравателенъ смисълъ; напримѣръ:

Баницата Цачо
Бурилката Косто
Бъднето Станю
Ваталата Панка
Гърнето Стефанъ
Плоската Никифоръ
Шевето Конка
Пуйката Маринчо
Буллякътъ Недѣлко
Волътъ Иванъ
Бюлбюлятъ Христо
Заякътъ Татю
Щурецътъ Цвѣтко
Кравичката Христо
Молецътъ Цочо
Шаранътъ Цвѣтко и др.

Другъ голѣмъ брой прѣкори се дължатъ на приписани на носителитѣ имъ особени качества и достойнства пакъ въ подигравателенъ смисълъ; напр.:

Безценъ Банчо
Биязътъ Косто
Лалето Христо
Мждрото Христо
Рибката Янка
Факито Георги
Контето Георги
Сърнето Цвѣтко
Индже Гена
Меджедийката Мица
Орѣхчето Божана
Владиката Василъ
Князътъ Арсо
Пашата Велю
Светецътъ Тотю
Царьтъ Никола
Св. Катарина Христо
Дерибеятъ Генко
Казакътъ Петъръ
Бирниджиятъ Георги
Берхатлиятъ Косто
Политиката Радка и др.

Трети голѣмъ брой прѣкори се дължатъ на сжщински естествени недостатъци на носителитѣ имъ; напр.:

Гжсакътъ Цвѣтко
Глухарътъ Иванъ
Делиджето Георги
Гърбата Вълчо
Кйоравъ Стойчо
Кекевето Христо
Кеката Иванчо
Шишикътъ Василъ
Кьосето Иванъ
Кючукътъ Бочо
Курекътъ Стоенчо
Кьорава Цонка
Мишката Русана
Кълбото Йоца
Луда Цвѣта
Чепе Даца
Прѣдла Димка
Пърдилката Пена
Нѣмата Радка (поради нѣмия й мжжъ)
Пелтека Яначко
Топалътъ Василъ
Чомпилятъ Янко и др.

Не малко сж и прѣкоритѣ произлѣзли отъ оприличаване на носителитѣ имъ съ типове отъ наша и чужда народность като:

Абазътъ Косто
Абдулътъ Георги
Абрашътъ Петъръ
Агопътъ Пано
Армянкоолу Христо
Асъмътъ Никола
Гъркътъ(Гъркоолу)Иванчо
Маврата Христо
Масърлиятъ х. Ненчо
Нѣмцоолу Косто
Стамболията Татю
Шопътъ Томчо
Арнаудоолу Косто
Афузътъ Стоянъ
Латинецътъ Христо
Маджарътъ Христо
Московецътъ Иванъ
Помакътъ Димитъръ
Францътъ Михалъ
Чифутката Стоянка и др.

Много сж интересни и прѣкоритѣ изразяващи приписани недостатъци вследствие на неприязънь, завистъ, злоба или омраза като:

Вунеща Натя
Дръндалото Боца
Джимперето Пена
Ишкинката Кера
Кучкача Пена
Шевето Конка
Гевечътъ Радка
Въртележката Станю
Тафрата Христо
Джоката Стоянъ
Дрислата Дамиянъ
Ешекътъ Цоко
Шаранътъ Цвѣтко, Колю
Пуйката Маринчо и др.

Обикновенъ случай е прѣкорътъ на мжжа въ семейството да се приписва и на жената било безъ всѣкакъвъ смисълъ, било вследствие на усилена злоба или ненавистъ като: Червенъ-Миховица, Царвулката, Таушанката, Стамболийката, Радилката, Масарлийката, Кракачката, Гяволката, Бюлбюлката, Козарката, Разаклийката, Урумката, Кукухчовката, Камшичката, Гърковката и др.

Отбелязватъ се и две-три десетки особени прѣкори, които ще трѣбва да бждатъ разяснени отъ специалиститѣ; тѣ сж:

Мачоганътъ Пано
Парталозътъ Иванчо
Пастофанката Хица
Радилътъ Иванчо
Салапиятъ Христо
Сюруджиятъ Иванъ
Фрьцковката Минка
Шафата Георги
Нурито Тодоръ
Паракуцата Христо
Пацелата Георги
Роджоолу Стоянъ
С(Ш)култата Тодоръ
Цампарътъ Христо
Шанкалиецътъ Христо
Шмулито Митю и др.

Макаръ въ малькъ брой между ловчанското население се срѣщатъ още следнитѣ 14 категории прѣкори, приписани на носителитѣ имъ:

1) Поради физична отпадналость като: Бабицата или Армеята Цачо; или поради малоумие като: Ахмакътъ Михалъ, обаче често съ обратенъ смисълъ (какъвто е конкретниятъ случай);

2) Поради предполагаема особена физична сила като:

Бабаджанътъ Митко
Сербезътъ Цанко
Мѫжка Дока
Бичето Косто
Халата Герги
Солдашка Боца
Тараланъ Бона и др.

3) Поради състоянието на индивида спрямо семейни или родителски връзки като: Бекярътъ Банчо, Баджанакътъ Тасю и др.

4) Споредъ занятието на индивида като: Варджиятъ Стоянъ, Гайдарьтъ Димитъръ, Фафриката Колю, Сламеницата Христо и др.;

5) Поради постоянно бъбрене и клюкарство като: Камбанъ Дана, Пощата Маринчо, Лалата Христо, Караджейката Тинко и др.;

6) По името на поселището, отъ което произхожда индивида като: Павликенецътъ Петко, Деветачинътъ Томчо, Смочанлията Лазаръ и др.;

7) Поради неморalenъ и покваренъ животъ като: Пичкарътъ Митю, Чапкънътъ Доню, Табурбузанътъ Злата, Янгънъ Божана, Шекеръ Пена, Крайчето Пена и др.;

8) Споредъ занаята на родителитѣ като: Попеоолу Христо, Попчовкина Гица и др.;

9) Поради прираждане следъ повторена женидба като: Пригрозката Стефанъ;

10) Поради лоши навици — пиянство като: Рупътъ Иванъ;

11) Поради скѫперничество като: Стипцата Анастасъ, Мѫчечътъ Христо, Фукарата Цочо, Зелямътъ и др.;

12) Поради особенъ ръстъ като: Узунътъ Григоръ, Кросното Варка и др.;

13) Поради улики за кражба: Хайдукъ Данка, Хайдукътъ Гено, Петъръ и др.; и

14) Поради опърничавость въ характера и умишлени преструвки като: Хинаетоолу Томчо, Шийретъ-Генкоолу и др.

А

Абазътъ Косто
Абдулътъ Георги
Абрашътъ Петъръ
Абрашката Мика
Агопътъ Пано
Андронътъ (Андроноолу) Косто
Армеята Цачо
Армянкоолу Христо
Армянковката
Арнаудътъ (Арнаудоолу) Косто, Кирякъ
Асъмътъ Никола и Христо
Афузътъ Стоянъ
Ахмакътъ Михалъ, Пенчо
Ахтимътъ Иванъ, Първанъ

Б

Бабаджанътъ Митко
Бабицата Цачо, Дончо
Баджакътъ Тасю
Баджанакътъ Тасю
Бамбата Христо, Иванчо, Цочо
Баницата Киро, Миронъ
Барътъ Христо
Басарата Гено
Бахтеасъ(тъ) Конка
Бахъмъ Цонка
Бедекътъ Мехмедъ
Безценъ Банчо
Берхатлиятъ Коста
Бекярътъ Банчо
Биринджиятъ Георги
Бичето Косто и Христо
Биязътъ Косто
Бодьоолу Цачо
Бодювката Сребва
Бонжорътъ Пано
Босулката Кера
Босулътъ Христо и Цеко
Бузьоолу Кѫню и Митю
Букурешлиятъ Стоянъ
Булгарски вещи
Буллякътъ Недѣлко
Бунито Павли
Бурилката Косто
Бутаятъ (Бутай) Кунчо
Бухълътъ (вж. Буллякътъ)
Бюлбюлътъ Христо
Бюкюкътъ Цвѣтко
Бюлбюлката Дона, Данка
Бъднето Станю

В

Варджиятъ Стоянъ, Иванъ
Ваталата Панка
Векилятъ Петъръ
Владиката Василъ
Волътъ Иванъ
Вунеща Натя
Вълчинътъ Тодоръ (Вуйчо, Марията)
Вънковката Керана, Иванка

Вырлювкина Трофана
Въртелешката Станю, Пано

Г

Гадулката Атя
Гайдарьтъ Димитъръ
Гайдата Михалъ
Гайовката Пена
Галтачътъ Кочо
Гамсъзътъ Тотю
Ганата Цачо
Гаргата Василъ
Гевечътъ Радка
Гергицата Петъръ, Герги
Гергишанката Боцка
Главанътъ Иванъ, Митю
Гладенъ Дочо
Глухарьтъ Иванъ
Гологлавъ Гечо
Горанътъ Дочо, Дичо
Грандито Косто
Гробарьтъ Димитъръ
Групанътъ Ноню
Губерътъ Косто
Гудата Стоянъ
Гургуница (баба) Рада
Гългълътъ Стоянъ
Гълѫбътъ Иванъ
Гънито Митю, Тома
Гърбава Пена
Гърбата Вълчо, Дойчо
Гъркоолу Илийчо
Гъркътъ Иванчо
Гърковката Въца
Гърнето Стефанъ
Гюндюрътъ Христо, Нечо
Гюрлето Христо
Гяволката Божана
Гяволътъ Иванчо
Гѫсакътъ Цвѣтко

Д

Дандулътъ Христо
Даржанътъ Златю
Деребеятъ Генко
Джадата Петъръ
Джанкоолу Кочо
Джимперето Пена
Джоката Стоянъ
Джоланътъ Коста
Джундра Тодора
Дивичката Йона, Стоянка
Дилиджето Герги
Дишкоолу Петъръ
Домно Пенко
Доцата Данаилъ
Драката Стоянъ
Драндалото Боца
Драсътъ Петъръ
Дрислата Дамиянъ
Д-ръ Флякъ Алекси
Дудото Христо
Дълга Варка
Дългъ Бочо
Дядоолу Иванчо

Е

Еркекъ Печо, Минка
Ешекътъ Цоко (Ешекъ-Цокоолу)

Ж

Жабата Печо
Жежата Христо
Жейкоолу Панко
Женски Грозю
Жълтурчето Иванка

З

Забунътъ Колю
Заргиданътъ Христо
Зàрзалката Стоянка, Недка
Заякътъ Татю
Зелямътъ Цачо
Зимбюлътъ Гечо
Зюберътъ Косто

И

Индже Гена
Ириндето Маринка
Искиджиятъ Христо, Цончо
Искиджийката
Йоргоолу Тома
Ишкинката Кера, Марийка
Иширкоолу Тодоръ, Анастасъ
Ишокътъ Ноню, Ненчо
Ихтиярътъ Кочо, Василъ

К

Казакътъ Петъръ
Какаванъ Петко
Калдашътъ Станю
Калмукътъ Беню
Калейцата Василъ
Калцунятъ Петъръ, Димо, Тодоръ
Каменицата Тодоръ
Камтито Петъръ
Камшикътъ Димитъръ, Мойно
Камшичката Пена, Гаца
Касабовката Веца
Касабоолу Христо, Петъръ
Кара Тодоръ, Георги
Караджейката Тинко
Карамфилчето Пена
Кацамесо Недѣлко
Кеката Иванчо
Кекевето Христо
Келешъ Нейко
Келешътъ Тодоръ, Христо
Кето Парашкевà
Кизмата Косто
Кьорава Цонка, Йоца, Наца
Кьоравъ Стойчо
Кьоравицътъ Петко
Киртикътъ Христо
Киртичката Мина
Кьосето Иванъ
Клисарьтъ Христакъ, Станю
Князътъ Арсо
Козарката Гена
Козарьтъ Бенко
Кокилятъ Христо, Петъръ, Пенко
Коконата Тодоръ

Кокошката Гено
Колъксъзътъ Тодоръ
Кондолътъ Нейко
Консулътъ Вълчо
Контето Георги, Христо
Косаната Косто
Косоятъ Петъръ
Коцата Тодоръ
Кошницата Йона
Кравата Пена
Кравичката Христо, Пена
Кракачката Йордана
Крайчето Пенка
Кратунчето Рачо
Крачето Тодоръ
Крачулътъ Христо, Петко
Крива Геца, Тодора, Добра
Кросното Варка
Куйноолу Петъръ
Кукувицата Стойно
Кукурузътъ Косто
Кукухчухката Боца
Кулата Гаца
Кулякътъ Станчо
Курва Тодора, Димка
Курдътъ (Курдоолу) Дочо
Курекътъ Стоенчо
Кракачътъ Рачо, Христо
Куришътъ Кочо, Стойно
Курноолу Павли
Кучето Тотю
Кучката Пена, Далю
Кухлакътъ Никола
Кумътъ Иванчо, Павли, Стоянъ
Кючукътъ Бочо
Къкърътъ Петко Станчо
Кълбото Йоца
Кърлежътъ Томчо
Кърмакътъ Христо

Л

Лайното Тодоръ
Лалата Христо
Лалето Христо
Лапито Петъръ
Латинецътъ Христо
Лигалката Иванчо
Луда Цвѣта

М

Маврата Христо
Магарето Мирчо,Начо,Цоко
Магарякътъ Вълчо
Маджарътъ Христо
Маджунътъ Иванчо, Григоръ
Малкашътъ Митю
Маразата Стою
Марàта Добри
Марията Христо
Масърлиятъ х. Ненчо
Мата Гечо
Мацата Стоянка, Христо, Михалъ
Мачоганътъ Пано
Меджедийката Моца
Мерджанътъ Иванчо
Метлата Янка
Мишачката Даца
Мишката Русана
Мокърътъ Пенко
Молецътъ Цачо
Московецътъ Иванъ
Мряната Киню
Мусито Косто
Мухтата Василъ
Муцърътъ Стоенчо, Косто
Муякътъ Косто
Мъдото Петъръ, Косто
Мѫдрото Христо
Мѫжка Дока
Мѫчечътъ Христо

Н

Нѣмàта Радка
Нѣмцоолу Коста
Нурито Петъръ, Тодоръ

О

Обесникътъ Хицо, Косто
Орѣхчето Божана

П

Павликенецътъ Петко
Памукътъ Иванъ
Пандурътъ Георги
Паракуцата Христо, иванчо
Парталозътъ Иванчо
Пастофанката Хица, Тодора
Патето Христо
Патката Пано
Пацелата Георги
Пашата Вълю, Никола
Пелито Петъръ
Пелтекътъ Яначко
Пѣтелътъ Пенко
Петленчовкина Кера
Петленчоолу Тодоръ
Печовицата Христо
Платникътъ Косто, Гечо, Геори
Плоската Никифоръ
Пишлекътъ Иванчо
Пичкарътъ Митю, Тодоръ
Политиката Радка и дъщеря й Златка
Помакътъ Димитъръ
Попеолу Христо
Поплювкоолу Пано, Стоянъ
Попчовкина Гица
Пощата Маринчо, Станю
Пранджоолу Стоянъ
Пригрозката Стефанъ
Прѫдла Димка
Прѫдлето Христо
Прѫщялата Христо
Пуйката Маринчо, Косто
Пъндьоолу Христо
Пърдилката Пена

Р

Радилката
Радилътъ Иванъ
Радювеницътъ Маринъ
Разаклиятъ Иванчо
Рибката Янка
Ритлива Донка
Рогото Тотю, Василъ
Роджоолу Стоянъ, Иванчо
Рупътъ Иванъ
Рѫкавътъ Христо

С

Сакатата Радка
Салапиятъ Христо
Салгията Гено
Салията Димитъръ
Саръ Али
Светецътъ Тато
Светечката Йонка
Св. Катерина Христо
Свраката Христо
Сербезътъ Цанко
Сиркиджиятъ Петъръ
Скултата Тодоръ
Славонътъ Христо
Сламеницата Христо
Смадокътъ Кочо
Сойката Василъ
Солдашка Боца
Стамболийката Пена
Стамболията Тотю
Старчето Гечо
Станкинъ Гечо
Стипцата Анастасъ
Суламата Христо
Суйтарата Христо
Сърнакътъ Цвѣтко
Сърначката Величка
Сърнето Цвѣтко
Съсела Христо
Сюруджиятъ Иванъ

Т

Табуръ-бузанътъ Злата
Таката Христо
Татлѫ-Бочоолу
Талито Стоянъ
Таралантъ Бона
Тарторйто Христакъ
Таушанкина Ивана, Янка
Таушанътъ Тодоръ
Тафрата Христо
Тахлакътъ Никола
Ташикманката Пена
Ташикманътъ Цочо
Тикията Първанъ
Типишътъ Тодоръ
Тиханоолу Христо
Топалътъ Василъ, х.Василъ, Кочо
Топорътъ Христо, Станю
Тумпалътъ Пеко
Тусунътъ Димитъръ
Тусунъ Банко
Туфата Станю
Тъмничътъ Нечо
Тюфекчиятъ Йовко

У

Узунътъ Григоръ, Нечо
Урумката Марийка
Урумътъ Киро

Ф

Фагито Герги (Фачито)
Факирътъ Стоянъ
Фаланътъ Тотю
Фарта-фурта Митю
Фафриката Колю
Фенерътъ Петъръ
Фешътъ (Фешу) Стефанъ
Фичанътъ Христо (Фико)
Фичътъ Стефанъ
Францътъ Михалъ
Фрьцковкина Минка (Мина)
Фукарата Цочо
Фудулътъ Копчо
Футийката Петъръ (Бояджи Стойноолу)

Х

Хайдукъ Данка
Хайдукътъ Петъръ
Хайдутъ Гено
Халата Герги
Хашната Гечо
Хинаетоолу Томчо
Хитрата Георги
Хлапето Николчо
Ходжата Маринъ
Хупчо Илия

Ц

Цаковката Пана
Цампарътъ Христо, Тотю
Царьтъ Никола, Петъръ
Цвънцътъ Цано
Циганката Йордана, Масана
Циганчова Радка
Циганчето Христо
Цръкничътъ Еню, Нечо
Цървулката Мария, Данка
Царвулътъ Петко

Ч

Чавдарката Йордана
Чàлисътъ Христо
Чалъкътъ Димитъръ
Чапърътъ Христо, Тончо
Чапкънката Кера, Моца
Чапкънътъ Доню
Ченгенето Георги, Димо
Чепе Даца
Червенъ Миховица
Червенъ Михо, Колю
Червенъ Пена
Чутората Христо
Чернйоолу Христо
Черъ Йото
Чешнето Гено
Чойката Петъръ, Даца, Дойчо
Чорбицата Станю, Цачо
Чорлата Петъръ
Чифутката Стоянка
Чифудоолу Танко
Чудовката Гица
Чудото Петъръ, Маринчо
Чумпилката Йона
Чумпилятъ Янко
Чунова Марийка
Чуноолу Цоню
Червото Димитъръ

Черна Йона, Янка, Ѓена

Ш

Шайтанътъ Златю, Косто, Христо
Шанкалиецътъ Христо
Шаранътъ Цвѣтко, Колю
Шаренъ Вълчо
Шафата Герги, Христо
Шашовката Пена
Шекеръ Пена
Шевето Конка
Шийретъ-ѓенкоолу, Петъръ
Шийретъ Тотю
Шипката Косто
Шишането Цонка
Шишикътъ Василъ
Шкютътъ Христо
Шмулето Митю
Шондрата Христо, Петко
Шондрова Мария
Шо́пкина Радка, Марийка, Донка
Шо̀пътъ Томчо, Христо́, Косото
Шошлата Христо

Щ

Щурецътъ Цвѣтко
Щуркова Донка

Я

Янгънъ Божана
Ярката Иванъ

ПРИПИСКА

Презъ време на освободителната война, когато Ловечъ временно бѣше освободенъ отъ една сотня казаци, къмъ тѣхъ бѣха аташирани като конници-куриери (съ собствени коне) за връзка между Ловечъ и Севлиево младежитѣ Косто попъ Захариевъ и Тодоръ П. Павликяновъ. Тѣ сѫщитѣ на Св. Кирекъ, когато редовна войска, черкези и башибозуци нападнаха града откъмъ Плевенъ и казацитѣ се видѣха принудени да отстѫпятъ къмъ Севлиево, провели последнитѣ презъ пѫтекитѣ на Стратешкитѣ лозя и имъ посочвали на кои мѣста трѣбва да застанатъ, за да защитятъ отчасть бѣгството на населението.

С. П.

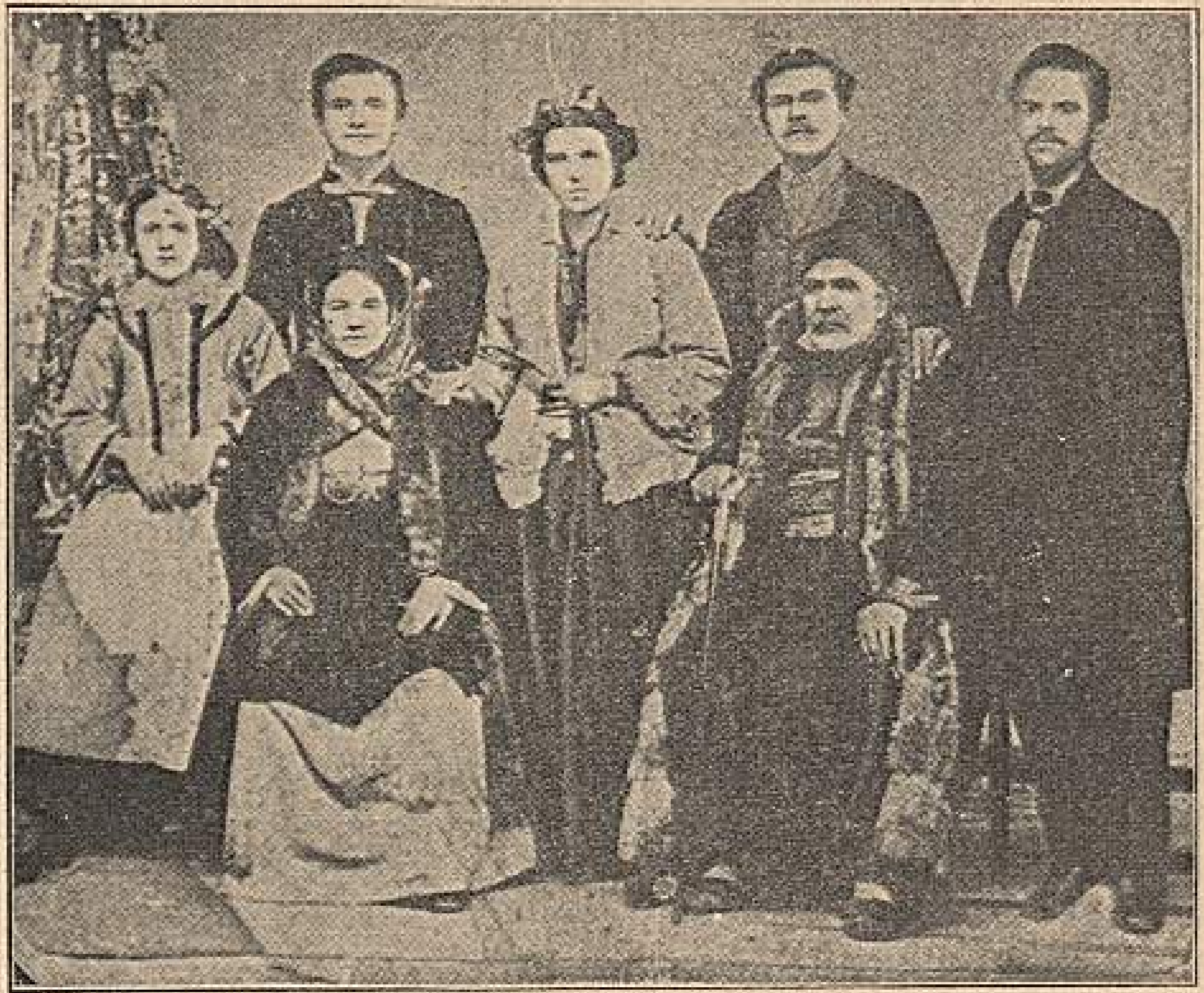

Обр. 41. Семейството на дѣдо Тошко Бенчевъ съ жена му Янка и челядь отъ дѣсно на лѣво: Петъръ, Бенко, Юрдана, Михалъ и Кътя. Фотографирани презъ 1868 година.

Ив. К. Урумовъ

ТОШКО БЕНЧЕВЪ

Произходътъ на Тошко Бенчевъ е неизвестенъ. Той е роденъ къмъ края на XVIII столѣтие. По предположение той ще е нѣкѫде изъ Македония, като напр. отъ Тетовско, или пъкъ отъ Орханийско или Калоферско, гдето се срѣща собственото име — Тошко, каквото въ Ловечъ е непознато. Освенъ това, ако се вземъ въ конструкцията на черепа у синоветѣ на дѣдо Тошко, па и внуцитѣ му като у проф. Петровъ, ще видимъ чистъ македонски-тетовски типъ. Че е пришълецъ, говори още и фактътъ, че той въ Ловечъ нѣмалъ свои роднини, а такива му сѫ само тѣзи отъ къмъ женска страна, затова и децата имъ сѫ кръстени главно по имена на роднинитѣ на жена му баба Янка. Баба Янка е била спретната, работлива и разумна жена. Тя е рѫководѣла всичката си домашна работа; умѣела е да подрежда, да напѫтствува и възпитава многобройната си челядь, всички я уважавали и почитали. Тя приживѣ е можала да задоми нѣкои отъ децата си. Отъ ранни години Тошко Бенчевъ се е предалъ на търговия, и съ трудъ, постоянство и честность, постигналъ завидно материално положение. Той скоро station станалъ известенъ между своитѣ съграждани поради трезвитѣ съвети, давани по общественитѣ работи; заемалъ е видно мѣсто, и изказанитѣ отъ него мнения сѫ бивали съ готовность възприемани.

Дѣдо Тошко се рано задомилъ за Янка Урумова, сестра на виднитѣ и заможни ловчански граждани братята Енчо и Киро Урумови, леля на ботаника Ив. К. Урумовъ. Той става родоначалникъ на многобройното и видно семейство въ Ловечъ известно подъ името Тошкови.

Отъ тоя бракъ дѣдо Тошко е ималъ четирима синове и четири дъщери. Всичкитѣ му синове сѫ работѣли въ търговията заедно съ него дълги години. Следъ смъртьта му синоветѣ, макаръ вече и задомени, продължавали бащината си търговия задружно. Най-стариятъ му синъ Петъръ е баща на д-ръ Тошко Петровъ, проф. по хигиена и членъ на Българската академия на наукитѣ; на Димитъръ П. Тошковъ виденъ зѫбенъ лѣкарь въ София и Михалъ П. Тошковъ. Отъ всичкитѣ синове на дѣдо Тошко най-интелигентния и най-развития за времето си е билъ третиятъ му синъ Бенко, убитъ при превземането на Ловечъ отъ Османъ Паша. Той е билъ единъ отъ ревностнитѣ членове на Ловчанския революционенъ комитетъ. Отъ най-малкия синъ на дѣдо Тошко — Михалъ сѫ Бенко М. Тошковъ, бившъ военеиъ сѫдия и виденъ софийски адвокатъ, полковникъ о. з. и агронома Никола М. Тошковъ. Една отъ дъщеритѣ му — Юрдана е била омѫжена за Тома попъ Костовъ, синътъ на които е Тошко Костовъ, бившъ преподаватель въ военното училище, виденъ софийски гражданинъ, общественикъ и собственикъ и директоръ на търговското училище „Меркури“ въ София.

ПРИПИСКА

Когато въ Централния революционенъ комитетъ въ Ловечъ е било решено да се правятъ политически обири, освенъ обира, който Левски съ Вутю Ветьовъ направилъ у Денча Халачина, извършенъ билъ и другъ обиръ. Христо Шанкалиецътъ и Станю Цонковъ (голѣмиятъ синъ на Цонка Коемджиятъ) обрали единъ търновецъ търговецъ въ мѣстностьта Пазимостъ, на 7 клм. по шосето отъ Ловечъ за Севлиево. Следъ това се върнали презъ Челинска скала и като слѣзли въ Вароша презъ Керкенека, скрили се у Злата Енчева (кѫщата на Енчоолу, на 100 крачки подъ кѫщата на Величка Хашнова).

С. П.

Проф. Ст. Петковъ

РАЗЯСНИТЕЛНА БЕЛЕЖКА ПО УБИЙСТВОТО НА СЛУГАТА НА ДЕНЧА ХАЛАЧИНА ВЪ ЛОВЕЧЪ

Отъ изнесенитѣ до сега документи за живота и дейностьта на Левски и Централния революционенъ комитетъ въ гр. Ловечъ установяватъ се напълно както повода и начина на убийството на слугата на Денча Халачина тъй и деня, въ който то е извършено. При всичко това както за старитѣ тъй и за младитѣ представители на широката народна маса въ Ловечъ и Ловчанско картината на този революционенъ актъ като че остава непълна и не достатъчно разяснена. Напротивъ, и сега още на мнозина не е ясно, въ кой день и какъ е извършено убийството, колко души сѫ били нападателитѣ, кой отъ нападателитѣ е извършилъ убийството, въ кое направление сѫ избѣгали и кѫде сѫ се скрили въ първитѣ моменти на бѣгството?

Ето защо, съ огледъ главно къмъ историята на Ловечъ и Ловчанско и любопитството на населението му, ние изнасяме тази възстановителна и разяснителна бележка, хвърляйки свѣтлина и върху нѣкои не достатъчно разбрани или никакъ неразбрани обстоятелства, които съпѫтствуваха и последваха убийството. И това ще направимъ използувайки изнесенитѣ вече въ литературата документи и собственитѣ си юношески впечатления, добре запазени отъ тогава и до днесъ. При това, нека отбележимъ още, че рожденната ни кѫща и кѫщата на Величка Хашнова (Луканова), въ която се намираше едно отъ скривалищата на Левски въ Вароша[1], бѣха въ една и сѫща тѣсна улица и въ близко съседство презъ една кѫща на среща. Освенъ това, всички деца отъ тази улица слизахме на игра въ по-долната Мегданска широка улица (на х. Цочоолу), съ която пъкъ сѫ въ непосрѣдно съседство улицата и кѫщата на Денча Халачина, въ която стана убийството. Освенъ това, Мегданската улица, за която е дума, тогава бѣше една отъ второстепеннитѣ оживени улици, която на северозападъ излизаше на главната варошка улица, а на югозападъ чрезъ едно малко повиване водѣше къмъ долнокрайската църква Св. Богородица.

Сега, нека, преди всичко, предадемъ онова, що изнасятъ самитѣ документи въ досегашната наша литература. И, за щастие, като основенъ документъ въ туй отношение и то почти изчерпателенъ служи самото писмо на Левски до Любенъ Каравеловъ (№ 89) отъ 25 августъ 1872 г., напечатано въ трудоветѣ на Д. Т. Страшимировъ[2], съ съответни пояснения подъ линия отъ страна на последния. Препращайки любознателнитѣ четци на Ловечъ и Ловчанско на цитувания отъ насъ изворъ, тукъ само ще използуваме съдържанието на писмото.

Всѣки, който внимателно прочете това писмо, ще разбере, че Левски преди всичко за главенъ поводъ взелъ обстоятелството, че чорбаджиятъ (Денчо Халачина) не само отказалъ да даде исканата му помощь за заточенитѣ въ Диаръ Бекиръ но и напсувалъ, като изказалъ укоръ за дето му разваляли спокойствието. Въ днитѣ къмъ 15 августъ 1872 г. Левски разбралъ предварително, че семейството на Денча било на Троянския монастиръ, а въ града останали само Денчо и 24-годишния му слуга, като Денчо винаги се връщалъ въ кжщи часъ и половина преди слугата. Знаейки това, той искалъ да го убие и да му вземе паритѣ, но смѣтката му излѣзла крива.

---

[1] И двѣтѣ кѫщи отдавна сѫ сринати.

[2] Димитъръ Т. Страшимировъ. Василъ Левски (Извори) томъ I стр. 157-159.

Той и другарьтъ му (Вутю Ветьовъ), преоблѣчени, въоржжени, тайно презъ една съседна кжща влѣзли въ кжщата на Денча Халачина на 14 августъ предъ Св. Богородица и то вѣроятно следъ обѣдъ, когато Денчо и слугата му сж отишли на дюкяна. Левски се заловилъ на работа да извърши обира, но намѣрилъ само 1400 гроша въ бешлици и вѣроятно е очаквалъ да дойде въ кжщи пръвъ Денчо за да го убие, както самъ той заявява въ писмото, че искалъ да направи това. Но къмъ 3 часа по европейски става обратното. Вмѣсто Денчо, дохожда слугата, отваря куфàра на портата и влиза въ двора. Тукъ, обаче, като го посрѣща другарьтъ на Левски, той надалъ викъ: „тичайте хора!“ и се сборичкалъ съ него. Въ туй време Левски пристигналъ и го промушилъ два пжти на смърть, за да не събира свѣта и да не може да каже, какви сж били. Следъ това Левски и другарьтъ му излѣзли изъ портата, но свѣтъ билъ се събралъ като на панаиръ. Тогава съ извадени ножове тѣ се втурнали къмъ него, изговаряйки нѣколко думи на турски, народътъ имъ сторилъ пжть и тѣ избѣгали.

Отъ предаденото перифразирано съдържание на писмото действително изпъкватъ ясно както мотивътъ за замисленото убийство тъй и цѣлата обстановка по мѣсто, време и начинъ на извършване на убийството. И, ако вмѣсто Денча Халачина, е билъ убитъ 24-годишния му слуга, това е станало съвсемъ случайно въпрѣки смѣтката на Левски, за което последниятъ съжалява, но не могло да бжде друго яче, защото инакъ щѣли да отидатъ много невинни хорица.

Въ книга IV на Ловечъ и Ловчанско стр. 69 въ статията на Г. Ивановъ[1] е предадено, че обирътъ и убийството сж извършени на 15 августъ; все тамъ се отбелязва, че билъ намѣренъ отъ полицията патронъ отъ пушката на Левски система Remincton и били предприети обиски. Въ сжщность, датата на обира и убийството е не 15, а 14 августъ, защото и самъ, Левски въ писмото си[2] отбелязва: „предъ Св. Богородица въ понделникъ по 3 часа Европейски. . .“. Сжщо и относно въпроса за патрона изглежда има недоразумение особено досежно предприети нѣкакви обиски, каквито споредъ писмото на Левски не сж станали, но това, въ сжщность, е безъ значение. Важното се състои въ туй, че при убийството се е действувало само съ ножове, па при отварянето на портата и излизането на улицата и народътъ е билъ сплашенъ съ ножове.

Нѣкои и сега мислятъ, че убийството на момчето не е извършено отъ Левски, а отъ неговия другарь Вутю Ветьовъ отъ Видраре, бидейки почти увѣрени, че Левски по благородство на душата и сърцето си не би могълъ да посегне на такъвъ актъ, когато другиятъ е билъ авантюра и тъкмо като пазитель на Левски ще да го е извършилъ. Това съмнение е излишно, защото въ собственоржчното си писмо[3]

---

[1] Гено Инановъ. Ловечъ като революционенъ центъръ въ миналото. — Ловечъ и Ловчанско, кн. IV.

[2] Д. Страшимировъ. op. cit., стр. 158.

[3] Пакъ тамъ.

самъ Левски отбелязва, че искалъ да убие Денча Халачина; а относно момчето изчрично пише: „. . . пристигнахъ, ржгнжхъ го съ кжмжта си на смърть, та дано забъркаше народътъ посоката на гласатъ който беше напжлнилъ улицата, ‖ неумря изведнъжъ ‖ захвана да вика повѣче ‖ което не можеше да се укрій вѣче, ‖ ржгнжхго още веднъжъ, за да се не мжчи, и да не може да каже какви сж биле. . .“

Оставатъ недоуяснени въпроситѣ: 1) относно личностьта на другаря на Левски, защото последниятъ не отбелязва името му въ писмото си; 2) направлението въ което сж избѣгали; и 3) мѣстото, дето сж се скрили веднага следъ обира и убийството.

Макаръ Левски да не отбелязва въ писмото си името на другаря си, впоследствие личностьта на последния е напълно установена отъ Никола Цвѣтковъ.[1] По бележкитѣ на Д-ръ Парашкева Стояновъ той предалъ следното: „Левски, като убилъ момчето Стоянчо, билъ и Вжтю Ветевъ[2] отъ с. Видраре, следъ убийството Левски избѣгалъ, сетне ходилъ за риба на Осъмъ и почти по гащи се върналъ въ Ловечъ у Величкини. Левски изпратилъ момчето на Величка (Никола?) заедно съ Мария (жена на Никола Сирковъ) да отидатъ на мѣстото, дето билъ Вжтю да приберать изъ кайрака скритото му оржжие (кама и револверъ) и да ги дадатъ на Левски. Тѣ сторили успѣшно това.“

Отъ токущо предадената извадка изпъква още, че Левски и Вутю Ветьовъ, следъ като си пробили пжть между навалицата отъ хора, сж избѣгали чакъ на Кайрака (гора на 3—4 километра юго-източно отъ града). Тамъ скрили оржжието и Вутю останалъ при него, а Левски слѣзълъ на Осъма за риба и отъ тамъ почти по бѣли гащи (като рибарь) се върналъ у Величкини. Следъ това било изпратено момчето на Величка (а именно по-голѣмиятъ й синъ Никола Гечовъ) съ Мария (жена на Никола Сирковъ), да приберать оржжието му. — Това споредъ документитѣ.

Сега да видимъ, що гласятъ нашитѣ запазени отъ тогава и до днесъ впечатления отъ общата обстановка на положението веднага следъ убийството и избѣгването на Левски и Вутю Ветьовъ и отъ онова, което тогава сме чули отъ устата на една наша и Величкина непосрѣдна съседка, която е срещнала бѣгащитѣ нападатели[3].

Азъ и мои другари, тогава юноши по на 7—8 години, играейки по мегданската улица, не чухме вика на момчето, нито видѣхме бѣгащитѣ убийци. Но, когато се развикаха, че станало убийство и убийцитѣ избѣгали, и ние се втурнахме къмъ кжщата на Денча Халачина. Когато влѣзохме въ двора, едвамъ си пробихме пжть, за да дойдемъ до стжпалата на мазата. Въ сжщность, последната бѣше дълбока и до нея се слиза по нѣколко широки стжпала. Вратата на мазата бѣше отворена и върху входа на последната подъ последното стжпало на глинената стълба бѣше поваленъ на гръбъ трупа на момчето. Поваленъ малко на лѣво, на лѣвата гръдна страна на трупа зѣеше доста широка рана, а подъ нея разлѣна локва кръвь. Това ясно показваше, че момчето е убито съ ножъ, както и самъ Левски отбелязва въ писмото си.

Веднага следъ убийството ние не чухме тогава да се говори за намѣренъ патронъ или куршумъ. Напротивъ, още тогава се говорѣше, че убийството е извършено само съ ножове, съ каквито е била заплашена и навалицата при излизането на убийцитѣ отъ кѫщата. Съседитѣ на Денча Халачина, които сѫ наблюдавали бѣгството на убийцитѣ презъ оградитѣ (стоборитѣ), още тогава твърдѣха, че последнитѣ сѫ избѣгали по направление на Мегданската улица и, завивайки край портата на Кьорава Цонка, отишли по нея нагоре къмъ кѫщата на Богданоолу, отъ която на лѣво се отклонява третостепенната улица за кѫщата на Величка.

---

[1] Гено Ивановъ. Никола Цвѣтковъ. „Ловечъ и Ловчанско“ кн. IV, стр. 87.

[2] Споредъ адвоката Найденъ Пашевъ точното име е Вутю Ветьовъ.

[3] Тази съседка се именува Мица Мичовкина (по мжжъ Вълчева, а после Игньова), баба по майка на днешния нашъ талантливъ художникъ Кирилъ Христовъ.

Отбелязаната по-горе наша и Величкина съседка Мица, слѣзла току следъ убийството по тая последната улица, разправѣше пъкъ следното: „като слизахъ по нашата улица, тъкмо подъ кѫщата на Величка и на завивката на улицата до геранята на Стратиица и кѫщата на Пенчова Дана, на среща ми идѣха двама турци съ извадени ножове. Азъ си навѣдохъ главата и тѣ минаха тичешката край менъ. Щомъ пристѫпихъ две-три крачки по завивката, извихъ глава да ги изгледамъ но не видѣхъ никого!“ А това изчезване на убийцитѣ е станало тъкмо предъ портата на Величкината кѫща, въ която, за да се влѣзе, трѣбва човѣкъ да се повие на дѣсно и по едно повдигнато предверие да се доближи до портата, която бѣше тъкмо перпендикулярна на улицата.

Въ оня моментъ, па и дълго време подиръ това, внезапното изчезване на убийцитѣ нито отъ разказвачката нито отъ другитѣ се тълкуваше въ смисълъ, че бѣгащитѣ наистина сѫ били Левски и Вутю Ветьовъ и че внезапно сѫ изчезнали, защото сѫ влѣзли у Величкини. Но по-подиръ и сега става ясно като бѣлъ день, че за убийцитѣ действително най-удобно е било да избѣгатъ по Мегданската улица на горе и само на 200 крачки по-горе, да поематъ отклоняващата се при кѫщата на Богданоолу тѣсна и стръмна уличка нагоре, която следъ други 200 крачки ще ги отведе до Величкината кѫща. И тъкмо на колѣнчестата завивка на тази уличка и подъ самата Величкина кѫща, като сѫ отминали съседката, която ги срещнала, кривнали сѫ на дѣсно и сѫ влѣзли въ последната, въ която за оня моментъ се намираше и най-доброто скривалище на Левски. Па, кой знае, дали презъ деня, преоблѣчени, не сѫ излѣзли пакъ отъ тамъ, за да отидатъ въ една отъ съседнитѣ кѫщи на Денча Халачина и отъ тамъ да се прехвърлятъ въ неговата кѫща и извършатъ обира и убийството.

Тъй че въ заключение на всичко предадено до тукъ, допущайки само до известна степень вѣроятностьта на разказа на Никола Цвѣтковъ, ние вѣрваме, по съвокупность на гореизнесенитѣ отъ насъ обстоятелства, че поне на първо време, до настѫпването на вечерьта и докато се уталожи първата суматоха, Левски и Вутю Ветьовъ сѫ се отбили въ скривалището на Величкината кѫща като най-сигурно за момента. Следъ това, може би, сѫ излѣзли по сѫщата улица на горе и по пѫтя на Челинска скала сѫ отишли на Кайрака.

Съ горната наша възстановителна и разяснителна бележка се хвърля пълна свѣтлина върху този извършенъ отъ Левски актъ въ свръзка съ революционната дейность на Централния комитетъ въ Ловечъ.

ВЪ ЧЕСТЬ
НА ПРОФ. Д-РЪ АНАСТАСЪ Т. ИШИРКОВЪ

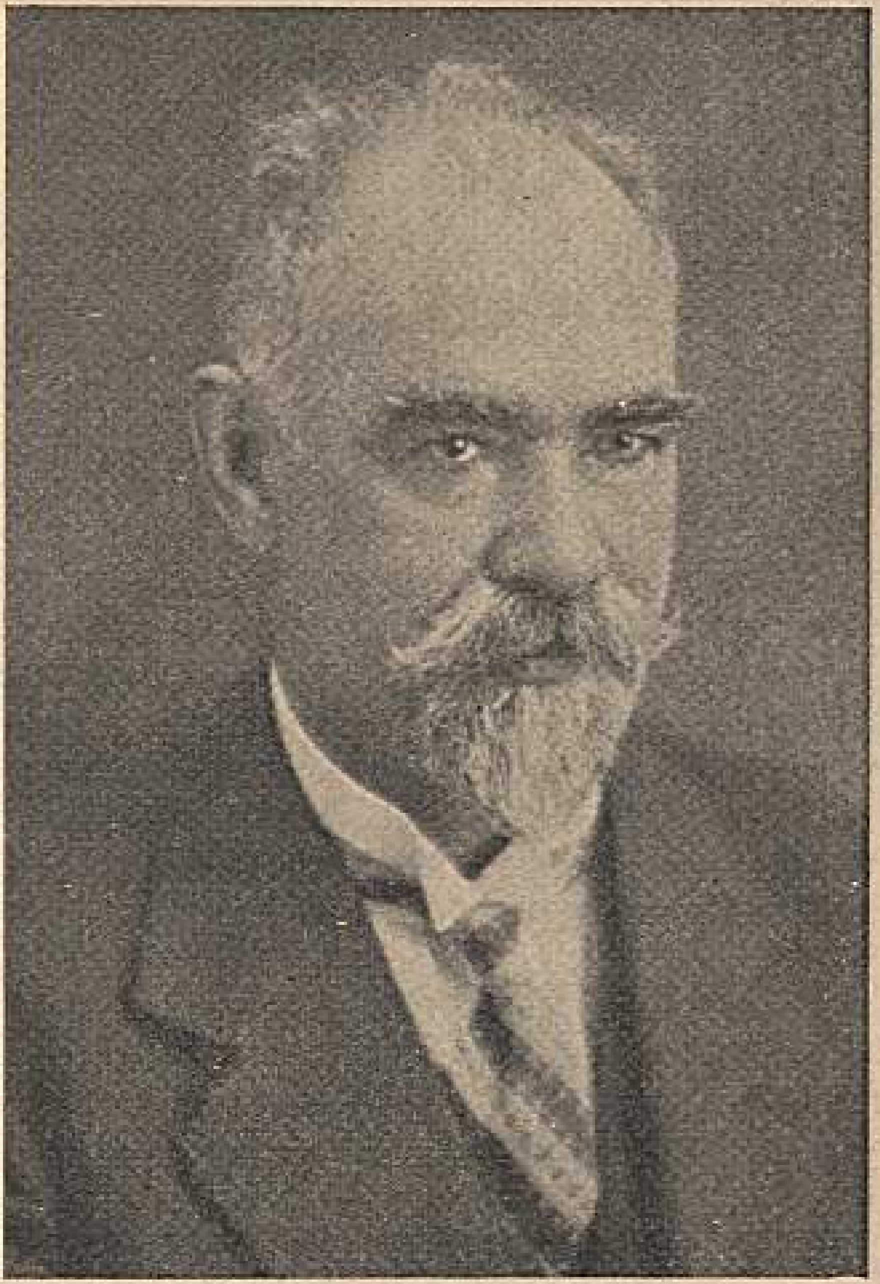

Обр. 42. Проф. Ан. Т. Иширковъ

Инженеръ Тр. Хр. Трифоновъ

ВЪ ЧЕСТЬ НА ПРОФЕСОРЪ Д-РЪ АНАСТАСЪ ТОДОРОВЪ ИШИРКОВЪ

(роденъ на 5 априлъ 1868 год. въ гр. Ловечъ)

Ученици и почитатели на нашиятъ ученъ и виденъ съгражданинъ г. професоръ А. Иширковъ, който тази година приключи своята 35 годишна професорска и 40 годишна преподавателска и обществена дейность, издадоха (съ материалната подкрепа на държавата) — „Сборникъ въ честь на Анастасъ Т. Иширковъ по случай 35 годишната му дейность“, състоящъ се отъ 39 разни научни статии (400 голѣми страници) отъ наши и чужди учени и биографията на проф. А. Иширковъ.

Българското Географско дружество, чийто пръвъ и досегашенъ председатель е професоръ А. Иширковъ издава сборника въ негова честь като първа книга отъ Известия на сжщото дружество. Избралъ се и комитетъ за уреждане чествуването на юбиляра, което стана на 16 декемврий вечерьта въ Юнионъ клубъ по единъ много скроменъ начинъ и въ ограниченъ кржгъ отъ негови почитатели и съграждани всичко 14 души на обща другарска трапеза и то: юбилейниятъ комитетъ, настоятелството на българското географско дружество, главния секретарь отъ минист. на просвѣтата Д-ръ Ф. Маноловъ, професоръ Д-ръ Д. Дечевъ, като представитель на университета, председателя на Ловчанската колония въ София инженеръ Тр. Трифоновъ и съгражданитѣ ни проф. Д-ръ Ст. Ватевъ, проф. Д-ръ Ст. Петковъ, Ив. Ватевъ (интендантъ въ двореца) и проф. Д-ръ Тошко Петровъ.

На юбиляра се поднесоха: Отъ професоръ Ж. Радевъ единъ разкошно подвързанъ екземляръ отъ юбилейния сборникъ. Д-ръ Ф. Маноловъ му вржчи ордена II-а степень за гражданска заслуга, съ който го награждава Негово Величество Царя. Инженеръ Трофоновъ му поднесе художествено изработенъ и поставенъ въ рамка адресъ и единъ букетъ отъ цвѣтя — отъ името на Ловчанската колония.

Презъ време на вечерята се получи сърдечна поздравителна телеграма отъ Н. В. Царя. Получиха се и стотици други поздравителни телеграми и писма отъ разнитѣ крайща на България, а най-много отъ родния ни гр. Ловечъ и то отъ кмета, отъ епископа, отъ всички дружества и отъ много граждани.

На другия день (17 декемврий, недѣля) професоръ Иширковъ презъ цѣлиятъ день е приемалъ посещения у дома си и е получилъ различни подаръци и цвѣтя.

Тържеството въ родния ни гр. Ловечъ е било голѣмо, като билъ избранъ и специаленъ за цельта комитетъ.

На 16 декемврий е имало тържествено събрание на гражданството въ общинския домъ въ Ловечъ и следъ речьта на кмета г. П. Матевъ проф. Иширковъ е билъ провъзгласенъ за почетенъ гражданинъ и една отъ улицитѣ на града е наречена на негово име.

На 17 декемврий е било уредено утро въ читалището „Наука“, гдето М. х. Недѣлчевъ е описалъ живота и дейностьта на проф. Иширковъ. Ученици и ученички сѫ чели разкази отъ Иширковъ, художникътъ Борисъ Данковъ изрисувалъ портрета на Иширковъ и ученическия струненъ оркестъръ изпълнилъ нѣкои номера.

Учениците отъ смѣсената гимназия, начело съ своята музика и директоръ Б. Бояджиевъ се отправили къмъ родната кѫща на Иширковъ и тукъ учительтъ Гено Ивановъ и съгражданинътъ Никола Найденовъ казали подходящи слова.

На 24 декемврий, по инициативата на младежката ловчанска група при „Ловчанското културно благотворително дружество“ (Ловчанската колония) въ София се уреди кино-утро въ театъръ Пачевъ. Сегашнитѣ наематели на кино-театъра, нашитѣ съграждани братя Костови и братя Мазаджиеви (отъ с. Гложени), отпуснаха както театъра така и филмитѣ безплатно. Тукъ ловчанската колония чествува юбилея на своя любимъ и ученъ съгражданинъ проф. Иширковъ. Театърътъ бѣше препълненъ отъ съграждани и почитатели като бѣше изложенъ и украсенъ и портрета на юбиляра.

Председательтъ на дружеството ни инженеръ Трифоновъ държа подходящо приветствено слово. Филмираха се на екрана: 1) Царското посещение въ Бѣлградъ, 2) изгледи отъ гр. Ловечъ (филмътъ съ В. Левски) — презъ това време ловчанскиятъ младежки хоръ подъ диригенството на Д. Василевъ изпѣ нашия любимъ маршъ „Зора се сипва и сияй във Ловчанския дивенъ край“. Следъ това се изпѣха и ловчанскитѣ пѣсни: „Хубавъ си, о роденъ край“ . . . „За Башъ-Бунаръ за Стратиш . . . “, догдето трая филмътъ и театъра гърмѣше отъ рѫкоплѣскания. Следъ родния филмъ се прожектира висококохудожествения филмъ „Мелодия на любовьта“ съ Рихардъ Тауберъ. А когато се яви на сцената юбиляра професоръ Иширковъ, воденъ отъ председателя инжен. Трифоновъ, за да благодари — нови бурни рѫкоплѣскания. Съгражданката ни г-ца Милена Барѫмова (студентка по музика) му поднесе букетъ и му цѣлува рѫка отъ името на ловчанската младежь въ София.

Почти въ всички вестници въ София се появиха похвални статии за дейностьта на юбиляра професоръ Иширковъ. Имаше статии въ: в. в. Миръ, Знаме, Слово, Демократически сговоръ, La Bulgarie, Македония, Тракия, Народъ, Независимость, Зора, Свободна речь, Литературенъ гласъ, Камбана, Радикалъ, Съзнание и др. и въ издаванитѣ въ гр. Ловечъ вестници: Стремление и Народенъ Гласъ.

Ето и съдържанието на адреса, поднесенъ на юбиляра отъ председателя на Ловчанската колония инжен. Трифоновъ:

Ловчанско културно благотворително дружество въ София

На нашия многоуважаемъ съгражданинъ
Професоръ Д-ръ Анастасъ Т. Иширковъ

Уважаеми съгражданино,

Днесъ когато нашиятъ ученъ свѣтъ заслужено чествува 65-годишнината отъ рождението Ви и 35 годишна научна и професорска просвѣтна дейность, Ловчанското културно благотворително дружество въ София се счита особено щастливо да се присъедини съ радость къмъ всички чествуващи и да поднесе на своя виденъ, заслужилъ ученъ и уважаванъ съгражданинъ, на редактора на издаванитѣ отъ това дружество книги „Ловечъ и Ловчанско“ и на основателния и ревностенъ членъ на

сѫщото дружество — най-искрени поздравления и благопожелания. Вашата известность въ полето на науката е и извънъ границитѣ на България и всички ловчани се считатъ горди и щастливи съ именития си съгражданинъ. Богъ да Ви дарува крепко здраве и дълъгъ животъ, за да продължавате все тъй бодро Вашата научна дейность за въ полза и за слава на отечеството и на родния ни градъ Ловечъ.

София 18 декемврий 1933 г.

Отъ Настоятелството:
(следватъ подписитѣ и печата)

Председатель: инженеръ Тр. Трифоновъ
Подпредседатель: Златанъ Ив. Драсовъ
Касиеръ: Косто Петровъ; Секретарь: Гр. Ив. Грозевъ
Членове: Ив. К. Урумовъ, Проф. Д-ръ Ст. Ватевъ, Райна Ст. Петкова, Мария Попова, Д-ръ Томчо Станевъ, Рачо Тодоровъ, Калю Хамамджиевъ

ПРОФ. Д-РЪ АНАСТАСЪ ТОДОРОВЪ ИШИРКОВЪ

Роденъ е на 5 априлъ 1868 год. въ гр. Ловечъ. Баща му, който произхождалъ отъ старо имотно семейство и се занимавалъ съ кафтанджийство, се поминалъ много младъ. Неговиятъ единственъ синъ останалъ безъ баща на година и половина. Съ отглеждането му се заели майка му — Мария, дъщеря на богатия кожухарь Цочо Дочовъ Хитровъ, и баба му Недка, бащина майка, дъщеря на Кочо Тюфекчията, родомъ отъ Казанлъкъ. Майката на Иширкова била завършила втори класъ на тогавашното училище въ Ловечъ при даскалъ Манолъ Лазаровъ и подпомагала сина си въ неговото учение. Въ Освободителната война загинала майка му и веднага следъ това се поминала и баба му Недка, та малкиятъ Анастасъ останалъ крѫгълъ сиракъ. Прибрали го майчинитѣ му родители дѣдо Цочо и баба Гаца. При тѣхъ живѣлъ до 1884 година, когато, следъ като свършилъ трети класъ въ Ловечъ, отива въ Габрово да продължи учението си въ тамошната гимназия. Тамъ Иширковъ следва отъ IV до VII класъ, но презъ януарий 1888 година станалъ бунтъ въ гимназията, затова той завършилъ VII класъ въ Търновската гимназия.

Като гимназистъ Иширковъ събиралъ народни умотворения, които не сѫ печатани, но били използувани отъ покойния проф. Б. Цоневъ въ дисертацията му „Източно-български вокализъмъ".

Когато Иширковъ завършилъ гимназия, подалъ заявление въ Министерството на народното просвѣщение да бѫде назначенъ за учитель въ нѣкое погранично село. Вмѣсто назначение той получилъ отъ Министерството телеграма, дали би се съгласилъ да постѫпи като стипендиантъ въ новоотворения Вишъ педагогически курсъ, който, както е известно, после се разви въ Више училище. Той се съгласява и постѫпва въ отдѣла по история Още въ време на следването си Иширковъ захваналъ да печати — първо две стихотворения въ разградското сп. „Съврѣменникъ" въ есеньта на 1889 год., а отпосле — разкази въ шуменското сп. „Искра". Вишето училище Иширковъ завършва въ 1891 год.

Следъ това Иширковъ бива назначенъ за учитель въ Варненската мѫжка гимназия. Понеже предметътъ история билъ заетъ, той преподавалъ география, български езикъ и краснописание. Тукъ той засилва печатането на разкази и може би това му помага да бѫде изпратенъ въ началото на 1892 учебна година въ Лайпцигъ да се специализира по славянска филология. Въ Лайпцигъ Иширковъ слушалъ две години най-вече Лескина по славянска филология, Лампрехта по история, Ратцеля по география и Фолкелта по философия. Сѫщевременно се занимава съ изследвания по българска история и пише разкази, отъ които два: „Планинче" и „Приказка за фрака" се доста харесватъ. Презъ ваканцията на 1893 година Иширковъ прекаралъ въ Нанси, гдето въ библиотеката напълнилъ нѣколко тетрадки съ извадки отъ исторически съчинения. Отпосле напечаталъ нѣколко исторически статии въ сп. „Български прѣгледъ", като „Момчилъ юнакъ", „Крумъ", „Заробването на императора Балдуина" и др.

Непредвидени обстоятелства станали причина да бѫдатъ повикани назадъ, както други изпратени въ Лайпцигъ за специализиране по различни науки, така и Иширковъ. Но, благодарение на поддръжката на братята Стефанъ и Иванъ Ватеви той остава още една година и презъ августъ 1895 год. издържалъ докторски изпитъ съ главенъ предметъ география при Ратцеля, второстепененъ предметъ славянска филология при Лескина и третостепененъ по философия при Фолкелта.

Като се завърналъ въ София, Иширковъ билъ назначенъ на 1 IX 1895 година учитель по география въ мѫжката гимназия. Тамъ, освенъ съ уроцитѣ си, се занимавалъ съ писане статии по география.

Презъ лѣтното полугодие на 1896 год. Иширковъ билъ пратенъ отъ Министерството на народното просвѣщение за специализиране въ Берлинския университетъ.

Следъ тази основна научна подготовка, когато се открива катедрата по география въ Вишето училище, Иширковъ чрезъ конкурсъ бива назначенъ за доцентъ по география и обща етнография на 1 II 1898 год. и отъ тогава цѣли 35 години той е преподаватель въ Университета. Редовенъ доцентъ е билъ до 1 II 1903 год., следъ това до 10 VI 1909 год. — извънреденъ професоръ и отъ тогава до днесъ — редовенъ професоръ. Като пръвъ преподаватель по география въ Университета, Иширковъ е и пръвъ уредникъ на Географския институтъ при него. Той полага основитѣ на богатата библиотека и разнообразнитѣ сбирки, които притежава този институтъ. Наредъ съ задълженията си като уредникъ на институтъ, титуляръ на катедра и професоръ, той е взималъ участие и въ управлението на Университета, като членъ на академическия съветъ, три години (1910/1911, 1918/1919 и 1920/1921) като деканъ и въ 1915/1916 год. като ректоръ на Университета.

Иширковъ е преподаватель по география и членъ на академическия съветъ на Свободния университетъ отъ основаването му въ 1920 г. до днесъ.

Иширковъ е пращанъ въ чужбина съ политически и културно-научни мисии: въ 1913 година бѣ членъ въ българската делегация за сключване мирния договоръ въ Букурещъ, въ Германия — два пѫти и въ Швейцария — презъ Голѣмата война.

Като пръвъ нашъ професоръ и ученъ по география Иширковъ е пращанъ отъ Университета и отъ Бълг. геогр. дружество като представитель въ разни международни и други конгреси. Така, въ 1899 год. той е представитель на Университета при 100-годишния юбилей на Берлинския университетъ, въ 1928 год. — представитель на Географското дружество при 100-годишния юбилей на Берлинското географско дружество; освенъ това, участвувалъ е въ нѣколко международни и славянски конгреси по география и етнография.

Поради голѣмитѣ заслуги къмъ науката Иширковъ е членъ на множество наши и чуждестранни научни институти: 1) действителенъ членъ на Българската академия на наукитѣ отъ 1906 год., 2) действителенъ членъ на Българския археологически институтъ, 3) редовенъ членъ на Българския наученъ земедѣлско-стопански институтъ, 4) редовенъ членъ на научния институтъ „Западни покрайнини", 5) редовенъ членъ на научния институтъ „Добруджа", 6) дописенъ членъ на Сръбското географско дружество (отказалъ се въ 1918 год.), 7) дописенъ членъ на Маджарското етнографско дружество въ Буда-пеща, 8) действителенъ членъ на природоматематическия клонъ на Научното дружество „Шевченко" въ Лъвовъ, 9) дописенъ членъ на Географското дружество въ Берлинъ, 10) дописенъ членъ на Чехословашкото географско дружество въ Прага и 11) дописенъ членъ на Славянския институтъ въ Прага.

Иширковъ е предприемалъ много географски изучвания и пѫтувания въ България, Македония, Тракия, Добруджа, Сърбия, Босна, Херцеговина, Черна-гора, Гърция, Ромъния, Унгария, Австрия, Чехословашко, Германия, Полша, Дания, Норвегия, Швеция, Англия, Шотландия, Холандия, Белгия, Франция, Швейцария, Северна и Срѣдна Италия, по островитѣ въ Бѣло море и Смирна въ Мала-Азия.

Най-после, Иширковъ е билъ членъ въ редакционнитѣ комитети на списание „Български прѣгледъ“ (последнитѣ му три години) „Bulgarische Bibliothek“, издавана въ Лайпцигъ, „Австрийска библиотека“ — въ Виена, „Географска библиотека“ — въ София и редакторъ на сборника „Ловечъ и Ловчанско“, кн. I-IV.

Научнитѣ трудове на професоръ Иширковъ, по география, етнография и история, както сѫ изброени въ юбилейния му сборникъ възлизатъ на брой 240; отъ тѣхъ на български сѫ написани — 153, и на разни чужди езици — 45; критики и отзиви — 20; литературни трудове — 22.

(Изъ „Сборникъ въ честь на проф. А. Иширковъ“)

Проф. д-ръ Ст. Петковъ

ПРОФ. Д-ръ А. Т. ИШИРКОВЪ КАТО СЪГРАЖДАНИНЪ, ДРУГАРЬ, ПРИЯТЕЛЬ И КОЛЕГА ОТЪ МЛАДИ ГОДИНИ И ДО ДНЕСЪ

(Спомени)

Въ юбилейната първа книга отъ „Известия на Българското географско дружество“, която се написа и издаде въ честь на професоръ Иширковъ по случай на 35-годишната му професорска дейность, животътъ на последния се разглежда главно отъ гледище на неговата литературна и чисто научна географска, етнографска и исторична дейность. Въ нея както и въ други появили се по този случай статии даватъ се и подробни сведения относно неговитѣ заслуги въ обществено, просвѣтно и др. отношения, па разгледва се той и като голѣмъ родолюбецъ спрямо цѣлокупна България. Отбелязва се сѫщо, че, за да развие тази своя извънредно плодовита дейность, той трѣбвало да предприема и чести пѫтешествия, както по наши тъй и по чужди земи — пѫтешествия често изненадвани отъ застрашителни, оригинални или интересни случайности — безъ да се отбелязватъ и даватъ за тѣхъ конкретни подробности.

Ето защо, тъкмо въ това последното отношение, разгледвайки го като съгражданинъ, другарь, приятель и колега отъ млади години и до днесъ, азъ ще изнеса въ настоящата си статия специално за „Ловечъ и Ловчанско“ нѣкои интересни моменти за неговото животописание било спрямо родния ни градъ, било спрямо родна България.

Нѣколко думи преди всичко за неговата юношеска възрасть. Както това се отбелязва въ неговото животописание, помѣстено въ юбилейния сборникъ, останалъ безъ баща още въ детска възрасть, Иширковъ биде отгледанъ и възпитанъ до деветгодишната си възрасть само отъ майка си, която на онова време бѣше жена грамотна и много умна (и отъ баба си по баща). Подъ нейно рѫководство и наблюдение именно той получи основното си възпитание и образование въ родния си градъ. Но презъ време на освободителната война въ 1877 г. и то при бѣгството на населението отъ Ловечъ за Севлиево имà нещастието да изгуби и майка си, та първитѣ лѫчи на свободата отъ третото българско царство го озариха като крѫгълъ сиракъ на десетгодишна възрасть. Понататъшното му доотглеждане и класното и срѣдното му възпитание се дължатъ на баба му и дѣдо му по майка, подъ чието попечителство се намираше, докато завърши срѣдното си образование.

Отбелязвамъ горното само за да изтъкна, че, макаръ крѫгълъ сиракъ, за неговото отглеждане и образование, както баба му и дѣдо му тъй и всички близки негови сродници положиха необходимитѣ грижи. И той, най-подиръ, още следъ завършването на срѣдното и вишето си образование въ България, доказа, че напълно е заслужвалъ грижитѣ на своитѣ благодетели.

Въ детинството на Иширкова азъ бѣхъ чиракъ — табакъ у една отъ лелитѣ му, та имахъ възможность да го наблюдавамъ отблизу. Въ класното училище следъ освобождението той бѣше 2—3 класа подиръ менъ, но все пакъ другарувахме, както другарувахме и въ Габровската гимназия, преди азъ да я завърша. Навсѣкѫде азъ съмъ го наблюдавалъ и съмъ съзиралъ въ него особени качества и достоинства, които той не закъснѣ да прояви въ пъленъ разгаръ още на млади години. Като юноша той винаги изглеждаше възъ слабъ, високъ и твърде неженъ, но затуй пъкъ бѣше добре възпитанъ и литературно силно развитъ. Още при пръвъ разговоръ, дори още презъ ученичеството му въ Габрово, у него бързо проблѣсваха заложбитѣ на бѫдещия поетъ и литераторъ. И тѣзи заложби, както това по-подиръ се доказа отъ действителностьта, не закъснѣха да се проявятъ.

Но, кой знае, какъ сѫдбата отсѫди, та заложбитѣ на този свещенъ даръ у него почти внезапно се замѣстиха отъ заложбитѣ на бѫдещия ученъ географъ и етнографъ, разбира се, все въ полза на страната, въ която се роди и на която безрезервно служи. Въ всѣки случай, този преломъ у него се извърши следъ като положи доктората си и се усъвършенствува въ Германия и Франция. Следъ завръщането си въ България и поемането на географската катедра при нашия университетъ, той вече всецѣло се предаде на последната и литна въ вихъра на развитието ѝ на българска земя. Ала все пакъ, макаръ въ латентно състояние, литературния му свещенъ огънь проблѣсваше отъ време на време.

Сега нека изнеса нѣколко моменти изъ дейностьта му като географъ, който отъ самото начало пламенно се предава на проучването на българскитѣ земи и преди всичко на родния си кѫтъ. До колко това е вѣрно, може да се сѫди отъ следния фактъ: къмъ 1896—97 г., следъ като Българското природоизпитателно дружество бѣше вече основано и развиваше напрегната дейность, младиятъ д-ръ Иширковъ следъ кратка специализация въ Берлинъ, се завръща въ България, но какъ? Екипиранъ още тамъ както трѣбва за географски екскурзии, намѣсто да се върне въ София, отправя се по Дунава за родния си кѫтъ. Съ първата си географска студия той именно иска да засегне долината на р. Осъмъ, въ която се намира родния му градъ. Решено и свършено. Слиза въ Никополъ и започва проучването на долината отъ самото устие на р. Осъмъ, като стига презъ лѣтото до изворитѣ ѝ включително. Обработва своя материалъ и презъ есеньта, когато заседанията на Природоизпитателното дружество се откриха, той изнесе своето подробно съобщение за въпросната долина. Години следъ това, не единъ пѫть ми е разправялъ, че това било цѣла лудория отъ негова страна, да извърши студията си за толкова кратко време, при прекалено напрегнати физични и умствени сили! Направи го той още въ началото на научната си дейность главно отъ обичь къмъ родния си градъ.

Не малко сѫ перипетиитѣ и отъ нашитѣ съвмѣстни проучвания по разни кѫтове на нашитѣ красиви и интересни планини, отъ които тукъ ще изнеса само следнитѣ важни моменти:

Въ 1897 год. пролѣтьта бѣше извънредно дъждовна и цѣлата страна бѣше засегната отъ катострофални наводнения. Разчитайки на показанията на барометъра, решихме единъ недѣленъ день да предприемемъ проучвания по Витоша — азъ ботанични, а той географски. Тогава Витоша много рѣдко се посещаваше. Предшествуващата вечерь спахме въ с. Бистрица и на другата зарань рано излизахме отъ селото за къмъ Рѣзньоветѣ и Черни-връхъ. Внезапно пѫтя ни се пресѣче отъ попа на селото, идещъ по друга напрѣчна улица. Нашиятъ водачъ, бистричанинъ, се позасмѣ и помоли дѣда попа да ни благослави. „Ти се смѣешъ, ама ще видимъ следъ обѣдъ, какво ще ви пати главата по планината!“, каза дѣдо попъ, па си замина. И ние се позасмѣхме и продължихме пѫтя си. Стигнахме подъ Рѣзньоветѣ. Обѣдвахме, като сѫщевременно наблюдавахме, какъ голѣма мечка си играеше съ мечето понаюгъ отъ насъ при основата на билото на Голѣмиятъ Купенъ. Следъ това, тъкмо съ голѣма мѫка прехвърлихме голѣмата снѣжна прѣспа по Рѣзньоветѣ и се отзовахме на сѣдловината срещу Черни-връхъ, забелязахме приближаваща се откъмъ западъ застрашителна буря. Веднага свихме надѣсно по северозападния гребенъ на Рѣзньоветѣ, за да избѣгаме къмъ Драгалевския монастиръ, но още не изминали 200 крачки по склона на гребена, обсегна ни внезапно студенъ лъхъ и, малко следъ това, надъ насъ се разрази адска градоносна буря, озарена отъ непрекѫснати свѣткавици! Селянинътъ уви главата и рѫцетѣ си въ кожуха и се сгуши до единъ блокъ, а ние, за щастие, имахме дебело платнище, което опнахме надъ главитѣ и рѫцетѣ си и се опрѣхме до единъ сиенитенъ блокъ. Само въ нѣколко минути и тримата бѣхме засипани отъ градъ до надъ глезене. Студътъ тъй смрази рѫцетѣ и краката ни, че едвамъ слѣзохме до Драгалевския монастиръ.

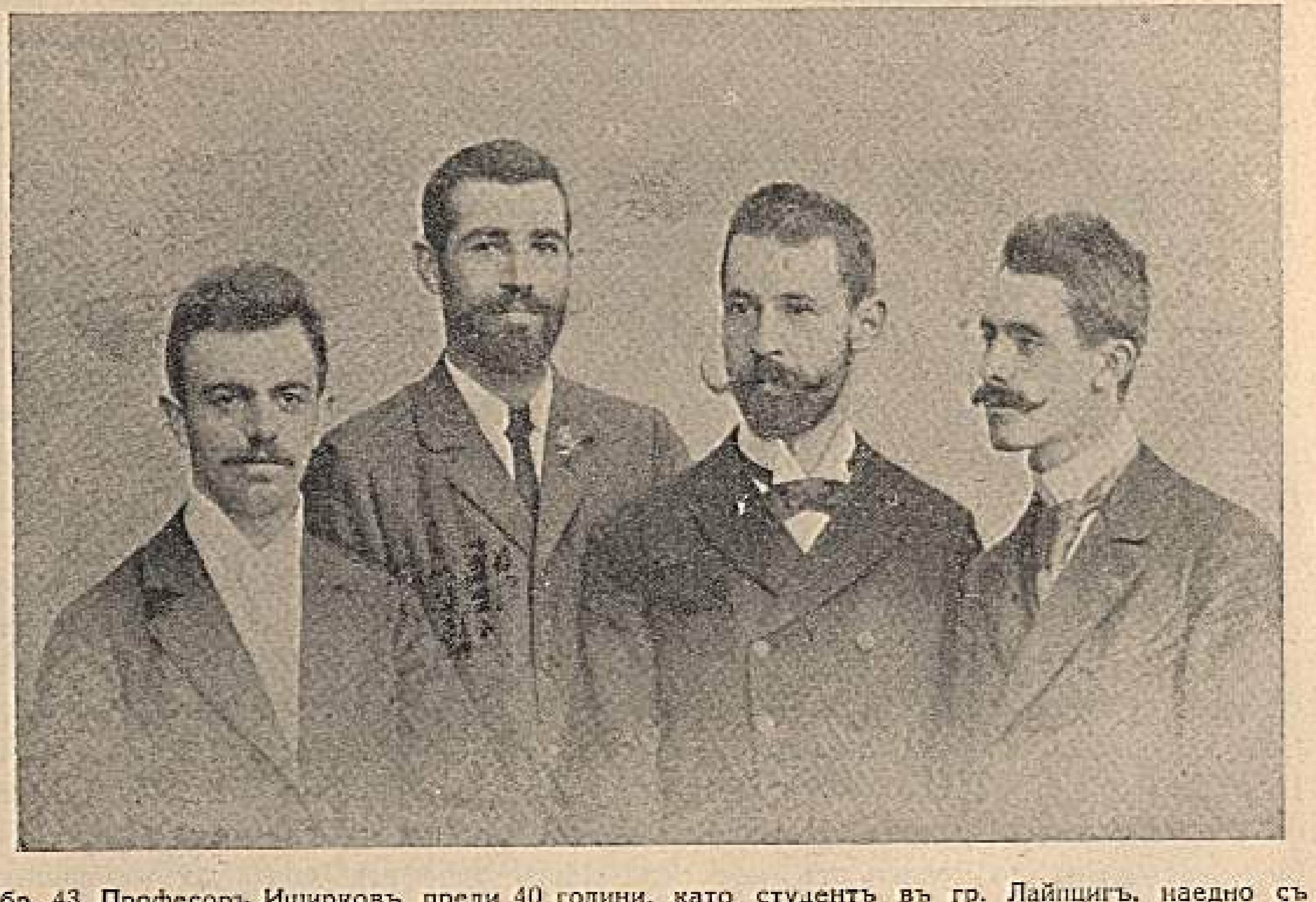

Обр. 43. Професоръ Иширковъ преди 40 години, като студентъ въ гр. Лайпцигъ, наедно съ своитѣ съграждани и то (отъ лѣво на дѣсно): Инженеръ Трифонъ Трифоновъ, Проф. Д-ръ Ст. Ватевъ и Д-ръ Ив. Иванчевъ Хаджиславовъ. Трифоновъ е билъ студентъ въ гр. Дрезденъ и отишълъ въ Лайпцигъ на гости на своитѣ съграждани сѫщо студенти презъ 1893 г.

За наше голѣмо очудване предсказанието на дѣдо попа се сбѫдна! А ние съ Иширковъ се прибрахме въ София, безъ даже да имаме съзнанието, че сме избѣгнали едно възможно голѣмо нещастие.

Наскоро следъ завръщането му отъ усъвършенствуване въ Германия и Франция, една компания отъ 5—6 души съвръстници, боравящи все въ полето на науките, отидохме въ Рилския монастиръ. Следъ почивка, отъ тамъ тръгнахме да прехвърлимъ Рила за Самоковъ. Движейки се по пѫтя отъ Рилския монастиръ за Сухото езеро, почнахме да изпъваме нагоре тъй нареченитѣ „Самоковски кърколици". И тукъ той, екипиранъ както трѣбва като туристъ, подъ тежестьта на пълната и тежката си чанта, макаръ съ видими крайни усилия, можа най-подиръ благополучно да се изкачи. Едва превалили седловината на „Кобилино бранище" и слизахме къмъ Лѣва рѣка, стихия отъ лѣтенъ дъждъ ни изненада, като ни измокри до кожата. И, ако не бѣхме преминали бързо рѣката, прииждането ѝ току следъ нашето минаване щѣше най-малко да ни прѣкоси пѫтя и ни изложи измокрени на голѣми опасни изненади. Прочее и този пѫть се спасихме.

През лѣтната ваканция на 1899 год. пакъ съвмѣстно предприехме двойна екскурзия първо по западнитѣ Родопи и подиръ това по срѣднитѣ Родопи. На коне, придружени отъ единъ полицейски и единъ горски стражари, тръгнахме отъ гр. Пещера за Батакъ, та отъ тамъ да проникнемъ навѫтре въ Родопитѣ. Но още въ Пещера бѣхме изненадани отъ стихиенъ дъждъ, като още тамъ рѣката придойде. Когато наближихме Батакъ, трѣбваше да пребродимъ придошлата и мѫтна рѣка. Мина пръвъ горскиятъ стражарь, като водата стигна до корема на коня му. Потегли следъ него Иширковъ и следъ него азъ, а полицейскиятъ стражарь остана последенъ. Изтръпнахме всички, когато тъкмо посрѣдъ рѣката задницата на Иширковия конь се отнесе по течението на рѣката; а тъкмо 20—30 метра на изтокъ отъ насъ рѣката се спущаше съ голѣмъ наклонъ надолу въ долината. Разбира се, не по-успѣшно едвамъ минахъ и азъ. А полицейскиятъ стражарь, чийто конь бѣше най-силенъ, мина съ пѣсни. Но, нали нещастие не се случи, въ мигъ всичко се забрави, като опасното пребродване на рѣката се счете за особено геройство.

Следъ 3—4-дневна работа по западнитѣ Родопи, слѣзохме презъ голѣма Сютка въ Чепино и отъ тамъ отидохме въ Станимака, за да извършимъ и втората половина на екскурзията си по срѣднитѣ Родопи. И тая екскурзия трая 4 дена, съ преспиване на три мѣста: въ с. Шейтанъ-кьой, при върха Персенкъ и въ гр. Чепеларе. Безъ да описвамъ разнитѣ перипетии, които преживѣхме, ще отбележа само, че въ Шейтанъ-кьой въ смѣтката за преспиване туриха и 4 гроша и половина за газь, безъ да сме палили лампа или свѣщь! А презъ нощьта, която прекарахме около буенъ огънь, на сто крачки отъ насъ въ единъ залесенъ долъ до тогавашната Тъмрашка турска граница мечка бѣше изтърбушила едно теле и изяла всичкото му дробене.

Презъ лѣтната ваканция на 1906 г. предприехме друга една двойна съвмѣстна екскурзия по срѣдна Стара-планина и по южното наше Черноморско крайбрѣжие, въ която сѫщо тъй преживѣхме и радостни и опасни моменти.

При екскурзията по срѣдна Стара-планина главниятъ обектъ бѣше Юмрукъчалъ. Следъ пренощуване въ края на юний и при хубава лунна нощь върху челото на чала срещу Калоферския монастиръ, на другия день сѫщо при хубаво време се изкачихме на Юмрукъ-чалъ по 3 часа подиръ обѣдъ. Но когато почнахме да слизаме по западния му склонъ, за да завиемъ къмъ Джендема подъ него, откъмъ Карлово небето почернѣ. Бързо бурята се сви и надъ насъ и, ако въ това време не бѣхме навлѣзли въ говедарската пещера на Джендема, ужасно щѣхме да си изпатимъ! На

другия день слѣзохме въ Калоферъ и като се върнахме въ Пловдивъ, отпѫтувахме съ трена за Бургазъ.

Тукъ организирахме втората екскурзия, която трѣбваше да предприемемъ по южното наше Черноморско крайбрѣжие, съ маршрутъ на отиване: Бургазъ—Ченгене-скеля—Созополъ—Зейтинъ-буруну—с. Кюприя, а на връщане по вѫтрешностьта на крайбрѣжието: с. Кюприя—Аланъ-Кайракъ—Паничарево—Мехмедъ-кьой—Подътъ—Бургазъ. Екскурзията извършихме съ коне и трая два деня, съ пренощуване въ с. Кюприя.

Колкото тя бѣше интересна и приятна при проучването на дюнитѣ и блатата задъ тѣхъ както и по лонгоза на р. Рапотамо презъ първия день, толкова по-неприятна и досадна стана презъ нощьта и при връщането ни на другия день.

Въ с. Кюприя пристигнахме изморени, та следъ като починахме и вечеряхме, трѣбваше веднага да спиме, толкова повече че се чувствувахме крайно изморени още отъ балканската екскурзия. Но, когато стана дума да спимъ, казаха ни, че въ самото село върлуватъ маларични комари. Препорѫчаха ни да пренощуваме или върху скалитѣ край самото море, понеже бѣше топло, или въ самата вѣтърна воденица вънъ отъ селото, върху откритата часть на малкия полуостровъ. Ние предпочетохме воденицата, но, отъ въздушното течение въ нея, на зараньта снагата ни се бѣше схванала. За да се спасимъ, веднага тръгнахме пеша. Следъ двучасовъ усиленъ пѫть се изпотихме и оздравѣхме, защото бѣхме и млади и силни. Продължихме пѫтя на коне. Къмъ 12 часа, следъ като обѣдвахме между Аланъ-Кайракъ и Паничарево, потеглихме съ усиленъ ходъ по вѫтрешностьта съ направление къмъ Мехмедъ-кьой—Пода и съ намѣрение още вечерьта да стигнемъ въ Бургазъ. Времето бѣше чудесно и докѫде Мандренското езеро стигнахме благополучно. Отъ тукъ къмъ Пода, обаче, задницата на коня, езденъ отъ Иширкова, се олюлѣ и коня спрѣ да върви. Опитътъ следъ почивка не даде никакъвъ резултатъ. Тогава слѣзохъ и азъ отъ моя конь и, следъ като предадохме конетѣ на водача, отъ Пода до Бургазъ двамата се върнахме пеша, наблюдавайки интересната крайморска блатна, морска и пѣсъчна растителность отъ тамъ па дори до града.

Да, коньтъ се олюлѣ подъ тежестьта на младия колега, защото той бѣше здравъ, високъ, набитъ, сияющъ отъ младость и радость и наистина тежъкъ физически и умствено! Тъй радостни и весели и при особено настроение завършихме и втората си екскурзия презъ това лѣто. На другия день съ парахода заминахме отъ Бургазъ за Варна на нѣколкодневна почивка.

Такива съвмѣстни научни екскурзии по земитѣ на свободна България и вънъ отъ нея той често предприемаше и съ добритѣ приятели на България и негови близки познати г-жа и г-нъ проф. Д-ръ Каснеръ. Съ тѣхъ той има̀ възножность още преди войнитѣ да пропѫтува и изучва въ географско и етнографско отношение и земитѣ на Македония, Тракия и Добруджа; съ тѣхъ той въ разни времена пропѫтува и земитѣ на цѣла срѣдна, южна, северна и западна Европа, включително и Англия, да присѫтствува на многобройни конгреси и да се запознае съ представителитѣ на учения свѣтъ. А всичко това само допринасяше за разширението на неговия умственъ крѫгозоръ и развитието и преуспѣването на неговитѣ научни и практично-приложни изследвания по земитѣ на цѣлокупна България.

Тъй, той безспирно презъ свободнитѣ дни на ваканциитѣ като неуморна пчела събираше своитѣ материали, а презъ свободнитѣ дни на учебното време скромно и безшумно творѣше всичко онова, което днесъ представя сияйния свѣтликъ на неговата съвокупна географска, етнографска, исторична, литературно-белетристична и изобщо професорска дейность.

Колкото пъкъ се касае до личностьта, сърцето и душата му като съгражданинъ, другарь, приятель и колега за онѣзи, които го познаватъ отблизу, той обсебява неоценими чувства, качества и достоинства, върховното украшение на които сѫ неговата благость и безобидность.

Но, най-подиръ, нека завърша горнитѣ си бележки съ нѣколко чъртици изъ личния нашъ съграждански, другарски, приятелски и колегиаленъ животъ, изтъквайки преди всичко безрезервната му преданость къмъ родния му кѫтъ.

Както отбелязахме въ началото, още когато си отваряше пѫтя къмъ любимата си специалность, той на първо мѣсто помисли за долината на родния си градъ и единъ отъ географскитѣ му трудове засѣга именно нея. Следъ като зае катедрата по география въ университета, край университетската си дейность, не пропусна година да не мисли и за родния си градъ. Като главенъ редакторъ начело на особенъ културенъ комитетъ отъ върховния елитъ на Ловчанското благотворително дружество въ София, той посвети голѣма часть отъ времето си за написване и издаване на досегашнитѣ 4 книги отъ „Ловечъ и Ловчанско“, въ които е предадена историята на града главно до преди освобождението. За това поколѣнията нему ще има да благодарятъ най-много.

Колкото пъкъ се касае до нашия личенъ, съграждански, другарски, приятелски и колегиаленъ животъ — той не би могълъ на кѫсо и току тъй лесно да бѫде обрисуванъ. Двамата му първи братовчеди д-ръ Ст. Ватевъ и сегашния интендантъ на двореца запасния полковникъ Ив. Ватевъ, него и менъ сѫдбата ни събра въ София, още преди 35 години. И заживѣхме ние, живѣхме, па живѣемъ и днесъ нераздѣлно като съграждани, другари и колеги, само че въ началото и четирмата бѣхме ергени, а сега такъвъ остана само Иширковъ.

Првъ къмъ 1900 година се ожени д-ръ Ватевъ, та останахме тримата да ергенуваме. И прекарвахме младинитѣ си много приятно. Но по единъ капризъ на сѫдбата само въ течение на други две години оженихме се и ние двамата съ братовчеда му, а той остана дълго още да обсѫжда, кой пѫть да поеме. И знае се: предпочете ергенлика! А докато ние двамата съ братовчеда му единъ подиръ другъ превивахме вратъ къмъ хомота, който и днесъ теглимъ безропотно, той не скриваше искрената си радость, пропита съ тънъкъ хуморъ, изразена въ следната негова елегия, напечатана отъ него по случай на годежа ми:

ЕЛЕГИЯ

На останалия ергенъ-бекяръ. По случай годежътъ на Д-ръ Ст. Петковъ на 29/I 1903 год.

I.

„Кой не помни тримата ергени
Дружелюбни, винаги засмѣни:
Стефана, Иванча, менъ поета,
Три божура росни, три лалета
Расли въ Ловечъ, цъфнали въ чужбина,
Днесъ красятъ престолна градина.“

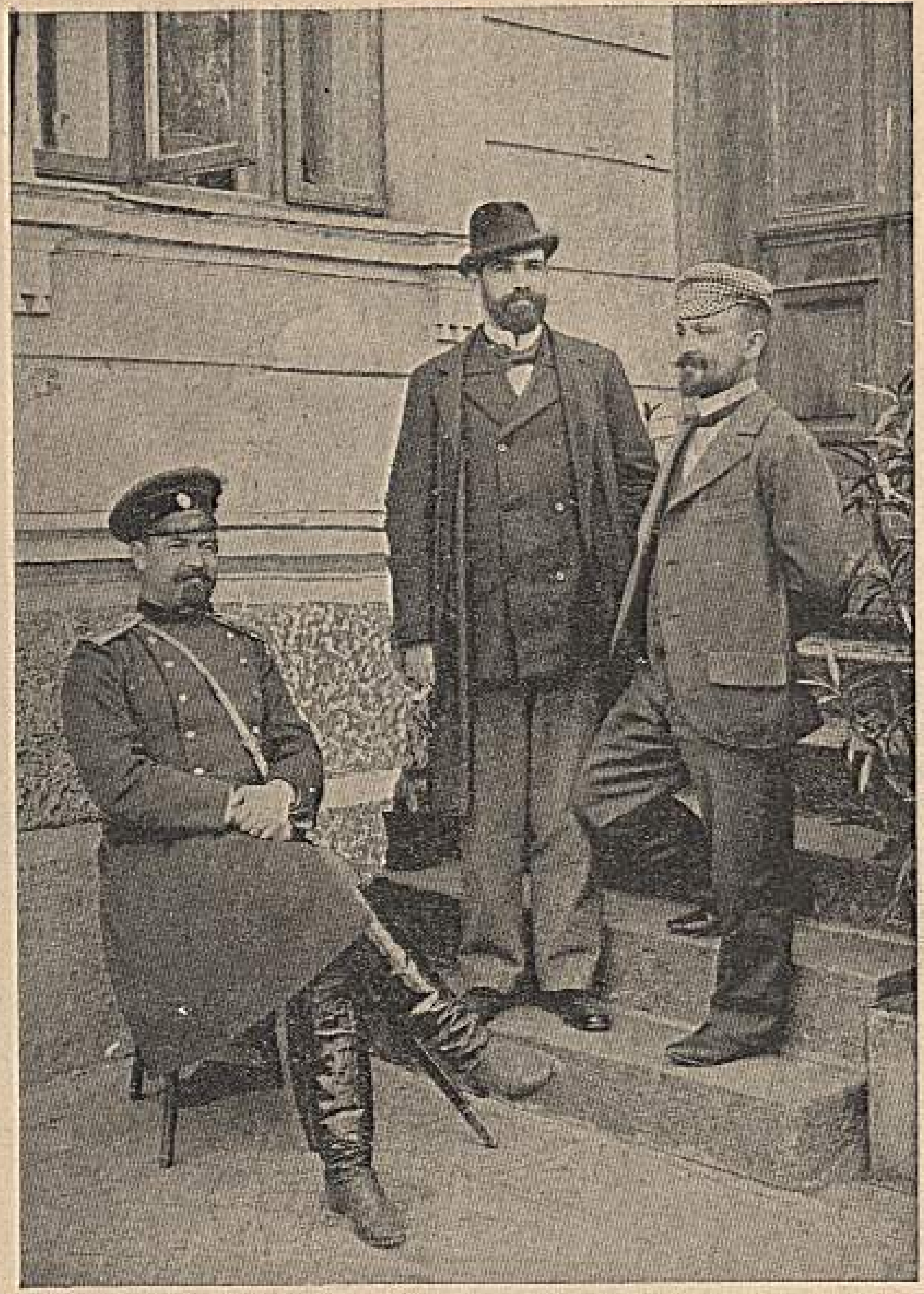

Обр. 44. Тримата ловчански ергени: Иванчо, Поета (Тасю) и Стефанъ — възпѣти отъ поета Иширковъ въ неговата елегия. Капитанъ Иванчо Ватевъ сега полковникъ отъ запаса и интендантъ въ Двореца. Поета (Тасю) — Професоръ Иширковъ. Стефанъ — Проф. Д-ръ Ст. Петковъ. Фотографирани презъ 1897 г.

II.

„Първъ Иванчо, що любовь гореща
За Еленка петь годинъ осеща,
Ни единъ прекрасенъ день остави
И въ Свищовъ си свадбата направи.
Ние пъкъ останали самички
Станахме резилъ, смѣхъ на всички.“

III.

„Но и Стефанъ що любовь потайна
Го морила день и нощь за Райна,
Твърдо се решилъ, годежъ направи
Менъ сиракъ самичъкъ пакъ остави.
О, горко ми, тежко се живѣе!
Менъ сърце ми за любовь копнѣе!“

IV.

„Нѣма ли и азъ мома да срѣщна,
Що любовь за менъ осеща,
Та и азъ сиракъ да я обикна,
За стопанка дома да я викна;
И съ любовь сдружени ние двама
Да лежимъ сладко и на слама.“

Да, така той се разтжжи, когато ние двамата единъ по единъ му изневѣрихме въ ергенлика. И, при всичкото му жално и отчаяно вайкане, кой знае какъ се стекоха обстоятелствата — моми ли не се намѣриха, той ли не ги хареса — фактъ е, че той и до днесъ си остана „ергенъ-бекяръ“.

А колкото се отнася до равносмѣтката ни следъ 35 годишенъ другарски и приятелски животъ — ние като семейни, а той като ергенъ — мжчно може да се твърди кой по е сполучилъ? Остава всѣки отъ насъ да сравнява и прави заключенията си.

Едно само е явно и сигурно въ негова полза: че, свободенъ отъ всѣкакви семейни грижи, той можа въ течение на ергенския си животъ да се посвети всецѣло на науката и 35-годишната си досегашна професорска дейность и да развие максимумъ отъ умствена творческа енергия за собствената си прослава и за защитата на цѣлокупна България отъ географско и политико-географско становище.

СЪДЪРЖАНИЕ НА „ЛОВЕЧЪ И ЛОВЧАНСКО“, КН. V.

Стр.
1. Бить и благоустройство на градъ Ловечъ преди освобождението ни, отъ инженеръ Тр. Хр. Трифоновъ . . . . 5— 15
2. Ловчанско-тетевенска взаимность, отъ Тома Васильовъ . . . . 16— 20
3. Хигиената на гр. Ловечъ въ предишни времена, отъ проф. д-ръ Т. Петровъ. . 20— 25
4. За миналото на ловчанскитѣ помаци, отъ Гено Ивановъ. . . . . 26— 32
5. Желѣзарството въ Ловечъ, отъ Михаилъ х. Недѣлчевъ. . . . . 33— 35
6. Опълченцитѣ отъ Ловчанско, отъ Гораздъ Стойновъ . . . . 36— 50
7. Освобождението на гр. Ловечъ презъ 1877 г.. . . . . 51— 53
8. Спомени отъ бѣгството отъ Ловечъ въ Севлиево при освобождението на Ловечъ, отъ Тасю Банчевъ . . . . 54— 59
9. Деветашкото плато, отъ инж. Т. Петровъ. . . . . 60— 70
10. Санитарна история на гр. Ловечъ, отъ проф. д-ръ П. Ив. Стояновъ . . . . . 71— 76
11. Търговската кжща Анастасъ Т. Кунчевъ и С-ие въ гр. Ловечъ, отъ Н. Найденовъ 77— 83
12. Чорбаджии отъ стария Ловечъ, отъ Звезделинъ Цоневъ. . . . . 84—100
13. Изъ черковната история на гр. Ловечъ, отъ Станимиръ Станимировъ . . . 101—102
14. Нова добавка къмъ „Изъ черковната история на гр. Ловечъ“, отъ Ст. Станимировъ 103—105
15. Ловчанскитѣ културно-просвѣтни дружества преди освобождението, отъ Г. Ивановъ 106—109
16. Едни отъ скромнитѣ служители на гр. Ловечъ и народа ни, отъ инж. Тр. Трифоновъ и Никола Т. Хаджиевъ. 110—116
17. Иванъ Кифаловъ, отъ Тома Васильовъ. 116
18. Икономическото положение на гр. Ловечъ въ миналото, отъ Стефанъ Поповъ. 117—124
19. Д-ръ Коста Павловъ препоржчалъ Христо Ивановъ Книговезецътъ на Раковски, отъ Г. И. 124
20. Христо П. Драсовъ (Маврата), отъ инж. Тр. Трифоновъ . . . . 125—126
21. Допълнително за Христо Иовковъ Пушкаровъ, отъ Т. Т. . . . . 126—127
22. Прѣкоритѣ на населението въ гр. Ловечъ, отъ проф. Ст. Петковъ . . . . . 128—133
23. Приписка, отъ С. П. 134
24. Тошко Бенчевъ, отъ Ив. К Урумовъ 135
25. Приписка, отъ С. П. 136
26. Разяснителна бележка по убийството на слугата на Денча Халачина отъ Ловечъ, отъ проф. Ст. Петковъ. . . . . 137—140
27. Въ честь на проф. д-ръ Анастасъ Тодоровъ Иширковъ, отъ инж. Тр. Трифоновъ. 143
28. Проф. д-ръ Анастасъ Тодоровъ Иширковъ, изъ сборника въ честь на Иширковъ. . 146
29. Проф. д-ръ Ан. Т. Иширковъ като съгражданинъ, другарь, приятель отъ млади години и до днесъ, отъ проф. д-ръ Ст. Петковъ. . . . . 149—156
30. Елегия, отъ проф. Иширковъ. 154

СПИСЪКЪ НА ОБРАЗИТѢ ВЪ „ЛОВЕЧЪ И ЛОВЧАНСКО“, КН. V.

стр.
1. Изгледъ на гр. Ловечъ отъ 1874 год. 1
2. Стара ловчанска кѫща съ чардакъ и асма срѣдъ градината 5
3. Стара ловчанска кѫща, гледана отъ къмъ двора 7
4. Двуетажна стара ловчанска кѫща: долу дюкянъ, горе жилище 8
5. Стара ловчанска кѫща съ чардакъ и асма 9
6. Вѫтрешенъ изгледъ на гостна стая (прустъ) на Ив. Яхчака 11
7. Стара улица въ Вароша въ гр. Ловечъ 13
8. Стари кафенета съ чардаци надъ р. Осъмъ въ гр. Ловечъ 14
9. Портретъ на Иванчо С. Докторовъ 37
10. „ „ Василъ Ст. Джабарски 38
11. „ „ Рачо Хр. Генковъ 39
12. „ „ Иванчо Петровъ 40
13. „ „ Начо Златаревъ 42
14. „ „ Илия Вълковъ 42
15. „ „ Кара Тодоръ Цачевъ 45
16. „ „ Никола Томовъ 48
17. „ „ Иванъ Бенишевъ 49
18. Карта на Деветашката пещера 60
19. Куполната пещеря „Стълбицата“ 61
20. Лѫженската пещера 63
21. Северния входъ на Лѫженската пещера 65
22. Елептическия входъ на Лѫженската пещера 67
23. Маймуната 69
24. Портретъ на Анастасъ Т. Кунчевъ 77
25. „ „ Христо Найденовъ 80
26. „ „ Рачо Венковъ 82
27. Кандило 84
28. Портретъ на Коста х. Паковъ 85
29. „ „ чорбаджи Димитраки Първаноолу 86
30. „ „ Христакъ Ив. х. Славовъ 00
31. „ „ семейството Хицка и Иванчо Ив. х. Славови 89
32. „ „ Недка Хр. Кокилева 93
33. „ „ Марушка и Христо Трифонови 97
34. „ „ Архимандритъ Кесарии 105
35. „ „ Величка Хашнова 110
36. „ „ Гечо Сирковъ 112
37. „ „ Даскалъ Цвѣтко Златевъ 113
38. „ „ Иванъ Кифаловъ 116
39. „ „ Хицка и Христо Т. Драсовъ 125
40. „ „ ловчанска мома 127
41. „ „ Тошко Бенчевъ 135
42. „ „ проф. Ан. Т. Иширковъ 142
43. „ „ проф. Ан. Т. Иширковъ преди 40 години въ Лайпцигъ 151
44. Тримата ловчански ергени възпѣти отъ поета Иширковъ 155

ПО-ВАЖНИ ЗАБЕЛЯЗАНИ ГРѢШКИ:

Страница	23	вмѣсто прустъ чети ходая
„	49	„ А. Тодоровъ чети А. Тодорановъ
„	49	„ Ив. Царевъ чети Ив. Церовъ
„	67	обр. 22 да се чете фото Стаменовъ
„	69	обр. 23 да се чете фото Стаменовъ
„	75	вмѣсто Пенчо чети Петко
„	75	„ Пеновъ чети Пенковъ
„	75	„ Кунчова чети Куйнова
„	92	„ 1843 год. да се чете 1834 год.
„	114	„ Д. Цоховъ чети Д. Цоковъ
„	114	„ Донка чети Данка
„	115	„ падарената чети подарената
„	115	„ Тодоръ Мушановъ чети Тодоръ Мишаковъ
„	131	„ Кампито чети Каптито
„	133	„ Светецътъ Тато чети Светецътъ Татю
„	133	„ Червенъ Пена Чети Червена Пена
„	134	„ Шишането Цонка чети Шишането Иона